

ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ
Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Βιώσιμη Ανάπτυξη
Κατεύθυνση: Τοπική Ανάπτυξη

Διπλωματική εργασία:

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ: Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΚΑΡΑΛΗ ΒΑΡΒΑΡΑ
A.M. 23102

ΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ: ΕΠΙΒΛ. ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΜΗΤΟΥΛΑ Ρ., ΛΕΚΤΟΡΑΣ
ΒΑΜΒΑΚΑΡΗ Μ., ΛΕΚΤΟΡΑΣ
ΔΕΛΗΘΕΟΥ Β., ΔΙΔΑΚΤΩΡ

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	
...1	
Θέμα & Αντικείμενο Εργασίας – Μεθοδολογική Προσέγγιση.....	4

Α ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:	Εννοιολογικός
προσδιορισμός.....	6

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η έννοια της φυσιογνωμίας της πόλης

2.1 Διεθνείς ερευνητές.....	7
2.2 Έννοια και στοιχεία που συνθέτουν τη φυσιογνωμία μιας πόλης.....	10
2.3 Μεθοδολογία συστηματικής καταγραφής των στοιχείων της φυσιογνωμίας μιας πόλης.....	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Νέες τάσεις που επιδρούν στη φυσιογνωμία της σύγχρονης πόλης

3.1. Παγκοσμιοποίηση

3.1.1. Παγκοσμιοποίηση και Αστικοποίηση.....	19
3.1.2. Παγκοσμιοποίηση και Φυσιογνωμία της πόλης.....	21
3.1.3. Η περίπτωση των ελληνικών πόλεων.....	24

3.2. Ευρωπαϊκή Ένωση και φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης

3.2.1 Η ΕΕ ως παράγοντας διαμόρφωσης του σύγχρονου αστικού περιβάλλοντος.....	26
3.2.2. Πολιτικές και δράσεις της Ε.Ε. για την ανασυγκρότηση του αστικού χώρου.....	28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Διατήρηση της φυσιογνωμίας των πόλεων μέσα από ολοκληρωμένους αστικούς σχεδιασμούς – Ο ρόλος των αναπλάσεων.....33

4.1. Η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων ως περίπτωση αστικής ανάπλασης και η σχέση τους με τη φυσιογνωμία της πόλης

4.1.1. Βιομηχανική κληρονομιά και φυσιογνωμία της πόλης.....34

4.1.2. Η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων ως παράγοντας ανάδειξης της φυσιογνωμίας μιας πόλης και της βιώσιμης ανάπτυξής.....35

4.1.3 Βιβλιογραφική προσέγγιση σχετικά με την επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων.....36

Βιβλιογραφία κεφαλαίων 1 – 4
.....39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου

5.1 Γεωφυσικός προσδιορισμός.....46

5.2 Ιστορία

5.2.1 Μυθολογία.....49

5.2.2 Αρχαία Ιστορία.....51

5.2.3 Το Κάστρο του Βόλου.....53

5.2.4 Η νέα πόλη του Βόλου (1841-1881), το προάστιο των εμπορών.....55

5.2.5 Νεοελληνικός Βόλος.....58

5.2.6 Εγκατάσταση προσφύγων (1921).....61

5.2.7 Ανάπτυξη της πόλης στα χρόνια του μεσοπολέμου (1921-1950).....62

5.2.8	Σεισμοί	1954-1957.....	63
5.2.9 Νεότερη ιστορία:1960-1980.....			65
5.3. Πολεοδομικά Χαρακτηριστικά			
	5.3.1 Ιστορική	Εξέλιξη.....	67
	5.3.2 Η σύγχρονη εικόνα της	πόλης.....	69
5.4. Χρήσεις γης.....			72
5.5.Το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης.....			73
	5.6. Δημόσιοι	Χώροι.....	77
5.7. Αρχιτεκτονική κληρονομιά			
5.7.1	Από την τουρκοκρατία έως και την ίδρυση του εμπορικού προαστίου.....		80
5.7.2	Η νέα πόλη (1841-1920).....		81
5.7.3	Περίοδος του μεσοπολέμου.....		84
5.7.4	Η περίοδος από τους σεισμούς (1955) μέχρι και τη δεκαετία του 1980..		87
5.7.5	1980-2004: Δημόσια Αρχιτεκτονική		89
5.8. Πολιτισμός.....			91
5.9. Γαστρονομία.....96			
5.10.	Θρησκευτικές – Εθνικές	Εορτές.....	97

5.11.	Δημογραφικά χαρακτηριστικά.....	99
5.12.	Οικονομικά δεδομένα.....	100
5.13.	Απασχόληση.....	105
	5.14. Κοινωνικός Εξοπλισμός.....	106
5.15.	Πυκνωτές Φυσιογνωμίας.....	109
5.16.	Περιβάλλοντας Χώρος.....	111
5.17.	Εξέχουσες προσωπικότητες.....	112
5.18.	Φυσιογνωμία Βόλου και ΕΕ.....	114
5.19.	Ο μύθος του Βόλου και η σημερινή (σύγχρονη) αξιοποίηση του από την τοπική κοινωνία.....	121
5.20.	Η φυσιογνωμία της πόλης όπως προκύπτει από τα παραπάνω στοιχεία.....	125
	Βιβλιογραφία	128
	κεφαλαίου	

Β ΜΕΡΟΣ: Εμπειρική Προσέγγιση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: Στατιστική έρευνα

6.1.	Μεθοδολογία	–	δείγμα	–	στόχος έρευνας.....	135
6.2.	Κάτοικοι.....					138

6.3.

Επισκέπτες.....154

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

7.1.

Συμπεράσματα.....170

7.2.

Προτάσεις.....179

Γενική

βιβλιογραφία.....184

Παράρτημα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έρευνα του αστικού χώρου αποδεικνύεται πάντοτε μια περίπλοκη όσο και ενδιαφέρουσα διαδικασία, καθώς ο γεωγραφικός τόπος που φιλοξενεί μια πόλη φορτίζεται ταυτόχρονα από τις αγωνίες, τους πόθους, τις χαρές και τις λύπες των κατοίκων της. Στο πέρασμα του χρόνου κάθε πόλη αλλάζει πρόσωπο προσπαθώντας να προσαρμοστεί κάθε φορά στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται. Η αναζήτηση της ταυτότητας μιας πόλης, με άλλα λόγια της φυσιογνωμίας που παρουσιάζει, αποτελεί το αντικείμενο έρευνας της παρούσας εργασίας.

Αντικείμενο του πρώτου κεφαλαίου είναι ο εννοιολογικός προσδιορισμός άμεσα σχετιζόμενων εννοιών (χώρος, χρόνος, τόπος, τοπίο, χαρακτήρας, και ταυτότητα της πόλης), με σκοπό τη θεωρητική θεμελίωση και την καλύτερη κατανόηση της φυσιογνωμίας της πόλης. Το «πέρασμα» από τις αφηρημένες έννοιες του *χώρου* και του *χρόνου* σε αυτές του *τόπου* και του *τοπίου* προϋποθέτουν την ανθρώπινη παρουσία η οποία τελικά διαμορφώνει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα για κάθε τόπο, που εντοπίζεται μέσα από ένα σύνολο μοναδικών χαρακτηριστικών.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αρχικά παρατίθενται οι απόψεις διεθνών ερευνητών του αστικού χώρου οι οποίοι έχουν επισημάνει τα δομικά στοιχεία που διαμορφώνουν την ταυτότητα μιας πόλης εστιάζοντας στο ρόλο που διαδραματίζει η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία, η χωροταξία, τα μνημεία μιας πόλης κ.α.. Βασικές παραδοχές για την καλύτερη κατανόηση της εργασίας είναι και οι εξής: αφενός η αναζήτηση της φυσιογνωμίας επικεντρώνεται κυρίως στην καλή εικόνα που μια πόλη παρουσιάζει, με άλλα λόγια στα θετικά στοιχεία που συγκεντρώνει, και αφετέρου στη διαλεκτική σχέση που αναπτύσσει ένας παρατηρητής με την πόλη φορτίζοντάς τη με προσωπικά στοιχεία και εμπειρίες.

Στη συνέχεια προσδιορίζονται οι παράγοντες εκείνοι που καθιστούν μοναδικό έναν αστικό χώρο, και στο στάδιο αυτό, γίνεται αναζήτηση της αντιληπτικής εικόνας που η πόλη παρουσιάζει η οποία προσδιορίζεται από την αισθητική ποιότητα ενός τόπου και συγκεκριμένα από τα φυσικά και δομημένα στοιχεία, από μορφήματα όπως οσμές, γεύσεις και ήχοι, καθώς και από συναισθηματικές και ψυχολογικές καταστάσεις, ενώ συμπληρώνεται από τις λειτουργίες και τις αστικές χρήσεις που λαμβάνουν χώρα στην πόλη. Παράλληλα, αναφέρονται τα δεδομένα που αποκαλύπτουν την ιστορική εξέλιξη του αστικού χώρου τα οποία προέρχονται από την οικονομική, την κοινωνική και την πολιτισμική πρόοδο. Σε μια βαθύτερη μελέτη του αστικού χώρου είναι απαραίτητη η αναφορά στο λόγο και στο μύθο, στοιχεία που εκφράζουν την κουλτούρα και τον πολιτισμό, καθώς και στα σημεία εκείνα που έχουν λειτουργήσει ως σύμβολα και έχουν συμβάλει στη σταθεροποίηση της συλλογικής ταυτότητας ενός τόπου.

Ο προσδιορισμός της φυσιογνωμίας μιας πόλης είναι, όπως ήδη έχει διαφανεί, πολύπλευρη και σύνθετη διαδικασία και για το λόγο αυτό ακολουθείται συγκεκριμένη μεθοδολογία, ξεκινώντας από την αναφορά στο όνομα της πόλης (προσδιοριστικό στοιχείο της ταυτότητάς της) και εξετάζοντας στη συνέχεια αφενός τα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος (φυσικό ανάγλυφο, κλίμα, χλωρίδα, πανίδα) και αφετέρου τα πολιτιστικά και πνευματικά επιτεύγματα που έχουν λάβει χώρα σε μια πόλη. Στα τελευταία περιλαμβάνονται: η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία, η κοινωνική οργάνωση, κ.α.

Οι σημερινές συνθήκες που διαμορφώνουν το ευρύτερο κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον και υπαγορεύονται από την παγκοσμιοποίηση, φαίνεται πως παρουσιάζουν

ταυτόχρονα ευκαιρίες ανάπτυξης αλλά και σοβαρούς κινδύνους σε ότι αφορά την αλλοίωση της φυσιογνωμίας ενός αστικού χώρου και αποτελούν αντικείμενο έρευνας του τρίτου κεφαλαίου. Η εμφάνιση μεγαδομών και γενικότερα η υιοθέτηση όμοιων τρόπων δόμησης και οργάνωσης του αστικού χώρου, καθώς και η κυρίαρχη και καίρια πλέον θέση που κατέχει η τεχνολογία, αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά των πόλεων ανεξάρτητα από τη γεωγραφική τους θέση.

Κάτω από το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης, εξετάζεται και μια άλλη σημαντική παράμετρος διαμόρφωσης του σύγχρονου ευρωπαϊκού αστικού περιβάλλοντος, αυτή της επιρροής που ασκεί η Ευρωπαϊκή Ένωση. Αρχικά, με τη διατύπωση προτάσεων για τη βελτίωση των πόλεων και στη συνέχεια με τη χάραξη συγκεκριμένης πολιτικής μέσα από προγράμματα που αφορούν αποκλειστικά στον αστικό χώρο, η ευρωπαϊκή πολιτική επιδρά, όπως ήδη φαίνεται, ευεργετικά στη διατήρηση της φυσιογνωμίας των πόλεων και περαιτέρω στην ενδυνάμωση της αστικής οικονομίας, με κυρίαρχο μοχλό ανάπτυξης την ανάδειξη του τριτογενή τομέα. Στο πλαίσιο αυτό κινείται και ο αστικός τουρισμός, ως μια σημαντική μορφή παροχής υπηρεσιών σε μια διευρυμένη τουριστική αγορά.

Το τέταρτο κεφάλαιο έχει ως αντικείμενο έρευνας τη διατήρηση της φυσιογνωμίας των πόλεων μέσα από ολοκληρωμένους αστικούς σχεδιασμούς, δίνοντας έμφαση στο ρόλο των αναπλάσεων. Κύριος στόχος των παρεμβάσεων αυτών στον αστικό χώρο είναι η ταυτόχρονη εξυγίανση υποβαθμισμένων περιοχών και η ανάδειξη των φυσικών και πολιτιστικών πόρων των πόλεων. Μια ιδιαίτερη περίπτωση των αστικών αναπλάσεων είναι η επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων σε πόλεις οι οποίες κατά το παρελθόν στήριζαν την οικονομία τους στο δευτερογενή τομέα, έχοντας ως βασικό χαρακτηριστικό τη δημιουργία αστικής κουλτούρας. Η αποκατάσταση και η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα για τη βιώσιμη ανάπτυξη των πόλεων που διαθέτουν ανάλογο κτιριακό απόθεμα, αφενός διότι προβάλλουν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της πόλης και αφετέρου διότι με τη στέγαση νέων χρήσεων συμβάλλουν στην καλύτερη χωροθέτηση βασικών αστικών λειτουργιών.

Μελέτη περίπτωσης της εργασίας αποτελεί η διερεύνηση της φυσιογνωμίας του Βόλου, μιας πόλης με σύντομη σχετικά ιστορία σε ότι αφορά την ανάπτυξη της του σημερινού αστικού χώρου (μόλις 160 χρόνων), αλλά με μακρόχρονη, αδιάκοπη και ιδιαίτερα σημαντική οικιστική ανάπτυξη στην ευρύτερη περιοχή εξαιτίας του φυσικού λιμανιού στον Παγασητικό κόλπο που αποτέλεσε ανά τους αιώνες κόμβο επικοινωνίας.

Αντικείμενο λοιπόν του 5ου κεφαλαίου είναι ο προσδιορισμός της φυσιογνωμίας του Βόλου, σύμφωνα με τη μεθοδολογία που αναπτύχθηκε στο τρίτο κεφάλαιο. Ξεκινώντας από τον γεωφυσικό προσδιορισμό με την αναφορά στον περιβάλλοντα χώρο (Πήλιο, Παγασητικός Κόλπος) ο οποίος αποτέλεσε και αποτελεί ένα σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη του αστικού κέντρου, γίνεται εκτενής αναφορά στα ιστορικά στοιχεία που σχετίζονται με την ανάπτυξη της πόλης καθώς και στις συνθήκες που διαμόρφωσαν το σημερινό αστικό χώρο. Στη συνέχεια ερευνάται η πολεοδομία και συγκεκριμένα οι χρήσεις γης, το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης καθώς και οι δημόσιοι χώροι, αφού τα πολεοδομικά δεδομένα αποτελούν δομικά στοιχεία ανάγνωσης του αστικού χώρου. Στην ίδια κατηγορία ανήκει και η μελέτη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του Βόλου, με έμφαση στο βιομηχανικό κτιριακό απόθεμα που δίνει σήμερα το χαρακτηρισμό της παλιάς βιομηχανικής πόλης. Πέρα από την εικόνα του αστικού χώρου και σύμφωνα με τη μεθοδολογία, γίνεται αναφορά και στα πολιτιστικά επιτεύγματα καθώς και στις προσωπικότητες που με τη δράση τους επηρέασαν την πορεία του τόπου.

Η έρευνα της φυσιογνωμίας περιλαμβάνει και τους βασικούς τομείς ανάπτυξης της πόλης, δηλαδή την αναφορά στην οικονομική δραστηριότητα και στον κοινωνικό εξοπλισμό που διαθέτει. Όπως είναι γνωστό, ο Βόλος αποτέλεσε στο παρελθόν ένα από τα μεγαλύτερα αστικά κέντρα που στήριξαν την οικονομία τους στο δευτερογενή τομέα. Η περίοδος όμως της αποβιομηχάνισης δημιούργησε στην τοπική κοινωνία ένα πλήθος από οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα με κυριότερο αυτό της ανεργίας.

Πόλη – λιμάνι λοιπόν, με βιομηχανική ιστορία που σήμερα γίνεται αντιληπτή από τα διάσπαρτα στον αστικό ιστό βιομηχανικά κτίρια και με ιδιάζοντα πολεοδομικά χαρακτηριστικά όπως είναι η ρυμοτομία με τους κάθετους δρόμους της πόλης να «στοχεύουν» τα χωριά του Πηλίου και τον προσανατολισμό της προς τη θάλασσα, αποτελούν τα πιο αναγνωρίσιμα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά της.

Η σύγχρονη εικόνα της διαμορφώνεται κάτω από το πρίσμα των ραγδαίων εξελίξεων της παγκοσμιοποίησης και των ευρωπαϊκών αστικών πολιτικών. Οι τελευταίες έχουν επιδράσει καταλυτικά ώστε να αποκτήσει ο Βόλος σύγχρονες υποδομές μεταφοράς και ενέργειας και παράλληλα να υλοποιηθούν προγράμματα αναπλάσεων τα οποία αναδεικνύουν την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της πόλης. Παράλληλα καταλυτικός φαίνεται να είναι και ο ρόλος που έπαιξε η διεξαγωγή προημιτελικών αγώνων ποδοσφαίρου στο Πανθεσσαλικό στάδιο το οποίο απέκτησε η πόλη για το σκοπό αυτό, κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004.

Η έρευνα της φυσιογνωμίας του Βόλου ανιχνεύεται και με εμπειρική προσέγγιση, δηλαδή με τη συλλογή και στατιστική επεξεργασία ερωτηματολογίων που μοιράστηκαν τόσο σε ντόπιους όσο και σε επισκέπτες της πόλης. Ο περιβάλλοντας χώρος διαδραματίζει βασικό ρόλο στη διαμόρφωση της άποψης για τη φυσιογνωμία της πόλης, τόσο για τους κατοίκους οι οποίοι θεωρούν ότι η θάλασσα και το Πήλιο δημιουργούν ένα τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, όσο και για τους επισκέπτες. Σε ότι αφορά την αρνητική εικόνα της πόλης τα προβλήματα εστιάζονται στο κυκλοφοριακό πρόβλημα και την ανεργία.

Η διατύπωση προτάσεων για την ανάδειξη της φυσιογνωμίας της πόλης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι απαιτείται στρατηγικός σχεδιασμός με την συνεργασία όλων των φορέων ώστε να αποκτήσει ο Βόλος σύγχρονες υποδομές, διατηρώντας ταυτόχρονα την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του και εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό μια θέση στο ευρωπαϊκό στερέωμα. Πρωταρχικό ρόλο στην κατεύθυνση αυτή φαίνεται ότι διαδραματίζει η ανάπτυξη του αστικού τουρισμού με κύριες συνιστώσες την αξιοποίηση της βιομηχανικής κληρονομιάς της πόλης, των ολυμπιακών αθλητικών υποδομών που απέκτησε το 2004, καθώς και του παγκοσμίου φήμης μύθου της πόλης, δηλαδή της Αργοναυτικής εκστρατείας με την κατασκευή του μυθικού πλοίου και του αντίστοιχου θεματικού μουσείου.

ΘΕΜΑ – ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Θέμα της διπλωματικής εργασίας είναι: «Η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης, η περίπτωση του Βόλου». Λόγοι επιλογής της συγκεκριμένης ελληνικής πόλης σχετίζονται με το γεγονός ότι πρόκειται για μια γνωστή, μεσαίου μεγέθους πόλη – λιμάνι η οποία έχει σημαντική ιστορία αλλά σήμερα η φυσιογνωμία της έχει αλλοιωθεί. Επιπρόσθετα, ο Βόλος αποτελεί μια πόλη η οποία εξαιτίας της προσωπικής μου διαμονής στο παρελθόν και των οικογενειακών δεσμών μπορεί να εξεταστεί από τη σκοπιά του κατοίκου (βίωση του τόπου), ενώ η σημερινή άποψη από την πλευρά του επισκέπτη, δίνει μια πιο αποστασιοποιημένη άρα και αντικειμενική τοποθέτησή μου σε ότι αφορά την εξέταση της φυσιογνωμίας της.

Αντικείμενο εργασίας

Αντικείμενο της παρούσας έρευνας αποτελεί ο προσδιορισμός της φυσιογνωμίας της ελληνικής πόλης, της οντότητας δηλαδή που την ορίζει, και όπως αυτή εκφράζεται από το σύνολο των ιδιαιδιστικών χαρακτηριστικών της. Η προσέγγιση του θέματος γίνεται τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε επίπεδο μελέτης περίπτωσης, με θέμα την πόλη του Βόλου.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται η θεωρητική θεμελίωση των όρων που σχετίζονται με την έννοια της φυσιογνωμίας, καθώς και η αναλυτική καταγραφή των στοιχείων που συνθέτουν τη φυσιογνωμία μιας πόλης. Η ανίχνευση της φυσιογνωμίας αφορά στην καταγραφή και ομαδοποίηση στοιχείων που αφορούν στη μοναδικότητα που παρουσιάζει ένας τόπος, όπως αυτή στοιχειοθετείται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του. Το επόμενο θεωρητικό κεφάλαιο αφορά στην ανάλυση των σύγχρονων τάσεων οι οποίες επηρεάζουν τη διαμόρφωση της ταυτότητας ενός αστικού χώρου και συγκεκριμένα του ρόλου της παγκοσμιοποίησης και της ΕΕ.

Ακολουθεί η ενότητα που πραγματεύεται τις αναπλάσεις ως ένα βασικό εργαλείο για τη βελτίωση της εικόνας των πόλεων και τη διατήρηση της φυσιογνωμίας τους. Το τελευταίο κεφάλαιο του θεωρητικού μέρους αφορά στην επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων και τη θεωρητική θεμελίωση για το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν στην ανάδειξη και αξιοποίηση της ιδιαίτερης ταυτότητας εκείνων των αστικών κέντρων που στο παρελθόν στήριξαν την οικονομία τους στη βιομηχανική παραγωγή. Αυτονόητη όσο και απαραίτητη είναι η επιλογή του συγκεκριμένου θέματος διότι σχετίζεται άμεσα με τη μελέτη περίπτωσης.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας αφορά, όπως προαναφέρθηκε στο Βόλο ως έρευνα περίπτωσης της φυσιογνωμίας της ελληνικής πόλης. Αρχικά καταγράφονται τα φυσικά δεδομένα του τόπου του ευρύτερου περιβάλλοντα γεωγραφικού χώρου του Βόλου.

Στη συνέχεια, η έρευνα των ανθρωποποίητων στοιχείων τα οποία κατηγοριοποιήθηκαν σύμφωνα με την επιστημονική προσέγγιση που έγινε στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, αποκαλύπτουν τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι αξιοποίησαν τους φυσικούς πόρους της περιοχής ενώ εξετάζονται και οι ιδιαίτερες συνθήκες που επηρέασαν την εξέλιξη της πόλης. Για το λόγο αυτό γίνεται αναφορά στα ιστορικά δεδομένα, καθώς και σε όλα τα επιτεύγματα (πολιτισμός, συνήθειες, αρχιτεκτονική έκφραση, κτλ).

Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε στον προσδιορισμό των αρχιτεκτονικών, πολεοδομικών και χωροταξικών δεδομένων τόσο σε συνολικά μεγέθη (πολεοδομικός ιστός) όσο και σε πιο εξειδικευμένα (πλατείες, δρόμοι) τα οποία αποτελούν «συντακτικά» στοιχεία της πόλης και διαμορφώνουν την οπτική εικόνα που παρουσιάζει ο αστικός χώρος, ενώ η επισήμανση του ακουστικού τοπίου, της χρωματικής ατμόσφαιρας, των γευστικών και οσμητικών ιδιαιοτεροτήτων αποκαλύπτουν τις κοινωνικοοικονομικές συνθήκες οι οποίες διαμορφώθηκαν σε διαχρονικό επίπεδο.

Με τη διερεύνηση της σημερινής ταυτότητας αναζητήθηκε ο εντοπισμός των παραγόντων εκείνων (ΕΕ, παγκοσμιοποίηση, Ολυμπιάδα 2004) που έχουν συντελέσει καθοριστικά στην αναμόρφωση της εικόνας της πόλης. Όλα τα παραπάνω αποτελούν αντικείμενο της έρευνας για τον προσδιορισμό της ταυτότητας του αστικού χώρου που εξετάζουμε προκειμένου να διαπιστωθούν οι παράγοντες που έχουν συντελέσει στη μετατροπή του χώρου σε τόπο αλλά και στη διαχρονική μετεξέλιξή του.

Η εμπειρική προσέγγιση καταλήγει με την παράθεση και το σχολιασμό των αποτελεσμάτων της έρευνας που πραγματοποιήθηκε με τη συλλογή και επεξεργασία ερωτηματολογίων, ενώ η τελευταία ενότητα αφορά στη διατύπωση συμπερασμάτων.

Η έρευνα ολοκληρώνεται με την ενότητα των προτάσεων για τα μέτρα εκείνα που θα αξιοποιήσουν στο μέγιστο δυνατό βαθμό τις αρετές του τόπου που εξετάζουμε ώστε να αναδειχθεί καλύτερα η φυσιογνωμία του.

Μεθοδολογική προσέγγιση

Προκειμένου να προσδιοριστεί λοιπόν η φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου, χρησιμοποιήθηκε ως μέθοδος έρευνας η επιστημονική παρατήρηση μέσω της επιτόπιας έρευνας και της βιβλιογραφικής προσέγγισης από έγκυρες τοπικές πηγές, καταγράφοντας, αξιολογώντας και ερμηνεύοντας όλα τα στοιχεία που αναφέρθηκαν συνοπτικά παραπάνω, σε διαχρονική βάση. Παράλληλα, πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις με αρμόδιους που εργάζονται στην τοπική αυτοδιοίκηση (δημοτικές επιχειρήσεις: ΔΕΜΕΚΑΒ, ΔΙΚΗ, ΔΕΟΒ, ΔΗΤΕΒ – Νομαρχία – δημαρχείο) οι οποίοι τόσο με οπτικοακουστικό υλικό, όσο και με προσωπικές συνεντεύξεις συνέβαλαν στη συγκέντρωση υλικού.

Επιπρόσθετα, πραγματοποιήθηκε πρωτογενής έρευνα με τη συλλογή ερωτηματολογίων, σε τυχαίο δείγμα, που είχε ως κεντρικό θέμα τη διερεύνηση της φυσιογνωμίας της πόλης, τόσο από την πλευρά του μόνιμου κατοίκου, όσο και από την πλευρά του επισκέπτη και ακολούθησε στατιστική ανάλυση και σχολιασμός των δεδομένων. Άλλωστε η φυσιογνωμία του αστικού χώρου είναι αυτή ακριβώς η διατύπωση των απόψεων και κρίσεων που είναι απόρροια της προσωπικής επαφής του κάθε ερωτηθέντος με την πόλη.

Α ΜΕΡΟΣ: Θεωρητική Προσέγγιση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ

Η επιστημονική προσέγγιση της φυσιογνωμίας της πόλης προϋποθέτει αρχικά τον εννοιολογικό προσδιορισμό άμεσα σχετιζόμενων εννοιών οι οποίες θα θεμελιώσουν τη θεωρητική προσέγγισή της και θα βοηθήσουν σημαντικά στην κατανόησή της. Οι έννοιες οι οποίες θα προσδιοριστούν στην ενότητα αυτή είναι οι εξής: χώρος, χρόνος, τόπος, τοπίο, χαρακτήρας, και ταυτότητα της πόλης.

Χώρος – Χρόνος: Αποτελούν και οι δυο αφηρημένες έννοιες, και από μόνες τους δεν έχουν κανένα ιδιαίτερο χαρακτήρα ή φυσιογνωμία. Βέβαια οι δυο αυτοί όροι σχετίζονται μεταξύ τους εφόσον ο χρόνος επιδρά πάνω στο χώρο, καθώς στον τελευταίο εισέρχεται η έννοια του παρελθόντος και της μνήμης. Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη μας ότι ο χρόνος έχει χωρικό υπόβαθρο γίνεται κατανοητός ο ρόλος των μνημείων και των χρονικών συμβόλωνⁱ, που αποκαλύπτουν τα στοιχεία εκείνα που παρέμειναν διαχρονικά σε ένα συγκεκριμένο τόπο.

Τόπος: Η παρουσία του ανθρώπου συγκεκριμενοποιεί τον χώρο, ο οποίος όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, αποτελεί αφηρημένη έννοια, και τον μετατρέπει σε τόπο, διαμορφώνοντας την ουσιαστική αυτή διαφορά ανάμεσα στις δυο έννοιες. Οι ανθρώπινες δραστηριότητες αλλά και οι προσδοκίες, τα όνειρα, οι σημασίες και η υπαρξιακή έκφραση του ανθρώπου σε ένα συγκεκριμένο χώρο, μετατρέπουν τον χώρο αυτό σε τόπο, όπου θα μπορούσε να λεχθεί ότι αποτελεί «ένα ανοικτό σύστημα στοιχείων χώρου, χρόνου και συμπεριφορών»ⁱⁱ.

Ο χώρος που μετατρέπεται σε τόπο μέσα από την ανθρώπινη παρουσία, λειτουργεί, κυρίως για τους κατοίκους που βιώνουν σε αυτόν αλλά και για τους επισκέπτες, με δυο ιδιότητες: α) ως χώρος «πραγματικός», δηλαδή οριοθετημένη έκταση γης στην οποία πραγματοποιούνται συγκεκριμένες λειτουργίες, β) ως χώρος «φανταστικός», δηλαδή χώρος ο οποίος ανάλογα με τα στοιχεία που διαθέτει και με τη σημασία και το συμβολισμό που αυτά είναι φορτισμένα, επιτρέπει σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό τη νοητική διεργασία μέσα από την οποία αντανakλάται η ζωή του τόπουⁱⁱⁱ.

Ένας τόπος λοιπόν παρουσιάζει ένα σύνολο από ιδιάζοντα χαρακτηριστικά που τον καθιστούν εύκολα αναγνωρίσιμο, ενώ προϋποθέτει οπωσδήποτε την αναφορά στο ανθρώπινο στοιχείο. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει να γίνει στον αστικό τόπο, δηλαδή το χώρο της πόλης όπου ο άνθρωπος κυριαρχεί και δημιουργεί, σε αντιδιαστολή με τον μη αστικό, όπου κυριαρχεί η φύση και τα στοιχεία της^{iv}.

Τοπίο: Η αναφορά σε ένα τόπο ο οποίος έχει τέτοια κλίμακα ώστε να γίνεται αντιληπτός σαν μια ενότητα, προσδιορίζει εννοιολογικά το τοπίο^v. Επομένως, το τοπίο αφορά στη συνολική αντιληπτική εικόνα που διαμορφώνει ο παρατηρητής του, με βασική προϋπόθεση την επαφή του με ένα συγκεκριμένο τόπο, επαφή η οποία του εξασφαλίζει την προσωπική του άποψη^{vi}.

Σημαντική είναι η διαπίστωση ότι η έννοια του τοπίου δεν αφορά αποκλειστικά στην απεικόνιση ή παρατήρηση του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και του δομημένου. Επομένως, η εικόνα ενός τόπου (δηλ. ενός συγκεκριμένου τοπίου) αποτελεί

αντικείμενο μελέτης όχι μόνο των καλλιτεχνών αλλά και των επιστημόνων του χώρου που ερευνούν την πόλη και τους οικισμούς^{vii}.

Χαρακτήρας: σε συνέχεια με τον ορισμό του τοπίου, το σύνολο των ιδιαζόντων χαρακτηριστικών που εντοπίζονται μέσα στο τοπίο, δηλαδή των στοιχείων που συντελούν στη διαμόρφωση της αντιληπτικής δομής ενός τόπου, και που αφορούν όχι μόνο σε στοιχεία τα οποία προσδιορίζονται μέσω των αισθήσεων του ανθρώπου (όραση, όσφρηση, αφή, ακοή και γεύση) αλλά και σε εκείνα που σχετίζονται με τη συναισθηματική και νοητική αντίληψή του, αποτελούν το *χαρακτήρα* του τόπου δημιουργώντας μια ιδιαίτερη «ατμόσφαιρα» για τον τόπο αυτό.

Ταυτότητα: αποτελεί το ποιοτικό εκείνο στοιχείο που σχετίζεται άμεσα με την έννοια της φυσιογνωμίας και αφορά στη διατύπωση μιας γνώμης, κρίσης και ερμηνείας της σημασίας ενός τόπου από τους ντόπιους αλλά και από εκείνους που τον επισκέπτονται^{viii}.

Οι παραπάνω ορισμοί, όπως θα διαπιστωθεί και στη συνέχεια, αποτελούν έννοιες – κλειδιά για την καλύτερη κατανόηση της φυσιογνωμίας ενός τόπου και ιδιαίτερα του αστικού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Διεθνείς ερευνητές

Πριν την οποιαδήποτε ανάλυση της έννοιας της φυσιογνωμίας της πόλης και των στοιχείων που τη συνθέτουν, κρίνεται σκόπιμο να γίνει αναφορά στις απόψεις σύγχρονων ερευνητών του αστικού χώρου, σχετικά με τα δομικά εκείνα στοιχεία που ο καθένας αξιολογεί ως καθοριστικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας μιας πόλης.

Ο **Lynch K.**, ερευνώντας την πόλη, την αντιμετωπίζει καταρχήν σαν οπτική εικόνα υιοθετώντας μια εναλλακτική μεταμοντέρνα προσέγγιση, σύμφωνα με την οποία το οπτικό σημείο (εικόνα) λειτουργεί όπως το γλωσσολογικό σημείο (φώνημα) στη θεωρία της σημειολογίας^{ix}. Στη σημειολογική προσέγγιση του χώρου, θεωρία που αναπτύχθηκε ως απάντηση στην κρίση που εμφάνισε το μοντέρνο κίνημα, η σύγχρονη πολεοδομία, ο τόπος και η χωρική εμπειρία αποκτούν μια ευρύτερη σημασία για την ερμηνεία της πόλης.

Βασιζόμενος λοιπόν στην παραπάνω προσέγγιση, ο Lynch εισάγει την έννοια της *συλλογικής εικόνας* η οποία διαμορφώνεται λαμβάνοντας υπόψη πέντε δομικά στοιχεία του χώρου:

- ⊗ Τα σημεία αναφοράς (landmarks)
- ⊗ Τις διαδρομές (paths)
- ⊗ Τους κόμβους (nodes)
- ⊗ Τα όρια (boundaries)
- ⊗ Τις περιοχές (districts)

Πιο αναλυτικά, τα *σημεία αναφοράς* (landmarks), όπως το καμπαναριό μιας εκκλησίας, ένας πύργος ή ένας λόφος, ορίζονται ως εκείνα τα στοιχεία που ξεχωρίζουν λόγω σχήματος ή μεγέθους στο χώρο και για το λόγο αυτό γίνονται άμεσα αναγνωρίσιμα. Οι *διαδρομές* (paths), επιτρέπουν την κίνηση μέσα στο χώρο με οποιοδήποτε μέσο, είναι δηλαδή το σύνολο των δρόμων, των πεζοδρομίων, των αυτοκινητόδρομων, των υπόγειων και υπέργειων σιδηροδρόμων κτλ. Οι *κόμβοι* (nodes) δηλαδή τα σημεία όπου ο παρατηρητής κινείται από και προς μια κατεύθυνση, και συνήθως είναι οι διάφοροι συγκοινωνιακοί κόμβοι, οι μεγάλες διακλαδώσεις αυτοκινητόδρομων ή σιδηροδρομικών γραμμών. Περαιτέρω, τα *όρια* (boundaries) εξυπηρετούν όπως προδίδει και η λέξη, τη γραμμική οριοθέτηση διάφορων περιοχών, και τέλος οι *περιοχές* (districts) είναι οι χωρικές ενότητες που ο παρατηρητής διασχίζει και οι οποίες περιλαμβάνουν ένα σύνολο από κοινά χαρακτηριστικά που σχετίζονται με τις χρήσεις γης ή το αρχιτεκτονικό ύφος της εκάστοτε περιοχής^x.

Ο Lynch K., κατέληξε στα παραπάνω στοιχεία μετά από μια έρευνα, δημοσιευμένη στο βιβλίο του: «Η εικόνα της πόλης»^{xi} (The image of the city) με αντικείμενο την αντιληπτική εικόνα που διαμορφώνουν οι άνθρωποι σχετικά με μια πόλη ή ένα τμήμα της και μάλιστα έδωσε ιδιαίτερο βάρος στην **ποιότητα** της εικόνας αυτής. Στόχος του ήταν να αναπτύξει μια μεθοδολογία για τον εντοπισμό εκείνων των δεδομένων (χωροταξικών) που παίζουν καθοριστικό ρόλο στη ζωή της πόλης, όπως αυτά τα αντιλαμβάνεται ένας απλός παρατηρητής (κάτοικος ή επισκέπτης) ο οποίος στην προσπάθειά του να οριοθετήσει ένα δεδομένο τόπο και να προσανατολιστεί σε αυτόν (mental mapping), αναπτύσσει μηχανισμούς αναγνώρισης των παραπάνω πέντε σημείων.

Όπως σχολιάζει και ο Erickson B.^{xii}, ο νεωτερισμός που εισήγαγε ο Lynch ήταν η κατηγοριοποίηση του δομημένου και ανοικτού περιβάλλοντος μιας πόλης (η οποία συμπυκνώνεται στα πέντε παραπάνω στοιχεία), σε μια προσπάθεια να εισάγει δημοκρατικούς τρόπους στον αστικό σχεδιασμό συμπεριλαμβάνοντας τις απόψεις απλών ιδιωτών. Τελικά όμως τα πορίσματα της έρευνάς του αποτέλεσαν ένα ισχυρό εργαλείο στα χέρια των ειδικών.

Ο **Rossi A.**, με το πιο έργο του: «Η αρχιτεκτονική της πόλης»^{xiii}, δίνει έμφαση στην αρχιτεκτονική ως το πλέον σημαντικό δομικό στοιχείο του αστικού χώρου. Ο εντοπισμός του αρχιτεκτονικού ύφους οδηγεί σε συμπεράσματα για τη μορφή της πόλης η οποία προσδιορίζεται από δυο στοιχεία: τον πολεοδομικό ιστό, πάνω στον οποίο αναπτύσσονται τα πολεοδομικά γεγονότα και τα μνημεία.

Σύμφωνα με τον Rossi, η πόλη είναι ο τόπος της συλλογικής μνήμης, με τα μνημεία να αποτελούν τα στοιχεία που παρουσίασαν διαχρονικότητα ακόμα κι αν άλλαξαν χρήση και λειτουργίες από αυτές που είχαν αρχικά. Με άλλα λόγια η αρχιτεκτονική ερευνάται σε εκείνους τους κτιριακούς τύπους οι οποίοι μένουν αναλλοίωτοι στο χρόνο και εντοπίζεται με τη μελέτη των κατόψεων των κτιρίων όπως και με τη σχέση των διάφορων κτιριακών τύπων με τον υπόλοιπο χώρο.

Με την κριτική και την πολύπλευρη (πολιτική, οικονομική, κοινωνική, μορφολογική, χωρική, κτλ.) συμβολή του αρχιτεκτονικού έργου στην πόλη ασχολήθηκε και ο **Zevi B.**.

Ο **Tafuri M.**, ερμηνεύει την αδυναμία έκφρασης της αρχιτεκτονικής σε συνολικά μεγέθη στις σύγχρονες πόλεις, εξαιτίας των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών συστημάτων που αναπτύχθηκαν σε αυτές^{xiv}. Συγκεκριμένα, η κυριαρχία των καπιταλιστικών οικονομιών είχε καθοριστικές συνέπειες στη φυσιογνωμία των πόλεων

αφού οι επιλογές για τη δόμηση ορίζονται από κριτήρια τα οποία εκφράζουν την οικονομική ισχύ (π.χ. ουρανοξύστες).

Ο **Krier R.**, βασίστηκε κυρίως στα στοιχεία που συνθέτουν τον πολεοδομικό χώρο (δρόμοι, ανοικτοί χώροι) προκειμένου να ερμηνεύσει τη μορφή μιας πόλης, καταλήγοντας σε *10 αρχιτεκτονικά στοιχεία* για τη λεπτομερή μελέτη της. Για τον Krier δομικό στοιχείο για τη μελέτη του αστικού χώρου είναι το οικοδομικό τετράγωνο, άποψη με την οποία συμφωνούν και οι **Castex J.** και **Panerai Ph.**, ιδιαίτερα στην περίπτωση της ευρωπαϊκής πόλης.

Για τον **Krier L.**, η ταυτότητα μιας πόλης στηρίζεται στο Σχέδιο Γενικής Διάταξης, σύμφωνα με το οποίο ο διαχωρισμός διάφορων περιοχών (μοντέρνα ή κλασική περιοχή) σε μια πόλη είναι αναγκαίος προκειμένου να αναδειχθούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που αυτές παρουσιάζουν. Ιδιαίτερη επίσης σημασία δίνει στην έννοια της κλίμακας, επισημαίνοντας τη σπουδαιότητα της γειτονιάς στην ανθρώπινη φυσιογνωμία των πόλεων, ενώ θεωρεί ότι βαρύτητα έχουν τόσο τα μνημεία όσο και οι δημόσιοι χώροι.

Στη μελέτη των αισθητικών αξιών (οπτική συνέχεια οδών, συμμετρία και αναλογία) στηρίχθηκε ο **Sitte J.** προκειμένου να θεμελιώσει τις απόψεις του για το ρόλο της τέχνης (εφαρμοσμένης) στον αστικό σχεδιασμό, με έμφαση στη δημιουργία δημόσιων χώρων, κυρίως ανοικτών, και στη διατήρηση του «γραφικού» στον αστικό χώρο.

Η σημασία που έχουν για την πόλη, οι αντιδράσεις που προκαλεί η οπτική παρατήρηση, με βαρύτητα στα «σημεία θέας», απασχόλησε τον **Cullen G.** σύμφωνα με τις απόψεις του οποίου η αλληλεπίδραση του ανθρώπινου και του φυσικού στοιχείου δημιουργούν το «σκηνικό» στο οποίο διαδραματίζεται η ζωή της πόλης.

Αντίθετα, ο **Alexander C.** αντιμετωπίζει την πόλη ως μια ολότητα, ως ένα σύστημα, αναπτύσσοντας μια μεθοδολογία για τις αρχές και τους νόμους που διέπουν τις επιμέρους ενότητες αλλά και τη συνολική *μορφή* της πόλης. Η αξία της έρευνάς του εστιάζεται στο γεγονός ότι η αντιμετώπιση των σύνθετων αστικών προβλημάτων δεν πρέπει να γίνεται αποσπασματικά αλλά συνολικά^{xv}.

Η φυσιογνωμία ενός τόπου, σύμφωνα με τον **Schulz N.**, είναι το αποτέλεσμα της συνεισφοράς επιμέρους στοιχείων τα οποία όμως δεν μπορούν να απομονωθούν, διότι στην αντίθετη περίπτωση ο χώρος θα χάσει τη συμπαγή του φύση. Με άλλα λόγια, ο Schulz αντιμετωπίζει τον τόπο ως ένα καθολικό φαινόμενο προσδιορίζοντας τα δομικά του στοιχεία (όρια, περιβαλλοντικά επίπεδα, κέντρο, κτλ.).

Από την παραπάνω παράθεση, αντιλαμβανόμαστε ότι οι αναφορές στις απόψεις που έχουν διατυπωθεί για την πόλη, τη δομή και τη μορφή της, περιλαμβάνουν εκτός από αυστηρά επιστημονικές απόψεις γύρω από τον αστικό χώρο, όπως είναι η αρχιτεκτονική, η πολεοδομία, η χωροταξία, ο αστικός σχεδιασμός, κτλ, και τη φιλοσοφική προσέγγιση του θέματος, ενώ η εξέτασή τους κρίθηκε αναγκαία για την καλύτερη κατανόηση της φυσιογνωμίας που παρουσιάζει μια πόλη και η οποία αναλύεται στην επόμενη ενότητα.

Έννοια και στοιχεία που συνθέτουν τη φυσιογνωμία της πόλης

Έχοντας προσδιορίσει εννοιολογικά τους όρους που σχετίζονται με την έννοια της φυσιογνωμίας, τις απόψεις μελετητών γύρω από την πόλη, και αποδεχόμενοι το

γεγονός ότι ο αστικός χώρος περιλαμβάνει την ιδιότητα του τοπίου, αντιλαμβανόμαστε ότι μια πόλη έχει συγκεκριμένη **οντότητα**. Η οντότητα ενός τόπου αποτελεί μοναδικό στοιχείο του και είναι αποτέλεσμα της παρουσίας ανθρώπινων δραστηριοτήτων και της ταυτόχρονης αξιοποίησης του φυσικού χώρου στον οποίο πραγματοποιούνται οι δραστηριότητες αυτές. Αντικείμενο της παρούσας ενότητας είναι ο προσδιορισμός των στοιχείων εκείνων που καθιστούν μοναδικό έναν αστικό χώρο, στοιχεία τα οποία αποτελούν τα δομικά δεδομένα της φυσιογνωμίας μιας πόλης, καθώς και η ιδιαίτερη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στην πόλη και στον παρατηρητή της.

Η οντότητα μιας πόλης λοιπόν αναφέρεται στη διαδικασία με την οποία οι άνθρωποι που κατοικούν σε ένα τόπο αξιοποιούν τις δυνατότητες και τις αρετές, τόσο του φυσικού περιβάλλοντος όσο και τις δικές τους, αναπτύσσοντας ένα βαθμό συνείδησης της πόλης^{xvi}. Οι ανθρώπινες δράσεις καθώς και η παρουσία του φυσικού υπόβαθρου δημιουργούν για ένα συγκεκριμένο τόπο, τόσο στον κάτοικο όσο και στον επισκέπτη, παραστάσεις και ερεθίσματα που απευθύνονται στο λογικό και στο θυμικό τους, παράγοντας με τον τρόπο αυτό, κρίσεις και συμπεράσματα αισθητικού και ψυχολογικού χαρακτήρα. Η διαμόρφωση μιας γενικότερης άποψης – κρίσης του ανθρώπου σχετικά με μια πόλη επηρεάζεται από τη *φυσιογνωμία* του αστικού χώρου^{xvii}.

Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι ο προσδιορισμός της φυσιογνωμίας της πόλης αφορά στην αναζήτηση της θετικής ή με άλλα λόγια της καλής εικόνας που αυτή παρουσιάζει, αφού η επιδίωξη του «καλού» είναι στοιχείο με οικουμενική διάσταση, μια αναζήτηση όλων των ανθρώπων με κοινή βάση και διαφοροποιημένες εκφράσεις μέσα από τη θρησκεία, τη φιλοσοφία, την κοινωνική και οικονομική ευημερία. Η πόλη είναι η «μήτρα^{xviii}» για την αναζήτηση και τον προσδιορισμό της έννοιας του «καλού», δηλαδή ο χώρος στον οποίο το ζητούμενο είναι η καλή φυσιογνωμία.

Βασική παραδοχή για τη μελέτη της φυσιογνωμίας μιας πόλης αποτελεί η δημιουργία μιας **διαλεκτικής σχέσης** του παρατηρητή (ντόπιου ή επισκέπτη) με έναν αστικό χώρο ανακαλύπτοντας στοιχεία φορτισμένα με καθαρά προσωπικό χαρακτήρα και αναπτύσσοντας με τον τρόπο αυτό μια ιδιαίτερη σχέση με το χώρο. Με άλλα λόγια απαραίτητη προϋπόθεση είναι η προσωπική συμμετοχή του παρατηρητή στη διαδικασία αυτού του τεράστιου γίγνεσθαι που λέγεται πόλις, όπου ο άνθρωπος «οντοποιεί» τον αστικό χώρο προσδίδοντας σε αυτόν σημασίες, και ταυτόχρονα «οντοποιείται» ανακαλύπτοντας τον εαυτό του σε σχέση με τον τόπο αυτό^{xix}.

Επιπλέον, υπάρχει μια διαρκής αναζήτηση του ανθρώπου για την έννοια του «κατοικείν» ως τρόπος προστασίας αλλά και εκδήλωσης της κοινωνικότητας και της δημιουργικότητας σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Συνοπτικά λοιπόν, αναφερόμαστε στη **γνώση και βίωση ενός τόπου** ως μια διαδικασία μετατροπής του «απρόσωπου» σε «προσωπικό» που οδηγεί τελικά στον προσδιορισμό της φυσιογνωμίας μιας πόλης^{xx}.

Πριν την οποιαδήποτε συστηματική ανάλυσή της, θα πρέπει να αναφερθεί ότι εννοιολογικά, ο όρος «φυσιογνωμία», αφορά στον προσδιορισμό του συνόλου των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων ενός προσώπου και για το λόγο αυτό η έννοια της φυσιογνωμίας μιας πόλης, είναι άρρηκτα δεμένη με το ανθρώπινο στοιχείο.

Επιπρόσθετα, γίνεται αντιληπτό ότι η μελέτη της φυσιογνωμίας μιας πόλης, αφορά στην πολυεπίπεδη προσέγγισή της αφού απαιτείται αρχικά η διαμόρφωση μιας συνολικής εικόνας ή με άλλα λόγια μιας **αντιληπτικής εικόνας**, η οποία προκύπτει

από την αξιοποίηση ορισμένων αισθητικών ποιοτήτων (βλ. ανάλυση του όρου στην επόμενη σελίδα), και στη συνέχεια η κρίση και ερμηνεία των στοιχείων αυτών σε επίπεδο **συναισθηματικό και ιδεολογικό**, με τελικό αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός κεντρικού χαρακτηρισμού ο οποίος προσδιορίζει την ταυτότητα της συγκεκριμένης μορφικής ενότητας^{xxi}.

Ο προσδιορισμός λοιπόν της φυσιογνωμίας αφορά στην προσέγγιση των εξής τριών παραγόντων^{xxii}:

- ✦ στην **αισθητική ποιότητα ενός τόπου**, δηλαδή στη συνολική εικόνα που παρουσιάζει και η οποία περιλαμβάνει φυσικά και δομημένα στοιχεία, μορφήματα όπως οσμές, γεύσεις και ήχους, καθώς και συναισθηματικές και ψυχολογικές καταστάσεις.
- ✦ στην **αντιληπτική ανάλυση της δομής της πόλης** (εντοπισμός φωτεινών και σκιερών ενοτήτων, ισχυρών πόλων αναγνωσιμότητας, προσδιορισμός της κλίμακας, του οριζόντιου και του κάθετου επιπέδου του αστικού χώρου).
- ✦ στις **λειτουργίες** της πόλης και στις **αστικές χρήσεις** οι οποίες προσδίδουν ένα ιδιαίτερο χρώμα σε αυτή.

Αρχική προϋπόθεση λοιπόν για τη μελέτη της φυσιογνωμίας, αποτελεί η διαμόρφωση **αισθητικής κρίσης**, ως μιας συνολικής εικόνας που περιλαμβάνει δεδομένα που εντοπίζονται από τον παρατηρητή (ντόπιο ή επισκέπτη) χρησιμοποιώντας τις αισθήσεις του. Η οπτική παρατήρηση δίνει πληροφορίες σχετικά με τα φυσικά και τα ανθρωποποίητα στοιχεία που συνυπάρχουν στην πόλη, καθώς και τον τρόπο με τον οποίο αυτά σχετίζονται μεταξύ τους καταλήγοντας στη διαμόρφωση της οπτικής εικόνας ενός τόπου, ενώ στην εικόνα αυτή προστίθενται και τα μορφήματα που αφορούν τις υπόλοιπες αισθήσεις (ήχοι, οσμές, γεύσεις, αφές, κτλ).

Η εικόνα συμπληρώνεται τόσο από τις εντυπώσεις ψυχολογικής και ιδεολογικής προέλευσης οι οποίες φυσικά διαφέρουν για κάθε πρόσωπο^{xxiii}, όσο και από το **λόγο και το μύθο** ενός τόπου, στοιχεία που σχετίζονται με τον πολιτισμό που ο εκάστοτε τόπος παράγει. Άλλωστε ο λόγος και μύθος αποτελούν το έλλογο στοιχείο ενός τόπου, με την αναφορά στα ανθρώπινα επιτεύγματα γύρω από την τέχνη, τη θρησκευτική και κοινωνική έκφραση αλλά και σε στοιχεία όπως ο βαθμός πρωτοτυπίας, συμβολισμού, πολυπλοκότητας και η ικανότητα δημιουργίας έντονων εικόνων^{xxiv}.

Ένα δεύτερο στάδιο το οποίο αφορά στον τρόπο διαμόρφωσης αντιληπτικών παραστάσεων στον άνθρωπο σχετίζεται με τον **εντοπισμό διαφόρων μορφημάτων** όπως για παράδειγμα οι ισχυροί πόλοι αναγνωσιμότητας ενός τόπου (π.χ. μνημεία, πλατείες) ή η επισήμανση φωτεινών και σκοτεινών αντιληπτικών ενοτήτων. Επίσης για την αναζήτηση περεταίρω αισθητικών αξιών εξετάζονται στοιχεία όπως:

- η κλίμακα, διότι με τον τρόπο αυτό γίνεται δυνατή η σύγκριση ενός οικιστικού συνόλου σε σχέση με το σώμα του παρατηρητή, αξιολογώντας ως θετικό στοιχείο προσδιορισμού της φυσιογνωμίας ενός εξεταζόμενου αστικού χώρου την περίπτωση της ύπαρξης μικρής κλίμακας, αφού συνεπάγεται καλύτερη προσαρμογή του ανθρώπου στο χώρο αυτό. Πολλές φορές όμως μεγάλη κλίμακα αποκαλύπτει στοιχεία γνήσιου αστικού ύφους, όπως συνέβη στις δυτικές πόλεις της Ιταλικής Αναγέννησης όπου η αυξημένη κλίμακά τους φανερώνει και την έκφραση πολιτικής, οικονομικής και πολιτιστικής ακμής^{xxv}.

- το οριζόντιο επίπεδο, διότι καταγράφοντάς το είμαστε σε θέση να εντοπίσουμε κατ' αρχήν τα όρια του αστικού χώρου που εξετάζουμε και στη συνέχεια τις διαφοροποιημένες περιοχές μιας πόλης στις οποίες ανήκουν τόσο οι φυσικές ενότητες όσο και τα επιμέρους όρια που καταγράφονται από την ύπαρξή τους.
- το κατακόρυφο επίπεδο, δηλαδή η κατακόρυφη προβολή καταγραφής του αστικού χώρου. Για παράδειγμα οι αναφορά στις βιτρίνες ενός αστικού κέντρου (στοιχείο του κατακόρυφου επιπέδου) σχετίζεται άμεσα με την εμπορική δραστηριότητά του η οποία αποτελεί ουσιώδη λειτουργία του^{xxvi}. Επίσης η παρουσία ουρανοξυστών – χαρακτηριστική περίπτωση έντονου κατακόρυφου επιπέδου – σε μητροπολιτικά κέντρα αποτελεί ιδιάζων γνώρισμα της φυσιογνωμίας τους.

Συμπληρωματικά σε όσα αναφέρθηκαν παραπάνω και δεδομένης της πολυλειτουργικότητας και της παρουσίας πολλαπλών χρήσεων που μια πόλη παρουσιάζει, πρέπει να προστεθεί η μελέτη των χρήσεων και των λειτουργιών που λαμβάνουν χώρα σε αυτή, όπως για παράδειγμα οι λειτουργίες που εκτελούνται σε ένα λιμάνι μιας παραθαλάσσιας πόλης και οι οποίες της προσδίδουν ένα ιδιαίτερο χρώμα.

Εκτός από την καταγραφή δεδομένων που αντανakλούν την αισθητική και αντιληπτική εικόνα μιας πόλης, σε ένα δεύτερο στάδιο κρίνεται αναγκαίο να επισημανθούν τα στοιχεία εκείνα τα οποία αφορούν στην **ποιοτική αξιολόγηση** της πόλης. Αυτό πραγματοποιείται από τη συλλογή στοιχείων για τη **μελέτη της ιστορικής πορείας** ενός συγκεκριμένου αστικού χώρου και τη συνακόλουθη πολιτισμική, κοινωνική, θρησκευτική και οικονομική εξέλιξή του.

Περαιτέρω, σε μια προσπάθεια βαθύτερης κατανόησης της πόλης, προβλέπεται η **σημειολογική ερμηνεία** των ποιοτικών στοιχείων που αναφέρθηκαν παραπάνω. Με άλλα λόγια είναι αναγκαίο να γίνει ανάλυση των σημείων (στην πόλη συνήθως γίνεται αναζήτηση των μνημείων) που έχουν λειτουργήσει ως σύμβολα και έχουν συμβάλει στη σταθεροποίηση της συλλογικής ταυτότητας ενός τόπου. Συγκεκριμένα, η έρευνα αφορά στην αναζήτηση του βαθμού πολυπλοκότητας, ευαισθησίας και πληροφόρησης, την ικανότητα δημιουργίας έντονων εικόνων, τη δυνατότητα χρησιμοποίησης των στοιχείων της πόλης σε μεταφορικές χρήσεις του λόγου, το βαθμό κοινοτυπίας και το βαθμό ιδιοποίησης, δεδομένα που προκύπτουν λαμβάνοντας υπόψη την εξέλιξη της πόλης σε όλα τα επίπεδα^{xxvii}.

Η σημειολογική ερμηνεία λοιπόν σχετίζεται με το γεγονός ότι το δομημένο αστικό περιβάλλον «φορτίζεται» με έννοιες που ξεπερνούν τη λειτουργικότητα που αυτό εξυπηρετεί. Αφορούν δηλαδή στο συμβολισμό των κοινωνικών και πολιτιστικών δεδομένων μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου ο οποίος αποτυπώνεται σε κτίρια και σε ανοικτούς χώρους μιας πόλης^{xxviii}. Για παράδειγμα στη Βιέννη, οι προσόψεις των πολυκατοικιών που έχουν σχεδιαστεί από τον Ότο Βάγκνερ (Otto Wagner), αντιπροσωπεύουν το αποκορύφωμα του Γιουγκενστίλ^{xxix}, του μοντέρνου δηλαδή κινήματος που ξεκίνησε από τη Βιέννη, προσδίδοντας στα κτίρια αυτά ισχυρό συμβολισμό ο οποίος είναι πολύ πιο σημαντικός από τις λειτουργίες που οι πολυκατοικίες αυτές εξυπηρετούν (κατοικία, επαγγελματικοί χώροι, κτλ).

Στη σημειολογική μελέτη του τόπου εντάσσεται και η μελέτη της σχέσης του μύθου με το χώρο. Ο μύθος κάθε τόπου είναι μια πρώιμη προσέγγιση που οι κάτοικοι ανέπτυξαν για την ερμηνεία διάφορων φαινομένων και έχει λειτουργήσει κατά το παρελθόν ως το συνεκτικό στοιχείο της κοινωνικής ζωής ενός τόπου, εκφράζοντας ή καλύτερα εξυπηρετώντας τις πολιτισμικές ανάγκες του, και για το λόγο αυτό η μελέτη γύρω από το μύθο αποτελεί δομικό στοιχείο για την έρευνα της φυσιογνωμίας του.

Καταρχήν, η εννοιολογική προσέγγιση του μύθου συνδέεται με «κάτι που δεν θεωρείται αληθινό», ενώ ταυτόχρονα αποτελεί ένα ιδιαίτερο είδος ιστορίας φορτισμένο με ισχυρούς συμβολισμούς. Μελετώντας το μύθο που υπάρχει σε ένα τόπο, σε μια πόλη (π.χ. ο μύθος για την ίδρυση της Ρώμης), σε μια χώρα (π.χ. μυθολογία της Ελλάδας ή της Κίνας), φανερώνονται όλες οι πρώιμες εκείνες θεωρίες που σχετίζονται με την ερμηνεία φυσικών και ανθρωπολογικών φαινομένων αλλά και με την παραγωγή πολιτισμού^{xxx}.

Η γνώση λοιπόν του χώρου ξεκινάει από τους μύθους, αφού μέσα από αυτούς μετατρέπεται το φυσικό τοπίο σε πολιτιστικό. Αντιπροσωπευτική αναφορά για τη σχέση του χώρου με το μύθο είναι η πλούσια ελληνική μυθολογία. Οι ανεξήγητοι, για τα δεδομένα της εποχής, φυσικοί νόμοι υπερνικούνται μέσα από ιστορίες – μύθους που αποκαλύπτουν την έντονη επιθυμία των Ελλήνων να ταξιδέψουν, να κυριαρχήσουν, να ερμηνεύσουν άγνωστα φαινόμενα και τελικά να αποκτήσουν μια άλλη σχέση με το χώρο (βλ. και ενότητα για το μύθο του Βόλου: Αργοναυτική εκστρατεία, Κένταυροι Πηλίου, κ.τ.λ.).

Η σχέση του μύθου με το χώρο διαφοροποιήθηκε ήδη από τους κλασικούς και ελληνιστικούς χρόνους και μετά τη διάδοση της χριστιανικής θρησκείας ο χώρος φορτίζεται με διαφορετικές έννοιες οι οποίες πλέον έχουν μεταξύ των άλλων και εσχατολογικό χαρακτήρα^{xxxi}.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ως αντιπροσωπευτικό παράδειγμα, ο συμβολισμός με τον οποίο φορτίζεται η δόμηση της βυζαντινής πόλης, όπου ο ναός θεωρείται το κορυφαίο οικοδόμημα, ενώ είναι γνωστό ότι ο τύπος της συγκεκριμένης πόλης επηρέασε και τη δόμηση των ελληνικών οικισμών και πόλεων. Βέβαια στο σημείο αυτό πρέπει να σημειωθεί ότι ο βυζαντινός πολιτισμός δεν αποτελεί τη μοναδική έκφραση του ορθόδοξου χριστιανισμού. Η λειτουργική τέχνη (αγιογραφία, υμνολογία, αρχιτεκτονική, φωτισμός) προσλαμβάνει κάθε φορά τα πολιτισμικά στοιχεία του τόπου αλλά και της εποχής στην οποία ανήκει. Με άλλα λόγια *«καθρεφτίζει τον πολιτισμό που είναι γύρω της, καθρεφτίζει τη ζωή του λαού, της εποχής και του περιβάλλοντος»*^{xxxii}.

Ο ναός εμπεριέχει ταυτόχρονα δυο συμβολικές διαστάσεις: την κοσμική και την ουράνια (δηλαδή την ουράνια Ιερουσαλήμ) οι οποίες θεσμοθετήθηκαν με οικουμενικές συνόδους. Ο θόλος – τρούλος συμβολίζει τον ουρανό, η βάση του ναού τη γη, το ιερό τον Παράδεισο, ενώ ολόκληρο το οικοδόμημα του ναού είναι μια εικόνα του Θεανθρώπου. Έτσι μπαίνοντας στην εκκλησία ο προσκυνητής δεν βρίσκεται μπροστά αλλά μέσα στην εικόνα Του^{xxxiii}.

Ο συμβολισμός του ναού ξεπέρασε τα όρια του οικοδομήματος και χρησιμοποιήθηκε σε πιο συνολικά μεγέθη και συγκεκριμένα στην πολεοδομία και στη χωροταξία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Ρώμη και η Κωνσταντινούπολη, πόλεις στις οποίες ο Μ. Κωνσταντίνος εφάρμοσε το πρότυπο της ουράνιας Ιερουσαλήμ με κατάλληλες παρεμβάσεις^{xxxiv}. Συγκεκριμένα, οι δυο βασικές οδικές αρτηρίες των πόλεων δημιουργούσαν έναν σταυροειδή σκελετό με εμφανή προσανατολισμό προς την Ανατολή, σχέδιο το οποίο είχε έναν σαφή παραλληλισμό με το οικοδόμημα του ναού το οποίο είναι δομημένο πάνω σε ένα νοητό σταυροειδές σχήμα. Με άλλα λόγια η ανάλυση του χωρικού συμβολισμού της Κωνσταντινούπολης αποκαλύπτει έναν απρόοπτο παραλληλισμό, αυτόν ανάμεσα στην πόλη και στο ναό, όπως σημειώνει και ο Λαγόπουλος Α. (1997)^{xxxv}. Η ουράνια Ιερουσαλήμ αποτέλεσε το πρότυπο για την οικοδόμηση της γήινης Ιερουσαλήμ και σε περιπτώσεις Δυτικών μεσαιωνικών πόλεων.

Το βυζαντινό κοσμολογικό μοντέλο του χώρου με την κεντρική αναφορά στην ουράνια πόλη υιοθετήθηκε στο πέρασμα του χρόνου και από ελληνικά οικιστικά συστήματα, όπου οι οδικοί άξονες οδηγούσαν στο κεντρικό οικοδόμημα που ήταν η εκκλησία^{xxxvi}. Η κυρίαρχη θέση του ναού στο κέντρο της πόλης αναδεικνύει την πνευματική και την κοινωνική έκφραση των κατοίκων της, και ταυτόχρονα αποτελεί σημείο αναφοράς του αστικού χώρου, ιδιαίτερα σε ότι αφορά την ευρωπαϊκή κουλτούρα. Ενδιαφέρουσα στο σημείο αυτό είναι η παρατήρηση ότι η χωροταξική αυτή μορφή διατηρήθηκε στις νεοελληνικές πόλεις (αλλά και στις δυτικές ευρωπαϊκές) σε πολλές περιπτώσεις, τοποθετώντας όμως ως κατάληξη των οδικών αρτηριών το εμπορικό κέντρο της πόλης.

Σήμερα, η σχέση του μύθου με την πόλη σε ότι αφορά το συμβολισμό που αυτός εμπεριέχει, έχει αλλάξει εξαιτίας της εξέλιξης της κοινωνίας σε όλα τα επίπεδα και της συνεπαγόμενης ορθολογικής δομής που κυριαρχεί σε αυτή. Ο συμβολισμός, είτε είναι αποτέλεσμα της κοσμολογικής προσέγγισης μέσα από το μύθο, είτε μέσα από πνευματικές αναζητήσεις, έχει αποδυναμωθεί, δίνοντας τη θέση του σε συγκεκριμένες και απτές αναφορές στον αστικό χώρο^{xxxvii}.

Τέλος, βασικό εργαλείο για τη μελέτη της φυσιογνωμίας μιας πόλης αποτελούν οι κρίσεις και οι γνώμες που διαμορφώνονται γι' αυτή αφού «συμπυκνώνουν» τα στοιχεία εκείνα που την καθιστούν άμεσα αναγνωρίσιμη και τα οποία είτε θα αφορούν στα αισθητικά δεδομένα της πόλης, είτε αντίστοιχα στα ποιοτικά, όπως αναλύθηκαν παραπάνω.

Από την παραπάνω ανάλυση γίνεται αντιληπτό ότι κάθε πόλη παρουσιάζει μοναδικά χαρακτηριστικά για τον προσδιορισμό των οποίων απαιτείται πολυεπίπεδη ανάλυση η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε γνώμες και κρίσεις που περιγράφουν την ιδιαιτερότητα και την ταυτότητα της πόλης προσδιορίζοντας τη φυσιογνωμία της.

Μεθοδολογία συστηματικής καταγραφής των στοιχείων της φυσιογνωμίας της πόλης

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, η έρευνα της φυσιογνωμίας μιας πόλης αποτελεί σύνθετη διαδικασία, η οποία απαιτεί την εφαρμογή συγκεκριμένης μεθοδολογίας για τη συλλογή των στοιχείων εκείνων που αποκαλύπτουν την ταυτότητά του αστικού χώρου. Στη ενότητα αυτή γίνεται αναφορά στη μεθοδολογία που οδηγεί στον προσδιορισμό της φυσιογνωμίας μιας πόλης, ενώ στην καταληκτική παράγραφο αναφέρεται ο ορισμός της.

Αρχικά λοιπόν θα πρέπει να γίνει αναφορά στο **όνομα** μιας πόλης καθώς σε αυτό συμπυκνώνεται η ιστορία, η παράδοση, το διαχρονικό και το σύγχρονο περιεχόμενο, οι χωρικές ιδιομορφίες και κάθε ιδιαίτερη πολεοδομική και αρχιτεκτονική της έκφραση, αποκαλύπτοντας ταυτόχρονα στοιχεία όπως η οικονομική της δραστηριότητα ή η ιστορική της πορεία. Άλλωστε η ονομασία είναι η διαδικασία εκείνη που οδηγεί στην ιδιοποίηση οποιασδήποτε μορφής καθώς και στη σημειολογική ανάλυση και ερμηνεία των ονομάτων που εξετάζονται, ενώ στην περίπτωση μιας πόλης το όνομα της φορτίζεται με τα στοιχεία εκείνα που έγιναν διαχρονικά της σύμβολα^{xxxviii}. Αναγκαία είναι επίσης η αναζήτηση της ονοματοδοσίας ορισμένων δημόσιων χώρων (πλατείες, δρόμοι) ή και ιδιωτικών, ανάλογα με το ρόλο που έχουν διαδραματίσει στον προσδιορισμό της φυσιογνωμίας μιας πόλης^{xxxix}.

Παράλληλα, η αναζήτηση **χρονολογικής τοποθέτησης του ονόματος**, συνδέεται με συγκεκριμένα ιστορικά στοιχεία της πόλης, αποκαλύπτοντας ένα πρόσθετο δεδομένο της ταυτότητάς της, ακόμα και αν η σύγχρονη πόλη που εξετάζουμε έχει χάσει ένα μέρος ή και τελείως από τα στοιχεία του παλιού της μεγαλείου^{xl}. Για παράδειγμα η Κωνσταντινούπολη συνδέεται με τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο και τη βυζαντινή ακμή που παρουσίασε, αν σήμερα είναι δύσκολο να αναγνωριστεί άμεσα αυτή η πλευρά της πόλης.

Μια δεύτερη κατηγορία συστηματικής καταγραφής δεδομένων που συνθέτουν τη φυσιογνωμία μιας πόλης, αποτελεί ο προσδιορισμός των πρώτων (δομικών) μορφών έκφρασης που στοιχειοθετούν έναν αστικό χώρο καταγράφοντας και ταξινομώντας τα στοιχεία του χώρου, του χρόνου και των ανθρώπινων συμπεριφορών^{xli}, χρησιμοποιώντας υψηλό βαθμό αφαίρεσης.

Συγκεκριμένα, σε ότι αφορά το χώρο, αναζητούμε **τα σημεία, τις γραμμές, τα επίπεδα και τους όγκους** που σκιαγραφούν ένα συγκεκριμένο τόπο, και κατ'αντιστοιχία γίνεται και ο προσδιορισμός των χρονικών σημείων (επέτειοι, γιορτές) αλλά και των χρονικών περιόδων με συγκεκριμένο ιστορικό στίγμα. Τέλος, στην αναζήτηση συμπεριφορών ανήκουν τόσο αυτές που αφορούν το ατομικό επίπεδο όσο και αυτές που ανήκουν στο κοινωνικό. Η «αρετή» που παρουσιάζει η χρησιμοποίηση της αφαιρετικής μεθόδου είναι ο εντοπισμός όλων εκείνων των στοιχείων που αποτελούν σημεία αναφοράς μιας πόλης.

Στην τρίτη και τελευταία κατηγορία εξέτασης στοιχείων ανήκει η **αναλυτική καταγραφή** εκείνων των δεδομένων που αποδίδουν την ταυτότητα μιας πόλης, τόσο των κελυφών, όσο και των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται μέσα και έξω από αυτά.

Σε μια πρώτη προσέγγιση πρέπει να αναφερθούν τα **φυσικά στοιχεία** στα οποία περιλαμβάνονται το φυσικό ανάγλυφο, το κλίμα, η χλωρίδα και η πανίδα^{xlii}. Τα φυσικά δεδομένα είναι ένα είδος «πρωτογενούς υλικού» και εξετάζεται ο βαθμός συμμετοχής και αξιοποίησής τους από τους ανθρώπους. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου η προσαρμογή στο **φυσικό ανάγλυφο** γίνεται με ιδιαίτερα ήπιο τρόπο και το αστικό ανάγλυφο παρουσιάζει μια παραλληλία με το φυσικό, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η παρουσία των φυσικών στοιχείων αγνοείται εξαιτίας, πολλές φορές της υπερδόμησης ή αλλού υπερτονίζεται^{xliii}.

Λαμβάνεται επίσης υπόψη η **μορφολογία του εδάφους**, δηλαδή η παρουσία ποταμών, λιμνών ή η χωροθέτηση της πόλης σε παραθαλάσσιο μέρος, ως σημαντικό δεδομένο ενός τόπου και στη συνέχεια εξετάζεται η αξιοποίησή του από τους ανθρώπους. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα που αποδεικνύει το ρόλο του φυσικού ανάγλυφου σε αστικούς χώρους είναι η επιλογή της οικοδόμησης ανακτόρων ή ναών σε λόφους στις αρχαίες ελληνικές πόλεις.

Παράλληλα θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι τα φυσικά δεδομένα επιδρούν καθοριστικά στην οικονομική και κοινωνική εξέλιξη ενός τόπου, καθώς η εκμετάλλευση της φυσικής παρουσίας ενός λιμανιού για παράδειγμα, συνεπάγεται την ευημερία του τόπου αυτού.

Οι διάφορες φυσικές ενότητες, όπως για παράδειγμα η παρουσία **υδάτινου στοιχείου (θάλασσα, λίμνη, ποτάμι)** ή όπως αλλιώς αναφέρεται στη βιβλιογραφία, οι «κυανές επιφάνειες», συντελούν στην απόδοση σημαντικών σημασιών και στη διαμόρφωση της αντιληπτικής εικόνας που θα διαμορφώσει ο παρατηρητής^{xliv}.

Επίσης, το **κλίμα** εξετάζεται στην κατηγορία των φυσικών δεδομένων, ως παράγοντας που συμβάλλει καθοριστικά στην αναζήτηση εκείνων των λύσεων που θα έχουν ως αποτέλεσμα την καλύτερη δυνατή προσαρμογή του ανθρώπου στις κλιματολογικές συνθήκες, δημιουργώντας χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά μορφήματα τα οποία προσδίδουν μια ξεχωριστή ταυτότητα σε μια πόλη. Παράλληλα, το κλίμα συμβάλλει στην ψυχολογική διάθεση κατοίκων και επισκεπτών^{xlv}.

Στα φυσικά στοιχεία αναζητούμε και το είδος της **χλωρίδας**, διότι η σπανιότητα ή σε άλλες περιπτώσεις η αφθονία που μπορεί να παρουσιάζει, δίνει ιδιαίτερο χρώμα σε μια πόλη, ενώ η παρουσία πρασίνου σε έναν αστικό χώρο αποτελεί στοιχείο που συμβάλλει στην ποιότητα ζωής των κατοίκων. Παράλληλα εξετάζεται και η **πανίδα** η οποία αποτελεί δεδομένο διαμόρφωσης οπτικού και ακουστικού τοπίου.

Συνοπτικά λοιπόν θα λέγαμε ότι εξετάζοντας το φυσικό στοιχείο εντός του αστικού ιστού δεν αναζητούμε να προσδιορίσουμε μόνο το «πράσινο» δηλαδή την αστική χλωρίδα, αλλά προσδιορίζουμε το φυσικό ανάγλυφο, τις κλιματολογικές συνθήκες, τις «κυανές επιφάνειες» δηλαδή την παρουσία υδάτινου στοιχείου, τις «γαλάζιες επιφάνειες» που σημαίνει τη θέα του ουρανού και την επιφάνεια «αναπνοής» σε σχέση με το δομημένο περιβάλλον (με άλλα λόγια τη θέα που η πυκνότητα δόμησης επιτρέπει ή απαγορεύει να υπάρχει σε ένα συγκεκριμένο χώρο) και τέλος την αστική πανίδα^{xlvi}.

Μια δεύτερη κατηγορία η οποία λαμβάνεται υπόψη προκειμένου να προσδιορίσουμε τη φυσιογνωμία μιας πόλης είναι τα **ανθρωποποίητα στοιχεία**^{xlvii}. Συγκεκριμένα αναζητούμε τα **πνευματικά και πολιτιστικά επιτεύγματα** που αποτελούν είτε έκφραση συλλογική είτε ατομική, οπότε στην τελευταία περίπτωση πρέπει να γίνεται αναφορά και στις προσωπικότητες εκείνες οι οποίες έχουν συμβάλλει στην πορεία ενός τόπου και για το λόγο αυτό συνδέονται άμεσα με αυτόν.

Επιπρόσθετα, η **καλλιτεχνική έκφραση** και συγκεκριμένα η μουσική, η λογοτεχνία, ο κινηματογράφος, η ζωγραφική, δεδομένα εξεταζόμενα σε συγκεκριμένη χρονική περίοδο αποτελούν αναπόσπαστο στοιχείο της φυσιογνωμίας ενός τόπου καθώς ανήκουν στο πολιτιστικό προϊόν του. Η εικαστική απόδοση μιας πόλης από καταξιωμένους καλλιτέχνες αποτελεί σημείο αναφοράς με το οποίο αποδίδεται η ιδιαίτερη ταυτότητά της^{xlviii}. Στο σημείο αυτό πρέπει να συνδεθεί η έννοια του μύθου, δηλαδή η έκφραση συλλογικής συνείδησης των πολιτών, με άλλα λόγια ο πολιτισμός ενός τόπου^{xlix}.

Ιδιαίτερης βαρύτητας για την απόδοση της φυσιογνωμίας ενός αστικού χώρου, κρίνεται η εξέταση του **αρχιτεκτονικού ύφους** διαχρονικά, και αυτό διότι ο χαρακτηρισμός του δομημένου περιβάλλοντος, δηλαδή των σταθερών ανθρωποποίητων μορφημάτων σε σχέση με το αρχιτεκτονικό στυλ, δίνει σημαντικά στοιχεία για το χαρακτήρα και το ιδιαίτερο χρώμα μιας πόλης.

Ο προσδιορισμός του ύφους του δομημένου περιβάλλοντος και κυρίως αυτού του παρελθόντος, αποτελεί ιδιαίτερο χαρακτηριστικό των πόλεων, αφού αποκαλύπτει στοιχεία των συνθηκών που επικρατούσαν, του τρόπου που έγινε η προσαρμογή σε αυτές τις συνθήκες, της αισθητικής και της αντίληψης για το χώρο. Επιπλέον, η αρχιτεκτονική αποτελεί συλλογικό στοιχείο, στενά συνυφασμένο με την πόλη, το σταθερό σκηνικό στο οποίο εξελίσσεται η ζωή του ανθρώπου^{li}.

Καθώς η σύγχρονη εποχή παρουσιάζει το χαρακτηριστικό της ομοιομορφίας στη δόμηση των πόλεων όπου εφαρμόζονται πανομοιότυπα στοιχεία σε οποιοδήποτε μέρος του πλανήτη και αν αυτές βρίσκονται, ο βαθμός συμμετοχής σε νέους αστικούς

τύπους (ουρανοξύστες, μεγάλα συνεδριακά και εμπορικά κέντρα, υπόγειες σιδηροδρομικές γραμμές, περίπλοκα οδικά δίκτυα εντός του αστικού ιστού), αποκαλύπτει την έκταση της αλλαγής του αστικού τοπίου, σύμφωνα με τις νέες τάσεις που διαμορφώνονται εξαιτίας των τεχνολογικών και κοινωνικοοικονομικών αλλαγών^{lii} (βλ. και επόμενη ενότητα σχετικά με την παγκοσμιοποίηση).

Παράλληλα, θα πρέπει να επισημανθεί ο ρόλος και η βαρύτητα που έχει για τη μελέτη της φυσιογνωμίας μιας πόλης το **μνημείο**, έννοια η οποία σχετίζεται με όλες τις πτυχές της ανθρώπινης συμπεριφοράς (τέχνη, οικονομία, πολιτική, θρησκεία)^{liii}. Η σπουδαιότητα που έχει, έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί στοιχείο της συλλογικής μνήμης, τεκμήριο ιστορίας και σημείο αναφοράς, σημαντικό δηλαδή δεδομένο στη μελέτη της φυσιογνωμίας της πόλης.

Άλλωστε οι διάφορες διακηρύξεις για την προστασία του δομημένου περιβάλλοντος (χάρτης της Βενετίας, διακήρυξη του Άμστερνταμ – 1975) εξασφαλίζουν την προστασία των στοιχείων εκείνων – δηλαδή των μνημείων – που διατηρήθηκαν στο χρόνο και προσδιόρισαν τη φυσιογνωμία ενός αστικού χώρου.

Στην ίδια κατηγορία, δηλαδή της εικόνας που παρουσιάζει μια πόλη μέσα από το δομημένο περιβάλλον της, εξετάζονται οι πηγές εκείνες που προκαλούν αισθητική ρύπανση, όπως για παράδειγμα οι διαφημιστικές αφίσες που κατακλύζουν μια πόλη και συντελούν στην υποβάθμιση της αισθητικής εικόνας που αυτή παράγει^{liv}.

Επίσης, η εξέταση της **πολεοδομίας** δίνει σημαντικές πληροφορίες για τον τρόπο με τον οποίο μια πόλη οργανώνεται, ενώ η μελέτη της πραγματοποιείται με την αναφορά σε συνολικά μεγέθη όπως ο ιστός της πόλης, οι λειτουργίες της και οι χρήσεις γης αλλά και σε αντίστοιχα μεμονωμένα, όπως οι πλατείες και γενικότερα οι δημόσιοι χώροι ως πεδίο έκφρασης της κοινωνικότητας των κατοίκων, οι δρόμοι και τα μεγάλα δημόσια έργα.

Τέλος, στην κατηγορία των ανθρωποποίητων στοιχείων ανήκει και η παρουσίαση της **κοινωνικής οργάνωσης** μιας πόλης, καθώς αποκαλύπτει το βαθμό κοινωνικής ευαισθησίας. Οι διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες, όπως για παράδειγμα η πολιτιστική έκφραση, η οργάνωση της τοπικής κοινωνικής πρόνοιας, της εκπαίδευσης, του αθλητισμού αλλά και οι θρησκευτικές και εθνικές εορτές, η διατήρηση εθίμων και οπωσδήποτε η οικονομική δραστηριότητα δίνουν ένα ιδιαίτερο στίγμα για την πόλη, αφού σε ορισμένες περιπτώσεις αποτελούν σημεία αναφοράς, όπως για παράδειγμα μια πόλη που στήριζε την οικονομία της στη βιομηχανική παραγωγή (π.χ. για τα ελληνικά δεδομένα: Λαύριο, Πάτρα, Βόλος).

Στην τελευταία κατηγορία έρευνας για τον προσδιορισμό της φυσιογνωμίας μιας πόλης ανήκει η καταγραφή των **αισθητικών ποιοτήτων**^{lv} δηλαδή δεδομένων που δημιουργούν ιδιαίτερα ακουστικά, οπτικά, εικαστικά και οσφρητικά τοπία, το σύνολο των οποίων είναι αναπόσπαστο τμήμα καθορισμού του χαρακτήρα μιας πόλης.

Συγκεκριμένα, γίνεται αναζήτηση των εξής αισθητικών ποιοτήτων:

- του φωτός, δηλαδή του βαθμού και του τρόπου με τον οποίο το φως υπάρχει σε έναν αστικό χώρο. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα των ελληνικών πόλεων σε σύγκριση με βόρειες ευρωπαϊκές πόλεις, όπου οι πρώτες λόγω κλίματος χαρακτηρίζονται από μεγάλα διαστήματα ηλιοφάνειας και κατά συνέπεια από την ύπαρξη έντονου φυσικού φωτός. Κατά αντιστοιχία η ισχυρή παρουσία τεχνητού φωτός στη διάρκεια της νύχτας, είτε σε δρόμους, είτε σε φωτισμένα μνημεία της πόλης, μπορεί να αποτελέσει ιδιάζων χαρακτηριστικό της.

- των χρωματικών αποχρώσεων που κυριαρχούν στα κτίρια, δηλαδή αυτό που αποκαλούμε «τοπικό χρώμα» και που για τις σύγχρονες πόλεις στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, είναι το γκρίζο με την εναλλαγή του μπλε από τα γυάλινα κτίρια.
- Των ήχων που γίνονται αντιληπτοί σε ένα συγκεκριμένο τόπο και που λόγω της παρουσίας συγκεκριμένων λειτουργιών μπορεί να προσδίδουν ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα, όπως οι ήχοι που μπορεί να ακούσει κάποιος σε ένα σιδηροδρομικό σταθμό ή σε ένα λιμάνι μιας πόλης, ή ακόμη ο ήχος από τις καμπάνες ή αντίστοιχα από τον ιμάμη για μια μουσουλμανική πόλη.
- Της αφής (ματιέρες), όπου τα υλικά δόμησης (ξύλο, πέτρα, τσιμέντο) δημιουργούν μια ιδιαίτερη εντύπωση. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι διάφοροι παραδοσιακοί οικισμοί οι οποίοι με την έντονη παρουσία των φυσικών υλικών δημιουργούν μια ξεχωριστή αίσθηση στον παρατηρητή^{lvi}.
- Των γεύσεων και των οσμών, με θετικές και αρνητικές αντίστοιχα εντυπώσεις, όπως για παράδειγμα το οσμητικό τοπίο που δημιουργούσαν οι γαζίες και οι τριανταφυλλιές στα ελληνικά αστικά κέντρα του 19^{ου} αιώνα ή η δυσοσμία στα σύγχρονα λιμάνια.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία είναι αναγκαίο, μετά την κατηγοριοποίηση που έγινε, να συγκεντρωθούν για τη διεξοδική μελέτη της φυσιογνωμίας μιας πόλης.

Συμπερασματικά λοιπόν και μετά την εκτενή ανάλυση των στοιχείων που συνθέτουν τη φυσιογνωμία μιας πόλης, καταλήγουμε στον **ορισμό** της ο οποίος διατυπώνεται ως εξής: «*Η φυσιογνωμία αναφέρεται αποκλειστικά στη μοναδικότητα της οντότητας ενός τόπου, όπως αυτή εκφράζεται μέσα από το τοπίο του, μέσα από αυτό που προσφέρει η αντιληπτική εικόνα του. Έτσι [...] κάθε τόπος έχει τη δική του οντότητα, τη δική του φυσιογνωμία και με το πνεύμα αυτό τον ιδιαίτερο «χαρακτήρα» του*»^{lvii}.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΝΕΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΠΙΔΡΟΥΝ ΣΤΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΠΟΛΗΣ

3.1 ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

3.1.1. Παγκοσμιοποίηση και Αστικοποίηση

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα η μελέτη της φυσιογνωμίας μιας πόλης προϋποθέτει, μεταξύ άλλων, την εξέταση των γενικότερων κοινωνικοοικονομικών συνθηκών που επικρατούν σε δεδομένη χρονική περίοδο, διότι συντελούν σημαντικά στη διαμόρφωση της ταυτότητας των αστικών κέντρων. Η παρούσα ενότητα έχει ως αντικείμενο μελέτης την **παγκοσμιοποίηση** (globalization)

ως σύγχρονη και όπως θα δούμε καταλυτική συνθήκη, η οποία άλλοτε σε μεγαλύτερο και άλλοτε σε μικρότερο βαθμό, επιδρά στη φυσιολογία των πόλεων, ενώ ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η περίπτωση των ελληνικών αστικών κέντρων.

Αλλωστε, πριν την οποιαδήποτε ανάλυση, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι το φαινόμενο της **αστικοποίησης** είναι άρρηκτα δεμένο με αυτό της παγκοσμιοποίησης, αφού οι οικονομικές αλλαγές που προκλήθηκαν με την άρση εμποδίων προς το ελεύθερο εμπόριο^{lviii}, είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της αστικοποίησης με ποσοστό που ξεπερνά το 50%^{lix}. Ενδεικτικό παράδειγμα για το εύρος του φαινομένου της αστικοποίησης αποτελεί η μετατροπή στην ευρωπαϊκή επικράτεια κατά τη διάρκεια της δεκαετίας 1990 – 2000, ενός εκατομμυρίου εκταρίων γης για αστική χρήση, και παράλληλα η παρατήρηση ότι σε γεωγραφικούς και χωρικούς όρους, η αστικοποίηση καταλαμβάνει μεγαλύτερο ποσοστό σε περιοχές παράκτιες καθώς και σε αυτές που χαρακτηρίζονται από τουριστική ανάπτυξη^{lx}, ενώ προβλέπεται ότι σε λιγότερό από 25 χρόνια περισσότερο από τα δυο τρίτα του πληθυσμού της ανθρωπότητας θα ζουν σε πόλεις^{lxi}.

Κύρια **χαρακτηριστικά** του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης, σε ότι αφορά την οικονομική της διάσταση, είναι η ευελιξία την οποία έχουν αποκτήσει οι αγορές (markets) και το κεφάλαιο (capital) να ξεπερνούν τα εθνικά σύνορα μιας χώρας διεισδύοντας σε άλλες οικονομίες, ανεξάρτητα από τη γεωγραφική θέση που αυτές βρίσκονται, ενώ ταυτόχρονα τα κράτη έχουν περιορίσει τη δυνατότητά τους να οργανώνουν την οικονομία τους με τρόπο αυτόνομο, εξαιτίας των νέων αυτών συνθηκών.

Οι πρώτες ορατές **συνέπειες** της παγκοσμιοποίησης αφορούν ιδιαίτερα **στα μεγάλα αστικά κέντρα** τα οποία με μια πρώτη εκτίμηση φαίνεται ότι αυτονομούνται από τα κράτη στα οποία ανήκουν (με την έννοια της εφαρμογής πολιτικών της τοπικής αυτοδιοίκησης), σε μια προσπάθεια να προσελκύσουν τα κεφάλαια μεγάλων πολυεθνικών εταιριών. Το γεγονός αυτό επηρεάζει καταλυτικά την οργάνωση και τη δομή της πόλης, μεταλλάσσοντας τη χωροταξική και πολεοδομική της εικόνα αφού η προσέλκυση νέων κεφαλαίων απαιτεί τη δημιουργία σημαντικών υποδομών στον αστικό ιστό^{lxii}, ενώ όπως θα δούμε στη συνέχεια οι επιπτώσεις αφορούν σε όλα τα επίπεδα οργάνωσης της αστικής ζωής, δηλαδή τελικά στην αλλαγή της φυσιολογίας της πόλης.

«**Επιτυχημένες**» πόλεις λοιπόν είναι αυτές που ανέπτυξαν τους κατάλληλους μηχανισμούς απορρόφησης ξένων επενδύσεων και τεχνολογιών και βασική προϋπόθεση για να συμβεί αυτό είναι η προσπάθεια εκ μέρους των τοπικών – και όχι μόνο – αρχών για την υλοποίηση έργων με στόχο την «κεφαλαιοποίηση» των χαρακτηριστικών του τοπικού αστικού περιβάλλοντος (θέμα το οποίο σχετίζεται άμεσα με τη φυσιολογία των πόλεων) και ταυτόχρονα η προσφορά ευέλικτου εργατικού δυναμικού^{lxiii}. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Τζακάρτα και το Μπανγκόκ, πόλεις που απολαμβάνουν υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης παρόλο που οι χώρες τους κατατάσσονται από την Παγκόσμια Τράπεζα σε αυτές χαμηλού εισοδήματος^{lxiv}. Χαρακτηριστικό είναι και το γεγονός ότι στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάται πλέον ο όρος **χωρική ανταγωνιστικότητα** ως η ικανότητα μιας περιοχής να παράγει προϊόντα και υπηρεσίες που εξασφαλίζουν υψηλό εισόδημα και απασχόληση στους κατοίκους της σε ένα πλαίσιο εντεινόμενου εθνικού και διεθνούς ανταγωνισμού^{lxv}.

Συνέπεια επίσης του φαινομένου είναι η **ιεράρχηση των πόλεων**, σε διεθνείς πόλεις (global cities) ή με άλλα λόγια σε μητροπολιτικά κέντρα (Νέα Υόρκη, Λονδίνο, Τόκιο), σε μεγάλες και τέλος σε μικρότερες πόλεις, καθώς και η δημιουργία δικτύων

πόλεων (urban networks)^{lxvi}. Η ενεργός συμμετοχή των πόλεων σε παγκόσμια αστικά δίκτυα προϋποθέτει ότι η εκάστοτε πόλη πληροί ορισμένες βασικές προϋποθέσεις: διευρυμένη οικονομική βάση και εξειδικευμένο ανθρώπινο δυναμικό, υπηρεσίες υψηλής τεχνολογίας, σύγχρονες υποδομές (μεταφορών, επικοινωνιών, ενέργειας, κτλ), υψηλού επιπέδου αστικό περιβάλλον όπου περιλαμβάνεται τόσο το δομημένο περιβάλλον, όσο και οι ανοικτοί δημόσιοι χώροι και τέλος η ικανότητα ανάπτυξης και εφαρμογής μελλοντικών αναπτυξιακών στρατηγικών^{lxvii}.

Σε παγκόσμιο επίπεδο η **διεθνής πόλη (global city)** ορίζεται ως: «μια μεγάλη αστική συγκέντρωση που αποτελεί χρηματοοικονομικό και διοικητικό κέντρο παγκόσμιας εμβέλειας, με υψηλή συγκέντρωση προηγμένων υπηρεσιών προς τις επιχειρήσεις και εξαιρετικά πλούσια κοινωνική υποδομή^{lxviii}». Στο βαθμό που οι πόλεις ανταποκρίνονται στα νέα δεδομένα σε οικονομικούς και χωρικούς όρους, καθώς και στο βαθμό που θα εξελιχθούν σε κέντρα λήψης αποφάσεων θα καταλαμβάνουν και αντίστοιχη θέση στην ιεράρχηση που αναφέρθηκε παραπάνω^{lxix}.

Παράλληλα θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας ότι οι πόλεις επηρεάζονται από το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης ανεξαρτήτως του βαθμού συμμετοχής σε αυτό^{lxx}, ενώ αξιοσημείωτη είναι και η **δημιουργία ανταγωνιστικού περιβάλλοντος** για τα αστικά κέντρα χωρίς να είναι πλέον καθοριστικής σημασίας η θέση (γεωγραφική, ή οικονομική) και ο ρόλος που μέχρι πρόσφατα διαδραμάτιζαν.

Σημαντική είναι η αναφορά στο ρόλο και τη θέση του **ευρωπαϊκού δικτύου πόλεων** στο παγκόσμιο περιβάλλον, αφού οι ευρωπαϊκές πόλεις γίνονται δέκτες τόσο των παγκόσμιων αλλαγών όσο και των αλλαγών που έλαβαν χώρα εντός των ευρωπαϊκών ορίων με την άρση των εθνικών συνόρων στη διακίνηση αγαθών, υπηρεσιών και ανθρώπων, καθώς και με τη διεύρυνση των χωρών – μελών.

Στην ευρωπαϊκή επικράτεια διακρίνονται οι πόλεις εκείνες που ανήκουν στον πυρήνα της Ευρώπης (Λονδίνο, Παρίσι) και αυτές που ανήκουν στην περιφέρειά της^{lxxi}. Η κατηγοριοποίηση αυτή βέβαια είναι ευμετάβλητη καθώς οι πόλεις προσπαθούν να αποκτήσουν τις προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τη Βαρκελώνη η οποία αξιοποιώντας τις υποδομές που απέκτησε λόγω της διοργάνωσης ολυμπιακών αγώνων κατάφερε να αναδειχθεί σε σημαντικό ευρωπαϊκό αστικό κέντρο ξεπερνώντας τα εθνικά της σύνορα.

Προβλήματα όμως έχουν παρουσιαστεί στις πόλεις που ανήκουν στην *ευρωπαϊκή περιφέρεια*, με την αποβιομηχάνιση να αποτελεί μια από τις κύριες αιτίες δημιουργίας σύνθετων κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων, ενώ σε μεγαλύτερο βαθμό φαίνεται να έχουν πληγεί οι πόλεις που στηρίζαν στο παρελθόν την οικονομία τους σε φθίνοντες κλάδους παραγωγής (π.χ. υφαντουργία, μεταλλουργία). Η νέα τάση που επικρατεί για τις πόλεις αυτές είναι η στροφή σε οικονομικές δραστηριότητες όπως ο τουρισμός, οι υπηρεσίες, η βιομηχανία νέων τεχνολογιών και ο πολιτισμικός τουρισμός^{lxxii}.

Γεγονός πάντως είναι ότι οι ελληνικές πόλεις μεσαίου μεγέθους (οι οποίες μας ενδιαφέρουν λόγω της μελέτης περίπτωσης) αντιμετωπίζουν ήδη δυσκολίες στην ένταξή τους στο ανταγωνιστικό περιβάλλον που επικρατεί, ενώ άμεσος κίνδυνος είναι η απώλεια της τοπικής ταυτότητας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών των πόλεων από την υιοθέτηση πολιτικών για την ανασυγκρότηση του αστικού χώρου^{lxxiii}.

Από την ανάλυση που έγινε στην ενότητα αυτή αντιλαμβανόμαστε ότι το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης είναι άρρηκτα δεμένο με αυτό της αστικοποίησης, δημιουργώντας νέες, καταλυτικές συνθήκες στη διαμόρφωση του αστικού

περιβάλλοντος, επηρεάζοντας όλα τα επίπεδά του, επηρεάζοντας δηλαδή τη φυσιογνωμία του όπως θα αναλυθεί και στην επόμενη ενότητα.

3.1.2. Παγκοσμιοποίηση και Φυσιογνωμία της πόλης

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, οι πόλεις αποτελούν τους κύριους αποδέκτες των νέων αλλαγών που συντελούνται κάτω από το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης, εξαιτίας των υφιστάμενων υποδομών και της γενικότερης κουλτούρας που τις χαρακτηρίζει, τα θεμέλια της οποίας χρονολογούνται ήδη από τη βιομηχανική επανάσταση^{lxxiv}, καθιστώντας τις, τους κύριους **φορείς** υιοθέτησης των νέων συνθηκών που διαμορφώθηκαν μετά την απελευθέρωση των αγορών αλλά και τους κύριους **αποδέκτες** – καταναλωτές των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται κάτω από τις νέες αυτές συνθήκες^{lxxv}. Στην ενότητα αυτή διερευνώνται οι επιπτώσεις του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης (όπως αυτό αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα), στον αστικό χώρο και συγκεκριμένα στο βαθμό επίδρασης που ασκεί στη φυσιογνωμία του.

Με απλή οπτική παρατήρηση καταρχήν, διαπιστώνουμε ότι η ανάδειξη αστικών κέντρων σε παγκόσμια σύμβολα οικονομικής ισχύος (global cities) όπως η Νέα Υόρκη, το Λονδίνο και το Τόκιο γίνεται μέσω των αντίστοιχων αρχιτεκτονικών συμβόλων όπως είναι οι ουρανοξύστες και τα μεγάλα εμπορικά και συνεδριακά κέντρα των οποίων η κλίμακα, σε σχέση με τον άνθρωπο, είναι δυσανάλογα μεγάλη.

Σε ότι αφορά λοιπόν την πλειοψηφία των παγκοσμιοποιημένων αστικών κέντρων η εικόνα που παρουσιάζουν χαρακτηρίζεται από μια κουραστική ομοιομορφία, με κοινό χαρακτηριστικό την **ύπαρξη μεγαδομών**^{lxxvi} οι οποίες έχουν το γνώρισμα να μην είναι εξαπλωμένες στο χώρο δηλαδή να μην μεταβάλουν το οριζόντιο επίπεδο της πόλης, όπως αυτό ορίστηκε στην προηγούμενη ενότητα, αλλά να αλλάζουν το κάθετο επίπεδό της διότι αποτελούν σημειακές οικοδομικές παρεμβάσεις κάθετες στο χώρο.

Επίσης θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η υφιστάμενη χωροταξική κατάσταση των πόλεων δεν επιτρέπει την ομαλή ένταξη των παρεμβάσεων που περιγράφηκαν παραπάνω, ιδιαίτερα σε ότι αφορά το εμπορικό κέντρο το οποίο είναι ήδη υπερδομημένο για την πλειοψηφία των αστικών κέντρων, με αποτέλεσμα η τελική εικόνα που παρουσιάζεται μετά τη δόμηση των ουρανοξυστών, των εμπορικών και των συνεδριακών κέντρων, να είναι χαοτική.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η παγκοσμιοποίηση και η εικόνα των σύγχρονων πόλεων συνδέονται άμεσα, με κυρίαρχα χαρακτηριστικά την **ομοιομορφία και την αναρχία** σε όλα τα επίπεδα. Άμεσο αποτέλεσμα είναι οι αστικοί χώροι να χάνουν την ταυτότητά τους και οι πολίτες να προσαρμόζονται σε βιορυθμούς ιδιαίτερα έντονους που χαρακτηρίζονται από άγχος και αλλοτρίωση.

Από την άλλη πλευρά, αποδεχόμενοι την άποψη ότι ο άνθρωπος επηρεάζεται από τις συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί και ταυτόχρονα ο ίδιος τις επηρεάζει, αντιλαμβανόμαστε ότι ο τρόπος που διαμορφώνεται και οργανώνεται ένας αστικός χώρος αντανakλά τον απρόσωπο τρόπο ζωής του, επιβεβαιώνοντας την άποψη όπου ανάμεσα στον τόπο και στον άνθρωπο αναπτύσσεται μια αμφίδρομη σχέση.

Η επανάληψη όμως «έτοιμων» τρόπων οικοδόμησης με διαφορετική σκοπιμότητα από αυτή που παρουσιάζεται αρχικά για έναν τόπο και η οποία είναι μοναδική, έχει ως αποτέλεσμα την απομάκρυνση από τρόπους έκφρασης οι οποίοι θα

συνάδουν με την ταυτότητα μιας πόλης και φυσικά από την στέρηση της δημιουργικής έκφρασης των ανθρώπων που σχετίζονται με τον πολεοδομικό, χωροταξικό και αρχιτεκτονικό σχεδιασμό της^{lxxvii}. Η συνέπεια λοιπόν της υιοθέτησης έτοιμων και κοινών τρόπων οικοδόμησης σε ένα αστικό κέντρο, ως έκφραση της οικονομικής ισχύος που μια πόλη αποκτά, αφορά τόσο στην ίδια την πόλη και την ταυτότητά της, όσο και στους ανθρώπους της.

Περεταίρω, σε ότι αφορά στον αντίκτυπο που έχει η ομοιομορφία αυτή για τον κάτοικο και τον επισκέπτη, θα πρέπει να σημειωθεί ότι η ζωή σε τόπους που παρουσιάζουν μια αυστηρή κοινοτυπία δεν μπορεί παρά να συνεπάγεται την απώλεια της βίωσης ενός τόπου με την αυθεντική της μορφή που του επιτρέπει να σκέπτεται και να εκφράζεται ελεύθερα και με τελική συνέπεια την έλλειψη ιδιοποίησης του τόπου. Με άλλα λόγια η μορφή της σημερινής πόλης δεν αποτελεί μεν το μοναδικό, αλλά οπωσδήποτε ένα καθοριστικό παράγοντα που στερεί από τον άνθρωπο την δυνατότητα να εκφραστεί ελεύθερα και να δημιουργήσει, καλύπτοντας τις μοναδικές, προσωπικές του ανάγκες^{lxxviii}.

Ομοιομορφία παρατηρείται και στην **οργάνωση των χρήσεων γης** των αστικών κέντρων όπου οι οικονομικές λειτουργίες και κυρίως αυτές του τριτογενή τομέα (υπηρεσίες), πραγματοποιούνται στο εμπορικό κέντρο της πόλης, ενώ τα προάστια εξυπηρετούν κυρίως χρήσεις κατοικίας. Παρατηρούμε δηλαδή μονολειτουργικές ζώνες σε μεγάλα τμήματα που έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση του αριθμού και του χρόνου των μετακινήσεων^{lxxix}. Επίσης κοινά στοιχεία σε μεγάλα αστικά κέντρα αποτελούν: η δημιουργία μεγάλων αυτοκινητόδρομων προκειμένου να διεξάγεται ομαλά η αυξημένη κίνηση, η κυριαρχία των αλυσίδων γρήγορου φαγητού, οι πλαστικές διαφημίσεις σε δρόμους μεγάλης κυκλοφορίας κ.α..

Από την άλλη πλευρά παρατηρείται **περιθωριοποίηση των σημείων πολιτιστικής κληρονομιάς** σε σχέση με το υπόλοιπο χωροταξικό σώμα μιας πόλης, αφού οι χώροι αυτοί αντιμετωπίζονται με μουσειακό τρόπο δηλαδή ως ένα κομμάτι του παρελθόντος και όχι ως ένα τμήμα της πολιτιστικής κληρονομιάς με το οποίο ο κάτοικος είναι άμεσα συνδεδεμένος αφού προέρχεται από αυτό^{lxxx}.

Αναζητώντας τα νέα δεδομένα διαμόρφωσης συνθηκών που υπαγορεύονται από την παγκοσμιοποίηση θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε στην αξιοποίηση της **τεχνολογίας**. Η δημιουργία **δικτυακών συνδέσεων** ανάμεσα σε κάποιες μεγαπόλεις και ταυτόχρονα η διασύνδεση των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων με το σύστημα αυτό, εξασφαλίζει απρόσκοπτα πολλές από τις εμπορικές συναλλαγές με τη βοήθεια των τηλεπικοινωνιών και του ιντερνέτ^{lxxxi}. Παρατηρούμε δηλαδή αλλαγή των καταναλωτικών συνηθειών των πολιτών αλλά και των επιχειρήσεων, με χαρακτηριστικό τη μείωση των μετακινήσεων στα εμπορικά κέντρα των πόλεων.

Άλλωστε είναι γνωστό ότι η ζήτηση για αγαθά και υπηρεσίες καλύπτεται σε μεγάλα ποσοστά από πολυεθνικές επιχειρήσεις που εμφανίζονται πλέον όχι μόνο σε μεγάλα αλλά και σε μικρότερης κλίμακας αστικά κέντρα. Οι επιχειρήσεις αυτές παρουσιάζουν το κοινό χαρακτηριστικό αφενός να προσφέρουν προϊόντα χωρίς να διαφοροποιούν σημαντικά τα ποιοτικά μεγέθη τους^{lxxxii} και αφετέρου η τιμή πώλησής τους να είναι ανταγωνιστική συγκριτικά με το μέσο όρο μιας τοπικής αγοράς, εξαιτίας του μειωμένου κόστους παραγωγής που έχουν εξασφαλίσει. Όμως οι νέες αυτές συνθήκες διεξαγωγής του **εμπορίου** πλήττουν, όπως είναι αναμενόμενο, την τοπική αστική οικονομία – μια καθοριστική πτυχή της φυσιογνωμίας μιας πόλης – η οποία υποστηρίζονταν μέχρι πρόσφατα αποκλειστικά από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις.

Παράλληλα, η **κοινωνική δομή** των πόλεων μεταβάλλεται, εξαιτίας της εισροής μεγάλου αριθμού μεταναστών και της συνύπαρξης διαφορετικών πολιτισμών που συνθέτουν την κοινωνία – μωσαϊκό, όπου στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρεται με τον όρο: «πολυπολιτισμικότητα» (multiculturalism)^{lxxxiii}. Συνέπεια της μετανάστευσης είναι η ανομοιογένεια και η απουσία κοινωνικής συνοχής στα αστικά κέντρα, ενώ άμεση αντίδραση στο μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα που παρατηρείται σε μεγαλουπόλεις είναι η εκδήλωση εθνικιστικών αντιδράσεων που αφορούν τόσο στο ατομικό επίπεδο όσο και στο συλλογικό^{lxxxiv}. Η μετανάστευση λοιπόν αποτελεί την αιτία για την παρουσία σύνθετων προβλημάτων που άπτονται όλων των κοινωνικών, οικονομικών, θρησκευτικών και πολιτιστικών επιπέδων^{lxxxv}.

Επιπρόσθετα, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι οι αυξημένες μεταναστευτικές ροές έχουν άμεσες επιπτώσεις στον αστικό χώρο και τις χρήσεις γης μιας πόλης. Σε πολλές περιπτώσεις έχει παρατηρηθεί περιθωριοποίηση των μεταναστών σε υποβαθμισμένες περιοχές οι οποίες παρουσιάζουν χαμηλή ζήτηση στην αγορά ακινήτων (real estate) και χωροθετούνται είτε στο κέντρο της πόλης είτε σε πιο απομακρυσμένες περιοχές οι οποίες χαρακτηρίζονται από ελλείψεις υποδομών, συμβάλλοντας τελικά σε μεγαλύτερη περιθωριοποίηση των κοινωνικών αυτών ομάδων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η περίπτωση των μεταναστών που εγκαταστάθηκαν στη Βιέννη, όπου η στέγασή τους σε υποβαθμισμένες περιοχές από τη μια πλευρά και η έλλειψη μέτρων ουσιαστικής ένταξής τους στην τοπική κοινωνία από την άλλη (με τη συμμετοχή τους π.χ. στη διαδικασία λήψης αποφάσεων), οδήγησε στην περιθωριοποίησή τους^{lxxxvi}.

Σημαντική είναι και η παρατήρηση ότι σε κεντρικές περιοχές που παρουσιάζουν ιστορικότητα παρατηρείται το φαινόμενο οι νέοι κάτοικοι που προέρχονται από άλλες χώρες, έχοντας διαφορετική κουλτούρα, να μην επιδεικνύουν ευαισθησία για τη διατήρηση των χώρων στέγασης, ενώ ο συνδυασμός της απουσίας οποιασδήποτε πολιτικής (τοπικής ή εθνικής) για την προστασία μεμονωμένων ιστορικών κτιρίων ή και περιοχών, αποβαίνει επιζήμια για τη διατήρηση της φυσιογνωμίας κεντρικών περιοχών του αστικού χώρου.

Στις συνέπειες του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης στο αστικό περιβάλλον, μετά και την αναφορά στην αύξηση του πληθυσμού που παρατηρείται σε αυτό, είναι ότι οι πόλεις επιβαρύνουν σημαντικά το **φυσικό περιβάλλον** αφού αποτελούν σημαντικούς καταναλωτές φυσικών πόρων με ρυθμούς που δεν επιτρέπουν την ομαλή ανανέωσή τους^{lxxxvii}.

Προκειμένου λοιπόν να εξασφαλίσουν την παρουσία τους στο διεθνές στερέωμα οι πόλεις παρουσιάζουν το χαρακτηριστικό να λειτουργούν με μια σχετική **αυτονομία** σε σχέση με την χώρα στην οποία ανήκουν^{lxxxviii} (κυρίως σε αναπτυξιακούς όρους). Η αστική πολιτική επικεντρώνεται στο σχεδιασμό και την υλοποίηση κατάλληλων **έργων αστικής αναγέννησης** (urban regeneration) ώστε η πόλη να αποκτήσει τις κατάλληλες υποδομές για την προσέλκυση επενδύσεων. Η τακτική όμως της απομόνωσης των έργων υποδομής της πόλης από την υπόλοιπη ζωή της και κυρίως από την κοινωνικοοικονομική ευημερία των πολιτών της, έχει αρνητικές επιπτώσεις σε αυτούς, αναπαράγοντας αν όχι πολλαπλασιάζοντας φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού, αφού ο ιδιωτικός τομέας φαίνεται να έχει κυρίαρχο πλέον ρόλο στη διαμόρφωση του νέου αστικού τοπίου^{lxxxix}.

Έτσι, τα προγράμματα αυτά ανάγονται σε μείζονος σημασίας δράσεις στα πλαίσια του ανταγωνιστικού περιβάλλοντος των πόλεων αλλά και ευρύτερα, στα πλαίσια αντιμετώπισης του φαινόμενου της παγκοσμιοποίησης. Ορατός όμως είναι ο κίνδυνος να υιοθετηθούν πολιτικές και δράσεις οι οποίες όχι μόνο δεν θα αναδείξουν τη φυσιογνωμία των πόλεων αλλά θα πλήξουν τον ιδιαίτερο χαρακτήρα που παρουσιάζει κάθε τόπος, με επιπτώσεις τόσο στο αστικό περιβάλλον όσο και στους ανθρώπους που ζουν εκεί.

Συμπερασματικά, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης αποτελεί καίριο και τον πλέον σύγχρονο παράγοντα που επηρεάζει τη φυσιογνωμία των πόλεων. Για το λόγο αυτό κρίθηκε απαραίτητη η έρευνα γύρω από το φαινόμενο αυτό, του οποίου οι συνέπειες βρίσκονται σε διαρκή εξέλιξη επηρεάζοντας την εικόνα, τη δομή αλλά και τις λειτουργίες της πόλης, δηλαδή με μια λέξη τη φυσιογνωμία της.

3.1.3. Η περίπτωση των ελληνικών πόλεων

Η μελέτη των ελληνικών πόλεων σε σχέση με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης περιλαμβάνει δυο βασικές παραμέτρους: αφενός την απόκτηση υποδομών που θα τις καταστήσουν ανταγωνιστικές και αφετέρου τη διατήρηση και ανάδειξη εκείνων των στοιχείων που συνδέονται με τη φυσιογνωμία τους. Όπως θα δούμε στην ενότητα αυτή οι δυο παράμετροι συνδέονται αναπόσπαστα μεταξύ τους και μπορούν να αποτελέσουν το πλαίσιο για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων.

Καταρχήν, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι τα ελληνικά αστικά κέντρα συγκεντρώνουν τα εξής χαρακτηριστικά: διαθέτουν **πλούσια πολιτιστική κληρονομιά** γεγονός που τους επιτρέπει να την αξιοποιήσουν στοχεύοντας σε μια αύξηση του αστικού τουρισμού οποιουδήποτε είδους (πολιτιστικού, συνεδριακού, εκπαιδευτικού, κτλ), ενώ η αρνητική εικόνα που παρουσιάζουν οφείλεται κυρίως στην **έλλειψη σημαντικών υποδομών** αλλά και στην απουσία αποτελεσματικού αστικού σχεδιασμού και έλεγχο των χρήσεων γης. Άλλωστε τα προβλήματα χρήσεων γης συνδέονται άμεσα με το βαθμό λειτουργικότητας που παρουσιάζει ο αστικός ιστός (π.χ. κυκλοφοριακά προβλήματα), την αισθητική του και την περιβαλλοντική του υποβάθμιση^{xc}. Παράλληλα, οι ελληνικές πόλεις έχουν μικρή κλίμακα συγκριτικά με αντίστοιχες ευρωπαϊκές, γεγονός που τις καθιστά πιο ανθρώπινες.

Βιώσιμη λύση για την ανάπτυξη των ελληνικών αστικών κέντρων αποτελεί ο **αστικός σχεδιασμός**, δηλαδή η υλοποίηση μεγάλης κλίμακας έργων για τη βελτίωση του δομημένου περιβάλλοντος αλλά και των ανοικτών δημόσιων χώρων, όπως υποστηρίζει και στο άρθρο της σχετικά με τις παράκτιες ελληνικές πόλεις, η Α. Γοσποδίνη^{xci} (2001).

Μια άλλη σημαντική πτυχή του αστικού σχεδιασμού για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής στις πόλεις είναι η **εφαρμογή ενεργειακής πολιτικής** με έμφαση στις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας. Ο ελληνικός χώρος διαθέτει πολλές εναλλακτικές ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (π. χ. αιολική, ηλιακή, υδροηλεκτρική ενέργεια) τις οποίες μπορεί να αξιοποιήσει και να τις προσαρμόσει κατάλληλα στον εκάστοτε χώρο αναδεικνύοντας τα τοπικά χαρακτηριστικά και τη φυσιογνωμία του μέσω κατάλληλων αρχιτεκτονικών εφαρμογών^{xcii}.

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, η δημιουργία ελκυστικού αστικού περιβάλλοντος με την υλοποίηση έργων, αφορά σε **μακροπρόθεσμο σχεδιασμό** και αποτελεί πλέον απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξή τους. Επομένως άμεση και στενή είναι η σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην αστική οικονομία και στον αστικό

σχεδιασμό, με τον τελευταίο να είναι πλέον προϋπόθεση και όχι επακόλουθο για την αστική ανάπτυξη^{xciii}. Η αλλαγή στην εικόνα της πόλης, σύμφωνα με την Α. Γοσποδίνη, είναι πλέον η νέα τάση για την ανανέωση και την επακόλουθη ανάπτυξη των αστικών κέντρων.

Η υλοποίηση εκείνων των έργων που αναδεικνύουν την ταυτότητα μιας πόλης, δηλαδή η προβολή της φυσιογνωμίας της, όπως αναλύθηκε εκτενώς παραπάνω (Μέρος Α: Θεωρητική προσέγγιση, κεφάλαια: 1 – 4), αποτελεί πλέον ένα πολλά υποσχόμενο «εργαλείο» στα χέρια όσων ασχολούνται με τον αστικό σχεδιασμό και την τοπική αυτοδιοίκηση^{xciv}.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν τον καίριο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει η ανάδειξη της φυσιογνωμίας ενός αστικού κέντρου, ως καταλυτικού παράγοντα στη **διαφοροποίησή** του από τα φαινόμενα τυποποίησης και κατά συνέπεια την ουσιαστική συμμετοχή του στο ανταγωνιστικό διεθνές περιβάλλον. Μια πόλη λοιπόν που εδραιώνεται εξαιτίας της αναγνωσιμότητας που παρουσιάζει, είναι μια πόλη με θετικές προοπτικές ανάπτυξης.

Η φυσιογνωμία των ελληνικών πόλεων αφορά σε δυο βασικές κατηγορίες: σε αυτές που έχουν παραδοσιακά ιστορικά κέντρα (π.χ. Ναύπλιο, Χανιά) και στις παράκτιες πόλεις (π.χ. Θεσσαλονίκη, Βόλος) με τις τελευταίες να αποτελούν και τη συντριπτική πλειοψηφία για τις ελληνικές πόλεις^{xcv}. Οι παράκτιες πόλεις έχουν χρησιμοποιήσει την παράκτια ζώνη τόσο για την οικονομική ανάπτυξή τους (λιμάνια, βιομηχανικές εγκαταστάσεις) όσο και για τη δημόσια ζωή του τόπου, αφού είναι γνωστό ότι η πλειοψηφία των ελληνικών πόλεων υστερεί σε δημόσιους χώρους (πάρκα, πλατείες) εντός του αστικού ιστού.

Η ανανέωση της εικόνας της παράκτιας ζώνης των πόλεων, ανεξάρτητα από τις χρήσεις που φιλοξενεί, μπορεί να αποτελέσει το «κλειδί» για την ανάπτυξη των πόλεων στις οποίες ανήκουν, με την υλοποίηση μεγάλης κλίμακας έργων, με στόχο την ανάδειξη και προβολή των στοιχείων που συνδέονται με τη φυσιογνωμία ώστε να γίνουν πόλος έλξης για τουρίστες (αστικός τουρισμός) και για επιχειρήσεις και βέβαια για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων. Στη λογική αυτή εντάσσονται και τα προγράμματα της Ε.Ε. για την ανασυγκρότηση των παράκτιων περιοχών, τα οποία χρονολογούνται ήδη από την εφαρμογή των Μεσογειακών Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων (1985-1992) και συνεχίζονται με τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης^{xcvi}.

Επομένως η επίδραση που θα έχουν οι νέες τάσεις της παγκοσμιοποίησης, χωρίς να μπορεί να γίνει πρόβλεψη εκ του ασφαλούς, θα είναι μικρότερης και ελεγχόμενης κλίμακας. Αν πραγματικά συμβεί κάτι τέτοιο τότε οι ελληνικές πόλεις θα καταφέρουν να αναδείξουν τη φυσιογνωμία τους και να χρησιμοποιήσουν την ταυτότητά τους και την ιδιαίτερη μορφολογία τους προς όφελος των κατοίκων αλλά και των τουριστών και με σαφή στόχο την προσέλκυση των επιχειρήσεων αφού με την αύξηση των υποδομών τους θα είναι σε θέση να απορροφήσουν επενδύσεις οι οποίες με τη σειρά τους θα είναι η αιτία για την αποφυγή περιθωριοποίησης από το διεθνές ανταγωνισμό^{xcvii}.

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση γύρω από την παγκοσμιοποίηση, θα λέγαμε ότι αποτελεί την καθοριστική εκείνη συνθήκη που επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό, όχι μόνο το οικονομικό επίπεδο μιας πόλης αλλά όλες τις εκφάνσεις της ζωής που αναπτύσσονται σε αυτή. Επειδή όμως πρόκειται για ένα φαινόμενο του οποίου οι συνέπειες και οι διαστάσεις βρίσκονται σε εξέλιξη και μεταβάλλονται με γρήγορους ρυθμούς εξαιτίας της άμεσης σύνδεσης του με την τεχνολογία, είναι επισφαλές να

γίνουν προβλέψεις για την επίδραση του φαινομένου αυτού στις πόλεις και στη φυσιογνωμία τους. Παρ' όλα αυτά όμως είναι μια καθοριστική παράμετρος η οποία πρέπει να λαμβάνεται οπωσδήποτε υπόψη για τη μελέτη των αστικών χώρων.

3.2 ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ

3.2.1 Η ΕΕ ως παράγοντας διαμόρφωσης του σύγχρονου αστικού περιβάλλοντος

Κάτω από το πρίσμα των τάσεων που δημιουργούνται από τις μεταβολές που επιφέρει η παγκοσμιοποίηση και όπως αυτές εκτενώς αναλύθηκαν στην προηγούμενη ενότητα, σκόπιμο είναι να δούμε τους τρόπους αντιμετώπισης που έχει αναπτύξει η Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με αστικά ζητήματα προκειμένου να ανταπεξέλθει στο διεθνή ανταγωνισμό και ταυτόχρονα να αναδείξει το ρόλο που οι ευρωπαϊκές πόλεις διαδραματίζουν ως μήτρες παραγωγής πολιτισμού και πλούτου. Παράλληλα στην ενότητα αυτή γίνεται προσπάθεια προσδιορισμού του βαθμού στον οποίο επηρεάζεται η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης από την υλοποίηση της ευρωπαϊκής πολιτικής για ολοκληρωμένο αστικό σχεδιασμό μέσω των σχετικών προγραμμάτων.

Η συμμετοχή λοιπόν της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνεπάγεται και την υποχρεωτική εφαρμογή της **περιφερειακής πολιτικής** της Κοινότητας. Η ΕΕ είναι μια από τις πλέον ευημερούσες περιοχές στον κόσμο, η οποία χαρακτηρίζεται από μεγάλη ποικιλομορφία εξαιτίας της ιστορίας, της γεωγραφίας και του πλήθους των πολιτισμών που συνυπάρχουν. Η εφαρμογή της περιφερειακής πολιτικής προσδοκεί να επιτύχει την άμβλυνση των ανισοτήτων, την επίτευξη του στόχου της πρόσβασης σε αγαθά και υπηρεσίες για το σύνολο των πολιτών, και ταυτόχρονα τη δημιουργία κατάλληλων υποδομών που θα οδηγήσουν στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας και κατ' επέκταση στην επίτευξη της **οικονομικής και κοινωνικής συνοχής** σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Ωστόσο, οι ανισότητες (ποσοτικές και ποιοτικές) που παρουσιάζονται αφορούν τόσο στο εθνικό επίπεδο, δηλαδή μεταξύ των κρατών-μελών, όσο και μεταξύ των περίπου διακοσίων πενήντα περιφερειών της. Οι εν λόγω ανισότητες προκύπτουν από τη σύγκριση (σε εθνικό ή περιφερειακό επίπεδο) μεταξύ των Ακαθάριστων Εθνικών Προϊόντων (ΑΕΠ), δηλαδή του επιπέδου πλούτου που παράγεται, και οφείλονται είτε σε μόνιμα μειονεκτήματα εξαιτίας της απομακρυσμένης γεωγραφικής θέσης, είτε σε πιο πρόσφατες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές (πχ αποβιομηχάνιση). Άλλωστε οι διαφορές μεταξύ των περιφερειών οξύνθηκαν με την είσοδο των δέκα νέων μελών που πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2004^{xcviii}.

Έχοντας αντιμετωπίσει αρχικά τα προβλήματα του αστικού χώρου με προτάσεις που διατυπώθηκαν στην «Πράσινη Βίβλο για το αστικό περιβάλλον», καθώς και αργότερα στη «Λευκή Βίβλο» και τον «Πράσινο Βιτρούβιο», η Ευρωπαϊκή Ένωση προχώρησε στη χάραξη συγκεκριμένης πολιτικής για το αστικό περιβάλλον διαμορφώνοντας με τον τρόπο αυτό ένα γενικό πλαίσιο όπου θα κινούνταν τα κράτη – μέλη προσαρμόζοντάς το σύμφωνα με τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες τους. Άμεση συνέπεια της εφαρμογής της ευρωπαϊκής πολιτικής για το αστικό περιβάλλον είναι η επίδραση των μέτρων αυτών στη φυσιογνωμία των πόλεων.

Οι βασικοί φορείς διοχέτευσης των ευρωπαϊκών πόρων (δηλ. τα χρηματοδοτικά μέσα) είναι τα Διαρθρωτικά Ταμεία και το Ταμείο Συνοχής. Καθένα από τα **Διαρθρωτικά Ταμεία** διατηρεί μια θεματική ειδικότητα, ενεργεί με συγκεκριμένο τρόπο και είναι τα ακόλουθα:

- Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) το οποίο χρηματοδοτεί υποδομές, παραγωγικές επενδύσεις για δημιουργία απασχόλησης, έργα τοπικής ανάπτυξης και ενισχύσεις στις ΜΜΕ.
- Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) το οποίο έχει ως βασικό αντικείμενο δράσης την άσκηση κοινοτικής κοινωνικής πολιτικής.
- Το Χρηματοδοτικό Μέσο Προσανατολισμού της Αλιείας (ΧΜΠΑ)
- Το τμήμα προσανατολισμού του Ευρωπαϊκού Γεωργικού Ταμείου Προσανατολισμού και Εγγυήσεων.

Βασικό χαρακτηριστικό των Διαρθρωτικών Ταμείων είναι ότι δεν χρηματοδοτούν μεμονωμένα έργα αλλά πολυετή προγράμματα περιφερειακής ανάπτυξης και μάλιστα καλύπτουν ένα ποσοστό χρηματοδότησης. Προϋποτίθεται δηλαδή η μερική χρηματοδότηση από τις τοπικές ή τις κεντρικές αρχές της εκάστοτε χώρας. Επίσης ένα βασικό χαρακτηριστικό των χρηματοδοτήσεων μέσω των Διαρθρωτικών Ταμείων είναι ότι πρόκειται για μη επιστρεπτές ενισχύσεις. Το μεγαλύτερο μέρος των χρηματοδοτήσεων των Διαρθρωτικών Ταμείων (περίπου 90%), διοχετεύεται στα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ), ενώ για την περίπτωση των παρεμβάσεων στους αστικούς χώρους μας ενδιαφέρει κυρίως το περιφερειακό σκέλος (προβλέπεται και εθνικό σκέλος) μέσω των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Π.Ε.Π.), ένα για κάθε περιφέρεια της χώρας. Παράλληλα η ΕΕ δραστηριοποιείται στον τομέα της περιφερειακής πολιτικής και μέσω των **Κοινοτικών Πρωτοβουλιών** οι οποίες χρηματοδοτούνται από τα Δ.Τ.. Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες για την περίοδο 2000-2006 θα απορροφήσουν πόρους ύψους 400δισ δρχ και είναι οι εξής: URBAN II, INTEREG III, LEADER + και EQUAL^{xcix}.

Εκτός από τα Διαρθρωτικά Ταμεία η χώρα μας χρηματοδοτείται και από **Ταμείο Συνοχής** το οποίο δημιουργήθηκε το 1993, είναι ένα ειδικό ταμείο και περιλαμβάνει ως επιλέξιμες χώρες την Ισπανία, την Ιρλανδία, την Πορτογαλία και την Ελλάδα, δηλαδή κράτη-μέλη με ΑΕγχΠ χαμηλότερο από το 90% του μέσου όρου της Ένωσης. Χρηματοδοτεί άμεσα συγκεκριμένα μεγάλα έργα τα οποία έχουν ως αντικείμενο τη βελτίωση του περιβάλλοντος και των δικτύων μεταφορών. Επομένως σε αντίθεση με τα Διαρθρωτικά Ταμεία, το Ταμείο Συνοχής δεν συγχρηματοδοτεί προγράμματα αλλά έργα ή στάδια έργων τα οποία προσδιορίζονται σαφώς εξ αρχής.

Στα χρηματοδοτικά ευρωπαϊκά μέσα ανήκει η **Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων** η οποία χορηγεί δάνεια σε δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς για την υλοποίηση έργων υποδομής και για την ίδρυση μεταποιητικών επιχειρήσεων σε προβληματικές κυρίως περιοχές, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων με επιδότηση επιτοκίων και εγγυήσεις δανείων και η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (Ευρατόμ).

Θεμελιώνοντας ένα ισχυρό θεωρητικό πλαίσιο για το σύνολο των προγραμμάτων, το οποίο βασίζεται στις αρχές της επικουρικότητας, της εταιρικής σχέσης, της βιωσιμότητας του περιβάλλοντος και της οικονομικής επάρκειας και χρησιμοποιώντας ως χρηματοδοτικά μέσα τα Διαρθρωτικά Ταμεία (για την αστική ανάπτυξη μας ενδιαφέρει κυρίως το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ)), το Ταμείο Συνοχής, τα

Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (Κ.Π.Σ.) και από τις Κοινοτικές Πρωτοβουλίες το πρόγραμμα URBAN για τις αστικές αναπλάσεις και το πρόγραμμα EQUAL για την απασχόληση, η ευρωπαϊκή πολιτική ανέπτυξε ένα ολοκληρωμένο σύστημα ενδυνάμωσης της αστικής οικονομίας και γενικότερα της βελτίωσης της ποιότητας ζωής στις πόλεις με απώτερο στόχο τη δημιουργία βιώσιμων αστικών κέντρων.

3.2.2. Πολιτικές και δράσεις της Ε.Ε. για την ανασυγκρότηση του αστικού χώρου

Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, έχει ήδη αναγνωριστεί ο σημαντικός ρόλος που διαδραματίζουν οι πόλεις τόσο στην ανάπτυξη των κρατών – μελών όσο και στο σύνολο της Ε.Ε.. Αντικείμενο της παρούσας ενότητας είναι η αναφορά στις πολιτικές και δράσεις της Ε.Ε. για τον αστικό χώρο. Οι παράμετροι που λαμβάνονται υπόψη για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού περιβάλλοντος με τη συνδρομή της Ε.Ε., αφορούν στην επίλυση προβλημάτων του οικονομικού τομέα, του κοινωνικού, του περιβαλλοντικού, του πολιτιστικού και γενικότερα του συνόλου του αστικού χώρου.

Οι πρώτες προσπάθειες της Ε.Ε. για την επίλυση αυτών των προβλημάτων χρονολογούνται το 1990, με την ***Πράσινη Βίβλο για το αστικό περιβάλλον***, όπου αφενός γίνεται καταγραφή των προβλημάτων και αφετέρου προτείνονται πολιτικές για τη βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος μέσω της αναβάθμισής του (διαχείριση ενέργειας, απορριμμάτων, αποθεμάτων νερού) και ιδιαίτερα με την εφαρμογή μέτρων για την αναβάθμιση του αστικού ιστού (ενίσχυση των μικτών χρήσεων γης, διατήρηση της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, κ.α.).

Το 1991 εκδόθηκε από το Συμβούλιο των Αρχιτεκτόνων της Ευρώπης η ***Λευκή Βίβλος για την Αρχιτεκτονική της Ευρώπης του Αύριο***, που εξειδικεύεται σε θέματα αρχιτεκτονικής φύσης στην αστική ευρωπαϊκή επικράτεια και συγκεκριμένα στα κέντρα, στα προάστια και τις περιφέρειες, και τέλος στους φυσικούς χώρους της πόλης^c. Τα μέτρα και οι προτάσεις των αρχιτεκτόνων για το αστικό περιβάλλον συνάδουν με την έννοια της καλής φυσιογνωμίας της πόλης, αφού αγγίζουν θεματικές ενότητες όπως: οικονομική ζωή και αρχιτεκτονική, πολιτική ζωή και αρχιτεκτονική, κοινωνικός στόχος κ.α.. Οι εισηγήσεις για τη διαμόρφωση κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, για τη διατήρηση και ανάδειξη της ταυτότητας των αστικών χώρων μέσω της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, η ανάληψη ουσιαστικών μέτρων μέσω δημόσιας πολιτικής της Ε.Ε., των Κρατών – Μελών και της τοπικής αυτοδιοίκησης, όπως επίσης και για τη θέσπιση τεχνικών προδιαγραφών κατασκευής ανθεκτικότερων κτιρίων με στόχο τη διατήρηση του χαρακτήρα και της φυσιογνωμίας ενός τόπου, είναι οι προτροπές των αρχιτεκτόνων για την ουσιαστική αναβάθμιση του δομημένου περιβάλλοντος. Το Συμβούλιο των Αρχιτεκτόνων της Ευρώπης δημοσίευσε τον ***Πράσινο Βιτρούβιο***, το 1998, χρονολογία η οποία εντάσσεται σε μια γενικότερη περίοδο όξυνσης των περιβαλλοντικών προβλημάτων, όπως για παράδειγμα το φαινόμενο του θερμοκηπίου. Στόχος του επιστημονικού εγχειρίδιου ήταν ο οικολογικός σχεδιασμός, δηλαδή η διατύπωση οδηγιών για την κατασκευή κτιρίων ώστε να επιτυγχάνεται εξοικονόμηση ενέργειας και προστασία του περιβάλλοντος. Η χρήση συγκεκριμένων υλικών κατασκευής, ο κατάλληλος φωτισμός, η ορθολογική χρήση φυσικών πόρων αποτελούν προτάσεις που επηρεάζουν το δομημένο αστικό περιβάλλον.

Σημαντικό είναι και το γεγονός ότι το κτίριο δεν εξετάζεται μεμονωμένα αλλά ενταγμένο στο «σώμα» της πόλης, και αυτή η αντιμετώπιση είναι η άμεση συσχέτιση που υπάρχει ανάμεσα στη διατήρηση της φυσιογνωμίας της πόλης και στον Πράσινο

Βιτρούβιο. Επίσης καίρια θέματα που αποτελούν αντικείμενο μελέτης του εγχειριδίου είναι η χαμηλή κατανάλωση ενέργειας, η προστασία του νερού, η διαχείριση των απορριμμάτων κ.α.. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι ο Πράσινο Βιτρούβιος είναι ελλιπής ως προς την έρευνά του για τη διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών, αναπόσπαστο τμήμα του ανθρώπινου πολιτισμού, το οποίο σήμερα είναι ανάγκη να προστατευθεί και να αναδειχθεί με την ίδια προσοχή και ευαισθησία που προτείνεται ο οικολογικός σχεδιασμός των κτιρίων^{ci}.

Παράλληλα με τον Πράσινο Βιτρούβιο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, λαμβάνοντας υπόψη τις σχετικές εξελίξεις για το αστικό περιβάλλον (π.χ. συνθήκη Άμστερνταμ, Πρόγραμμα Δράσης 2000, το Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου – Σ.Α.Κ.Χ., κ.α.), εξέδωσε μια ανακοίνωση με τίτλο «**Αειφόρος Αστική Ανάπτυξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Πλαίσιο Δράσης**» “με στόχο την ενίσχυση του ρόλου των ευρωπαϊκών πόλεων ως [...] πηγών αειφόρου αστικής ανάπτυξης και ως χώρων κοινωνικής και πολιτισμικής υποστήριξης”.

Έχοντας αναπτύξει λοιπόν μια θεωρητική βάση για την αστική ανάπτυξη, η Ε.Ε. καθόρισε και τους άξονες εκείνους που θα πρέπει να υποστηριχθούν για την ανάδειξη της ευρωπαϊκής πόλης. Η αστική οικονομία, η ανάπτυξη δικτύων υποδομών (κυρίως μεταφορών, επικοινωνίας και ενέργειας), η εφαρμογή προγραμμάτων ανάπλασης, η εξάλειψη κοινωνικών ανισοτήτων, αποτελούν βασικούς τομείς δράσης στον αστικό χώρο οι οποίοι αναλύονται αμέσως πιο κάτω.

Σε ότι αφορά λοιπόν την ενδυνάμωση της **αστικής οικονομίας**, δίνεται ιδιαίτερο βάρος στην αύξηση της παραγωγικότητας και της απασχόλησης με τη δημιουργία κατάλληλων υποδομών και την ενθάρρυνση υιοθέτησης πρωτότυπων επιχειρηματικών ιδεών. Στόχος των πολιτικών αυτών είναι να καταστήσουν την πόλη οικονομικά ανταγωνιστική και κατ’ επέκταση βιώσιμη, ενώ καθοριστική παράμετρος είναι η προώθηση της ανταγωνιστικότητας και η ενδυνάμωση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων που αποτελούν τη «ραχοκοκαλιά» της ελληνικής οικονομίας. Οικονομική βιωσιμότητα σημαίνει ότι η πόλη παράγει εισόδημα αξιοποιώντας τους πόρους που διαθέτει, τόσο τους φυσικούς όσο και τους ανθρώπινους, δηλαδή στόχος είναι οι πόλεις να αποκτήσουν σχετική αυτοδυναμία.

Ιδιαίτερο βάρος δίνεται πλέον στην παραγωγή πλούτου ο οποίος θα προέρχεται από τον **τριτογενή τομέα** δηλαδή από την παροχή υπηρεσιών. Η επιλογή αυτή συνδέεται με τις συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί σε διεθνές επίπεδο όπου παρατηρείται μεταφορά της δευτερογενούς παραγωγής από παραδοσιακά παραγωγικά κέντρα σε χώρες του τρίτου κόσμου ώστε να εξασφαλιστεί η μείωση του κόστους παραγωγής προϊόντων. Η αποδυνάμωση των τοπικών αστικών ευρωπαϊκών οικονομιών είχε συνέπεια τη δημιουργία οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων, αλλά και χωροταξικών αφού έμειναν ανενεργές μεγάλες παραγωγικές μονάδες εντός του αστικού ιστού.

Από την άλλη πλευρά η τριτογενοποίηση της οικονομίας υποστηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από την ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας η οποία επιτρέπει την παροχή υπηρεσιών υψηλής ποιότητας. Για το λόγο αυτό τα ευρωπαϊκά προγράμματα έχουν ως στόχο την **ευρεία χρήση της τεχνολογίας** σε επίπεδο συλλογικό όπως για παράδειγμα επιχειρήσεων και εκπαίδευσης, αλλά και ατομικό, αφού αποτελεί κρίσιμο παράγοντα ανταγωνιστικότητας. Η υλοποίηση όμως όλων αυτών των απαραίτητων υποδομών ενέχει τον κίνδυνο της αλλοίωσης του αστικού τοπίου, όπως για παράδειγμα τα νέα μεγάλα κτίρια για τη στέγαση των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών στο κέντρο της πόλης.

Μια σημαντική διάσταση της τριτογενοποιημένης οικονομίας αποτελεί η ανάδειξη του **αστικού τουρισμού**^{cii} σε αξιόλογο παράγοντα παραγωγής πλούτου ο οποίος κερδίζει διαρκώς έδαφος, αφού οι τοπικές αρχές δίνουν ολοένα και περισσότερο βάρος στην ανάδειξη όλων εκείνων των πόρων (και κυρίως των πολιτιστικών) που διαθέτει ένας τόπος προκειμένου να γίνει η πόλη τους ένας σημαντικός τόπος προορισμού. Άλλωστε οι πολιτικές και δράσεις της Ε.Ε. για την **προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς**, συνδέονται άμεσα με τη διατήρηση της φυσιογνωμίας των πόλεων αφού η πολιτιστική τους κληρονομιά αποτελεί τεκμήριο της ταυτότητας που χαρακτηρίζει τους αστικούς χώρους.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο αστικός τουρισμός αποτελεί μια ευρύτερη έννοια που αναφέρεται στην ανάπτυξη τουριστικού προϊόντος εντός του αστικού χώρου και περιλαμβάνει διαφορετικά είδη τουρισμού όπως είναι ο πολιτιστικός τουρισμός, ο συνεδριακός, ο αθλητικός και ο εκπαιδευτικός τουρισμός. Γίνεται βέβαια αντιληπτό ότι αφενός η υλοποίηση των σχετικών έργων για τη στήριξη του τουρισμού και αφετέρου η εισροή τουριστών είναι σημαντικοί παράγοντες που επηρεάζουν τη φυσιογνωμία μιας πόλης.

Καίριας σημασίας για την αστική ανάπτυξη είναι η **δημιουργία δικτύων και μεταφορών**, διότι αποτελούν σημαντικό τμήμα των υποδομών που πρέπει να διαθέτει μια πόλη. Η ανάπτυξη των μεταφορών εξασφαλίζει την απρόσκοπτη επικοινωνία είτε αυτή είναι εμπορική, είτε τουριστική ή για οποιοδήποτε άλλο λόγο. Ταυτόχρονα είναι αδιαμφισβήτητος ο ρόλος της ανάπτυξης δικτύων ενέργειας στα αστικά κέντρα και μάλιστα με τρόπο αειφορικό ώστε να μην επιβαρύνεται το περιβάλλον. Παράλληλα, στις υποδομές που πρέπει να αποκτήσει μια πόλη, είναι η αξιοποίηση των ραγδαίων εξελίξεων στις **νέες τεχνολογίες** (π.χ. τηλεματική, ιντερνέτ), διότι αποτελούν σημαντικό παράγοντα διαμόρφωσης νέων δεδομένων για την αστική ανάπτυξη, ιδιαίτερα των πόλεων που είναι γεωγραφικά απομακρυσμένες^{ciii}.

Μια άλλη σημαντική παράμετρος η οποία πρέπει να αναφερθεί και σχετίζεται με την επίπτωση της ευρωπαϊκής πολιτικής στη φυσιογνωμία της πόλης, αφορά σε εκείνα τα μέτρα που αφορούν την **προστασία του περιβάλλοντος** εντός του αστικού χώρου. Η αντιμετώπιση της ρύπανσης και της συνεπαγόμενης υποβάθμισης του περιβάλλοντος που προέρχεται ταυτόχρονα από πολλές πηγές, όπως από την εκπομπή ρύπων και από την αύξηση των απορριμμάτων, περιλαμβάνει την εφαρμογή συντονισμένων μέτρων, όπως αυτά έχουν καθοριστεί με το αντίστοιχο ευρωπαϊκό νομοθετικό πλαίσιο και τα σχετικά προγράμματα (EMAS, AUTO OIL, LIFE κ.α.)^{civ}.

Συγκεκριμένα, για την αντιμετώπιση της αυξημένης οδικής κυκλοφορίας και της συνεπαγόμενης υποβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος, η Ε.Ε. έχει προωθήσει μια σειρά από πολιτικές (η πολιτική ενίσχυσης της δημόσιας συγκοινωνίας, η πολιτική ελέγχου στάθμευσης, η πολιτική υπέρ του ποδηλάτου) και αντίστοιχα προγράμματα (π.χ. Car Free Cities (από το 1994) για την ενθάρρυνση της κινητικότητας των ατόμων χωρίς αυτοκίνητο, SAVE για την ορθολογική χρήση ενέργειας, κ.α.) με στόχο την προστασία της δομής και της φυσιογνωμίας της πόλης στον τομέα της κυκλοφορίας και γενικότερα των μεταφορών^{cv}.

Παράλληλα, η εγκατάσταση μονάδων βιολογικού καθαρισμού, η μεταχείριση μεταφορικών μέσων που χρησιμοποιούν φιλική προς το περιβάλλον ενέργεια (πχ φυσικό αέριο), η εισαγωγή συστημάτων που μεταχειρίζονται ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και η ευαισθητοποίηση των πολιτών σε περιβαλλοντικά θέματα, αποτελούν μια δέσμη μέτρων που στόχο έχει την ποιοτική αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, ενώ αναμφισβήτητο είναι το γεγονός ότι βελτιώνεται η φυσιογνωμία

μιας πόλης με την καλυτέρευση της εικόνας της αλλά και με την ουσιαστική αναβάθμιση των δομών της για την αντιμετώπιση του ενεργειακού ζητήματος^{cvi}.

Ουσιαστική βελτίωση της εικόνας της πόλης επιτυγχάνεται και με την **εφαρμογή προγραμμάτων αναπλάσεων** σε επιλεγμένα τμήματα του αστικού ιστού ή και σε μεγαλύτερης κλίμακας έργα. Σε μια προσπάθεια να επαναλειτουργήσει η γειτονιά ως κοινωνική αστική μονάδα^{cvi} υλοποιήθηκε ένα πλήθος αναπλάσεων (με την ευρύτερη έννοια του όρου) προκειμένου να ενισχυθούν οι μικτές χρήσεις γης και να επιλυθεί το πρόβλημα των μονολειτουργικών περιοχών (zoning).

Θα πρέπει βέβαια να έχουμε υπόψη μας η πολιτική των αναπλάσεων δεν επιλύει αποκλειστικά προβλήματα χωροταξικής ή πολεοδομικής φύσεως αλλά συνδυάζεται με αντίστοιχα προγράμματα για την κοινωνική ένταξη των πολιτών εκείνων που διαμένουν στις υποβαθμισμένες περιοχές που έχουν επιλεγεί στα προγράμματα ανάπλασης και που σε πολλές περιπτώσεις πρόκειται για περιθωριοποιημένες κοινωνικές ομάδες. Τα προγράμματα επιμόρφωσης υλοποιούνται κυρίως μέσω της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας EQUAL και αποσκοπούν στην εξάλειψη ανισοτήτων στην αγορά εργασίας.

Απαραίτητη είναι και η αναφορά στα **χρηματοδοτικά μέσα** καθώς και τα **προγράμματα** που έχει θεσμοθετήσει η Ε.Ε. για την υλοποίηση όλων των παραπάνω στόχων που αφορούν την ευρωπαϊκή πόλη. Σε γενικές γραμμές μας ενδιαφέρει το περιφερειακό σκέλος των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης (Κ.Π.Σ.), καθώς και οι Κοινοτικές Πρωτοβουλίες URBAN, EQUAL και INTEREG.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει για το **URBAN** το οποίο έχει ως αποκλειστικό αντικείμενο τις αστικές αναπλάσεις, πρόγραμμα το οποίο ξεκίνησε πιλοτικά ως Καινοτόμος Δράση και έγινε στη συνέχεια Κοινοτική Πρωτοβουλία προκειμένου να συμπεριλάβει μεγαλύτερο αριθμό πόλεων. Στα πλαίσια της συγκεκριμένης κοινοτικής πρωτοβουλίας υλοποιείται το πρόγραμμα URBACT το οποίο αφορά κοινές δράσεις για τη δημιουργία δικτύων, ανταλλαγή εμπειριών και δημιουργία καλών πρακτικών για των «Ολοκληρωμένη αναβάθμιση του αστικού χώρου», αξιοποιώντας την εμπειρία υλοποίησης των προγραμμάτων URBAN I και II καθώς και Urban Pilot Project. Σημαντική για τον αστικό χώρο είναι και η κοινοτική Πρωτοβουλία INTEREG που έχει στόχο τη διασυνοριακή, διεθνική και διαπεριφερειακή συνεργασία για τη διαμόρφωση εταιρικών σχέσεων, πέρα των συνόρων.

Το σύνολο των δράσεων όπως αναλύθηκε στη συγκεκριμένη ενότητα, αφορά σε μια ολοκληρωμένη αντιμετώπιση των ζητημάτων που προκύπτουν σε αστικά κέντρα και επικεντρώνεται στην επίλυση προβλημάτων που προέρχονται είτε από τον ίδιο τον αστικό χώρο είτε από εξωτερικές συνθήκες οι οποίες έχουν αποδυναμώσει το ρόλο των ευρωπαϊκών πόλεων.

Αδιαμφισβήτητο είναι το γεγονός ότι με την υλοποίηση όλων αυτών των έργων επηρεάζεται η φυσιογνωμία του αστικού χώρου, τόσο σε πολεοδομικούς και αρχιτεκτονικούς όρους όσο και σε όρους κοινωνικοοικονομικούς και πολιτιστικούς.

Συγκεκριμένα, η επίδραση αφορά στη μεταλλαγή της εικόνας της πόλης με αφετηρία την ανανέωση του δημόσιου χώρου (δρόμοι, πλατείες) μέσω της υλοποίησης έργων ανάπλασης, ενώ στην ίδια κατηγορία εντάσσονται και όλες εκείνες οι πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές παρεμβάσεις οι οποίες τονίζουν τελικά το ιδιαίτερο χρώμα της κάθε πόλης, όπως είναι η ανάδειξη του ιστορικού κέντρου μιας πόλης. Χαρακτηριστικό επίσης παράδειγμα που αποδεικνύει την αξία των προγραμμάτων

ανάπλασης είναι η επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων με σκοπό την επανένταξή τους στον αστικό ιστό, στεγάζοντας νέες ποικίλες χρήσεις.

Παράλληλα, η ταυτότητα μιας πόλης αναδεικνύεται μέσω της προβολής της ιστορίας της και αυτό γίνεται με προγράμματα για την ανάδειξη των μνημείων της και γενικότερα της εκάστοτε τοπικής ιστορίας.

Εκτός από τα μέτρα που επηρεάζουν την πολεοδομική και αρχιτεκτονική εικόνα του αστικού χώρου, σημαντικές είναι και οι παρεμβάσεις της ΕΕ οι οποίες δημιουργούν τις απαραίτητες υποδομές για την οικονομική και κοινωνική αναβάθμιση των αστικών περιοχών, όπως περιγράφηκε στην ενότητα αυτή, μεταβάλλοντας μια άλλη πτυχή της φυσιογνωμίας της πόλης. Επίσης, δεν πρέπει να παραληφθεί η αναφορά στα περιβαλλοντικά μέτρα για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής.

Έχοντας αναλύσει τον καίριο ρόλο των παρεμβάσεων της ΕΕ θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η εφαρμογή των προγραμμάτων αυτών δεν συνεπάγεται αυτόματα την καλύτερευση της ζωής στις πόλεις και κατ' επέκταση της φυσιογνωμίας τους, καθώς η μοναδικότητα που παρουσιάζει κάθε αστικός χώρος προϋποθέτει την προσεκτική υλοποίηση των σχετικών προγραμμάτων προκειμένου να διαφυλαχθεί η ταυτότητα του χώρου αυτού.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΩΝ ΠΟΛΕΩΝ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΟΥΣ ΑΣΤΙΚΟΥΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥΣ – Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΑΝΑΠΛΑΣΕΩΝ

Στις προηγούμενες ενότητες έγινε ανάλυση της έννοιας της φυσιογνωμίας της πόλης, της μεθοδολογίας συγκέντρωσης στοιχείων που την προσδιορίζουν, τις νέες παγκόσμιες τάσεις και τους κινδύνους που ελλοχεύουν σχετικά με την αλλοίωση της ταυτότητας των αστικών κέντρων, καθώς και το ρόλο της ΕΕ σε θέματα αστικών παρεμβάσεων. Έχοντας λοιπόν προσδιορίσει τη σημασία της διατήρησης της φυσιογνωμίας, κρίνεται αναγκαίο να αναφερθούμε σε εκείνα τα μέτρα που θα συντελέσουν στην ανάδειξή της^{cvi}.

Ο όρος που περικλείει τις μεθόδους, τις διαδικασίες και τις πρακτικές που χρησιμοποιούνται για την υλοποίηση προγραμμάτων σχετικών με τις πολεοδομικές επεμβάσεις, είτε αυτές είναι σημειακές είτε αφορούν σε μεγαλύτερα τμήματα του αστικού χώρου, είναι η *ανάπλαση*^{cix}. Συγκεκριμένα, με τη χρήση του γενικότερου αυτού όρου, αναφερόμαστε στην επίλυση προβλημάτων που αφορούν τα κελύφη, τους ανοικτούς χώρους της πόλης (δρόμοι, πλατείες), τις χρήσεις γης και τέλος την πολιτιστική αξιοποίηση που μπορεί να προκύψει από την εφαρμογή αστικών αναπλάσεων.

Βεβαία θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η έννοια της πολεοδομικής ανάπλασης έχει αποκτήσει διαχρονικά αλλά και σε χωρικό επίπεδο, διαφορετικές σημασίες οι οποίες υποδεικνύονταν από τα εκάστοτε πολεοδομικά προβλήματα και τις γενικότερες παραμέτρους, όπως οι μεταβαλλόμενοι ρόλοι των πόλεων και τα κοινωνικοοικονομικά δεδομένα^{cx}. Διανύοντας την τρίτη και ώριμη ιστορική της φάση,

η αστική ανάπλαση αποτελεί έννοια συνυφασμένη απόλυτα με τη φυσιογνωμία της πόλης και σήμερα διαδραματίζει διττό ρόλο: στοχεύει στην εξυγίανση υποβαθμισμένων περιοχών και ταυτόχρονα προσπαθεί να αναδείξει τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους των πόλεων^{cxí}.

Η διατήρηση της παραδοσιακής ή αντίστοιχα της σύγχρονης φυσιογνωμίας μιας πόλης, πραγματοποιείται μέσα από πρακτικές όπως είναι η αστική ανανέωση, η αναστήλωση ή αποκατάσταση, η αναπαλαίωση, η ανακαίνιση, η επανάχρηση κ.α.. Απώτερος στόχος των παραπάνω μεθόδων που εφαρμόζονται κατά περίπτωση, είναι να συμβάλλουν στη βελτίωση της συνολικής εικόνας του αστικού χώρου, καθώς και στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη της πόλης, σε μια εποχή όπου ο ρόλος των αστικών κέντρων ως τόπων χωροθέτησης οικονομικών δραστηριοτήτων αιχμής– προϋποθέσεων της διεθνούς ανταγωνιστικότητας– αποδεικνύεται ιδιαίτερα σημαντικός^{cxii}.

Για τα ελληνικά δεδομένα η πολιτική των αναπλάσεων σχετίζεται με τα δεδομένα της οικιστικής ανάπτυξης όπως αυτά διαμορφώθηκαν από τη δεκαετία του '60 και μετά, δηλαδή με το καθεστώς της αντιπαροχής και της – χωρίς προγραμματισμό – εμπορίας της αστικής γης, με συνακόλουθα αποτελέσματα την άναρχη δόμηση και την αλλοίωση της ταυτότητας που παρουσίαζαν τα ελληνικά αστικά κέντρα προπολεμικά.

Η **πολιτική του ολοκληρωμένου στρατηγικού σχεδιασμού**, η οποία στηρίζεται στον εντοπισμό των στοιχείων του αστικού χώρου που έχουν ιδιαίτερη σημασία, αποτελεί τη σύγχρονη τακτική που ακολουθείται στον τομέα των αστικών παρεμβάσεων και κατ' επέκταση των αναπλάσεων, και παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά: ανάδειξη των μητροπολιτικών αστικών κέντρων στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, αυξημένη συνεργασία μεταξύ του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα (εταιρική σχέση μεταξύ των δυο), ταυτόχρονη αντιμετώπιση σύνθετων περιβαλλοντικών και κοινωνικών θεμάτων και τέλος στροφή από την εκτατική ανάπτυξη των πόλεων στην επανάχρηση των υφιστάμενων αστικών χώρων.

Συμπερασματικά λοιπόν, θα λέγαμε ότι οι αστικές αναπλάσεις οι οποίες εντάσσονται σήμερα σε ένα γενικότερο πλαίσιο, αυτό της αστικής αναγέννησης (urban regeneration), συμβάλλουν στην ανανέωση της εικόνας της πόλης καθώς και στην επίλυση γενικότερων προβλημάτων του αστικού χώρου (κοινωνικών, περιβαλλοντικών, κτλ) και για το λόγο αυτό συνδέονται άμεσα με την έννοια της φυσιογνωμίας της πόλης.

4.1 Η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων ως περίπτωση αστικής ανάπλασης και η σχέση τους με τη φυσιογνωμία της πόλης.

4.1.1. Βιομηχανική κληρονομιά και φυσιογνωμία της πόλης

Στα πλαίσια μελέτης της φυσιογνωμίας μιας πόλης και με αφορμή τη μελέτη περίπτωσης της πόλης του Βόλου, κρίνεται απαραίτητη η αναφορά στο ρόλο της βιομηχανικής κληρονομιάς και της επανάχρησης των βιομηχανικών κτιρίων, ως σημαντικού παράγοντα ανάδειξης του ιδιαίτερου χαρακτήρα εκείνων των πόλεων που κατά το παρελθόν στήριζαν την ανάπτυξή τους στο δευτερογενή τομέα. Αναφερόμαστε δηλαδή στο ρόλο που έχει διαδραματίσει η βιομηχανική ανάπτυξη στη διαμόρφωση

αστικής κουλτούρας η οποία εντοπίζεται στα επιμέρους επίπεδα του αστικού χώρου αλλά και στη συνολική εικόνα που η πόλη παρουσιάζει.

Αρχικά θα πρέπει να έχουμε υπόψη ότι η βιομηχανική επανάσταση παρουσιάζει ιστορικότητα καθώς η απαρχή της χρονολογείται πριν από δυο αιώνες. Για το λόγο αυτό οτιδήποτε σχετίζεται με το δευτερογενή τομέα και τον τρόπο ανάπτυξής του (κτίρια, μηχανήματα, τρόποι παραγωγής προϊόντων) αποτελεί τεκμήριο για τη μελέτη της βιομηχανικής ιστορίας η οποία συνδέεται άρρηκτα με την τοπική ιστορία και την ταυτότητα των αντίστοιχων αστικών περιοχών.

Μια βιομηχανική πόλη γίνεται εύκολα αναγνωρίσιμη κατ' αρχήν από την οπτική εικόνα που αυτή παρουσιάζει, δηλαδή από τον εντοπισμό των εργοστασίων στον ιστό της. Με τη σειρά τους αυτά επηρεάζουν το περίγραμμά της (π.χ. η παρουσία μεγάλων φουγάρων ή οδοντωτών στεγών) και οπωσδήποτε την αρχιτεκτονική της κληρονομιά, εξαιτίας του χαρακτηριστικού αρχιτεκτονικού ύφους, σύμφωνα με το οποίο έχουν κτιστεί τα εργοστάσια από τις αρχές του 19^{ου} και στη συνέχεια του 20^{ου} αιώνα, χρησιμοποιώντας ως βασικά υλικά την πέτρα και το κεραμίδι.

Με άλλα λόγια η ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα έχει συντελέσει στη **διαμόρφωση χαρακτηριστικής αστικής κουλτούρας**, γεγονός που γίνεται αντιληπτό αν εξετάσουμε ένα σημαντικό παράγοντα όπως είναι η κοινωνική σύνθεση, όπου παρατηρείται παρουσία αφενός μιας ισχυρής αστικής τάξης και αφετέρου της εργατικής. Επίσης η οικονομική ευημερία της πόλης ως αποτέλεσμα της βιομηχανικής παραγωγής, συνεπαγόταν και την αντίστοιχη ακμή σε πολιτιστικό επίπεδο με την παραγωγή αξιόλογου πολιτιστικού έργου που αφορούσε τη μουσική, το θέατρο, τη ζωγραφική και γενικότερα όλες τις τέχνες.

Συμπερασματικά, η παρουσία βιομηχανικής κληρονομιάς αποτελεί στοιχείο της φυσιογνωμίας του αστικού χώρου διότι έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής ταυτότητας της πόλης στην οποία έχει αναπτυχθεί και για το λόγο αυτό κρίνεται απαραίτητη η αξιοποίησή της.

4.1.2. Η επανάληψη των βιομηχανικών κτιρίων ως παράγοντας ανάδειξης της φυσιογνωμίας μιας πόλης και της βιώσιμης ανάπτυξής της.

Οι σύγχρονες συνθήκες (όπως αυτές αναλύθηκαν στο κεφάλαιο της παγκοσμιοποίησης) μετέβαλαν το ρόλο και τη θέση εκείνων των πόλεων που στήριζαν την οικονομία τους στο δευτερογενή τομέα. Στη συγκεκριμένη υποενότητα αναλύεται ο νέος ρόλος που καλούνται να διαδραματίσουν μετά την αποκατάστασή τους, οι βιομηχανικοί χώροι που χωροθετούνται εντός του αστικού ιστού, ως σημαντικοί παράγοντες ανάδειξης της φυσιογνωμίας των πόλεων.

Αυτό που θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας είναι ότι οι εγκαταλελειμμένες βιομηχανικές περιοχές είναι τα ορατά αποτελέσματα των αλληλένδετων σχέσεων που δημιουργήθηκαν μεταξύ των παγκόσμιων οικονομικών αλλαγών και των συνεπαγόμενων αστικών μεταβολών, εξαιτίας της δυνατότητας μετακίνησης

βιομηχανικών δραστηριοτήτων σε υπανάπτυκτες χώρες προκειμένου να επιτευχθεί μείωση του κόστους παραγωγής.

Οι οικονομικές αλλαγές βέβαια δεν θα μπορούσαν παρά να έχουν άμεσες επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ζωής μιας πόλης, όπως το κοινωνικό περιβάλλον ενός τόπου, αντιμετωπίζοντας προβλήματα ανεργίας ή ακόμη και μετανάστευσης (εσωτερικής ή εξωτερικής), ενώ προφανείς είναι και οι επιπτώσεις στον αστικό ιστό, αφού οι χώροι οι οποίοι στέγαζαν την παραγωγή και οι οποίοι σε πολλές περιπτώσεις χωροθετούνταν εντός του αστικού ιστού, έμειναν για μεγάλα χρονικά διαστήματα ανενεργοί και επομένως αναξιοποίητοι ως προς ποικίλες αστικές χρήσεις.

Η αποκατάσταση των εγκαταλειμμένων βιομηχανικών περιοχών και η επανάχρησή τους αποτέλεσε ένα από τα προτεινόμενα μέτρα για την προσέλκυση νέων επενδύσεων και την οικονομική τόνωση των πόλεων αυτών, μέσω ακριβώς της ανάδειξης της ταυτότητας που χαρακτηρίζει ένα πρώην βιομηχανικό αστικό κέντρο. Άλλωστε από τα βασικά πλεονεκτήματα που διαθέτουν τα βιομηχανικά συγκροτήματα είναι η κατά κανόνα πολύ καλή χωροταξική τους θέση μέσα στην πόλη η οποία τους επιτρέπει να βρίσκονται σε μικρή απόσταση είτε από δημόσιες υπηρεσίες είτε από δίκτυα μεταφορών^{cxiii}.

Σύμφωνα με τον ορισμό του ΟΟΣΑ (OECD, 2000) η επανάχρηση των εγκαταλειμμένων βιομηχανικών περιοχών (brownfields) αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας για τη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών οικονομικής ανάπτυξης, την αντιμετώπιση προβλημάτων χρήσεων γης (land use) σε αστικές περιοχές με μεγάλη συγκέντρωση δραστηριοτήτων, τον έλεγχο της αστικής διάχυσης (urban sprawl), και τέλος τη βελτίωση της κοινωνικής συνοχής^{cxiv}.

Από την υποενοότητα αυτή γίνεται αντιληπτό ότι η επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων αποτελεί σημαντικό παράγοντα ανάδειξης της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας που παρουσιάζουν οι αστικοί χώροι που στο παρελθόν «φιλοξένησαν» στον ιστό τους δραστηριότητες της δευτερογενούς παραγωγής.

4.1.3 Βιβλιογραφική προσέγγιση σχετικά με την επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων

Η σχετική διεθνής βιβλιογραφία προσφέρει σημαντικά στοιχεία που απορρέουν από αντίστοιχες έρευνες σχετικά με την επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων, και παράλληλα στοιχειοθετεί τα συνεπαγόμενα αποτελέσματα που προκύπτουν για το σύνολο του αστικού χώρου στον οποίο ανήκουν. Επομένως, η προοπτική υιοθέτησης παρόμοιας πολιτικής για τα ελληνικά δεδομένα, συνεπάγεται την πιθανή αξιοποίηση των αποτελεσμάτων αυτών.

Συγκεκριμένα, ο Moore (2002)^{cxv} μελέτησε την πόλη του Δουβλίνου όπου και έγινε προσπάθεια αποκατάστασης της παράκτιας βιομηχανικής περιοχής (Docklands) η

οποία πέρασε σε περίοδο οικονομικής ύφεσης και περιθωριοποίησης ήδη από τη δεκαετία του '60. Κρίνοντας συνολικά την πρωτοβουλία των Ιρλανδικών αρχών για την ανάπτυξη της περιοχής αυτής στην πόλη του Δουβλίνου, ο Moore καταλήγει στο συμπέρασμα ότι έγιναν αξιόλογες προσπάθειες για την προσέλκυση ιδιωτικών κεφαλαίων, ενώ η ανάπτυξη της συγκεκριμένης περιοχής ταυτίστηκε με την εθνική οικονομική ανάπτυξη, διότι τα “Docklands” έγιναν σημείο αναφοράς για την Ιρλανδία, δηλαδή ξεπέρασαν την τοπική φυσιογνωμία της πόλης του Δουβλίνου.

Παρά το γεγονός ότι στη μελέτη περίπτωσης που αφορούσε την πόλη του Δουβλίνου δημιουργήθηκαν αρνητικές επιπτώσεις που αφορούσαν την κοινωνική διάσταση της πόλης, η αξιοποίηση των εγκαταλειμμένων βιομηχανικών περιοχών αντιμετωπίζεται πλέον στο σύγχρονο αστικό σχεδιασμό όπως είχε αντιμετωπιστεί και η αναδόμηση των πόλεων μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, καθιστώντας την ένα σημαντικό εργαλείο στη χάραξη βιώσιμης αστικής αναπτυξιακής πολιτικής.

Η περίπτωση της Ιρλανδίας δεν αποτελεί το μοναδικό παράδειγμα επανάχρησης παραγωγικών χώρων. Παρόμοιες ενέργειες αξιοποίησης βιομηχανικών συγκροτημάτων, στα πλαίσια μιας στρατηγικής για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη σε αστικούς χώρους, εντοπίζονται στο σύνολο του ευρωπαϊκού χώρου. Τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από τέτοιου είδους ενέργειες είναι πολλαπλά και σχετίζονται με την εξοικονόμηση ενέργειας, οικοδομικών υλικών, γης (οικοπέδου) ενώ ταυτόχρονα αποτελούν βασικά στοιχεία για την οικονομική ανάπτυξη μιας περιοχής.

Μια άλλη, όχι λιγότερο σημαντική διάσταση που προκύπτει από την αποκατάσταση των βιομηχανικών περιοχών, αφορά στην περιβαλλοντική διάσταση, δηλαδή στην αύξηση πρασίνου με προφανή πολλαπλά θετικά αποτελέσματα στον αστικό χώρο, σύμφωνα με τον Sousa (2003)^{cxvi}. Μερικά από αυτά σχετίζονται με την αποσυμφόρηση περιοχών στις οποίες παρατηρείται υπερσυγκέντρωση δραστηριοτήτων και την απόκτηση πρόσθετων δημόσιων χώρων, την ελαχιστοποίηση κινδύνων που σχετίζονται με τη δημόσια υγεία εξαιτίας της περιβαλλοντικής αποκατάστασης των μολυσμένων αυτών περιοχών, την ανανέωση των αστικών κέντρων και την αντιμετώπιση της κοινωνικής περιθωριοποίησης.

Ο Sousa (2002)^{cxvii} ασχολήθηκε με τις προσπάθειες αστικής αναγέννησης (urban regeneration) στην πόλη του Τορόντο στις οποίες εντάσσεται και η αποκατάσταση βιομηχανικών περιοχών. Τα πλεονεκτήματα που αναφέρονται από μια τέτοια πρωτοβουλία είναι πολλαπλά και σχετίζονται με την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τον καθαρισμό μολυσμένων τοποθεσιών, τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης εξαιτίας της εγκατάστασης νέων οικονομικών δραστηριοτήτων και τέλος τη γενικότερη βελτίωση της εικόνας και της φυσιογνωμίας της πόλης.

Τα περισσότερα σχέδια-προγράμματα αφορούσαν στην ένταξη νέων χρήσεων σε υπάρχοντα κτίρια και ιδιαίτερα στην χρησιμοποίησή τους για την κάλυψη στεγαστικών αναγκών. Η πραγματοποίηση αυτών των πρωτοβουλιών είναι αποτέλεσμα συνεργασίας των δημόσιων αρχών και του ιδιωτικού τομέα. Επειδή όμως δεν υπήρχε ένα μόνιμο χρηματοδοτικό πρόγραμμα από την κεντρική κυβέρνηση, η οργάνωση και υλοποίηση αυτών των προγραμμάτων ήταν αρμοδιότητα των δημοτικών αρχών.

Χαρακτηριστικό της έλλειψης θεσμικού πλαισίου είναι το γεγονός ότι η δύναμεις της ελεύθερης αγοράς και συγκεκριμένα η κτηματομεσιτική αγορά ήταν κυρίαρχη στη διαμόρφωση των χρήσεων γης, δεδομένης της αυξημένης ζήτησης που παρατηρήθηκε για αγορά κατοικίας στις βιομηχανικές περιοχές που αποκαταστάθηκαν. Το γεγονός αυτό ενισχύθηκε και από το καθεστώς που ίσχυε για τη φορολογία των βιομηχανικών δραστηριοτήτων και η οποία ήταν ιδιαίτερα υψηλή σε κεντρικές περιοχές της πόλης οπότε και οδηγούσε στην εγκατάστασή τους σε περιφερειακές τοποθεσίες.

Η συγκεκριμένη έρευνα κατέδειξε ότι η επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων χαρακτηρίστηκε από επιτυχία προσελκύοντας καινούργιες δραστηριότητες σε κεντρικές και μέχρι πρόσφατα εγκαταλειμμένες περιοχές της πόλης.

Τα μέτρα πολιτικής αν και περιορισμένα, χαρακτηρίστηκαν αποτελεσματικά, ενώ οι δυνάμεις της ελεύθερης αγοράς παρέμειναν ισχυρές διαμορφώνοντας τάσεις και προοπτικές στην τοπική ανάπτυξη της πόλης. Ο ρόλος λοιπόν του ιδιωτικού τομέα αποδεικνύεται διττός αφού αφενός προσελκύει κεφάλαια και επενδύσεις, αφετέρου όμως υποδεικνύει τελικά και τον τύπο της ανάπτυξης της περιοχής, αρμοδιότητα που ανήκει ολοκληρωτικά στις δημόσιες αρχές, οι οποίες πρέπει να αποφασίσουν αν θα αξιοποιήσουν τους χώρους αυτούς για την κάλυψη στεγαστικών αναγκών ή την εγκατάσταση βιομηχανικών μονάδων, είτε τέλος να επιλέξουν τη μικτή χρήση γης.

Η αντίστοιχη εμπειρία που προκύπτει από τις Η.Π.Α. συναντάται στην έρευνα του Murray (2002)^{cxviii} που αφορά την πόλη του Denver. Στην προσπάθεια να αλλάξει προσανατολισμό στην ανάπτυξή της, η πόλη κατά τη δεκαετία του 1990 έστρεψε την οικονομία της από τον τομέα των πετρελαϊκών επιχειρήσεων, στον τομέα της τεχνολογίας και της πληροφορίας (τριτογενοποίηση της οικονομίας).

Η αντιμετώπιση χωροταξικών θεμάτων συμπεριέλαβε στα μέτρα που λήφθηκαν την αποκατάσταση μεγάλων εγκαταλειμμένων βιομηχανικών περιοχών στα πλαίσια της βιώσιμης ανάπτυξης της πόλης και της ανάδειξης της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της. Η γη αντιμετωπίστηκε ως φυσικός πόρος ο οποίος έπρεπε να αξιοποιηθεί με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο. Με τη συνεργασία κεντρικών και τοπικών αρχών αλλά και με τη συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα υλοποιήθηκαν προγράμματα για τον καθαρισμό των μολυσμένων εδαφών ώστε να καταστούν οι τοποθεσίες αυτές κατάλληλες για επαναχρησιμοποίηση.

Από την αναφορά στη διεθνή βιβλιογραφία σχετικά με την επανάχρηση των βιομηχανικών περιοχών και ιδιαίτερα αυτών που βρίσκονται εντός του αστικού ιστού, γίνεται αντιληπτό ότι η πρακτική αυτή είναι διαδεδομένη τόσο στον ευρωπαϊκό αστικό χώρο όσο και στις πόλεις της αμερικανικής ηπείρου, από τη δεκαετία του '90. Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την αξιοποίηση των περιοχών αυτών είναι πολλαπλά και αφορούν σε όλους τους τομείς ανάπτυξης μιας πόλης (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό).

Μια ιδιαίτερα σημαντική διάσταση της επανάχρησης των βιομηχανικών εγκαταστάσεων σχετίζεται με τη σύνδεσή τους με την ανανέωση της εικόνας της πόλης, μέσω της ανάδειξης της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας που έχει αποκτήσει από την παρουσία της δευτερογενούς παραγωγής εντός του αστικού χώρου. Αποτέλεσμα των παραπάνω πολιτικών είναι η στροφή της αστικής οικονομίας προς την παροχή υπηρεσιών και ιδιαίτερα αυτών που σχετίζονται με τον αστικό τουρισμό. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η ανάδειξη της φυσιογνωμίας μιας πόλης, σχετίζεται άμεσα με τη βιωσιμότητά της.

Η πόλη αντιμετωπίζεται συνολικά ως τουριστικό προϊόν το οποίο με κατάλληλο σχεδιασμό μπορεί να συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης, προσφέροντας υπηρεσίες υψηλής ποιότητας σε μια διευρυμένη τουριστική αγορά, δηλαδή σε τουρίστες με διαφορετικά ενδιαφέροντα, όπως για παράδειγμα οι πολιτιστικές και οι αθλητικές εκδηλώσεις^{cxix}.

Όπως άλλωστε παρατηρήσαμε και σε προηγούμενα άρθρα, μια αξιόλογη επιλογή σε ότι αφορά τη στέγαση όλων αυτών των πολιτιστικών, αθλητικών και συνεδριακών εκδηλώσεων είναι αυτή των παλιών βιομηχανικών κτιρίων, έπειτα βέβαια από κατάλληλες παρεμβάσεις.

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε, ότι μια πόλη η οποία κατά το παρελθόν στήριζε την ανάπτυξή της στη βιομηχανική παραγωγή, είναι σημαντικό να ακολουθήσει εκείνες τις πολιτικές που θα αναδείξουν αυτή την ιδιαίτερη πτυχή της ταυτότητά της, ώστε να επωφεληθεί όλων εκείνων των πλεονεκτημάτων, όπως αναλύθηκαν στην παρούσα ενότητα, που προκύπτουν από την επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων.

Με την αναφορά στην επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων που μια πόλη διαθέτει, ολοκληρώνεται το Α' μέρος της θεωρητικής ανάλυσης της φυσιογνωμίας της πόλης στην οποία συμπεριελήφθησαν: ο εννοιολογικός προσδιορισμός άμεσα σχετιζόμενων εννοιών (χώρος, χρόνος, τόπος, τοπίο, χαρακτήρας, και ταυτότητα της πόλης), η αναφορά στις απόψεις σύγχρονων ερευνητών του αστικού χώρου, ο προσδιορισμός της έννοιας και των στοιχείων που συνθέτουν τη φυσιογνωμία μιας πόλης, καθώς και η μεθοδολογία που ακολουθείται για την αναζήτησή της. Παράλληλα έγινε έρευνα γύρω από τις σύγχρονες συνθήκες διαμόρφωσης του αστικού περιβάλλοντος και συγκεκριμένα της παγκοσμιοποίησης και των πολιτικών της Ε.Ε.. Το θεωρητικό αυτό μέρος ολοκληρώθηκε με το ρόλο των ολοκληρωμένων αστικών σχεδιασμών και πιο συγκεκριμένα με το ρόλο των αναπλάσεων για την διατήρηση της φυσιογνωμίας των πόλεων, με μελέτη περίπτωσης την επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ 1 - 4

ⁱ. Νερούτσου Κ., “*Η Φυσιογνωμία της πόλης μέσα από ατομικές διαδρομές, Διαδρομές στην περιοχή της Καισαριανής*”, Σπουδαστική εργασία στα πλαίσια του μαθήματος: «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της πόλης – επιβλ. Στεφάνου Ι., Ε.Μ.Π., Διατμηματικό Π.Μ.Σ.: Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία και Χωροταξία, Αθήνα, 2003.

ⁱⁱ. Στεφάνου Ι. και Στεφάνου Ι., «*Περιγραφή της εικόνας της πόλης, Τα περιγράμματα: Βασικά στοιχεία προσδιορισμού της φυσιογνωμίας των τόπων*», σελ. 214, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1999.

ⁱⁱⁱ. Στεφάνου Ι. και Συνεργάτες, «*Η Φυσιογνωμία της Ελληνικής Πόλης*», Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης Ε.Μ.Π. – ΥΠΕΧΩΔΕ, σελ. 71, Αθήνα 2000.

---

^{iv}. Πατρωνης Γ. «Χώρος – Χρόνος – Φυσιognωμία, Αλληλεξάρτηση των τριών αυτών στοιχείων και επίδραση στη φυσιognωμία μιας πόλης. Μελέτη περίπτωσης: η πόλη της Πάτρας και η Φυσιognωμία της». Διπλωματική Μελέτη, Ε.Μ.Π. – Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Διατμηματικό Π. Μ. Σ.: «Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία και Χωροταξία», Επιβλέπων Καθηγητής: Στεφάνου Ι., Αθήνα, 2003.

^v. Βλ. Νο 1

^{vi}. Στεφάνου Ι. και συνεργάτες, «Η Φυσιognωμία της Ελληνικής Πόλης», Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύθεσης Ε.Μ.Π. – ΥΠΕΧΩΔΕ, σελ. 9, Αθήνα 2000.

^{vii}. Μητούλα Ρ., «Πολιτικές και Δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για Αστική Ανασυγκρότηση και Περιφερειακή Ανάπτυξη, Οι επιπτώσεις τους στην ελληνική πόλη», Σημειώσεις Μεταπτυχιακού Μαθήματος: Αστική Ανάπτυξη και Ανασυγκρότηση Κεντρικών και Περιφερειών Αστικών Περιοχών σελ 12, Αθήνα 2004.

^{viii}. Βλ. Νο 2, σελ. 203

^{ix}. Βλ. Νο 3, σελ. 64

^x. Erickson B., “*The armature and fabric as a model for understanding spatial organization*” στο συλλογικό τόμο: Roberts M. and Greed C., “Approaching Urban Design – The Design Process” pp. 33, Longman, Edinburgh - England, 2001.

^{xi}. Lynch K., “*The image of the city*”, MIT Press, Cambridge 1960 and new edition 1988

^{xii}. Ομοίως με Νο 10

^{xiii}. Rossi A., «Η αρχιτεκτονική της πόλης», ελληνική έκδοση Σύγχρονα Θέματα. Αθήνα, 1987

^{xiv}. Tafuri M., “Theories and history of architecture” Granada, 1980

^{xv}. Ομοίως με Νο 3, σελ. 91

^{xvi}. Βλ. Νο 4, σελ. 9

^{xvii}. Βλ. Νο 7, σελ. 12

^{xviii}. Στεφάνου Ι. «Τεχνολογικές εφαρμογές: Επιπτώσεις στο περιβάλλον και στον άνθρωπο», ομιλία στην ημερίδα με θέμα: «Γέφυρα Ρίου – Αντιρρίου Χαρίλαος Τρικούπης: Επαγγέλματα που χάνονται και προοπτικές επαγγελματών», ΓΡΑΣΕΠ 1^ο Γυμνασίου Π. Φαλήρου, Ίδρυμα Ευγενίδου, 11-3-2006.

^{xix}. Βλ. Νο 2, σελ. 202

^{xx}. Βλ. Νο 2, σελ. 251

^{xxi}. Βλ. Νο 7, σελ. 12

^{xxii}. Βλ. Νο 7, σελ. 13

---

^{xxiii}. Roberts M.: “*Making convivial places*” στο συλλογικό τόμο: Roberts M. and Greed C., “Approaching Urban Design – The Design Process” pp. 46, Longman, Edinburgh - England, 2001

^{xxiv}. Βλ. No 3, σελ.15

^{xxv}. Βλ. No 3, σελ. 49

^{xxvi}. Βλ. No 3, σελ. 61

^{xxvii}. Βλ. No 7 σελ. 13

^{xxviii}. Roberts M., Lloyd – Jones T., “*Urban Generators*” στο συλλογικό τόμο: Roberts M. and Greed C., “Approaching Urban Design – The Design Process” pp. 16, Longman, Edinburgh - England, 2001

^{xxix}. Brook S., «*Οδηγοί του κόσμου: Βιέννη*», σελ. 139, εκδ. Explorer, 2004

^{xxx}. www.wikipedia.gr

^{xxxi}.

- i. Στεφάνου Ι. και Συνεργάτες , «*Η Φυσιονομία της Ελληνικής Πόλης*», Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης Ε.Μ.Π. – ΥΠΕΧΩΔΕ, σελ. 79, Αθήνα 2000.
- ii. Νικολαΐδου Σ. «*Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*», σελ. 265, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1993.

^{xxxi}. Ουσπένσκι Λ., «*Η εικόνα, λίγα λόγια για τη δογματική έννοιά της*», μετάφραση Φ. Κόντογλου, εκδ. Παπαδημητρίου, Γ΄ έκδοση, Αθήνα 1991.

^{xxxi}. Αρχ. Βασίλειος, Καθηγούμενος Ιεράς Μονής Ιβήρων, «*Λειτουργικός τρόπος*» σελ. 25, Ιερά Μονή Ιβήρων, 2000.

^{xxxi}. Λαγόπουλος Α., «Ο θρησκευτικός συμβολισμός της βυζαντινής πόλης», στο περιοδικό *Αρχαιολογία*, τεύχος 64, σελ.65 – 74, 1997.

^{xxxi}. Ομοίως με No 34

^{xxxi}. Ομοίως με No 34, σελ. 73

^{xxxi}. Νικολαΐδου Σ. «*Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*», σελ. 267, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1993.

^{xxxi}. Βλ. No 5, σελ. 140

^{xxxi}. Βλ. No 3, σελ. 141

^{xl}. Βλ. No 3, σελ. 140

^{xli}. Βλ. No 3, σελ. 142

^{xlii}. Βλ. No 3, σελ. 146

^{xliii}. Βλ. No 2, σελ. 141

---

^{xliv}. Βλ. No 5, σελ. 52

^{xlv}. Βλ. No 5, σελ. 146

^{xlvi}. Βλ. No 7 σελ 37

^{xlvii}. Βλ. No 3, σελ.147

^{xlviii}. Βλ. No 3, σελ. 44

^{xliv}. Μητούλα Ρ., «*Συνθήκες Διαμόρφωσης της Σύγχρονης Ελληνικής Πόλης*», Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής, σελ 15, Εκδόσεις Σιδέρης Ι., Αθήνα 2001.

ⁱ. Βλ. No 3, σελ. 49

^{li}. Rossi A., «*Η Αρχιτεκτονική της Πόλης*», σελ. 19, 21, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 1991

^{lii}. Ομοίως με No 28

^{liii}. Βλ. No 3, σελ. 50-51

^{liv}. Βλ. No 3, σελ. 148

^{lv}. Βλ. No 3, σελ 151

^{lvi}. Βλ. No 3, σελ 152

^{lvii}. Βλ. No 2, σελ. 212

^{lviii}. Δελιθέου Β. «*Τοπική ανάπτυξη και αυτοδιοίκηση – θεσμικό πλαίσιο – αναπτυξιακά προγράμματα και παγκοσμιοποίηση*» σημειώσεις του μαθήματος του ΜΠΣ: «Βιώσιμη Ανάπτυξη»,σελ. 188, Αθήνα 2004.

^{lix}. Clark D. “*Urban World / Global City*”, ed. Routledge, p.88, London and New York, 1996.

^{lx}. Laconte P., “*Urban planning in the global economy: what can be done?*”, CORP 2006 – 11th International conference on urban planning and regional development in the information society, Vienna 13/2/06 – 16/2/2006.

^{lxi}. Στεφάνου Ι., Μητούλα Ρ., «*Η παγκοσμιοποίηση, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης*», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, σελ. 41

^{lxii}. Beriatos E., Gospodini A., «“Glocalising” urban landscapes: Athens and the 2004 olympics», *Cities*, Vol.21, No 3, pp. 187 – 202, 2004.

^{lxiii}. Καραλή Β., «Ο ρόλος των διεθνών πόλεων και η μετανάστευση, η περίπτωση της Αθήνας», εργασία στα πλαίσια του μαθήματος: «Τοπικές αγορές εργασίας και απασχόληση» – επιβλέπουσα καθηγήτρια: Θεοδωροπούλου Ε., Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, ΜΠΣ: «Βιώσιμη Ανάπτυξη», Αθήνα 2004.

^{lxiv}. Cohen B. “Urban growth in developing countries: A review of current trends and a caution regarding existing forecasts”, *World development*, Vol. 32, pp. 23 – 51, 2004.

---

^{lxv}. Φουτάκης Δ. «Χωρική ανταγωνιστικότητα και περιφερειακές ανισότητες: νέες προσεγγίσεις και ερμηνείες» σελ.115 – 131, στο συλλογικό τόμο «Χώρος και περιβάλλον: παγκοσμιοποίηση διακυβέρνηση βιωσιμότητα» επιμέλεια: Γετιμης Π., Καυκαλας Γ., εκδ. Τόπος, 2003.

^{lxvi}. Ομοίως με Νο 62.

^{lxvii}. Ομοίως με Νο 62.

^{lxviii}. Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ., «Διεθνοποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων.» στο συλλογικό τόμο: «Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων, διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστική ανάλυσης και πολιτικής», επιμέλεια: Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ, σελ.27, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας GUTENBERG.

^{lxix}. Moulaert F. “Globalization and Integrated area development in European Cities” pp.16, Oxford geographical and environmental studies – Oxford University Press 2002.

^{lxx}. Gospodini A. “Urban waterfront redevelopment in Greek cities – A framework for redesigning space” *Cities*, Vol. 18. No 5, pp. 285 – 295, 2001.

^{lxxi}. Ομοίως με Νο 69, σελ. 287

^{lxxii}. Ομοίως με Νο 69

^{lxxiii}. Ομοίως με Νο 62, σελ 187.

^{lxxiv}.

i. Βλ. Νο 49, σελ. 198

ii. Βλ. Νο 59, σελ. 9

^{lxxv}. Βλ. Νο 59, σελ. 9

^{lxxvi}. Στεφάνου Ι., Μητούλα Ρ., «Η παγκοσμιοποίηση, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης» σελ. 61, εκδ. Παπαζηση, Αθήνα 2003.

^{lxxvii}. Βλ. Νο 2, σελ. 206

^{lxxviii}. Βλ. Νο 2

^{lxxix}. Βλ. Νο 3, σελ. 4

^{lxxx}. Βλ. Νο 49, σελ. 17

^{lxxxi}. Βλ. Νο 49, σελ 199

^{lxxxii}. Βλ. Νο 49, σελ 200

^{lxxxiii}. Ομοίως με Νο 63

^{lxxxiv}. Βλ. Νο 49, σελ 200

---

^{lxxxv}. Βλ. No 49, σελ. 17

^{lxxxvi}. Redak et al. “Modernizing or Polarizing Vienna?” at: “*The globalized city- economic restructuring and social polarization in European cities*”, edited by Moulaert F., Rodriguez A., Swyngedouw E., σελ.177, Oxford University Press 2002.

^{lxxxvii}. Βλ. No 59, σελ. 174

^{lxxxviii}. Βλ. No 49, σελ. 201

^{lxxxix}. Rodriguez A. et al, “*Urban Restructuring, social – political polarization, and new urban policies*” «The globalized city- economic restructuring and social polarization in European cities», edited by Moulaert F., Rodriguez A., Swyngedouw E., σελ. 43

^{xc}. Stefanou J., Mitoula R., “*Land Uses in Greek Cities*”, ^{CORP 2006 – 11th} International conference on urban planning and regional development in the information society, Vienna 13/2/06 – 16/2/2006.

^{xci}. Gospodini A. “Urban waterfront redevelopment in Greek cities – A framework for redesigning space” *Cities Vol. 18. No 5, pp. 285 – 295, 2001.*

^{xcii}. Stefanou J., Michalena E. “The new challenge: Stressing the physiognomy of the environment using renewable energies and co – generation installations” 2004, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.eco-web.com/editorial

^{xciii}. Ομοίως με No 91, σελ 290.

^{xciv}. Ομοίως με No 91, σελ. 290.

^{xcv}. Ομοίως με No 91, σελ.292.

^{xcvi}. Angelidis M., Economou A., “*The contribution of Community Support Framework in the development of coastal area in Greece*”, Sustainable Solutions for the Information Society – 11th International Conference on Urban Planning and Spatial Development for the Information Society, Vienna Feb.13 – 16 2006

^{xcvii}. Βλ. No 49, σελ 209.

^{xcviii}. Καραλή Β., «Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Πολιτική, Νέες Τάσεις και η μελέτη περίπτωσης της δημοτικής Επιχείρησης ΔΕΜΕΚΑΒ» εργασία στα πλαίσια του μαθήματος: Τοπική Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση-Θεσμικό Πλαίσιο-Αναπτυξιακά Προγράμματα και Παγκοσμιοποίηση, Επιβλ. Καθηγήτρια Δελιθέου Β., Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο Τμήμα Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας, Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών: Βιώσιμη Ανάπτυξη, Κατεύθυνση: Τοπική Ανάπτυξη ΑΘΗΝΑ 2005.

^{xcix}. Ομοίως με No 98.

^c. Βλ. No 7, σελ. 113.

---

^{ci}. Βλ. Νο 49, σελ. 136.

^{cii}. Βλ. Νο 7, σελ. 164.

^{ciii}. Βλ. Νο 49, σελ. 149, 157

^{civ}. Βλ. Νο 49, σελ. 176

^{cv}. Μητούλα Ρ., «Κυκλοφορία, στο αστικό περιβάλλον της ευρωπαϊκής ένωσης», *Επιθεώρηση αποκέντρωσης τοπικής αυτοδιοίκησης και περιφερειακής ανάπτυξης*, τεύχος Νο 36, σελ. 51 – 61, 2004

^{cvi}. Βλ. Νο 7, σελ. 166

^{cvii}. Βλ. Νο 7, σελ. 164

^{cviii}. Βλ. Νο 6, σελ. 67

^{cix}. Βλ. Νο 7, σελ. 67

^{cx}. Οικονόμου Δ., «Αστική Αναγέννηση και Πολεοδομικές Αναπλάσεις», *Τεχνικά Χρονικά*, Μάιος – Ιούνιος 2004.

^{cxii}. Βλ. Νο 7, σελ. 68

^{cxiii}. Βλ. Νο 7, σελ. 4

^{cxiiii}.

- i. Sousa C., 2003. "Turning brownfields into green space in the City of Toronto." *Landscape and Urban Planning*, Vol. 62, pp. 181-198.
- ii. Moore, N., 2002. "From indigenous industry to foreign finance: the changing face of Dublin Docklands." *Land Use Policy* Vol .19 (2002) pp.326.

^{cxiv}. Moore, N., 2002. "From indigenous industry to foreign finance: the changing face of Dublin Docklands." *Land Use Policy* Vol .19 (2002) pp.326.

^{cxv}. Βλ. Νο 113, σελ. 325- 331.

^{cxvi}. Sousa C., 2003. "Turning brownfields into green space in the City of Toronto." *Landscape and Urban Planning*, Vol. 62, pp. 181-198.

^{cxvii}. Sousa C., 2002. "Brownfield redevelopment in Toronto: an examination of past trends and future prospects", *Land Use Policy*, Vol. 19, pp.297-309.

^{cxviii}. Murray M., 2002, "City Profile, Denver." *Cities* Vol. 19, No 4, pp.283-294.

^{cxix}. Russo A., Borg J., 2002. "Planning considerations for cultural tourism: a case study of four European cities", *Tourism Management*, Vol. 23, pp.631-637.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ

5.1 ΓΕΩΦΥΣΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ

Ο γεωφυσικός προσδιορισμός της πόλης, όπως αναπτύχθηκε και στο θεωρητικό μέρος, αποτελεί ένα από τα πρωταρχικά στοιχεία που πρέπει να προσδιοριστούν προκειμένου να μελετηθεί η φυσιογνωμία μιας πόλης. Το φυσικό περιβάλλον είναι ο παράγοντας εκείνος που συντελεί σημαντικά στην κοινωνικοοικονομική εξέλιξη μιας πόλης, αφού η αξιοποίηση φυσικών στοιχείων από τους ανθρώπους προσδιόρισε και το βαθμό ανάπτυξης τους, ενώ η παρουσία συγκεκριμένων φυσικών ενοτήτων, όπως ένα φυσικό λιμάνι ή μια λίμνη συνεπάγεται αυξημένες δυνατότητες προόδου σε όλα τα επίπεδα. Περαιτέρω, το φυσικό στοιχείο μιας πόλης συνδέεται με την αισθητική ποιότητα του τόπου που εξετάζεται, καθώς επηρεάζει το οπτικό, το ακουστικό ή το χρωματικό τοπίο όταν για παράδειγμα υπάρχει θάλασσα στα όρια του αστικού χώρου.

Ο νομός Μαγνησίας είναι ενταγμένος γεωγραφικά και διοικητικά στην Περιφέρεια Θεσσαλίας, βρίσκεται στο μέσον του οδικού και σιδηροδρομικού άξονα Αθήνας - Θεσσαλονίκης και διασχίζεται από την δρομολογημένη νέα οδική αρτηρία Ηγουμενίτσας - Βόλου. Στη φυσική κατάληξη αυτού του άξονα Δύσης - Ανατολής βρίσκεται το λιμάνι του Βόλου, πύλη και σύνδεση της Ευρώπης με τις Βαλκανικές αγορές, τις αγορές της Τουρκίας, της Ασίας και της Β. Αφρικής.

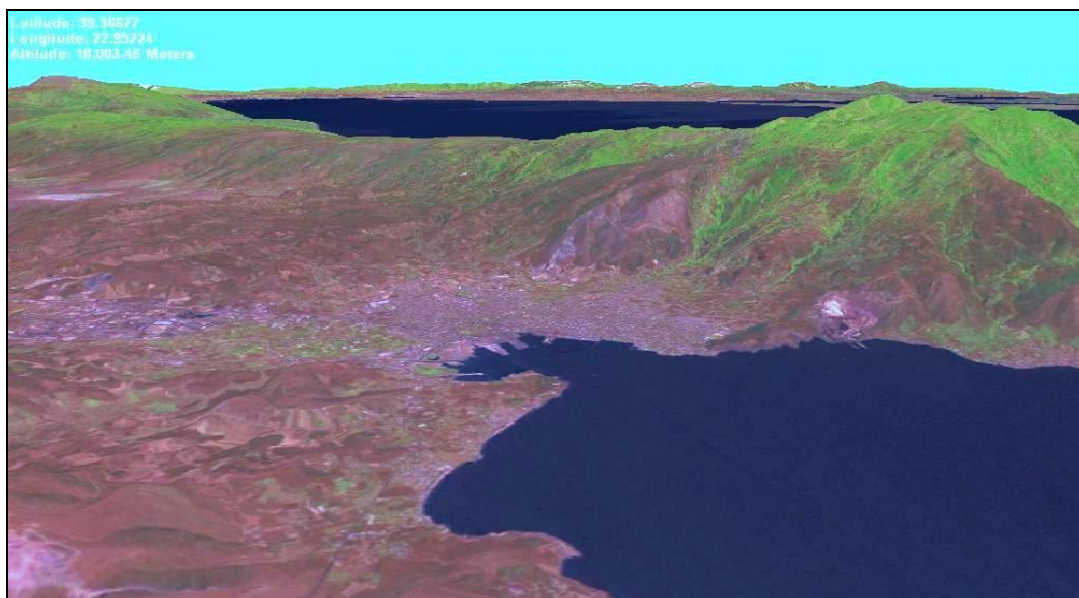

Πηγή: www.hellogreece.gr/thesalia/map-volos.html

Η πόλη του Βόλου βρίσκεται σε βόρειο πλάτος $39^{\circ} 21' 40''$ και ανατολικό μήκος $22^{\circ} 56' 50''$, ανάμεσα στα δυο μεγαλύτερα αστικά κέντρα της Ελλάδας, απέχοντας από την Αθήνα 325 χλμ. και από τη Θεσσαλονίκη 215 χλμ.^{cxix}. Είναι κτισμένη στο μυχό του Παγασητικού κόλπου, με μέτωπο προς τη θάλασσα, σ' ένα ελαφρά επικλινές ομαλό έδαφος ανάμεσα στους δυτικούς πρόποδες του Πηλίου και της θάλασσας του Παγασητικού. Τα δυο αυτά οικοσυστήματα καθορίζουν ευρύτερα τη μορφολογία της περιοχής και αποτελούν σημαντικούς πυκνωτές φυσιογνωμίας της

πόλης, διαμορφώνοντας ένα τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Επίσης, συμβάλουν στη διαμόρφωση κλίματος της περιοχής το οποίο θεωρείται το καλύτερο της Θεσσαλίας και από τα καλύτερα όλης της χώρας, επειδή η περιοχή υφίσταται την άμεση ευεργετική επίδραση των θαλάσσιων ανέμων, με ήπιους χειμώνες και δροσερά καλοκαίρια αλλά και με έντονο χαρακτηριστικό την υγρασία^{cxix}.

Το Πολεοδομικό Συγκρότημα του Βόλου περιλαμβάνει το Δήμο Βόλου, το Δήμο Νέας Ιωνίας, το Δήμο Ιωλκού και μικρότερες περιφερειακές κοινότητες, ενώ η έκτασή του ανέρχεται στα 40 τ. χλμ. Η πόλη είναι πρωτεύουσα του Νομού Μαγνησίας ο οποίος ανήκει στην περιφέρεια Θεσσαλίας καταλαμβάνοντας το ΝΑ τμήμα της περιφέρειας, με έκταση 2.636 τ. χλμ.. Βόρεια και δυτικά ο νομός συνορεύει με το νομό Λάρισας, νότια με το νομό Φθιώτιδας, ανατολικά βρέχεται από το Αιγαίο πέλαγος και νοτιοανατολικά από τον Παγασητικό κόλπο. Επίσης στον ίδιο νομό υπάγονται και οι Βόρειες Σποράδες (Σκιάθος, Σκόπελος, Αλόνησος)^{cxix}.

Δορυφορική άποψη της πόλης, πηγή: www.geocities.com/pelionnature/index.html

Η προνομιακή αυτή γεωγραφική θέση καθιστά την πόλη, κομβικό σημείο σε ότι αφορά την πρόσβαση σε χώρους υψηλού τουριστικού ενδιαφέροντος, όπως είναι το Πήλιο, οι Β. Σποράδες αλλά και η Εύβοια^{cxix}. Επίσης, ο Βόλος είναι η μοναδική πόλη της κεντρικής Ελλάδας η οποία βρέχεται από θάλασσα, ενώ είναι και μια από τις 6 μεγαλύτερες ελληνικές πόλεις, η 5^η στη σειρά, της οποίας ο πληθυσμός ξεπερνά τους 100.000 κατοίκους^{cxix}.

Διασχίζεται από δυο χείμαρρους τον Άναυρο και τον Κραυσίδωνα, όπου ο τελευταίος αποτελεί και το φυσικό όριο των Δήμων Βόλου και Ν. Ιωνίας. Οι χείμαρροι αποτελούν «βιολογικούς διαδρόμους» του αστικού χώρου, επιτρέποντας τη μεταφορά θαλάσσιων ανέμων στο εσωτερικό της πόλης και συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στη δημιουργία μικροκλίματος, στη συγκράτηση νερού και βροχής, στη μείωση του θορύβου και γενικότερα στη διατήρηση φυσικών οικοσυστημάτων στον αστικό χώρο^{cxix}.

Στα δυτικά όρια του πολεοδομικού συγκροτήματος βρίσκεται ο υγρότοπος «Μπουρμπουλίθρα» ο οποίος ενώ παλαιότερα φιλοξενούσε μεγάλο πλήθος πουλιών, σήμερα είναι ιδιαίτερα υποβαθμισμένος. Τα φυσικά όρια του Δήμου Βόλου στην ανατολική του πλευρά οριοθετούνται από το λόφο «Γορίτσα».

Σε ότι αφορά τη χλωρίδα της πόλης χαρακτηριστικές είναι οι δενδροφυτεύσεις στα πεζοδρόμια με νεραντζιές, ενώ τα παλαιότερα χρόνια οι τριανταφυλλιές και οι γαζιές ήταν τα κύρια φυτά στις αυλές των σπιτιών. Στην πανίδα της πόλης συμπεριλαμβάνονται οι σκύλοι και οι γάτες όπως άλλωστε και σε κάθε αστικό χώρο, αλλά και τα περιστέρια και τα χελιδόνια και οι γλάροι, οι τελευταίοι εξαιτίας του θαλάσσιου οικοσυστήματος.

Σε ότι αφορά τη σημερινή σχέση του φυσικού περιβάλλοντος με τον αστικό χώρο πρέπει να σημειωθεί ότι οι σύγχρονες και αντικρουόμενες χρήσεις γης επιδρούν πολλαπλά στον φυσικό χώρο στον οποίο φιλοξενούνται, αλλοιώνοντας την ποιότητά του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ατμοσφαιρική ρύπανση ως αποτέλεσμα της κυκλοφοριακής κίνησης ιδιαίτερα στην περιοχή του κέντρου και στο λιμάνι αλλά και η ρύπανση που προέρχεται από την βιομηχανία τσιμέντου ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ που έχει σημαντικές περιβαλλοντικές επιπτώσεις τόσο στον αστικό χώρο όσο και στην ευρύτερη περιοχή^{cxix}.

Συμπερασματικά λοιπόν και σύμφωνα με τη μεθοδολογία που αναπτύχθηκε στο θεωρητικό σκέλος, ο προσδιορισμός γεωγραφικών, φυσικών και διοικητικών δεδομένων κρίνεται απαραίτητος αφού σκιαγραφεί τα φυσικά εκείνα στοιχεία που είναι προσδιοριστικά της ταυτότητας της πόλης και τα οποία δημιουργούν μια αμφίδρομη σχέση με τον αστικό χώρο. Για την πόλη του Βόλου το φυσικό περιβάλλον της ευρύτερης περιοχής διαδραματίζει ένα πολύ σημαντικό ρόλο στη ζωή της πόλης. Τόσο η πρόσβαση προς το Πήλιο, περιοχή με σημαντικό τουρισμό, που πραγματοποιείται αποκλειστικά μέσα από την πόλη του Βόλου, όσο και η παρουσία του φυσικού λιμανιού επηρεάζουν όλα τα επίπεδα του αστικού χώρου συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας του.

Τα δυο αυτά οικοσυστήματα καθορίζουν ευρύτερα τη μορφολογία της περιοχής και αποτελούν σημαντικούς πυκνωτές φυσιογνωμίας της πόλης, διαμορφώνοντας ένα τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.

5.2 ΙΣΤΟΡΙΑ

5.2.1 Μυθολογία

Η μελέτη ενός τόπου σχετίζεται με την αναφορά στο μύθο που συνδέεται με τον τόπο αυτό. Ο μύθος λειτουργεί ως το μέσο με το οποίο εκφράζεται η κουλτούρα της κοινότητας που κατοικεί σε ένα συγκεκριμένο χώρο και αυτό γιατί ο χώρος που ζει και δημιουργεί ο άνθρωπος (ο βιωμένος χώρος^{cxix}), εμπεριέχει – και για το λόγο αυτό εξωτερικεύει σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας – τον πολιτισμό της συγκεκριμένης κοινότητας, φορτίζοντας το χώρο με σύμβολα, σημασίες και ιδέες.

Η περιοχή του Βόλου συνδέεται με κάποιους από τους πιο γνωστούς μύθους της αρχαίας περιόδου, καθώς ο ευρύτερος χώρος της Μαγνησίας αποτελεί μια από τις παλαιότερες κατοικημένες περιοχές του ελλαδικού χώρου. Η μυθολογία σχετίζεται κατ' αρχήν με την ονομασία της περιοχής. Συγκεκριμένα, από το γάμο του Δία και της Πανδώρας, κόρη του Δευκαλίωνα, γεννήθηκαν ο Μακεδών και ο Μάγνης (ή κατά άλλη εκδοχή ήταν γιος του Αιόλου^{cxix}). Ο Μακεδόνας ήταν γενάρχης των Μακεδόνων και αντίστοιχα ο Μάγνης των Μαγνήτων (απ' όπου και προέρχεται το όνομα του νομού). Φεύγοντας από τον Όλυμπο τα δυο αδέρφια μαζί με τους λαούς τους απλώθηκαν οι μεν Μακεδόνες στο βορά οι δε Μαγνήτες στο νότο^{cxix}.

Στη μυθολογία επίσης αναφέρεται ότι στις αρχαίες Παγασές, οι Μαγνήτες λάτρευαν τον Απόλλωνα σε ένα μεγάλο ναό, όπου εγκαταστάθηκε κάποτε ο γιος του θεού Άρη, ο Κύκνος που σκότωνε όποιον προσκυνητή πλησίαζε. Ο Ηρακλής όταν το έμαθε πήγε στο ναό και σκότωσε τον Κύκνο τον οποίο και έθαψε ο βασιλιάς της Τραχίνιας Κύρηκας στις εκβολές του ποταμού Ξηριά. Οι βροχές που προκάλεσε ο Απόλλωνας εξάφανισαν τον τάφο και το μνημείο, και το μέρος έγινε έλος, το γνωστό έλος της Μπουρμπουλήθρας που βρίσκεται στη δυτική είσοδο της πόλης.

Στο αιωνόβιο Πήλιο, όπως το χαρακτήριζε και ο Σαίξπηρ, έγιναν οι γάμοι, μετά από παρέμβαση του Κενταύρου Χείρωνα, του Πηλέα, βασιλιά των Μυρμιδόνων, και της Νηρηίδας Θέτιδας. Στους γάμους παραβρέθηκαν οι θεοί του Ολύμπου ενώ το γεγονός αυτό αναφέρεται από τον Όμηρο, τον Πίνδαρο και τον Ευριπίδη. Στη διάρκεια του γάμου, και εξαιτίας του Μήλου της Έριδας, προκλήθηκε ο Τρωικός Πόλεμος στον οποίο συμμετείχε ο Πηλέας μαζί με τους αρχηγούς των πόλεων που βρίσκονταν στη Μαγνησία^{cxix}.

Επίσης το Πήλιο είναι γνωστό και ως βουνό τον Κενταύρων. Οι Κένταυροι σύμφωνα με τη μυθολογία, ήταν μισοί άνθρωποι και μισοί άλογα (πανάρχαια σχέση του ανθρώπου με το άλογο), με κορυφαίο τον Χείρωνα ο οποίος ήταν δάσκαλος των πιο γνωστών ηρώων και ημίθεων της Ελλάδας, όπως του Αχιλλέα, του Θησέα και του Ιάσωνα.

Σύμφωνα με το μύθο, όταν στο Πήλιο γινόντουσαν οι γάμοι του βασιλιά των Λαπήθων Πειρίθιου με την Ιποδάμεια, ανάμεσα στους καλεσμένους ήταν και ο Κένταυρος Ευρυτίωνας ο οποίος μεθυσμένος προσπάθησε να απαγάγει τη νύφη («...με το πιοτό τυφλώθηκε, και στου Πειρίθιου τότες έργα φριχτά η μανία του τον έκαμε να πράξει...», Ιλιάδ. Φ.297). Εξαγριωμένοι οι υπόλοιποι προσκεκλημένοι τιμώρησαν αυστηρά τον Κένταυρο κόβοντάς του τα αυτιά και τη μύτη.

Το γεγονός αυτό παρόργισε τους άλλους Κένταυρους οι οποίοι άρχισαν να αρπάζουν τις γυναίκες των Λαπήθων. Έτσι έγινε η περίφημη Κενταυρομαχία η οποία αποθανατίστηκε από τον Φειδία στο ναό του Δία στην Ολυμπία και από την οποία

νικητές βγήκαν, με τη βοήθεια του Θησέα, οι Λάπηθες. Σε μια άλλη εκδοχή, οι Κένταυροι συμβόλιζαν τα πνεύματα της καταιγίδας που συσσωρεύονται γύρω από τις κορυφές των βουνών.

Εκτός από την Κενταυρομαχία στη μυθολογία αναφέρεται και η γιγαντομαχία ανάμεσα στους θεούς και στους γίγαντες. Οι τελευταίοι θέλησαν να ξεριζώσουν το Πήλιο και να το στήσουν πάνω στον Κίσαβο που βρίσκεται πάνω από τον Όλυμπο προκειμένου να πολεμήσουν το Δία. Παρενέβη η Γη, μητέρα των γιγάντων η οποία έστειλε τον Τυφωέα, τον μεγαλύτερο γίγαντα για να βοηθήσει τα παιδιά της και έτσι οι θεοί τρόμαξαν και έφυγαν. Η έκβαση του πολέμου ήταν θετική για τους θεούς αλλά το Πήλιο είχε σωθεί^{cxix}.

Από τη Μαγνησία και συγκεκριμένα από την αρχαία Ιωλκό ξεκίνησε και η γνωστή Αργοναυτική εκστρατεία η οποία ήταν η πρώτη μεγάλη εξόρμηση των Ελλήνων και η οποία σχετίζεται με την απαρχή της τεχνικής επεξεργασίας του χρυσού στον ελλαδικό χώρο. Η μυθολογία αναφέρει ότι η Ιωλκός ιδρύθηκε από τον γιο του Αίολου Κρηθέα ο οποίος με την Τυρώ, κόρη του Θεσσαλού βασιλιά Σαλμωνέα, απέκτησε δυο γιους τον Πελία και τον Αίσονα^{cxix}. Ο Ιάσονας, γιος του Αίσονα, αφού τελείωσε το σχολείο του Χείρωνα, κατέβηκε στην Ιωλκό για να πάρει πίσω το θρόνο του πατέρα του, από τον θείο του Πελία ο οποίος και είχε σφετεριστεί το θρόνο. Ο τελευταίος είχε λάβει χρησμούς ότι θα βρει θάνατο από έναν απόγονο του Αίολου και ότι έπρεπε να φυλάγεται από έναν άνδρα που θα φορούσε ένα σανδάλι. Όταν ο Πελίας συνάντησε τον Ιάσονα να φοράει ένα σανδάλι, για να τον απομακρύνει του έδωσε εντολή να φέρει το χρυσόμαλλο δέρας.

Το πλοίο ναυπηγήθηκε από τον φημισμένο ξυλουργό Άργο, ο οποίος χρησιμοποίησε ξυλεία από το Πήλιο. Στην κατασκευή του πλοίου βοήθησε και η θεά Αθηνά προσαρμόζοντας ένα κομμάτι ξύλο από την ιερή βελανιδιά της Δωδώνης που είχε το χάρισμα του λόγου αλλά και της προφητείας^{cxix}. Ο Ιάσονας αφού συγκέντρωσε όλους τους γενναίους της εποχής του, 50 τον αριθμό, συμπεριλαμβανομένου και του Ηρακλή, ξεκίνησε την Αργοναυτική εκστρατεία.

Η διαδρομή που ακολούθησε η Αργώ, πηγή: www.volos-city.gr

Το πλοίο έφτασε στην Κολχίδα όπου ο βασιλιάς Αιήτης ο οποίος υποσχέθηκε να τους δώσει το χρυσόμαλλο δέρας, εάν ο Ιάσονας κατάφερνε να ολοκληρώσει με επιτυχία ορισμένες δοκιμασίες. Ο Ιάσονας, με τη βοήθεια της Μήδειας, κόρης του Αιήτη, η οποία τον είχε ερωτευθεί, κατάφερε να πάρει το χρυσόμαλλο δέρας και μαζί με τη Μήδεια κατέληξαν στην Ιωλκό.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η μυθολογία της ευρύτερης περιοχής είναι πλούσια και γνωστή όχι μόνο σε πανελλήνιο επίπεδο και αποκαλύπτει με ένα ιδιαίτερο τρόπο την έντονη δραστηριότητα και το ανήσυχο πνεύμα των κατοίκων της περιοχής, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται και από τα καθαρά ιστορικά στοιχεία της περιοχής που αναλύεται παρακάτω.

5.2.2 Αρχαία Ιστορία

Η παρουσία ανθρώπινης δραστηριότητας στην ευρύτερη περιοχή της Μαγνησίας χρονολογείται ήδη από τη νεολιθική εποχή. Ο χώρος κατοικήθηκε αδιάλειπτα από τα προϊστορικά χρόνια, γεγονός που μαρτυρείται από τους 40 προϊστορικούς οικισμούς, καλύπτοντας όλες τις περιόδους της αρχαιότητας. Στην ενότητα αυτή αναφέρονται οι σημαντικότεροι από αυτούς, στην ευρύτερη περιοχή της Μαγνησίας, που πέρασαν από την περίοδο της ακμής και της παρακμής και χρονολογούνται από την αρχαϊκή περίοδο μέχρι και την περίοδο της τουρκοκρατίας, ώστε να μελετηθεί ιστορικά η οικιστική ανάπτυξη που έλαβε χώρα στον τόπο αυτό και η οποία οδήγησε τελικά στην ίδρυση της σύγχρονης πόλης του Βόλου.

Σέσκλο

Πρόκειται για νεολιθικό οικισμό ο οποίος βρίσκεται νοτιοανατολικά του σύγχρονου ομώνυμου χωριού και απέχει από το Βόλο 8 χλμ. Ο λόφος «Καστράκι» κατοικήθηκε στα μέσα της 7^{ης} χιλιετίας αποτελώντας σε βαλκανικό επίπεδο, έναν από τους ελάχιστους οικισμούς που ανήκουν στην περίοδο αυτή, ενώ είναι και η αρχαιότερη εγκατάσταση ανθρώπων στο θεσσαλικό χώρο^{CXIX}. Από τις σχετικές ανασκαφές γνωρίζουμε ότι κατά τη διάρκεια της 5^{ης} χιλιετίας απέκτησε πρωτοφανή έκταση με μικρά σπίτια και στενά δρομάκια. Οι κάτοικοι είχαν αναπτύξει αξιόλογο πολιτισμό που χαρακτηρίζεται από την αρχιτεκτονική οργάνωση του οικισμού, τη γραπτή κεραμική, τη βελτιωμένη τεχνική ψησίματος πήλινων αντικειμένων και την εκτενή χρήση εργαλείων από πέτρα και οψιανό ή οψαδιανό, υλικό που προέρχονταν από τη Μήλο^{CXIX}.

Διμήνι

Πρόκειται επίσης για έναν νεολιθικό οικισμό, η ίδρυση του οποίου χρονολογείται την 5^η χιλιετία π.Χ., βορειοδυτικά του ομώνυμου χωριού. Ο οικισμός αποτελεί την ιστορική συνέχεια του Σέσκλου και παρουσιάζει αξιόλογη πολεοδομική οργάνωση, κτισμένος σε ένα χαμηλό λόφο με άμεση πρόσβαση σε καλλιεργούμενες πεδινές εκτάσεις καθώς και στη θάλασσα. Οι έξι ομόκεντροι λίθινοι περίβολοι που έφεραν στο φως οι ανασκαφές, κτίστηκαν σταδιακά κατά ζεύγη, γύρω από το λόφο του Διμηνίου και αποτελούν μοναδικό αρχιτεκτονικό στοιχείο σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο^{CXIX}. Παράλληλα αποτελεί έναν από τους ελάχιστους οικισμούς που παρουσιάζει συνεχή κατοίκηση μέχρι τη Μυκηναϊκή περίοδο (12^{ος} αιώνας π.Χ.)

Ιωλκός

Η ίδρυση της Ιωλκού, η έδρα της οποίας βρισκόταν στο Διμήνι, τοποθετείται κατά τη μυκηναϊκή περίοδο. Σημαντικοί οικισμοί που ανήκουν στην ίδια χρονολογική περίοδο, εντοπίζονται στο λόφο των Αγ. Θεοδώρων (συνοικία Παλιών) και στα Πευκάκια.

Η Ιωλκός αποτέλεσε έναν οικισμό που κατοικήθηκε από ένα δραστήριο εμποροπειρατικό λαό, τους Μινύες περίπου το 1.800 π.Χ οι οποίοι εκμεταλλευόμενοι το λιμάνι του Παγασητικού την ανέδειξαν σε σημαντικό οικονομικό και πνευματικό κέντρο της περιοχής. Η περίοδος της ακμής του οικισμού χρονολογείται από το 1.300-1150 π.Χ. έως το τέλος του Ζ αιώνα π.Χ, οπότε και υποτάσσεται στους Θεσσαλούς. Μετά της μάχη της Πύδνας (168 π.Χ.), ιδρύθηκε το κοινό των Μαγνητών και η Ιωλκός έμεινε ένα απλό προάστιό της μέχρι και τα βυζαντινά χρόνια όπου το στρατιωτικό οχυρό αποκτά και πάλι αξία.

Αλλωστε, όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα της μυθολογίας, η πόλη συνδέεται το μύθο της Αργοναυτικής εκστρατείας.

Παγασές

Κατά την κλασσική περίοδο (6^{ος} αιώνας π.Χ.) άκμασαν οι Παγασές, που έδωσαν το όνομά τους στον Παγασητικό κόλπο. Το 353 π.Χ. κυριεύθηκαν από το μακεδόνα βασιλιά Φίλιππο που τις αφαίρεσε από τις Φέρες, οπότε και ξεκινά η παρακμή της πόλης.

Δημητριάδα

Σημαντική πόλη ήταν και η Δημητριάδα η οποία ιδρύθηκε από το βασιλιά της Μακεδονίας Δημήτριο τον Πολιορκητή στη θέση του οικισμού των Παγασών, το 293/2 π.Χ. και αποτέλεσε ισχυρό στρατιωτικό κέντρο και ορμητήριο των Μακεδόνων, ενώ για τη χρονική περίοδο 217-168 π.Χ. αναδείχτηκε σε σημαντικό εμπορικό κέντρο γεγονός που αποδεικνύεται από την ύπαρξη σημαντικών κτιρίων όπως το αρχαίο θέατρο και το ανάκτορο. Το 197 π.Χ. καταλαμβάνεται από τους Ρωμαίους^{cxix}.

Κατά τη διάρκεια της ρωμαϊκής περιόδου η Δημητριάδα, τοποθετείται 1,5 χλμ. Νότια του κύριου πολεοδομικού ιστού της σημερινής πόλης και μέσα στα όρια του Δήμου Βόλου, συνέχισε την πορεία της ως σημαντική πόλη της περιοχής ενώ από τον 5^ο της αποτέλεσε έδρα επισκόπου. Επομένως, η περιοχή αυτή, σύμφωνα με σχετικά ευρήματα της μυκηναϊκής περιόδου αλλά και διαδοχικά της αρχαϊκής, της κλασσικής και της ελληνιστικής εποχής, των ρωμαϊκών και παλαιοχριστιανικών χρόνων αποδεικνύεται ότι κατοικήθηκε αδιάλειπτα από τα προϊστορικά ήδη χρόνια.

Φθιώτιδες Θήβες

Σημαντική πόλη της ευρύτερης περιοχής της Μαγνησίας ήταν οι Φθιώτιδες Θήβες, οικισμός που χωροθετείται στη σημερινή Ν. Αγχίαλο. Συναντάται αρχικά με τα ονόματα Πήρασος, και Δημήτριον και ακμάζει ιδιαίτερα μετά τον 4^ο της αιώνα έως και τον 6^ο της αιώνα. Από τις ανασκαφές, σημαντικά ευρήματα αποτελούν οι παλαιοχριστιανικές εκκλησίες με μαρμάρινα γλυπτά και ψηφιδωτά όπως η βασιλική του Αγ. Δημητρίου και του Επισκόπου Ελπίδιου. Η πόλη εγκαταλείφθηκε στα τέλη του 6^{ου} αιώνα εξαιτίας επιθέσεων Σλάβων.

Κατά τη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου, από τον 6^ο αιώνα, η Μαγνησία, που ανήκει με ολόκληρη τη Θεσσαλία στη Μακεδονία, δέχεται τις αλλεπάλληλες επιδρομές ξένων βαρβαρικών λαών^{cxix}.

Σε ότι αφορά την οικιστική ανάπτυξη και την ιστορία του Πηλίου είναι γνωστό ότι η περιοχή παρέμενε ακόμη ακατοίκητο εξαιτίας των ληστρικών επιδρομών, εκτός από τις πρόχειρες εποικήσεις δουλοπάροικων οι οποίοι εργάζονταν στις πλούσιες γαιοκτησίες

των τοπικών φεουδαρχών ή στα μοναστήρια τα οποία ιδρύθηκαν κατά τον 9^ο και 10^ο αιώνα. Άλλωστε από τον 10^ο αιώνα και μετά το Πήλιο εμφανίζεται στο ιστορικό προσκήνιο σαν μια 2^η στην ελληνική χερσόνησο μοναστική πολιτεία, χάρη στα πολλά μοναστήρια που χτίζονταν. Το μυθικό βουνό των Κενταύρων αναφέρεται σε παλαιά χρονικά και αγιολογικά κείμενα ως «Όρος των κελίων»^{cxix}.

Μέχρι και την κατάκτησή της από τους Τούρκους, η Μαγνησία, γίνεται μήλον της έριδος μεταξύ ντόπιων φεουδαρχών, Φράγκων, Καταλανών και Ενετών.

5.2.3 Το Κάστρο Του Βόλου

Ο λόφος στον οποίο αναπτύχθηκε ο οικισμός του Κάστρου βρίσκεται στην είσοδο της πόλης σε μικρή απόσταση από τη θάλασσα και το φυσικό λιμάνι. Η ιδιαίτερα αυτή προνομιακή γεωγραφική θέση προσέλκυσε το ενδιαφέρον για οικιστική ανάπτυξη που χρονολογείται ήδη από τα χρόνια της προϊστορικής περιόδου με αξιοσημείωτο χαρακτηριστικό την επικοινωνία και τη συνεπαγόμενη επιρροή από άλλες ακμάζουσες πόλεις εξαιτίας του παρακείμενου φυσικού λιμανιού. (βλ. ενότητα: Αρχαία Ιστορία).

Το κάστρο του Βόλου, Πηγή: www.diki.gr/museum/city/chronos

Οι ιστορικές πηγές σχετικά με την ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλομαγνησίας κατά τη διάρκεια των βυζαντινών χρόνων είναι ελλιπής προκειμένου να σκιαγραφήσουν την ιστορία της περιόδου εκείνης. Πιθανολογείται ότι τη διοίκηση της περιοχής είχε είτε η φεουδαρχική οικογένεια των Μελισσηνών – Νοβέλ, είτε οι Βενετσιάνοι της Εύβοιας.

Το 1396 πρωτοεμφανίζονται στο θεσσαλικό χώρο ως κατακτητές οι Τούρκοι, οι οποίοι εγκαθίστανται οριστικά μετά το 1423, οπότε και έγινε η κατάληψη της Θεσσαλίας από τον Τουραχάν μπέη, στρατηγό του Μουράτ Β΄. Οι Τούρκοι επιλέγουν το κατεστραμμένο βυζαντινό κάστρο ως στρατιωτικό κέντρο. Το κάστρο χρονολογείται από την εποχή του Ιουστινιανού, βρισκόταν στο μυχό του Παγασητικού κόλπου, και οι Τούρκοι το ανακαίνισαν, δίνοντάς του στοιχεία οθωμανικής αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας (βλ. σχετικά στην ενότητα: Αρχιτεκτονική Κληρονομιά). Επίσης ανέπτυξαν οικιστική δραστηριότητα και στις μικρές πεδιάδες του Γώλου και των Λεχωνίων προκειμένου να ελέγχουν τις σοδειές των σιτηρών οι οποίες τροφοδοτούσαν τα τουρκικά στρατεύματα^{cxix}.

Η μικρή αυτή συνοικία αποτέλεσε τον κύριο οικισμό στην περιοχή χωρίς ιδιαίτερα αξιοσημείωτη δραστηριότητα την εποχή εκείνη. Οι Τούρκοι ενδιαφερόταν για την περιοχή του «Γώλου» η οποία παρουσίαζε στρατηγική και εμπορική σημασία, αλλά όχι και για το Πήλιο στο οποίο αναπτύχθηκε έντονη οικιστική δραστηριότητα από τους χριστιανούς που είχαν εκδιωχθεί από το Κάστρο^{cxix}. Η έλλειψη ενδιαφέροντος από την πλευρά των Τούρκων για το Πήλιο οφείλονταν στην εδαφολογική του μορφολογία, η οποία δεν επέτρεπε την ανάπτυξη εκτατικών καλλιεργειών σιτηρών (όπως συνέβαινε στις πεδιάδες της θεσσαλικής ενδοχώρας).

Η αντιπαράθεση των Τούρκων με τους Βενετσιάνους κορυφώθηκε την εποχή εκείνη στην περιοχή με την επιδρομή του ναυάρχου Φραγκίσκου Μοροζίνι το 1655. Κατάφερε, χωρίς μεγάλη δυσκολία, να αφαιρέσει προμήθειες σε τρόφιμα και σε πολεμοφόδια για την ανακούφιση του στρατού του, όπως περιγράφει στο χρονικό του ο κοσμογράφος της Ενετικής Δημοκρατίας Vincenzo Coronelli του οποίου τα χρονικά και οι χάρτες αποτελούν σημαντική ιστορική πηγή για την περιοχή^{cxix}.

Το κάστρο του Βόλου, πηγή: www.diki.gr/museum/city/chronos

Τον 18^ο αιώνα αρχίζει η ανάπτυξη των χωριών του Πηλίου τα οποία εκμεταλλεύονται τα προνόμια που είχαν δοθεί από τους Τούρκους και αναπτύσσουν τη βιοτεχνική παραγωγή η οποία βασίζεται κυρίως στην επεξεργασία του μεταξιού, τα προϊόντα του οποίου διακινούνται με ζαγοριανά καράβια από το λιμάνι του «Γώλου».

Έτσι ξεκινά μια περίοδος που χαρακτηρίζεται από εμπορική δραστηριότητα στο παρακείμενο λιμάνι του Κάστρου. Το λιμάνι ήταν το σημαντικότερο διαμετακομιστικό κέντρο της Θεσσαλίας αφού σε αυτό έφταναν εμπορεύματα από την Αίγυπτο, τη Σμύρνη και την Κρήτη, ενώ εξαγωγική δραστηριότητα αναπτύχθηκε προς τη Θεσσαλονίκη, την Κωνσταντινούπολη και την Ευρώπη. Σε αυτή την περιοχή άλλωστε παραβλέπονταν οι θρησκευτικές και φυλετικές διαφορές των συναλλασσομένων, προκειμένου να διεκπεραιώνεται απρόσκοπτα κάθε εμπορική δραστηριότητα. Η ανάπτυξη του μικρού προαστίου της αγοράς παρέμενε αργή, καθηλωμένη στην αδιαφορία της οθωμανικής διοίκησης για την ανάπτυξη του λιμανιού^{cxix}. Ο ίδιος ο οικισμός του Κάστρου όμως δεν παρακολουθεί την ενδυνάμωση του λιμανιού καθώς επίσης και των πληορείτικων χωριών τα οποία εξαιτίας των προνομίων είναι στην ουσία αυτοδιοικούμενα.

Σε όλη τη διάρκεια της επανάστασης το λιμάνι του «Γώλου» το οποίο χρησιμοποιήθηκε ως βάση εξόρμησης των τουρκικών караβιών, καθώς και το Κάστρο που αποτελούσε το κύριο στρατόπεδο των τουρκικών στρατευμάτων, έπαιζαν σημαντικό ρόλο. Στις 2 Νοεμβρίου του 1881 ο ελληνικός στρατός ελευθέρωσε την πόλη του Βόλου, αλλά και τον οικισμό του παλιού Κάστρου, που ύστερα από 458 χρόνια τουρκικής κατοχής παραδινόταν στις ελληνικές αρχές^{cxix}.

Λίγα χρόνια αργότερα και αφού εγκαταλείφθηκε από τους τούρκους κατοίκους του, δόθηκε εντολή κατεδάφισης του μεγαλύτερου μέρους των τειχών, σύμφωνα με διαταγή της κυβερνήσεως Χ. Τρικούπη η οποία σκοπό είχε την οριστική απαλλαγή των

νεοπροσαρτημένων περιοχών από τα οθωμανικά στοιχεία και τον εκσυγχρονισμό τους σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Έτσι, κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας ο οικισμός του Κάστρου αποτελεί τη μοναδική αναφορά οργανωμένης κατοίκησης στο μυλό του Παγασητικού Κόλπου η οποία όπως αναφέρθηκε, χαρακτηριζόταν αποκλειστικά από το τουρκικό στοιχείο, σε αντίθεση με την έντονη οικιστική ανάπτυξη που παρουσίασαν τα χωριά του Πηλίου από τους Έλληνες. Η στασιμότητα που χαρακτήριζε την περίοδο αυτή εξαιτίας της αδιαφορίας των Τούρκων, ανατράπηκε με τη δυναμική πρωτοβουλία πηλιορειτών εμπόρων οι οποίοι ίδρυσαν τη νέα πόλη.

5.2.4 Η νέα πόλη του Βόλου (1841-1881), το προάστιο των εμπόρων

Η εξυπηρέτηση της αυξανόμενης εμπορικής δραστηριότητας που οφείλονταν στην ύπαρξη του λιμανιού, γινόταν αρχικά από τη συνοικία που αναπτύχθηκε έξω από τα τείχη του Κάστρου, τα «Παλαιά Μαγαζεία». Τα κτίσματα ανήκαν σε Τούρκους οι οποίοι τα νοίκιαζαν στους χριστιανούς κατοίκους του Πηλίου αλλά και σε αλλόθρησκους. Άλλωστε η ανάπτυξη των εμπορικών δραστηριοτήτων έξω από τα τείχη των οθωμανικών πόλεων είναι διαδεδομένη διαδικασία πολεοδομικής ανάπτυξης στο βαλκανικό μεσαίωνα^{CXIX}.

Η πρωτοβουλία 28 Θεσσαλομαγνητών εμπόρων το 1841, οι οποίοι με υπόμνημά τους προς το σουλτάνο ζητούσαν την άδεια για ανέγερση νέας πόλης, ανατολικά του Κάστρου, ανέτρεψε την οικιστική ισορροπία της περιοχής. Οι βασικές αιτίες για την ανέγερση της πόλης ήταν η ανάγκη να καλυφθούν οι αυξανόμενες ανάγκες που υπαγόρευε η εμπορική δραστηριότητα του λιμανιού, ως η μοναδική διέξοδος της πλούσιας θεσσαλικής ενδοχώρας αλλά και η άνοδος του διεθνούς εμπορίου στην περιοχή της Θεσσαλίας μετά το 1840. Επίσης, η αδιαφορία εκ μέρους των Τούρκων για την εκμετάλλευση του λιμανιού αποτέλεσε έναν πρόσθετο λόγο για τη δραστηριοποίηση των πηλιορειτών εμπόρων.

Για την ανέγερση της πόλης εστάλη μηχανικός της κυβέρνησης ο οποίος αφού έκανε τοπογράφηση του εδάφους, συνέταξε πολεοδομικό σχέδιο στο οποίο προβλέπονταν, για λόγους ασφαλείας, αδόμητη ζώνη ανάμεσα στον νέο οικισμό και στο Κάστρο. Ο βασικός προσανατολισμός της πόλης όπως ήταν άλλωστε αναμενόμενο, προς το λιμάνι. Ο οικισμός απαρτιζόταν από δυο ευθείς παράλληλους στην παραλία δρόμους (τις σημερινές οδούς Ερμού και Δημητριάδος), κατά μήκος των οποίων παρατάσσονταν τρεις συστοιχίες οικοδομικών τετραγώνων, ενώ η κίνηση των εμπορευμάτων με βαρέλια και κάρα από και προς τα πλοία υπαγόρευσε τη χάραξη μικρών κάθετων και στενών δρόμων που διατηρούνται μέχρι και σήμερα (π.χ. οδός Αγ. Νικολάου).

Οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι κάτοικοι ανοικοδομώντας τη νέα πόλη αφορούσαν στη μορφολογία του εδάφους εξαιτίας των πλημμύρων που προκαλούνταν από τους δυο χείμαρρους, καθώς και από την πολύ ρηχή θάλασσα η οποία ανάγκαζε τα πλοία να αγκυροβολούν σε απόσταση ενάμισι μιλίου από την ακτή. Για τους λόγους αυτούς η

πόλη δεν ανταποκρίνονταν σε κανόνες υγιεινής και η οργάνωση του αστικού χώρου παρουσίαζε σημαντικές ελλείψεις.

Το λιμάνι του Βόλου και μερική άποψη της πόλης, πηγή: : www.diki.gr/museum/city/chronos

Ο νέος οικισμός ανοικοδομήθηκε με ταχύς ρυθμούς τόσο για την άμεση ικανοποίηση των εμπορικών δραστηριοτήτων όσο και για το φόβο διοικητικών αλλαγών εκ μέρους της οθωμανικής διοίκησης που πιθανόν να ανατρέπανε την οικιστική ανάπτυξη. Για το διττό αυτό λόγο η νέα πόλη έως και το 1850, χαρακτηριζόταν από έλλειψη οικιστικού εξοπλισμού (δημόσια κτίρια, εκκλησίες, ιδρύματα και κατοικίες), ενώ βάρος δόθηκε για την ανοικοδόμηση εκείνων των εγκαταστάσεων που εξυπηρετούσαν τις ανάγκες του λιμανιού (αποθήκες και εμπορικά καταστήματα). Άλλωστε οι έμποροι έμεναν στην πόλη κατά τη διάρκεια της εβδομάδας και το Σάββατο έφευγαν για τα χωριά τους, ενώ η έλλειψη εκκλησίας ήταν έντονα αισθητή και αναχαίτιζε την ανάπτυξη της κοινοτικής ζωής^{cxix}.

Σταδιακά και ενώ εδραιωνόταν η παρουσία του νεόδμητου οικισμού, η πόλη αποκτούσε δημόσια κτίρια στα οποία στεγάζονταν διοικητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες πρόνοιας, και η αρχιτεκτονική άρχισε να παίζει σημαντικό ρόλο στην οικοδόμηση νέων κτιρίων ως μέσο προβολής της οικονομικής ευμάρειας των πλούσιων εμπόρων. Παράλληλα, η μετεγκατάσταση της εβραϊκής κοινότητας από το Κάστρο στη νέα πόλη καθώς και ξένων εμπόρων την ισχυροποίησαν δημιουργώντας στην περιοχή δυο συνοικισμούς, το παλιό ιστορικό κέντρο το οποίο στεγάζονταν στο Κάστρο και το νέο εμπορικό κέντρο. Τα δυο αυτά κέντρα διαφοροποιούνταν πολλαπλά σε όρους εθνοθησκευτικούς, οικονομικής ανάπτυξης αλλά και πολεοδομικής συγκρότησης.

Η εμβέλεια που αποκτούσε η νέα πόλη δεν περιοριζόταν σε τοπικό επίπεδο (Θεσσαλία) αλλά αφορούσε τον ευρύτερο ελλαδικό και ευρωπαϊκό χώρο, γεγονός που αντανακλάται στην εγκατάσταση ξένων οίκων στη νέα πόλη (Lloyds, Messageries Maritimes), την αύξηση της ατμοπλοϊκής επικοινωνίας και τη διεύρυνση των εμπορικών συναλλαγών με την Αυστρία, τη Γαλλία, τη Γερμανία και τη Βρετανία^{cxix}.

Η οικονομική ακμή που παρουσίαζε σταδιακά η νέα πόλη αλλά και η συγκέντρωση χριστιανικού πληθυσμού κοντά στα ελληνικά σύνορα, προκάλεσαν την αντίδραση των τοπικών οθωμανικών αρχών οι οποίες το 1858 και σε αντίθεση με την

επίσημη πολιτική, διέταξαν την απαγόρευση οικοδόμησης στη νέα πόλη σε μια προσπάθεια να ανακόψουν την οικονομική και οικιστική άνοδο που παρουσίαζε.

Η παρέμβαση ελληνικών και ξένων προξενικών αρχών προς την Υψηλή Πύλη και τα οικονομικά ανταλλάγματα στους ντόπιους Τούρκους, αποδείχθηκαν αποτελεσματικές πολιτικές κινήσεις και έτσι ξεκίνησε και πάλι η οικοδόμηση της νέας πόλης.

Ο ολοένα αυξανόμενος ρόλος του εμπορίου της Θεσσαλίας από το 1860, έκανε αναγκαία την ανάληψη μέτρων από τις τουρκικές αρχές προκειμένου το λιμάνι του Βόλου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις που το καθιστούσαν πλέον διαμετακομιστικό σταθμό ολόκληρης της θεσσαλικής ενδοχώρας. Η εγκατάσταση τηλεγραφικής γραμμής που συνέδεε το Βόλο με τη Λάρισα και μέσω αυτής με τη Θεσσαλονίκη, η μετέπειτα οικοδόμηση του κτιρίου του τηλεγραφείου, του εμποροδικείου και του τελωνείου στην αδόμητη ζώνη αποτέλεσαν σημαντική πρωτοβουλία των τουρκικών αρχών προκειμένου να ελέγχουν την κίνηση του λιμανιού και ολόκληρης της πόλης αλλά και αξιοσημείωτη πολεοδομική αλλαγή αφού η πρώην αδόμητη ζώνη άρχισε να μετατρέπεται σε δημόσιο κοινό χώρο μεταξύ των δύο οικισμών^{CXIX}.

Η κίνηση της πόλης συγκεντρωνόταν στην Μεγάλη Οδό (σημερινή Δημητριάδος) όπου βρίσκονταν τα προξενεία της Ελλάδος, της Αυστρίας, της Γαλλίας και της Ρωσίας, τα εμπορικά γραφεία και οι αποθήκες των μεγαλεμπόρων αλλά και τα καφεενεία της πόλης που στέγαζαν προσωρινά λόγω έλλειψης θεάτρων, την καλλιτεχνική δράση των μουσικών θιάσων.

Αν και η αλλαγή της περιφερειακής οθωμανικής διοίκησης το 1867 με την εφαρμογή των «βίλαετίων» επηρέασαν σημαντικά τα μεγάλα αστικά κέντρα καθώς υλοποιήθηκαν έργα υποδομής (Κωνσταντινούπολη, Θεσσαλονίκη), δε συνέβη το ίδιο και με τον Βόλο που αποτελούσε μια μικρή επαρχιακή πόλη. Παρά το γεγονός όμως ότι η πόλη δεν ευνοήθηκε από τις οθωμανικές διοικητικές μεταρρυθμίσεις, παρουσίαζε αξιόλογη ανάπτυξη η οποία οφείλονταν κυρίως στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Απόδειξη της ανάπτυξης αυτής ήταν η κίνηση που παρουσίαζε το λιμάνι το οποίο μετατράπηκε σε διαμετακομιστικό σταθμό για τα πλοία που κατευθύνονταν στην Κωνσταντινούπολη και σε άλλα λιμάνια της Μεσογείου ενώ εξυπηρετούσε και την εμπορική κίνηση των προϊόντων της θεσσαλικής ενδοχώρας.

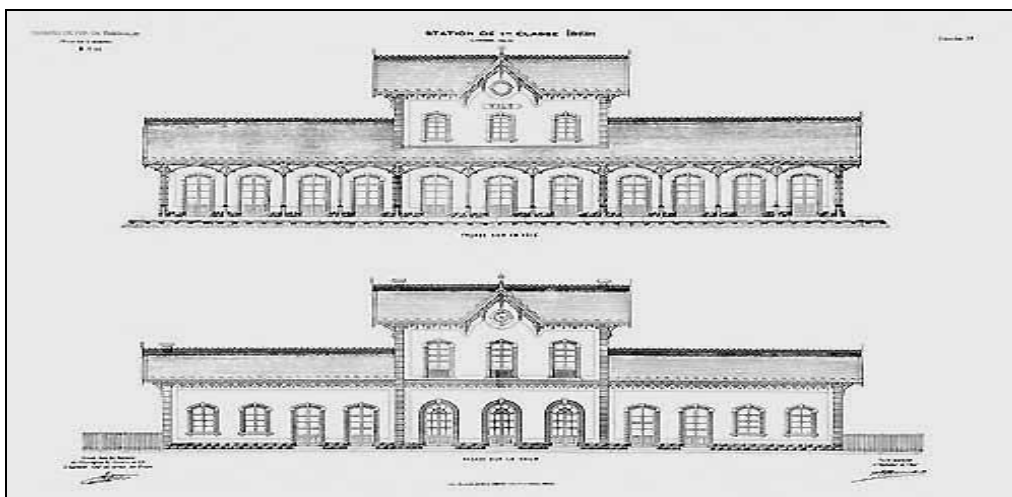
Η περίοδος αυτή, από την ίδρυση της πόλης που χρονολογείται από το 1841 οπότε και δόθηκε άδεια από το σουλτάνο για ανοικοδόμηση νέου εμπορικού προαστίου μέχρι και την απελευθέρωση της πόλης το 1881, χαρακτηρίζεται από ριζικές αλλαγές σε όλους τους τομείς της κοινωνικοοικονομικής ζωής προκαλώντας ουσιαστική ρήξη με την παραδοσιακή δομή της οθωμανικής κοινωνίας και δημιουργώντας νέα δεδομένα στην οργάνωση των χριστιανικών κοινοτήτων οι οποίες αποκτούσαν συν το χρόνο περισσότερη αυτονομία.

Το βασικό χαρακτηριστικό που παρουσίαζε ο Βόλος την εποχή εκείνη ήταν η ύπαρξη δυο κέντρων, του Κάστρου ως ο παραδοσιακός οθωμανικός οικισμός και του οικισμού των εμπόρων χρονολογούμενος από το 1841, ο οποίος και αναπτύχθηκε με εντυπωσιακά ταχείς ρυθμούς χάρη στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Η ιδιοτυπία των δυο οικισμών δεν παρουσιάστηκε σε καμία άλλη πόλη της Θεσσαλίας και έδινε τη δυνατότητα συγκριτικής μεταξύ των νεωτερισμών που βρήκαν πρόσφορο έδαφος εφαρμογής στο νέο προάστιο και στον κλειστό οθωμανικό οικισμό του Κάστρου.

5.2.5 Νεοελληνικός Βόλος

Η προσάρτηση της Θεσσαλίας στο ελληνικό κράτος, το 1881, σήμανε και την απαρχή μιας περιόδου αλλαγών σε κοινωνικό, οικονομικό και χωροταξικό επίπεδο που είχαν ως συνέπεια την ανασυγκρότηση του αστικού χώρου με κύριο χαρακτηριστικό για το Βόλο, την ενοποίηση των δυο πυρήνων. Η κυβέρνηση Τρικούπη σε μια προσπάθεια εξευρωπαϊσμού των πόλεων που ανήκαν πλέον στην ελληνική επικράτεια, επιχείρησε τον εκσυγχρονισμό τους με τη δημιουργία κατάλληλων υποδομών (εκπαίδευσης, μεταφορών, διοίκησης, κοινωνικής μέριμνας κλπ) που θα οδηγούσαν τόσο στην τοπική ανάπτυξή τους, όσο και στην ευρύτερη εθνική.

Η κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου το 1881, αποτέλεσε το πρώτο σημαντικό έργο για την περιοχή της Θεσσαλίας. Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά στο μηχανικό Evaristo de Chirico (πατέρας του γνωστού Ιταλού ζωγράφου Giorgio de Chirico που γεννήθηκε στο Βόλο (βλ. ενότητα: προσωπικότητες)), διευθυντή των σιδηροδρόμων Θεσσαλίας ο οποίος σχεδίασε το περίφημο τριανάκι του Πηλίου καθώς και το κτίριο του σιδηροδρομικού σταθμού που αποτέλεσαν αργότερα σημεία αναφοράς για την πόλη.

Το κτίριο του επιβατικού σταθμού του Βόλου, πηγή: www.diki.gr/museum/city/chronos

Στην κατηγορία των έργων υποδομής που αναβάθμισαν το ρόλο του Βόλου στη νέα ελληνική επικράτεια και ταυτόχρονα άρχισαν να αλλάζουν ριζικά την εικόνα και τη φυσιογνωμία της πόλης, ανήκουν και τα λιμενικά έργα (διαπλάτυνση προβλήτα, επιχωματώσεις, εκβαθύνσεις προκυμαίας) προκειμένου να καταστεί το λιμάνι διαμετακομιστικό κέντρο της Θεσσαλίας αλλά και ολόκληρης της Ελλάδας και να συμβάλλει έτσι στην οικονομική ανάπτυξή της. Στα πλαίσια των έργων υλοποίησης σύγχρονου λιμανιού πραγματοποιήθηκε με αρκετές δυσκολίες, η μεταφορά των κοιτών των δυο χειμάρρων της πόλης, Κρανσίδωνα, από την ανατολική πλευρά του σιδηροδρομικού σταθμού προς τα δυτικά πίσω από το κάστρο που είναι και η σημερινή του θέση, και Αναύρου, από τη διαδρομή που ακολουθούσε κατά μήκος της οδού Ιωλκού προς ανατολικότερη κατεύθυνση^{CXIX}. Η παρέμβαση αυτή αναφέρεται ως καθοριστική για την εξέλιξη της φυσιογνωμίας της πόλης αφού πραγματοποιήθηκε σημαντική παρέμβαση στο φυσικό περιβάλλον της περιοχής.

Σε ότι αφορά το σχεδιασμό της πόλης, το λιτό πολεοδομικό σχέδιο, φανέρωνε την υιοθέτηση απλών και πρακτικών λύσεων από πλευράς της ελληνικής κυβέρνησης, προκειμένου να αποκτήσει ο Βόλος σε σύντομο χρονικό διάστημα την εικόνα μιας

εξευρωπαϊσμένης πόλης. Το γεγονός αυτό αντανακλάται στην πρόβλεψη του σχεδίου για ομοιόμορφα οικοδομικά τετράγωνα και ευθύγραμμη ρυμοτομία, διατηρώντας, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο, τον αρχικό προσανατολισμό της πόλης προς το λιμάνι. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι το πολεοδομικό σχέδιο ήταν ανεπαρκές σε ότι αφορά την μελέτη του για τους δημόσιους χώρους, ενώ κύριο χαρακτηριστικό, όπως αναφέρθηκε, ήταν η ενοποίηση των δυο κέντρων με τη χωροθέτηση της κεντρικής πλατείας στην πρώην «διαχωριστική ζώνη»^{cxix}.

Στο πνεύμα της εξάλειψης των οθωμανικών στοιχείων που χαρακτήριζαν την πόλη, δεν υπήρξε πρόβλεψη για την ενσωμάτωση της ιστορικής φυσιογνωμίας που παρουσίαζε η συνοικία του Κάστρου στο νέο πολεοδομικό σχέδιο. Έτσι το 1889 τα τείχη του Κάστρου είχαν καταρριφθεί σε μεγάλο μέρος προκειμένου να πραγματοποιηθεί η πλήρης ένταξή του στον υπόλοιπο αστικό ιστό^{cxix}.

Με την απόκτηση λοιπόν των απαραίτητων υποδομών αλλά και την καίρια γεωγραφική του θέση, ο Βόλος αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς περνώντας σε μια νέα ιστορική περίοδο η οποία είναι συνυφασμένη με τη βιομηχανική ανάπτυξη. Από το 1883 έως και το 1910 κατασκευάστηκαν πάνω από 20 ατμοκίνητα εργοστάσια ενώ οικοδομήθηκαν και πολλές καπναποθήκες λόγω της ανάπτυξης του εμπορίου καπνού.

Η έντονη βιομηχανική δραστηριότητα όπως ήταν αναμενόμενο, προσέλκυσε την εγκατάσταση τραπεζικών ιδρυμάτων και την ανάπτυξη του χρηματοπιστωτικού τομέα σε τοπικό επίπεδο ο οποίος βέβαια συνέβαλε στην περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη της περιοχής (Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας, Εθνική Τράπεζα Ελλάδος, Τράπεζα Αθηνών και άλλες τράπεζες)^{cxix}.

Παράλληλα με την οικονομική ανάπτυξη, έντονη ήταν και η οργάνωση της κοινωνικής ζωής της πόλης με την εγκατάσταση δημόσιων υπηρεσιών αλλά και την ίδρυση ενός μεγάλου αριθμού επαγγελματικών οργανώσεων τόσο από την πλευρά των επιχειρηματιών όσο και των εργατών, αντανακλώντας την ισχυρή κοινωνική συνείδηση που χαρακτήριζε την τοπική αστική κοινωνία. Η ανάπτυξη του Βόλου οπωσδήποτε διαφαίνεται και με την ίδρυση ενός μεγάλου αριθμού εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (με χαρακτηριστικότερο το Ανώτερο Δημοτικό Παρθεναγωγείο με διευθυντή τον Α. Δελμούζο το οποίο και έκλεισε βίαια το 1911—βλ. ενότητα πολιτισμός) καθώς και με την έκδοση πλήθους εφημερίδων και περιοδικών δηλαδή με την ανάπτυξη του Τύπου.

Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι η ιδιωτική πρωτοβουλία υπήρξε καθοριστική για τη μετέπειτα διαμόρφωση του αστικού χώρου, γεγονός που διαφαίνεται σε όλα τα επίπεδα. Αρχικά, ξεπεράστηκε το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο το οποίο είχε συνταχθεί το 1882 αφού η βιομηχανία καθόρισε και τη χωροταξική διάρθρωση του αστικού ιστού.

Η περιοχή γύρω από το Κάστρο, εξαιτίας της γειννίας της με το λιμάνι και το σιδηρόδρομο μετατράπηκε σε βιομηχανική. Έτσι η φυσιογνωμία της πόλης την περίοδο αυτή, σηματοδοτήθηκε από την ανέγερση εργοστασίων (μηχανουργεία και υφαντουργεία) τα οποία καταλάμβαναν ολόκληρα οικοδομικά τετράγωνα ή αναπτύχθηκαν σε ύψος αρκετών ορόφων (αλευρόμυλοι και καπνεργοστάσια) και αποτέλεσαν εξέχοντα στοιχεία του νέου αστικού τοπίου, ορόσημα της πόλης εξαιτίας του μεγέθους και της μορφής τους, περισσότερο ακόμη και από τα δημόσια κτίρια^{cxix}.

Σε ότι αφορά την οικιστική ανάπτυξη της πόλης, ακολούθησε την κοινωνική διάρθρωση που επέβαλε η οικονομική ακμή. Η συνοικία «Αναλήψεως» και η δυτική περιοχή συγκέντρωσε πιο λαϊκά στρώματα, ενώ οι οικίες των εύπορων οικογενειών της

πόλης οικοδομήθηκαν στη συνοικία του Αγ. Νικολάου όπως επίσης και στην παραλία του Βόλου ανατολικά του λιμανιού, έπειτα από επιχωμάτωση των οικοπέδων. Παράλληλα, σε ότι αφορά στις επιλογές στην αρχιτεκτονική, ήταν κυρίαρχο το νεοκλασικό και εκλεκτιστικό ρεύμα^{cxix}.

Άποψη κεντρικού δρόμου του Βόλου, πηγή: www.diki.gr/museum/city/chronos

Κατά το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την απελευθέρωση της πόλης από την τουρκική κυριαρχία το 1881 μέχρι και το 1920, η πόλη του Βόλου άλλαξε ριζικά τη φυσιογνωμία της. Με πρωταρχική κίνηση την ενοποίηση των δυο οικιστικών πυρήνων, τη μεταφορά του κέντρου στο πρώην εμπορικό προάστιο και την οικοδόμηση της αδόμητης ζώνης ξεκίνησε μια ραγδαία οικιστική ανάπτυξη η οποία μετέτρεψε το προάστιο των εμπόρων σε σύγχρονη πόλη με τις απαραίτητες εκείνες υποδομές που έδωσαν σημαντική ώθηση για την οικονομική της ανάπτυξη. Η αστικοποίηση και η βιομηχανοποίηση αποτέλεσαν τα κύρια σημεία αναφοράς της συγκεκριμένης περιόδου.

5.2.6 Εγκατάσταση προσφύγων (1921)

Η επόμενη επέκταση της πόλης πραγματοποιήθηκε κάτω από την πίεση που δημιούργησαν οι ιστορικές συνθήκες. Συγκεκριμένα, η εγκατάσταση προσφύγων αρχικά το 1921 από την Προποντίδα και τη Νικομήδεια, το 1922 από τη Θράκη και την Ιωνία και τέλος το 1924 από τον Πόντο και το εσωτερικό της Μικρασίας με την ανταλλαγή προσφύγων, υπήρξε καθοριστική για το Βόλο. Το λιμάνι διευκόλυνε την εύκολη πρόσβαση των προσφύγων στην πόλη, που αποτέλεσε τόπο προορισμού για 13.773 πρόσφυγες. Η επιλογή του Βόλου οφείλονταν στην αναπτυγμένη τοπική οικονομία της πόλης η οποία δημιουργούσε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για εξεύρεση εργασίας. Άλλωστε η εγκατάσταση ενός τόσο μεγάλου αριθμού προσφύγων (ποσοστό που άγγιζε το 30% του ντόπιου πληθυσμού) κατέτασσε το Βόλο στην πρώτη θεσσαλική πόλη που δέχτηκε αριθμό ανάλογο με εκείνο των μακεδονικών πόλεων^{cxix}.

Αρχικά οι πρόσφυγες στεγάστηκαν σε σκηνές και σε δημόσια και ιδιωτικά επιταγμένα κτίρια, γεγονός που είχε ως συνέπεια την μη ομαλή λειτουργία της πόλης. Το μείζον πρόβλημα της στέγασης αντιμετωπίστηκε σε εθνικό επίπεδο με τη σύσταση του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων και την Επιτροπή Αποκαταστάσεως

Προσφύγων^{cxix}, υπηρεσίες που δραστηριοποιήθηκαν και στην περιοχή του Βόλου με την ανέγερση συνοικισμών στον Ξηρόκαμπο, στην Αγριά (προάστιο του Βόλου) και εντός της πόλης στην περιοχή «Ιωλκού».

Η πλειοψηφία των αστών προσφύγων εγκαταστάθηκε στην περιοχή του Ξηρόκαμπου όπου και δημιουργήθηκε ο συνοικισμός της Νέας Ιωνίας με την εφαρμογή του πρώτου προγράμματος κοινωνικής κατοικίας και με άμεση συνέπεια την απότομη αστική διάχυση δυτικά του ορίου του χειμάρρου Κραυσίδωνα^{cxix}. Ο τελευταίος αποτέλεσε το φυσικό όριο μεταξύ της νέας συνοικίας και της υπόλοιπης πόλης, εξασφαλίζοντας την απαραίτητη εκείνη απόσταση ώστε να μην διαταραχθεί η κανονική ζωή της πόλης και διατηρώντας ταυτόχρονα τη συνοχή που αποκτούσε η νεοσυσταθείσα συνοικία.

Για την κάλυψη των οικιστικών αναγκών των προσφύγων προβλέφθηκε ειδική νομοθεσία η οποία χαρακτηριζόταν από την τακτική της αυτοστέγασης και όριζε την αναγκαστική απαλλοτρίωση ιδιωτικών εκτάσεων η οποία πραγματοποιήθηκε με διαδοχικά διατάγματα. Η ανοικοδόμηση της νέας συνοικίας ξεκίνησε το 1923 έχοντας ως κέντρο την εκκλησία της Ευαγγελίστριας με διαδοχική ανέγερση τμημάτων όπου κάθε τμήμα είχε διαφορετικό τύπο κατοικιών όπως για παράδειγμα τα «Τετράγωνα», τα «Τζαμαλιώτικα», τα «Πέτρινα» και τα «Γερμανικά» (τα τελευταία αναγέρθηκαν με χρήματα που προέρχονταν από γερμανικές αποζημιώσεις του Α΄ παγκόσμιου πολέμου)^{cxix}.

Το 1933 η Νέα Ιωνία αριθμούσε 6.000 κατοίκους και διέθετε 3 πλατείες, δυο δημοτικά σχολεία και τη γέφυρα του Κραυσίδωνα που τη συνέδεε με τον υπόλοιπο αστικό χώρο, ενώ από το 1947 αποτέλεσε ξεχωριστό δήμο. Βέβαια η νέα συνοικία χαρακτηριζόταν από ανεπάρκεια υποδομών ενώ και μεταγενέστερα διατήρησε το λαϊκό της χαρακτήρα^{cxix}.

5.2.7 Ανάπτυξη της πόλης στα χρόνια του μεσοπολέμου (1921-1950)

Οι συνέπειες από την εγκατάσταση των προσφύγων ήταν άμεσες σε ότι αφορά την τοπική οικονομική δραστηριότητα. Στο εργατικό δυναμικό της πόλης προστέθηκαν δυο κατηγορίες εργαζομένων. Η πρώτη αφορούσε σε εμπόρους και τεχνίτες σε ποσοστό 65% και η δεύτερη σε εργάτες σε ποσοστό 35%^{cxix}. Η βιομηχανική οικονομία της πόλης ενδυναμώθηκε εξαιτίας της παρουσίας μεγάλου αριθμού εργατικών χεριών και ταυτόχρονα ανανεώθηκε με την υιοθέτηση της τεχνογνωσίας που έφεραν κυρίως οι γυναίκες που εργάζονταν στην υφαντουργία και στην επεξεργασία καπνού. Απόδειξη της νεωτεριστικότητας ήταν η σε πανελλήνιο επίπεδο αύξηση των επιχειρήσεων σε ποσοστό 98% και σε τοπικό επίπεδο η ανανέωση του εξοπλισμού μεγάλων εργοστασίων όπως αυτό του Ματσάγγου καθώς και η ανέγερση νέων εργοστασίων (πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα-1925, τσιμέντα Όλυμπος-1924)^{cxix}.

Παρόμοια αναζωογόνηση είχε και ο ναυπηγικός τομέας της πόλης από πρόσφυγες τεχνίτες οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν με ναυπηγικά εργαστήρια στην ακτή του Αγ. Κωνσταντίνου μέχρι και τον Άναυρο, ενώ τονώθηκε και η εμπορική κίνηση από την ίδρυση βιοτεχνικών και βιομηχανικών μονάδων που ανήκαν σε πρόσφυγες. Γενικότερα τα αστικά επαγγέλματα γνώρισαν ιδιαίτερη άνθιση διότι αποτέλεσαν βιώσιμη βιοποριστική λύση για μεγάλο αριθμό προσφύγων.

Η τόνωση της οικονομικής ζωής της πόλης σε μια κρίσιμη περίοδο (παραμονές της μεγάλης οικονομικής κρίσης του 1929 σε διεθνές επίπεδο) είχε ως αποτέλεσμα την

κατασκευή αρτιότερων υποδομών (κυρίως μεταφορικών) στον αστικό χώρο ως απαραίτητη προϋπόθεση για την απρόσκοπτη λειτουργία των οικονομικών δραστηριοτήτων. Ιδιαίτερο βάρος δόθηκε και πάλι στην αναβάθμιση του λιμανιού σε μια προσπάθεια τόνωσης της τοπικής ανάπτυξης, εξαιτίας της υποβάθμισης του Βόλου στις σιδηροδρομικές υποδομές με την νέα γραμμή που συνέδεε από το 1916 την Αθήνα με τη Θεσσαλονίκη μέσω της Λάρισας και του συνεπαγόμενου παραγκωνισμού του Βόλου.

Με την ολοκλήρωση των έργων στο λιμάνι έπειτα από μελέτη του Α. Γκίνη (καθηγητή ΕΜΠ) – εκσκαφή του λιμανιού προκειμένου να γίνει δυνατή η αγκυροβόληση των πλοίων στο λιμάνι, διαπλάτυνση της κεντρικής προβλήτας από 60μ. σε 110μ, καθώς και τη δημιουργία περιφερειακών υποστηρικτικών υποδομών — το λιμάνι κατέλαβε την τρίτη θέση σε εθνικό επίπεδο, μετά τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη. Κατά τη διάρκεια του πολέμου όμως και εξαιτίας των βομβαρδισμών, οι μεταφορικές υποδομές υπέστησαν σημαντικές βλάβες^{cxix}.

Όπως ήταν αναμενόμενο, η άφιξη και εγκατάσταση μεγάλου αριθμού προσφύγων επηρέασε τους ρυθμούς της πόλης. Αρχικά, η κινητοποίηση της κοινωνίας σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης αλλά και σε ατομικό επίπεδο ήταν άμεση, με μέτρα περίθαλψης, σίτισης και εξασφάλισης βασικών ειδών διατροφής και ένδυσης. Η ένταξη όμως και η ουσιαστική ενσωμάτωσή τους στην τοπική κοινωνία αποτέλεσε μια μακρόχρονη διαδικασία που επηρέασε αναμφισβήτητα τη φυσιογνωμία της πόλης, καθώς οι πρόσφυγες αποτελούσαν μια πληθυσμιακή ομάδα μια σαφή διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά από αυτά που παρουσίαζαν οι ντόπιοι.

Συγκεκριμένα, η διαφορετική κουλτούρα σε όρους διατροφής, διασκέδασης ακόμη και διαλέκτου καθώς πολλοί από τους πρόσφυγες ήταν τουρκόφωνοι, η παρουσία των γυναικών στο δευτερογενή τομέα, καθώς και η εγκατάσταση των προσφύγων σε ξεχωριστές συνοικίες, διατάραξε την ομαλή έως εκείνη τη χρονική περίοδο κοινωνική ζωή της πόλης, δημιουργώντας κλίμα αμφισβήτησης από τους ντόπιους η οποία είχε ως αποτέλεσμα την εκδήλωση εσωστρέφειας των προσφύγων πρώτης γενιάς.

Η ουσιαστική όμως διαφορά που υπήρχε μεταξύ του γηγενούς πληθυσμού και των προσφύγων προέρχονταν από τον ανταγωνισμό που δημιουργήθηκε στον εργασιακό χώρο. Η υπερπροσφορά εργατικού δυναμικού, ενώ όπως προαναφέρθηκε δημιούργησε σε γενικές γραμμές θετικά αποτελέσματα στην οικονομική δραστηριότητα, είχε επιπτώσεις στους εργαζομένους τόσο λόγω της μείωσης του ημερομισθίου όσο και εξαιτίας του ανταγωνισμού (οι πρόσφυγες χαρακτηρίζονταν για την παραγωγικότητα και τη δημιουργικότητά τους) για την εξασφάλιση θέσεων εργασίας κυρίως στα εργοστάσια. Σημαντική ήταν επίσης και η ενεργοποίησή τους για τη σύσταση επαγγελματικών σωματείων, η ενεργή συμμετοχή τους σε εργατικούς αγώνες, η πολιτική στήριξη του Κόμματος των Φιλελευθέρων του Ελ. Βενιζέλου και η κεντροαριστερή τοποθέτησή τους στον πολιτικό χώρο, γεγονός που δημιουργούσε ρήξη με τον ντόπιο πληθυσμό.

Γενικότερα η εγκατάσταση των προσφύγων στις τοπικές ελληνικές κοινωνίες είχε πολυποικίλες επιπτώσεις. Η ιστορική πορεία της πόλης του Βόλου επηρεάστηκε σημαντικά από την παρουσία της μικρασιατικής κουλτούρας η οποία τόνωσε το στοιχείο της αστικότητας εισάγοντας νεωτεριστικά δεδομένα στην τοπική κοινωνία.

5.2.8 Σεισμοί 1954-1957

Η τοπική κοινωνία του Βόλου δοκιμάζεται σοβαρά από το 1954 με αλλεπάλληλους σεισμούς οι οποίοι διαρκούν έως και το 1957 και δημιουργούν στην πόλη κλίμα έκτακτης ανάγκης με προφανής συνέπειες στην οικονομική και κοινωνική ζωή αλλά και στη φυσιογνωμία της, αφού οι εκτενής καταστροφές ισοπεδώνουν μεγάλο αριθμό ιστορικών κτιρίων.

Έτσι η πόλη εισέρχεται σε μια περίοδο αναγκαστικών μετασχηματισμών, πρώιμων συγκριτικά με την αναπτυξιακή περίοδο στην οποία διήλθε η χώρα αργότερα, τη δεκαετία του 1960. Οι επιλογές σε χωροταξικό και πολεοδομικό επίπεδο είναι συνυφασμένες με τη γενικότερη πολιτική της κεντρικής κυβέρνησης που ακολουθήθηκε εκείνη τη χρονική περίοδο και η οποία στόχευε στην επικράτηση σταθερότητας μετά τους δυο παγκόσμιους πολέμους και τον εμφύλιο πόλεμο, με εξαιρετικά περιορισμένο έως ανύπαρκτο τον προγραμματισμό και τον πολεοδομικό σχεδιασμό.

Στις 30 Απριλίου 1954 ξεκινά το χρονικό των σεισμών με 7 βαθμούς της κλίμακας Ρίχτερ στην περιοχή των Σοφάδων που προκάλεσε όμως σημαντικές ζημιές και στο Βόλο. Ακολούθησαν σεισμός στις 21/2/1955 (4,6 Ρίχτερ) και κύριος σεισμός στις 19/4/1955 (6,2 Ρίχτερ)^{cxix}. Ο κτιριακός εξοπλισμός της πόλης υπέστη σοβαρές ζημιές αφού καταγράφηκαν 459 καταρρεύσεις οικοδομών, 6.068 υπέστησαν σοβαρές, 2.284 ελαφρότερες και 1.237 έμειναν ανέπαφες δημιουργώντας πρόβλημα στέγασης για 20.000 κατοίκους. Στις υλικές ζημιές προστίθεται η κατάρρευση του τζαμιού στο Κάστρο και ζημιές στον καθολικό ναό^{cxix}.

Σε αντίθεση με το Βόλο η συνοικία της Νέας Ιωνίας δεν υπέστη τόσο σοβαρές ζημιές γεγονός που οφείλονταν τόσο στα νεότερα κτίσματα όσο και στην καλύτερη μορφολογία του εδάφους.

Μετά την πάροδο 6 μηνών και ενώ η κεντρική κυβέρνηση μέσω των στρατιωτικών αρχών προσπαθούσε να αντιμετωπίσει τις δυσμενείς συνέπειες, στις 13/10/1955 έντονες βροχοπτώσεις πλήττουν το Βόλο προκαλώντας την υπερχειλίση των χειμάρρων. Οι νεκροί έφταναν τους 36, οι τραυματίες τους 24 ενώ 1.500 ήταν οι πλημυροπαθείς^{cxix}.

Νέος σεισμός δοκίμαζε και πάλι την ήδη κατεστραμμένη πόλη στις 2/11/1956 δημιουργώντας πλέον σοβαρά προβλήματα στην τοπική οικονομία τόσο εξαιτίας της αναστολής της λειτουργίας των εργοστασίων Τσαλαπάτα και Παπαστράτου όσο και λόγω της κατάρρευσης ξενοδοχείων, απειλώντας ανεπανόρθωτα την τουριστική κίνηση της πόλης.

Η τριετής περίοδος φυσικών καταστροφών δοκίμασε τον τοπικό πληθυσμό και ταυτόχρονα είχε ως συνέπεια την αλλαγή της εικόνας της πόλης εξαιτίας των εκτεταμένων καταστροφών των κτιρίων.

Καθοριστική για την ανοικοδόμηση της πόλης και τη δημιουργία της νέας της φυσιογνωμίας, ήταν η ανάθεση της ανοικοδόμησης σε στρατιωτικές αρχές. Το γεγονός αυτό προκάλεσε την έντονη αντίδραση των τοπικών αρχών οι οποίες και είχαν αποκλειστεί από τη διαδικασία λήψης αποφάσεων δημιουργώντας ένα μόνιμο σημείο τριβής με την κεντρική κυβέρνηση^{cxix}. Η υποστήριξη των τοπικών αρχών ενισχύθηκε από το Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας το οποίο κατηγορούσε τις επιλογές της στρατιωτικής διοίκησης για την έλλειψη επιστημονικής τεκμηρίωσης αλλά και την απλούστευση των διαδικασιών που θα είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας

επαρχιακής πόλης με μονώροφα και διώροφα κτίρια, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η βιομηχανική της παράδοση αλλά και χωρίς να υπάρχει πρόβλεψη για την οικιστική της εξέλιξη.

Αποφασίστηκε η χρήση του παλαιού σχεδίου της πόλης, χάνοντας έτσι ο Βόλος την ιστορική ευκαιρία της πολεοδομικής αναμόρφωσης και της απόκτησης περισσότερων δημόσιων χώρων και γενικότερα καλύτερης χωροταξικής οργάνωσης.

Ο σεισμός που ακολούθησε στις 2/11/1956 προκάλεσε την πιο οργανωμένη δραστηριοποίηση των τοπικών φορέων με τη συμμετοχή επαγγελματικών ομάδων της πόλης (έμποροι, μηχανικοί, δημοσιογράφοι) καθώς και της επιτροπής σεισμοπλήκτων. Τα αιτήματά τους δεν ικανοποιήθηκαν και η κεντρική κυβέρνηση περιορίστηκε σε μια δέσμη μέτρων που στόχο είχε την οικονομική διευκόλυνση των δανειοδοτούμενων.

Ο νέος σεισμός στις 8/3/1957 ανέτρεψε τους όποιους προγραμματισμούς είχαν γίνει αναγκάζοντας τις αρχές στη λήψη νέων μέτρων που σχετίζονταν κυρίως με τη χορήγηση νέων δανείων και χρηματικών αρωγών.

Η ανοικοδόμηση χρονολογείται μέχρι και το 1959, φέρνοντας την πόλη στο κατώφλι της δεκαετίας του 1960 με μεταλλαγμένη, εξαιτίας των επιλόγων της στρατιωτικής διοίκησης, την αρχική αυθεντική αστική της μορφή.

5.2.9 Νεότερη ιστορία 1960-1980

Η δεκαετία του 1960 χαρακτηρίζεται από τις αναπτυξιακές προσπάθειες σε εθνικό επίπεδο όπου αρχίζουν να εφαρμόζονται πλέον μοντέλα περιφερειακής ανάπτυξης, ο σχεδιασμός των οποίων προέρχεται από τις κεντρικές αρχές και όχι από την τοπική αυτοδιοίκηση. Για την τοπική κοινωνία του Βόλου η περίοδος αυτή σηματοδοτείται από την ίδρυση Βιομηχανικής Περιοχής καθώς και από την ενίσχυση των λιμενικών υποδομών.

Ο άλλοτε δυναμικός βιομηχανικός κλάδος που αποτέλεσε μοχλό ανάπτυξης για την πόλη του Βόλου βρισκόταν σε ύφεση ήδη από την αρχή της δεκαετίας του 1950 τόσο λόγω καταστροφών εξαιτίας ιστορικών γεγονότων (2^{ος} παγκόσμιος πόλεμος-βομβαρδισμοί) αλλά και λόγω φυσικών καταστροφών (σεισμοί, πλημμύρες). Η κατάσταση επιδεινώνονταν από την απαρχαιωμένη τεχνολογία που εφαρμόζονταν στα λιγοστά εργοστάσια, δημιουργώντας σοβαρά προβλήματα βιωσιμότητας εξαιτίας του ανταγωνισμού που άρχισε να απασχολεί τους οικονομικούς παράγοντες μετά την απελευθέρωση του εμπορίου και την ελεύθερη εγκατάσταση ξένων βιομηχανικών μονάδων (Ν.4256/1962)^{cxix}.

Το βιομηχανικό δυναμικό της πόλης αριθμούσε πλέον 54 εργοστάσια έναντι των 67 που λειτουργούσαν προπολεμικά και το μισό αριθμό εργαζομένων^{cxix}. Περίπου 4.500 εργάτες έμειναν άνεργοι οι οποίοι επέλεξαν τη λύση της εσωτερικής και εξωτερικής μετανάστευσης.

Το δυσμενές αυτό κλίμα αναστράφηκε όταν η πόλη του Βόλου επιλέχθηκε, το 1962, μαζί με 4 άλλα αστικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο και Καβάλα) για την ίδρυση Βιομηχανικής Περιοχής (ΒΙ.ΠΕ.). Οι αιτίες για την επιλογή του Βόλου αφορούσαν στην πλεονεκτική γεωγραφική του θέση, στην ύπαρξη λιμανιού και στην

αξιοποίηση της βιομηχανικής του παράδοσης απόρροια της οποίας ήταν η ύπαρξη ειδικευμένου ανθρώπινου δυναμικού.

Το διάταγμα 578/1969 που καθόριζε τη θέση (κοντά στο Διμήνι) και την έκταση (1.450 στρέμματα) της βιομηχανικής περιοχής, βασίστηκε στη μελέτη που εκπονήθηκε από το Γραφείο Δοξιάδη το 1967. Στη ΒΙ.ΠΕ. εγκαταστάθηκαν μεγάλες βιομηχανικές μονάδες (εταιρία Μεταλλικών Κατασκευών-METKA, χαλυβουργία Θεσσαλίας) αλλά και μικρότερες, συγκεντρώνοντας σταδιακά μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων. Εκτός από τη ΒΙ.ΠΕ., βιομηχανική δραστηριότητα αναπτύχθηκε και στον κόλπο της Αγριάς με την εγκατάσταση των τσιμεντοβιομηχανιών Όλυμπος και ΑΓΕΤ προκαλώντας όμως μόνιμα περιβαλλοντικά προβλήματα. Σύμφωνα με στοιχεία του Εμπορικού και Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Βόλου, στην ευρύτερη περιοχή του Βόλου λειτουργούσαν συνολικά 102 βιομηχανικές επιχειρήσεις^{cxix}.

Όπως αναφέρθηκε, το δεύτερο σημαντικό έργο για τον αστικό χώρο εκείνη τη χρονική περίοδο, αποτέλεσε η κατασκευή νέου προβλήτα (του Σιλό) μετά από απόφαση της Λιμενικής Επιτροπής το 1964, καθώς ο Βόλος εξακολουθούσε να αποτελεί το τρίτο λιμάνι της χώρας αν και η κίνησή του είχε περιοριστεί. Το μήκος του νέου προβλήτα έφτανε τα 250μ. και η δυναμικότητά του τους 15.000 τόνους.

Η υλοποίηση των δυο αυτών έργων εντάσσεται σε ένα γενικότερο πλαίσιο χωροταξικών ανακατατάξεων που ευνοούσαν την περιοχή του Βόλου, όπως η χάραξη της νέας εθνικής οδού Πατρών – Αθηνών – Θεσσαλονίκης – Καβάλας όπου ο Βόλος βρισκόταν στο μέσο των δυο μεγάλων αστικών κέντρων (Αθήνας και Θεσσαλονίκης). Αργότερα, το 1977 το λιμάνι του Βόλου επιλέχθηκε ως σταθμός της πορθμειακής γραμμής Βόλου – Συρίας αυξάνοντας την κίνηση της πόλης αλλά ταυτόχρονα προκαλώντας περιβαλλοντική επιβάρυνση και πολεοδομικά προβλήματα λόγω της απουσίας επαρκών υποδομών. Η γραμμή λειτούργησε έως και το 1985.

Συνοψίζοντας, στην ενότητα αυτή έγινε εκτενής αναφορά στη διαχρονική οικιστική ανάπτυξη που παρατηρήθηκε στην περιοχή καθώς και σε όλους εκείνους τους παράγοντες που συντέλεσαν στην ίδρυση, στο μετασχηματισμό και στην διαμόρφωση της σημερινής μορφής της πόλης.

5.3. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

5.3.1. Ιστορική Εξέλιξη

Μετά την προσάρτηση του Βόλου στην ελληνική επικράτεια, εγκρίθηκε το πολεοδομικό σχέδιο της πόλης, στα πλαίσια της οργάνωσης του αστικού χώρου του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Κύρια χαρακτηριστικά του σχεδίου τα οποία προσδιόρισαν και τη μεταγενέστερη εικόνα της πόλης, ήταν αφενός ότι ενοποιούσε τα δυο κέντρα (παλαιό – οθωμανικό και νέο – εμπορικό), ορίζοντας την πρώην διαχωριστική ζώνη σε κεντρική πλατεία της πόλης, και αφετέρου περιλάμβανε επιφάνεια μεγαλύτερη από την κατοικημένη ως πρόβλεψη για την ανάπτυξη που θα επακολουθούσε, ενώ η μέριμνα για τους δημόσιους χώρους ήταν ελλιπής.

Το κάστρο, τα Παλιά και η «Νέα πόλις του Βόλου», σχέδιο της Β. Χαστάογλου, πηγή: www.diki.gr

Βέβαια, όπως επισημαίνει και η Β. Χαστάογλου, το πολεοδομικό σχέδιο παρουσίαζε ελλείψεις συγκριτικά με τα «μνημειώδη σχέδια της Αθήνας, του Πειραιά και της Ερέτριας [...] γεγονός που φαίνεται στην απουσία πρόβλεψης διακεκριμένων θέσεων για τα ποικίλα δημόσια και κοινωφελή κτίρια που απαιτεί η εξέλιξη της αστικής ζωής»^{cxix}, ενώ η περιγραφή του γνωστού λογοτέχνη Ζ. Παπαντωνίου σκιαγραφεί τη φυσιογνωμία της πόλης την εποχή μετά την απελευθέρωσή της, καθώς και τις ελλείψεις που παρουσίαζε: «ο Βόλος έχει αναπτυχθεί στη διάσταση του μήκους, στην παραλιακή φορά που έχει πάρει έναν αιώνα κι εδώ από το εμπορικό ένστικτο. Είναι γεωμετρημένος, κομμένος σε κανονικά τετραγωνάκια. Η νοικοκυροσύνη, η άγνοια μαζί και η ανυπομονησία των Βολιωτών να χαρούν την ευτυχία της ελευθερίας, εχάραξεν την πόλη με χάρακα επιμελή μαθηματικό. Πλατείες δεν έχει. Είναι η έλλειψίς του. Η νοικοκυρική ρυμοτομία του '81 του έδωσε μεγάλους δρόμους κατά μήκος, όχι όμως και μεγάλες λεωφόρους προς τα βουνά που σχίζοντας το πλέγμα των στενών δρόμων, θ' άφηναν το σμαράγδι του Πηλίου να χυθεί ως το λιμάνι. Τους υμεναίους αυτούς του πράσινου και του κυανού τους ματαίωσεν η στεναχωρημένη ρυμοτομία της οριζόντιας

και της καθέτου που είναι το χαρακτηριστικό του Βόλου και η μονοτονία των ελαιώνων του^{cxix}».

Η ορθογωνική μορφή του αστικού ιστού φανερώνει την πρόθεση των αρχών για ρήξη με τα οθωμανικά στοιχεία του πρόσφατου παρελθόντος και εφαρμογή του ευρωπαϊκού προτύπου του νεοκλασικισμού. Το αποτέλεσμα βέβαια επηρέασε τη διαμόρφωση της εικόνας της πόλης, ακόμη και μέχρι τις μέρες μας, διότι όχι μόνο δε λήφθηκαν υπόψη ζητήματα προστασίας και ανάδειξης της φυσιογνωμίας της πόλης που αφορούσαν για παράδειγμα στη μεσαιωνική – βυζαντινή και οθωμανική ιστορία της, αλλά όπως αναφέρθηκε έγινε συστηματική προσπάθεια αφανισμού τους. Χαρακτηριστικό στοιχείο αποτελεί η ρυμοτόμηση της συνοικίας του κάστρου μετά την αποχώρηση των Τούρκων με την κατεδάφιση της περιτείχισης, την πλήρωση της περιμετρικής τάφρου και την ευθυγράμμιση και διαπλάτυνση των δρόμων της συνοικίας^{cxix}.

Καθοριστική επίδραση στον τομέα της πολεοδομικής εξέλιξης της πόλης είχε η ανάπτυξη της βιομηχανίας και κατ' επέκταση η συμβολή της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Τα πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα που προέκυψαν από την εγκατάσταση μεγάλου αριθμού βιομηχανικών μονάδων δεν αφορούσαν μόνο στη χωροθέτηση των εργοστασίων εντός του αστικού ιστού και κυρίως πλησίον των δικτύων μεταφορών που διέθετε εκείνη την περίοδο η πόλη (σιδηροδρομικός σταθμός και λιμάνι), χωρίς όμως να δημιουργηθούν μονολειτουργικές ζώνες και ασυνέχειες στο πολεοδομικό συγκρότημα. Αφορούσαν στο σύνολο της οικονομικής και κοινωνική ζωής, αναπληρώνοντας τις ελλείψεις στην ανεπάρκεια απαραίτητων δημοσίων κτιρίων (νοσοκομείο, ορφανοτροφείο, μουσείο) οι οποίες καλύφθηκαν μέσω δωρεών, συμβάλλοντας έτσι καθοριστικά στην ομαλή λειτουργία της πόλης.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην διαμόρφωση του παραλιακού μετώπου, μιας και αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα σημεία αναφοράς της πόλης (βλ. ενότητα: θαλάσσιο μέτωπο). Το 1886 έγινε διαπλάτυνση της προκυμαίας Αργοναυτών προσδίδοντας στην πόλη το σημαντικότερο ίσως δημόσιο χώρο της.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η οικονομική ακμή η οποία στηρίχθηκε στη βιομηχανική ανάπτυξη και την ιδιωτική πρωτοβουλία, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξη του χώρου αλλά και του πληθυσμού, προσδίδοντας σαφή στοιχεία αστικότητας. Σε ότι αφορά το χώρο, την περίοδο αυτή παρατηρείται επέκταση της πόλης προς την ανατολική της πλευρά (δηλ. προς το λόφο της Γορίτσας) ενώ οι κοινωνικές διαφορές είναι απόρροια της οικονομικής διαφοροποίησης του πληθυσμού, ορίζοντας αντίστοιχα περιοχές όπου κατοικούν εύποροι αστοί και περιοχές που διαμένουν χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα.

➤ Η περίοδος του μεσοπολέμου

Οι θεσμικές αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν με το διάταγμα του 1923 «περί σχεδίων πόλεων, κωμών και συνοικισμών του κράτους και οικοδομής αυτών» και αφορούσαν στον εκσυγχρονισμό των αστικών κέντρων με την αναθεώρηση του υφιστάμενου σχεδίου πόλεως και την πρόβλεψη ζωνών αστικών λειτουργιών καθώς και άλλων πολεοδομικών θεμάτων, αποτέλεσαν την αιτία για την επέκταση του σχεδίου του Βόλου προς την ανατολική και τη νοτιοδυτική πλευρά της πόλης^{cxix}.

Κάτω από τις πιέσεις των ιδιωτών για αποφυγή απαλλοτριώσεων και εξασφάλιση των οικοπέδων τους, το τελικό σχέδιο επέκτασης της πόλης το οποίο εγκρίθηκε το 1930 και ίσχυσε μέχρι το 1956, περιλάμβανε λιγότερους δημόσιους χώρους από αυτούς που τελικά προέβλεπε, και οριοθετούσε τον αστικό χώρο μεταξύ των χειμάρρων του Κραυσίδωνα και του Αναύρου και βόρεια μέχρι τις οδούς Εθνικής Αντιστάσεως και Στρ. Μακρυγιάννη.

Σημαντικός σταθμός για την πολεοδομική εξέλιξη του Βόλου αποτέλεσε η εγκατάσταση μεγάλου αριθμού προσφύγων δυτικά του Κραυσίδωνα, γεγονός που οδήγησε στην απότομη επέκταση της πόλης. Ο συνοικισμός είχε καθαρά προαστιακό χαρακτήρα, με την μεγαλύτερη έκτασή του να καλύπτει ανάγκες οικιστικές ενώ διέθετε 3 πλατείες και 2 δημοτικά σχολεία^{cxix}.

➤ Η περίοδος μετά τους σεισμούς (1955-1957).

Η ιστορική περίοδος που στάθηκε καθοριστική για την πολεοδομική εξέλιξη της πόλης ήταν αυτή των σεισμών ('55-'57). Οι εξωτερικές αυτές συνθήκες οδήγησαν σε αναγκαστικό μετασχηματισμό του αστικού χώρου ενώ οι επιλογές που έγιναν από τη στρατιωτική διοίκηση που ανέλαβε την ανοικοδόμηση της πόλης, με κύριο χαρακτηριστικό την πρακτική των ταχύρυθμων λύσεων για την άμεση αποκατάσταση των σεισμοπαθών, παραγκωνίζοντας τις δημοτικές αρχές, επηρέασαν τη μορφή της μέχρι και σήμερα.

Συγκεκριμένα, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι την περίοδο αυτή η πόλη οικοδομείται πάνω στο παλιό σχέδιο ενώ η επέκταση που πραγματοποιήθηκε εξυπηρετούσε πρακτικούς σκοπούς, όπως αυτόν της ενσωμάτωσης οικοπέδων περιφερειακών συνοικιών στο πρόγραμμα δανειοδότησης προκειμένου να χρηματοδοτηθεί από το κράτος η ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων κατοικιών.

Κύριο γνώρισμα των επιλογών που έγιναν ήταν η έλλειψη πολεοδομικού σχεδιασμού με άμεση συνέπεια η πόλη να μην εκμεταλλευτεί, για άλλη μια φορά, την ευκαιρία για την εφαρμογή ενός πολεοδομικού σχεδίου που θα της προσέδιδε ανανεωμένη εικόνα με σαφή προγραμματισμό για τους απαραίτητους δημόσιους και κοινωφελείς χώρους καθώς και για πρόβλεψη σε θέματα ρυμοτομίας. Παράλληλα, σε ότι αφορά τα δημόσια κτίρια, πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι σε αντίθεση με τα Ιόνια Νησιά, η ανέγερσή τους δεν εντάχθηκε σε πρόγραμμα ανοικοδόμησης αλλά ακολουθήθηκε η πρακτική της δανειοδότησης από το δημόσιο, με αποτέλεσμα να καθυστερήσει η υλοποίηση των αντίστοιχων σχεδίων^{cxix}.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στη χωροθέτηση των παραγωγικών δραστηριοτήτων της πόλης και συγκεκριμένα στη δημιουργία της βιομηχανικής ζώνης και στην επέκταση του λιμανιού, έργα που επηρέασαν αποφασιστικά και τις αντίστοιχες χρήσεις γης στον ευρύτερο αστικό χώρο.

Η ΒΙ.ΠΕ ιδρύθηκε στον περιαστικό χώρο κοντά στο Διμήνι, σε απόσταση 8 χλμ. από την πόλη και προσέλκυσε μεγάλες βιομηχανικές μονάδες, ενώ η επιλογή της κατασκευής νέων έργων επέκτασης του λιμανιού από τη Λιμενική Επιτροπή συνδυάστηκε με την χάραξη της νέας εθνικής οδού Πατρών – Αθηνών – Θεσσαλονίκης – Καβάλας που αναδείκνυε την κεντρική θέση που είχε στον μεταφορικό οδικό άξονα η πόλη του Βόλου.

5.3.2. Η σύγχρονη εικόνα της πόλης

Σε ότι αφορά τη σύγχρονη εικόνα της πόλης του Βόλου, διαμορφώθηκε όπως και στην πλειοψηφία των ελληνικών αστικών κέντρων, από το σύστημα αντιπαροχών και την ανέγερση πολυκατοικιών προκειμένου να αντιμετωπιστεί το φαινόμενο της αστυφιλίας από τις αρχές της δεκαετίας του '60. Παρατηρείται λοιπόν το φαινόμενο της επέκτασης της πόλης όχι σε οριζόντια αλλά σε κάθετη μορφή.

Βέβαια, συγκριτικά με τις υπόλοιπες θεσσαλικές πόλεις, ο Βόλος παρουσιάζει την ιδιομορφία της καθυστέρησης της ανέγερσης πολυκατοικιών. Το γεγονός αυτό οφείλεται στους σεισμούς και στην πρακτική της αυτοστέγασης που ακολούθησαν οι ιδιοκτήτες των οικοπέδων ανεγείροντας μονώροφες και διώροφες οικίες. Συνέπεια της πρακτικής αυτής ήταν να καθυστερήσει και η ανάπτυξη του τομέα της εκμετάλλευσης και κερδοσκοπίας του αστικού χώρου. Άλλωστε οι επιλογές των επενδύσεων που υλοποιούνταν στο Βόλο εξακολουθούσαν να αφορούν στο δευτερογενή τομέα, αν και παρατηρούνταν φαινόμενα ύφεσης, ενώ δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί και το γεγονός ότι εξαιτίας των σεισμών παρατηρούνταν οικονομική δυσχέρεια.

Η εκμετάλλευση της αστικής γης νομιμοποιείται και ουσιαστικά ενθαρρύνεται από την πολιτεία με τις αναθεωρήσεις του οικοδομικού κανονισμού το '62, το '66 και το '70 με κύριο χαρακτηριστικό την αύξηση των συντελεστών δόμησης και την εφαρμογή του συστήματος της αντιπαροχής το οποίο εφαρμόστηκε σε ευρεία κλίμακα στο Βόλο μετά τη δεκαετία του 1970 και διαμόρφωσε σε γενικές γραμμές τη σημερινή εικόνα της πόλης.

Η αντιμετώπιση των χωροταξικών και πολεοδομικών θεμάτων που αφορούν γενικότερα τον αστικό χώρο, ήδη από τη δεκαετία του 1970 και ιδιαίτερα μετά την εκδήλωση του φαινομένου της αστικοποίησης, κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη για συνολική και οργανωμένη ρύθμιση μέσω κεντρικής υπηρεσίας (Υπουργείο Εσωτερικών). Η εκπόνηση ρυθμιστικών σχεδίων αποτέλεσε λοιπόν το νέο εργαλείο για τη χάραξη πολεοδομικής πολιτικής.

Σε ότι αφορά τη Χωροταξική και Ρυθμιστική μελέτη για το Βόλο, χαρακτηρίζεται από τον προσδιορισμό του «προφίλ» της πόλης, δηλαδή των στοιχείων εκείνων (φυσικοί και τεχνητοί πόροι, υποδομές) που σχετίζονται με την ανάπτυξη του δευτερογενή (βιομηχανίες) αλλά και του τριτογενή τομέα (τουρισμός). Με άλλα λόγια γίνεται προσπάθεια ανάδειξης των αναπτυξιακών δυνατοτήτων του Βόλου, γεγονός που είχε αντίκτυπο στην πολεοδομική εξέλιξη της πόλης και κατ' επέκταση στη φυσιογνωμία της. Αφενός ο Βόλος συνδέεται με τη Λάρισα ως δίπολο ανάπτυξης σε περιφερειακό επίπεδο και αφετέρου επισημάνθηκε ο ρόλος του στην τουριστική ανάπτυξη του Πηλίου και των Βόρειων Σποράδων.

Η έλλειψη όμως πολεοδομικού σχεδιασμού ή καλύτερα η αδυναμία πλήρους εφαρμογής των μελετών εξαιτίας των πιέσεων που δημιουργούνταν από ιδιωτικά συμφέροντα, είχε ως αποτέλεσμα την άναρχη δόμηση αλλά και την ανεπάρκεια υποδομών, γεγονός που αποδεικνύεται για παράδειγμα από την έλλειψη χώρων στάθμευσης στο κέντρο της πόλης και τη δημιουργία έντονου κυκλοφοριακού προβλήματος.

Παράλληλα, ο μικρός αριθμός δημόσιων χώρων αποδίδει στο πολεοδομικό συγκρότημα ποσοστό μόλις 3% πρασίνου^{cxix}. Η έλλειψη βέβαια ανοικτών χώρων αντισταθμίζεται στην πόλη από την ύπαρξη θαλάσσιου μετώπου το οποίο είναι

ικανοποιητικά αξιοποιημένο, με την παραλία και το πάρκο του Αγ. Κωνσταντίνου να αποτελούν σημεία αναφοράς τόσο για τους ντόπιους όσο και για τους επισκέπτες.

Μια άλλη επισήμανση που αφορά την πολεοδομική συγκρότηση του αστικού χώρου, σχετίζεται με τις ασυνέχειες που παρατηρούνται στο κέντρο της πόλης όπως παρατηρεί η Α. Γοσποδίνη^{cxix}. Οι πολεοδομικές ρυθμίσεις που έγιναν από την εποχή που ο Βόλος απελευθερώθηκε από τους Τούρκους δεν κατάφεραν να εξαλείψουν τα δυο διακεκριμένα τμήματα της πόλης – το ένα στα δυτικά γύρω από το κάστρο και τον σημερινό σιδηροδρομικό σταθμό και το άλλο στα ανατολικά, ανεπτυγμένο με βάση το υποδάμειο σύστημα – τμήματα τα οποία δίνουν και το χρονικό στίγμα περάσματος της πόλης από τη μεσαιωνική στη σύγχρονη, μετά το 19^ο αιώνα, εποχή. Η ασυνέχεια που διατηρείται στον αστικό χώρο και αναπαράγεται με το πέρασμα του χρόνου δημιουργεί πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα τα οποία ξεφεύγουν από τη θεματική της πολεοδομίας και επεκτείνονται σε κοινωνική διαίρεση, υποβάθμιση του αστικού χώρου και κατανομή λειτουργιών στο χώρο^{cxix}.

Ορίζοντας το κέντρο της πόλης εκείνο το κομμάτι του αστικού ιστού που οριοθετείται νότια από τη θάλασσα, δυτικά από το χείμαρρο Κραυσίδωνα, βόρεια από την οδό Γ. Δήμου και ανατολικά από το χείμαρρο Άναυρο, δημιουργείται ασυνέχεια από τα κτίρια του Οργανισμού Λιμένος καθώς και από τα κτίρια και τις γραμμές και τα κτίρια του σιδηροδρομικού σταθμού, έχοντας ως αποτέλεσμα τη δημιουργία, όπως προαναφέρθηκε, δυτικού και ανατολικού τομέα με άμεση συνέπεια την περιθωριοποίηση της περιοχής του Κάστρου και γενικότερα των Παλαιών^{cxix}. Παράλληλα η απουσία συγκροτημένου αστικού κέντρου δίνει την αίσθηση μιας αστικής σύνθεσης χωρίς συνεκτικό ιστό^{cxix}.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η πόλη του Βόλου χαρακτηρίζεται από ασυνέχειες που τονίζουν τα δυο διαφορετικά τμήματα της πόλης, το δυτικό και το ανατολικό. Για το λόγο αυτό δεν γίνεται αντιληπτή ως ενότητα αλλά βιώνεται αποσπασματικά, ενώ ο αστικός χώρος δεν έχει ιστορικό κέντρο αλλά μόνο εμπορικό. Ένα πρόσθετο χαρακτηριστικό της πόλης είναι και η ασυνέχεια που παρατηρείται μεταξύ του θαλάσσιου μετώπου της και του υπόλοιπου ιστού, εξαιτίας της μεγάλης κυκλοφοριακής κίνησης που παρατηρείται στις οδούς Δημητριάδος και Ιάσονος και που διαχωρίζει τα δυο αυτά τμήματα^{cxix}. Επίσης είναι δομημένη σύμφωνα με το υποδάμειο σύστημα με σχήμα «αστική κτένας» και με τους κάθετους δρόμους να «σκοπεύουν» τα χωριά του Πηλίου^{cxix}.

5.4. ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

Οι αναφορά στις χρήσεις γης μιας πόλης αποτελεί βασικό εργαλείο για την κατανόηση της δομής του αστικού χώρου, καθώς προσδιορίζει τη χωροθέτηση βασικών λειτουργιών και συγκεκριμένα της γενικής κατοικίας, των κοινωνικών εξυπηρετήσεων (περίθαλψη – πρόνοια), των δημόσιων υπηρεσιών, της εμπορικής δραστηριότητας και της βιοτεχνικής ή βιομηχανικής παραγωγής, της διοίκησης (Νομαρχία, Δημαρχείο) καθώς και των χώρων αναψυχής.

Το πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου περιλαμβάνει το Δήμο Βόλου, Ν. Ιωνίας και άλλους μικρότερους περιαστικούς δήμους (Αισωνίας, Ιωλκού, Αγριάς). Σε ότι αφορά το Δήμο Βόλου οι κεντρικές λειτουργίες της πόλης χωροθετούνται κατά μήκος των μεγάλων οδικών αξόνων. Η εμπορική δραστηριότητα της πόλης συγκεντρώνεται κυρίως στις οδούς Ερμού και Δημητριάδος καθώς και στους κάθετους δρόμους, ορίζοντας ένα τμήμα το οποίο είναι πεζοδρομημένο για καλύτερη εξυπηρέτηση.

Στα δυτικά της πόλης συγκεντρώνεται η βιομηχανία σε δυο ζώνες, ενώ ανατολικά βρίσκεται η «ΑΓΕΤ ΗΡΑΚΛΗΣ», μια από τις μεγαλύτερες τσιμεντοβιομηχανίες της Ευρώπης η οποία παρά το γεγονός ότι συμβάλλει στην ανάπτυξη και την απασχόληση της περιοχής, ευθύνεται για περιβαλλοντικά προβλήματα (π.χ. ατμοσφαιρική ρύπανση) κυρίως στους οικισμούς της άλλης Μεριάς και της Αγριάς.

Οι υπηρεσίες χωροθετούνται στο κεντρικό τμήμα της πόλης και κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου και συγκεκριμένα του κεντρικού λιμανιού. Τέλος η βιοτεχνική ζώνη καταλαμβάνει το νοτιοδυτικό τμήμα του συγκροτήματος, ενώ υπάρχει σχετική διασπορά αυτής της δραστηριότητας σε ολόκληρο τον πολεοδομικό ιστό ^{cxix}.

Η κοινωνική διαστρωμάτωση του αστικού κέντρου αντικατοπτρίζεται σε ομοιογενείς γειτονιές με βάση την εισοδηματική θέση των κατοίκων. Συγκεκριμένα, τα υψηλά κοινωνικά στρώματα συγκεντρώνονται στο κέντρο (περιοχή Αγ. Νικολάου, Αγ. Κωνσταντίνου και παραλίας) καθώς και στις περιαστικές περιοχές της Άλλης Μεριάς και του Άνω Βόλου, ενώ τα πιο λαϊκά στρώματα συγκεντρώνονται στις δυτικές και βορειοδυτικές συνοικίες (Αγ. Ανάργυροι, Νεάπολη, Ν. Ιωνία).

Οι δυο μεγαλύτεροι δήμοι (Βόλου και Ν. Ιωνίας) έχουν ως φυσικό τους όριο τον χείμαρρο Κραυσίδωνα και τη σιδηροδρομική γραμμή Λάρισας – Βόλου, με αποτέλεσμα την λειτουργία δυο πόλων έλξης κεντρικών λειτουργιών στο ίδιο ΠΣ, ενώ συνδέονται μεταξύ τους μέσω του κεντρικού άξονα 2ας Νοεμβρίου – Ειρήνης.

Επίσης το ΠΣ Βόλου στο Ν. Μαγνησίας λειτουργεί ως πόλος εμπορίου και υπηρεσιών και λιγότερο ως εργασία αφού οι ημιαστικές και αγροτικές περιοχές παρουσιάζουν σχετική αυτάρκεια όσον αφορά την απασχόληση ^{cxix}.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι το αστικό τοπίο του Βόλου παρουσιάζει έντονη ποικιλομορφία, από την πολύβουη Ιάσωνος, μέχρι τις ήσυχες μονοκατοικίες με τις πλακόστρωτες αυλές και τους κήπους, γεγονός που σε ορισμένες περιπτώσεις όπου παρατηρείται μικτή χρήση γης να δημιουργούνται προβλήματα συγκρούσεις χρήσεων γης.

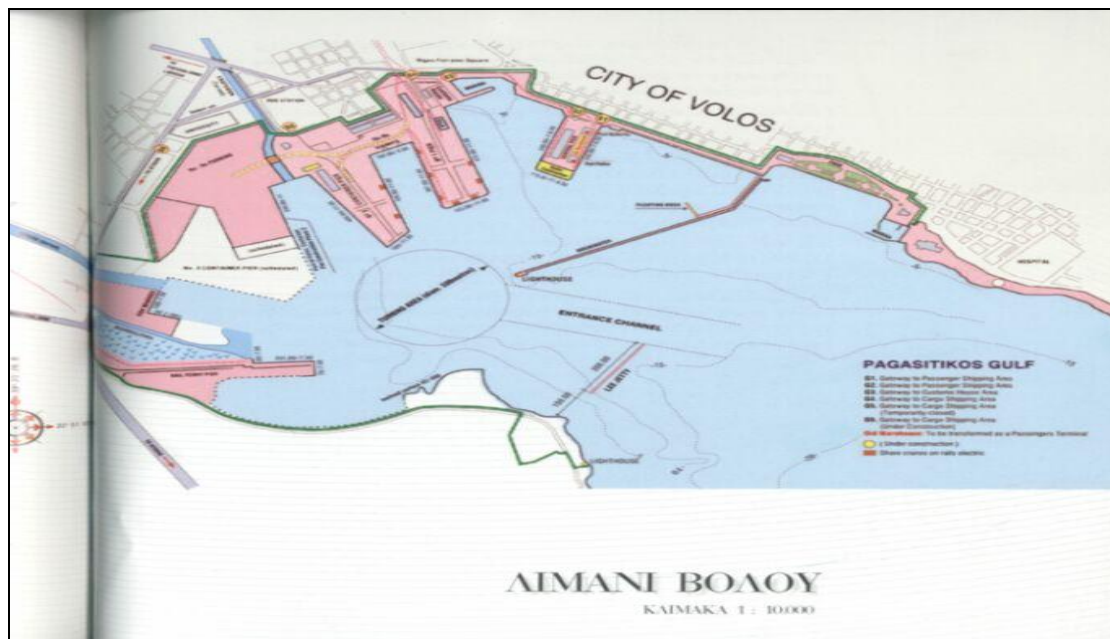

5.5. ΤΟ ΘΑΛΑΣΣΙΟ ΜΕΤΩΠΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Οι παραλιακές πόλεις διαθέτουν το προνόμιο να έχουν μια στενή σχέση με το νερό, γεγονός που τους προσδίδει μια αυθεντική αναφορά με το φυσικό στοιχείο εντός του αστικού χώρου και ένα συντελεστή αισθητικής περισσότερο, και όχι λειτουργικής βαρύτητας. Αποτελεί το φυσικό σκηνικό στο σχεδιασμό του δημόσιου χώρου προσφέροντας εκ προοιμίου χαρακτηριστικά υψηλής ποιότητας στο αστικό τοπίο, με κυρίαρχο στοιχείο τον ανοικτό – κενό τόπο. Σε ότι αφορά τις ελληνικές παραθαλάσσιες πόλεις που ο συγκεκριμένος τρόπος ανάπτυξής τους επέβαλλε την απουσία μεγάλων και οργανωμένων δημόσιων χώρων πρασίνου, το νερό και πιο συγκεκριμένα το θαλάσσιο μέτωπο, εμφανίζεται ως το πιο ζωτικό στοιχείο διεξόδου από την ασφυκτική τους δομή^{cxix}.

Η σχέση του Βόλου με τη θάλασσα αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της φυσιογνωμίας της πόλης, της ιστορίας της, αλλά και της εξέλιξής της. Αναμφισβήτητα αποτελεί σημείο αναφοράς του αστικού χώρου σε όλη τη διάρκεια της ιστορίας της με πολυσύνθετο ρόλο, οικονομικό εξαιτίας του λιμανιού και των αλλαγών που έφερε η επικοινωνία της πόλης με άλλα κοντινά και μακρινά λιμάνια, κοινωνικό εξαιτίας της συμβολής του στην ισχυροποίηση της αστικής τάξης καθώς και των συνεπαγόμενων ταξικών ανακατατάξεων, καλλιτεχνικό εξαιτίας της επιλογής της ως θεματογραφία από τους θαλασσογράφους της περιοχής, αλλά και αθλητικό αφού ανέδειξε σημαντικούς αθλητές σε θαλάσσια σπορ (σημαντική ναυταθλητική ιστορία της πόλης με κορυφαίους τους ολυμπιονίκες Β. Πολύμερο-Ν. Σκιαθίτη, 2004).

Η ακτογραμμή μήκους 8 χλμ., ορίζεται γεωγραφικά από την έντονη καμπύλη που δημιουργείται στην παραλία στα Πευκάκια, γίνεται οδοντωτή στην περιοχή του λιμανιού, συνεχίζει ευθύγραμμη στην προκυμαία των Αργοναυτών και τεθλασμένη στο πάρκο του Αγ. Κωνσταντίνου, καταλήγοντας κυματοειδής στην παραλία του Αναύρου^{cxix} (βλ. σχετικό χάρτη ο οποίος παρατίθεται στη βιβλιογραφία της ενότητας).

Πηγή: www.giamakos.gr

5.5.1 Ιστορία

Στο θαλάσσιο μέτωπο της πόλης είναι ευδιάκριτοι οι μετασχηματισμοί που έλαβαν χώρα στην ιστορική εξέλιξη του πολεοδομικού συγκροτήματος. Το νέο εμπορικό προάστιο που αναπτύχθηκε από το 1840, χωροθετήθηκε ανατολικά του οθωμανικού κάστρου κατά μήκος της ακτογραμμής έτσι ώστε να γίνει εκμετάλλευση του φυσικού λιμανιού με τον καλύτερο τρόπο.

Η ένταξη του Βόλου στο ελληνικό κράτος (1881) σήμανε και την μεγάλη ακμή που ακολούθησε ως αποτέλεσμα της υλοποίησης σημαντικών έργων υποδομής, κυρίως στο μεταφορικό τομέα (σιδηρόδρομος και λιμάνι), αναδεικνύοντας την πόλη στο τρίτο λιμάνι και το δεύτερο βιομηχανικό κέντρο της χώρας. Άμεση συνέπεια των έργων αυτών ήταν ο μετασχηματισμός της παράκτιας ζώνης με συνεχής επιχωματώσεις μέχρι το 1915 και την καθολική μετατροπή του ήπιου φυσικού λιμανιού με τα καΐκια και την παλιά σκάλα, σε σύγχρονο για την εποχή λιμάνι που διέθετε κεντρικό προβλήτα, κυματοθραύστη και την αποβάθρα των σιδηροδρομικών γραμμών^{cxix}.

Παράλληλα, εκτός από τη δημιουργία κατάλληλων υποδομών οι οποίες συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, η διαπλάτυνση της προκυμαίας Αργοναυτών το 1886 πρόσθεσε στην πόλη τον πιο σημαντικό δημόσιο χώρο της, όπως παρατηρεί και ο Ζαχαρίας Παπαντωνίου: «...Όταν μια ολόκληρη Θεσσαλονίκη, χαραγμένη από τον Εμπράρ, έπειτα από μια σαρωτική πυρκαϊά, καταδικάστηκε μ' όλη αυτή την εξαιρετική τύχη να μείνη με μια τρισκακόμοιρη λουρίδα παραλίας, πώς να μη θεωρήση κανείς εξαιρετικό ελληνικό φαινόμενο την προκυμαία του Βόλου. Είκοσι μέτρα πλάτος το ασφαλτόστρωμα, δέκα μέτρων πλάτος τα πεζοδρόμια που το πλαισιώνουν. Και το μήκος δυο χιλιομέτρων! Μακάριο έργο, αληθινό μνημείο δημοτικής πρόνοιας. Μόνον ο Βόλος στην Ελλάδα ετόλμησε τέτοια παραλιακή λεωφόρο. Αυτή είναι η πλατεία του – πλατείες δεν υπάρχουν στην πόλι – αυτή ο περίπατός του, το εντευκτήριό του και το θεωρείο του»^{cxix} (Ζαχαρίας Παπαντωνίου 1937).

Το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης, πηγή: : www.diki.gr/museum/city/chronos

Άλλωστε, τόσο τα σημαντικά κτίρια που στέγαζαν κεντρικές αστικές λειτουργίες όπως για παράδειγμα το Αγχιλοπούλειο Νοσοκομείο, το Αθανασάκειο Μουσείο, όσο και οι κατοικίες μεγαλοαστών, χωροθετήθηκαν στην παραλιακή ζώνη με προσανατολισμό προς τη θάλασσα.

Κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου προστέθηκαν επιβλητικά κτίρια ξενοδοχείων και τραπεζών στην παραλιακή ζώνη, ενώ έγινε και η πρώτη προσπάθεια εξωραϊσμού του πάρκου του Αγ. Κωνσταντίνου. Η περίοδος που ακολούθησε είχε ως χαρακτηριστικό την στέρηση αξιόλογου αρχιτεκτονικού κτιριακού εξοπλισμού της πόλης, εξαιτίας των σεισμών (1955-1957) και τις αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν με την έλευση της πολυκατοικίας να αποτελεί την κυρίαρχη μεταβολή στην εικόνα της παραλίας.

Αξιόλογοι μετασχηματισμοί στο θαλάσσιο μέτωπο της πόλης αποτέλεσαν: η οικοδόμηση του σημερινού δημαρχιακού μεγάρου και του δημοτικού θεάτρου στη δυτική πλευρά της ακτογραμμής, και η διαμόρφωση του πάρκου του Αναύρου με την ανέγερση του Ξενία να αποτελεί το σημαντικότερο κτίριο αναφοράς.

5.5.2. Περιγραφή του θαλάσσιου μετώπου

Κύριο χαρακτηριστικό του θαλάσσιου μετώπου του Βόλου είναι ότι φιλοξενεί μια πληθώρα λειτουργιών. Συγκεκριμένα, κατά μήκος της ακτογραμμής υπάρχουν ζώνες κατοικίας, αναψυχής, υπηρεσιών, βιομηχανικών και εμπορικών δραστηριοτήτων που ορίζουν και τους αντίστοιχους τύπος κτιρίων που στεγάζονται (ογκώδη κτίρια του λιμανιού, λιγοστές μονοκατοικίες, πολυτελείς πολυκατοικίες).

Οριοθετώντας γεωγραφικά το θαλάσσιο μέτωπο, ο χαμηλός λόφος των Πευκακίων, αποτελεί το δυτικό σύνορό του, ενώ αντίστοιχα ανατολικά ο λόφος της Γορίτσας, και οι δυο περιοχές που αναπτύχθηκαν σημαντικοί αρχαίοι οικισμοί (Δημητριάδα και Ιωλκός) λόγω της πλεονεκτικής γεωγραφικής θέσης.

Ανάμεσα στα δυο αυτά φυσικά όρια εκτείνεται η παραθαλάσσια περιοχή με ποικίλη μορφολογία. Αρχικά, στην περιοχή της Μπουρμπουλίθρας βρίσκεται το πάρκο του Άρεως και δίπλα το εμπορικό λιμάνι με τις αντίστοιχες μονολειτουργικές δραστηριότητες. Δίπλα στεγάζονται οι υπηρεσίες πολυτεχνικών σχολών του

πανεπιστημίου στο παλιό βιομηχανικό συγκρότημα Παπαρήγα, ενώ προχωρώντας συναντάμε τις σιδηροδρομικές γραμμές κάθετα στην ακτή. Λίγο πιο πίσω από την κεντρική λεωφόρο που διασχίζει την πόλη, η πλατεία Ρήγα Φεραίου είναι ο επόμενος εύκολα αναγνωρίσιμος δημόσιος χώρος στον οποίο υπάρχει το Δημαρχείο, το Δημοτικό θέατρο, το ανοικτό θέατρο και το εστιατόριο, ενώ μπροστά από το δρόμο υπάρχει η ψαραγορά και η αλιευτική σκάλα.

Ακολουθεί η ευθύγραμμη προκυμαία των Αργοναυτών (παλιό όριο του εμπορικού προαστίου) που αποτελεί τόπο προσρισμού για ντόπιους και επισκέπτες προς τις καφετέριες, τα τσιπουράδικα και τον κοντινό κινηματογράφο. Σημείο αναφοράς σε αυτό το τμήμα της παραλίας, αποτελεί η έδρα του πανεπιστημίου στεγασμένη στην παλιά καπναποθήκη Παπαστράτου. Ακριβώς μπροστά από το πανεπιστήμιο βρίσκεται το άγαλμα της Ελευθερίας ενώ μια πρόσφατη διαδρομή περιπάτου προστέθηκε με τη ζεύξη του ιστορικού κυματοθραύστη με το κρηπίδωμα της παραλίας (πεζογεφύρωση) δίνοντας τη δυνατότητα πανοραμικής θέας του αστικού μετώπου της πόλης και του Πηλίου^{cxix}.

Το πάρκο του Αγ. Κωνσταντίνου (το πρώτο πάρκο της πόλης) και ο ομώνυμος ναός στην άκρη της θάλασσας βρίσκονται κατά μήκος της παραλίας, ενώ ακολουθεί το πάρκο του Αναύρου συγκεντρώνοντας σημαντικά αξιοθέατα της πόλης, όπως η υπαίθρια έκθεση γλυπτών, το Ξενία, το Αρχαιολογικό Μουσείο και το ναό της Αγ. Τριάδος φιλοτεχνημένο από τον Γουναρόπουλο.

Η παραλία του Αναύρου κατά τους θερινούς αλλά και τους χειμερινούς μήνες, συγκεντρώνει αρκετούς κολυμβητές δίνοντας τη δυνατότητα μιας ευχάριστης επαφής με τη θάλασσα εντός του αστικού συγκροτήματος.

5.3. Η σύγχρονη εικόνα του θαλάσσιου μετώπου

Η πόλη του Βόλου έχει το ιδιαίτερο πλεονέκτημα να διατηρεί στο πέρασμα του χρόνου ανέπαφο το θαλάσσιο μέτωπο από επεμβάσεις που θα είχαν ως αποτέλεσμα την υποβάθμισή του, όπως συνέβη στην Πάτρα (κυριαρχία μονολειτουργικών λιμενικών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων), στο Ηράκλειο (χωροθέτηση οδικού άξονα βαριάς κυκλοφορίας στην παραλία της πόλης) ή στην Αλεξανδρούπολη.

Παρά το γεγονός ότι διατηρούνται σαφή ποιοτικά στοιχεία σε σχέση με άλλες ελληνικές παραθαλάσσιες πόλεις, είναι αναγκαίες κατάλληλες χωροταξικές και κυκλοφοριακές ρυθμίσεις στο θαλάσσιο μέτωπο του Βόλου και γύρω από αυτό οι οποίες θα το αναδείξουν, διατηρώντας τα στοιχεία σημαντικής ιστορικής μνήμης που διαθέτει και παράλληλα ξεπερνώντας την ασυνέχεια που έχει δημιουργηθεί μεταξύ του θαλάσσιου μετώπου της πόλης και του λοιπού πολεοδομικού συγκροτήματος η οποία έχει ως αποτέλεσμα την απομόνωση του σημαντικού αυτού χώρου από την υπόλοιπη ζωή της πόλης.

Το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης σήμερα, πηγή: www.volos-city.gr

5.6. ΔΗΜΟΣΙΟΙ ΧΩΡΟΙ

Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι οι δημόσιοι χώροι στις πόλεις θεωρούνται εκείνες οι χωρικές ενότητες οι οποίες αποτυπώνουν το δημόσιο πρόσωπο του αστικού χώρου, διαμορφώνουν την εικόνα της πόλης στη συλλογική συνείδηση των κατοίκων, αποτελούν τον τόπο συνάντησής τους και αναμφισβήτητα συμβάλλουν στη διαμόρφωση της τοπικής ιστορίας. Παράλληλα γίνονται άμεσα αναγνωρίσιμοι από τους επισκέπτες.

Ο δημόσιος αστικός χώρος περιλαμβάνει τα πάρκα και τις πλατείες, τους δρόμους, τα μνημεία, τους ανοικτούς χώρους και τα κτίρια δημόσιας χρήσης. Οποσδήποτε αποτελεί σύνθετο αντικείμενο συζήτησης, καθώς οι χώροι αυτοί φορτίζονται με διαφορετικές σημασίες. Αφενός, αποτελούν χώρους συλλογικότητας οι οποίοι μαζί με τα ιδιωτικά κτίρια εκφράζουν την τοπική ιστορική μνήμη (ιδεολογικοπολιτική διάσταση), και αφετέρου εξυπηρετούν τις σύγχρονες ανάγκες τόσο των κατοίκων όσο και των επισκεπτών.

Σε ότι αφορά την ελληνική πραγματικότητα, ο δημόσιος χώρος είναι παραμελημένος σε αντίθεση με τον υπόλοιπο ευρωπαϊκό. Ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής ανοικοδόμησης, ο ιδιωτικός χώρος αναπτύσσεται υπέρμετρα και άναρχα, με αποτέλεσμα ο δημόσιος χώρος να αποτελεί τον υπολειπόμενο χώρο του ιδιωτικού. Η έλλειψη δημόσιων χώρων και η κακή χωροταξική θέση των υφιστάμενων, φανερώνει υψηλούς βαθμούς εξατομίκευσης της σύγχρονης ελληνικής πόλης, με συνέπεια την αδυναμία οποιασδήποτε έκφρασης συλλογικότητας, διαμορφώνοντας με τον τρόπο αυτό ένα βασικό αρνητικό χαρακτηριστικό της σύγχρονης φυσιογνωμίας των πόλεων^{cxix}. Κατά αυτό τον τρόπο οι πυκνοδομημένες περιοχές στερούνται ελεύθερων χώρων πρασίνου και αναψυχής, ενώ το σύνολο του αστικού ιστού, εξαιτίας του κατακερματισμένου χώρου, χαρακτηρίζεται από ασυνέχειες.

Γίνεται λοιπόν κατανοητή η σημασία του δημόσιου χώρου στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της πόλης, καθώς και η συμβολή του στην ποιότητα του αστικού τοπίου. Άλλωστε, στη σύγχρονη πραγματικότητα έχουν διαμορφωθεί συνθήκες ανταγωνισμού των πόλεων, όπου προκειμένου να προσελκύσουν επενδύσεις, δίνουν ιδιαίτερη σημασία στη βελτίωση της εικόνας τους στοχεύοντας στη συνολική αναβάθμισή τους, δίνεται ιδιαίτερο βάρος στους δημόσιους χώρους που διαθέτουν μέσω της τακτικής των αναπλάσεων ή σε αυτούς που σχεδιάζουν να υλοποιήσουν.

Παράλληλα, είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι στην εποχή της παγκοσμιοποίησης παρατηρούνται μετακινήσεις πληθυσμών, πολιτισμικές διαδράσεις διεθνούς επιρροής και δίκτυα επικοινωνίας, που έχουν ως αποτέλεσμα να δημιουργείται μια νέα έννοια της κοινότητας η οποία χαρακτηρίζεται ως υβριδική και υπερεθνική παρουσιάζοντας στοιχεία ομοιομορφίας σε παγκόσμιο επίπεδο. Κάτω από το πρίσμα αυτών των δεδομένων, ο ρόλος των δημόσιων χώρων που στο παρελθόν ενεργοποιούσαν τη συλλογική μνήμη, όπως για παράδειγμα οι πλατείες και εκκλησίες, έχει διαφοροποιηθεί^{cxix}.

Συνειδητοποιώντας τις αλλαγές αυτές, η αναζήτηση της συμβολής του δημόσιου χώρου αποκτά μια νέα διάσταση. Οφείλει πλέον να αποτελεί τόπο όπου:

1. θα αναδεικνύεται η τοπική ιστορική μνήμη,

-
2. θα ενεργοποιείται η συλλογικότητα και η συμμετοχή των κατοίκων, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην κοινωνική συνοχή και
  3. θα συνδεθεί οργανικά με τον ιστό της πόλης, αποκαθιστώντας τη συνέχεια του αστικού ιστού^{cxix}

Όπως αναλύθηκε και παραπάνω, η μελέτη των δημόσιων χώρων μιας πόλης αποτελεί καθοριστικό μέρος του προσδιορισμού της φυσιογνωμίας της, διότι αποκαλύπτει όχι μόνο κυρίαρχες αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές αρχές που έχουν εφαρμοστεί αλλά ταυτόχρονα φανερώνει και το ιδεολογικοπολιτικό πλαίσιο του τόπου το οποίο αποτυπώνεται στις πλατείες, τις εκκλησίες και τους δρόμους. Στην παρούσα ενότητα λοιπόν γίνεται αναφορά σε εκείνους τους δημόσιους χώρους που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της τοπικής ιστορίας της πόλης και της φυσιογνωμίας της.

Η γεωγραφική θέση της πόλης επιβάλλει την αναφορά του παραλιακού μετώπου της ως το δημόσιο χώρο με τη μεγαλύτερη σημασία στον αστικό ιστό. Οι πολεοδομικές παρεμβάσεις που έγιναν με την πάροδο του χρόνου διαμόρφωσαν το σημαντικότερο τόπο συγκέντρωσης κατοίκων και επισκεπτών. Η παραλιακή ζώνη χαρακτηρίζεται από την ύπαρξη διαφορετικών μεταξύ τους λειτουργιών (αναψυχής, κατοικίας, υπηρεσιών) και περιλαμβάνει επιμέρους δημόσιους χώρους. Συγκεκριμένα, εκεί χωροθετείται το πάρκο του Αγ. Κωνσταντίνου, η ομώνυμη εκκλησία, το αρχαιολογικό μουσείο της πόλης και το πάρκο του Αναύρου με την έκθεση γλυπτών σε ανοικτό χώρο. (βλ. ενότητα: θαλάσσιο μέτωπο).

Επίσης, στα πλαίσια διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων υλοποιήθηκαν έργα αναβάθμισης της κεντρικής παραλιακής ζώνης που περιλάμβανανε έργα κυκλοφοριακών ρυθμίσεων μπροστά από την είσοδο του λιμανιού καθώς και έργα αναβάθμισης της παραλίας από τον οδό Αργοναυτών έως το πάρκο του Αγ. Κωνσταντίνου.

Σε ότι αφορά τις πλατείες της πόλης, εξέχουσα θέση έχει η πλατεία Ρήγα Φεραίου στη δυτική είσοδο της πόλης, όπου χωροθετούνται σημαντικά δημόσια κτίρια όπως το δημαρχείο της πόλης και το δημοτικό θέατρο, ενώ γύρω από την πλατεία βρίσκεται το ΤΕΕ, το Δημοτικό Ωδείο και η Πανεπιστημιακή Βιβλιοθήκη. Όπως επισημαίνεται και από σχετική μελέτη^{cxix}, η πλατεία Ρήγα Φεραίου δεν λειτουργεί σε πολεοδομικό επίπεδο ως στοιχείο σύνδεσης των επιμέρους χώρων της πόλης αφού είναι περιφραγμένη από δρόμους μεγάλης κυκλοφορίας (28^{ης} Οκτωβρίου και Γρ. Λαμπράκη) και απομονώνεται από τη θάλασσα, το κέντρο της πόλης και τις δυτικές συνοικίες.

Επίσης η πλατεία Ελευθερίας, η δεύτερη σημαντικότερη πλατεία της πόλης, βρίσκεται πιο απομακρυσμένη από το θαλάσσιο μέτωπο, στην οδό Ιωλκού απέναντι από το δικαστικό μέγαρο, προσδίδοντας στο κέντρο της πόλης ένα περιορισμένο ανοικτό χώρο. Στις πλατείες πρέπει να προστεθούν και οι πλατείες των εκκλησιών του Αγ. Κωνσταντίνου, του Αγ. Νικολάου, της Αναλήψεως και της Μεταμορφώσεως που αποτελούν τόπους συλλογικότητας των κατοίκων των αντίστοιχων συνοικιών^{cxix}.

Η αναφορά στο οδικό δίκτυο καθώς και στις εισόδους-εξόδους της πόλης, όπου και αποτυπώνεται η πρώτη εικόνα της πόλης για τον επισκέπτη, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι των δημόσιων χώρων που διαθέτει ο Βόλος, καθώς εκτός από την έντονη τοπική κίνηση, είναι κόμβος από και προς το Πήλιο και τις Σποράδες. Η υλοποίηση οδικών έργων (κατασκευή παράκαμψης Βόλου – σύνδεση του Βόλου με τον κόμβο του Βελεστίνου και την ΠΑΘΕ) βοήθησε στην αποσυμφόρηση κεντρικών οδικών αρτηριών

και στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής των κατοίκων καθώς και στη βελτίωση της εικόνας της πόλης, χωρίς όμως να αντιμετωπιστεί διεξοδικά το κυκλοφοριακό πρόβλημα.

Παράλληλα, η αναφορά στο δίκτυο πεζόδρομων που έχουν υλοποιηθεί στο κέντρο της πόλης είναι απαραίτητη, καθώς εξυπηρετούν λειτουργίες εμπορικές, αναψυχής και διασκέδασης προσδίδοντας στην πόλη επιπλέον ελεύθερους χώρους και ενθαρρύνοντας τους πολίτες στην εξυπηρέτησή τους χωρίς τη χρήση ιδιωτικού αυτοκινήτου. Ενδεικτικά αναφέρεται η οδός Ερμού, Αντωνοπούλου, Αγ. Νικολάου και Σπυρίδη.

Επίσης ένα από τα πρόσφατα έργα πεζοδρόμησης της πόλης είναι η μετατροπή της οδού Ρήγα Φεραίου (από την οδό Ελ. Βενιζέλου έως την οδό Χείρωνος) σε γραμμικό πάρκο. Η στάθμευση των αυτοκινήτων γίνεται σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους και κυρίαρχη θέση έχει προβλεφθεί να έχει ο πεζός και έπειτα ο ποδηλάτης.

Αλλωστε η πεζοδρόμηση εμπορικών οδικών αρτηριών συμβαδίζει με τη νέα τάση που επικρατεί στον αστικό σχεδιασμό και αφορά στον αποκλεισμό του αυτοκινήτου από τα κέντρα των πόλεων, στη χρήση δακτυλίων και δρόμων που απορροφούν την κίνηση και στη βέλτιστη οργάνωση των δημόσιων συγκοινωνιών^{cxix}.

Ένας άλλος δημόσιος χώρος είναι το περιαστικό πάρκο στο Πεδίον του Άρεως το οποίο χωροθετείται στο θαλάσσιο μέτωπο της συνοικίας Νεάπολης στη δυτική πλευρά της πόλης. Αν και αποτελεί μια αρκετά μεγάλη έκταση η οποία προέβλεπε αρχικά μια πληθώρα χρήσεων (δημιουργία λίμνης για ψάρεμα, ζωολογικό κήπο, πίστα αναρρίχησης, κ.α.) τελικά δεν υλοποιήθηκε το σύνολο των έργων και σήμερα δεν αξιοποιείται πλήρως.

Στους δημόσιους χώρους ανήκουν οι χείμαρροι του Κραυσίδωνα και του Αναύρου καθώς μετά τα έργα ανάπλασης (πρόγραμμα LIFE) που πραγματοποιήθηκαν ανέδειξαν τη σημασία τους στον περιβαλλοντικό και αισθητικό τομέα της πόλης με πολλαπλά θετικά αποτελέσματα. Αποτελούν διόδους αερισμού καθώς το θαλάσσιο αέρακι εισέρχεται στον αστικό χώρο και ταυτόχρονα επιτρέπουν την παρουσία του φυσικού στοιχείου στο δομημένο περιβάλλον αναβαθμίζοντάς το αισθητά.

Επίσης πρέπει να προσθέσουμε στους δημόσιους χώρους και τα κτίρια της βιομηχανικής κληρονομιάς, για τα οποία γίνεται αναφορά σε ειδική ενότητα και τα οποία μετά από κατάλληλες παρεμβάσεις επαναχρησιμοποιούνται, τονίζοντας την ιδιαίτερη φυσιογνωμία του Βόλου.

Συμπερασματικά, αντιλαμβανόμαστε ότι ο κυριότερος δημόσιος χώρος της πόλης είναι αναμφισβήτητα το θαλάσσιο μέτωπο, ενώ τα κτίρια βιομηχανικής κληρονομιάς σχετίζονται άμεσα με την ταυτότητά της. Μικρότερης σημασίας δυστυχώς είναι οι πλατείες, επιβεβαιώνοντας τον κανόνα που ισχύει για τις μεσαίου μεγέθους ελληνικές πόλεις.

5.7. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ

5.7.1 Από την τουρκοκρατία έως και την ίδρυση του εμπορικού προαστίου.

Η μελέτη της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς της πόλης ξεκινά από τον οθωμανικό οικισμό, στο λόφο των «Παλαιών», αφού αποτελεί και την αρχαιότερη αναφορά στον αστικό χώρο. Όπως έχει αναλυθεί στην ενότητα που αφορά στην τοπική ιστορία, οι Τούρκοι μετά την εμφάνισή τους στο θεσσαλικό χώρο από το 1396 και την οριστική κατάκτηση της Θεσσαλίας το 1423, εγκαθίστανται στην περιοχή της Μαγνησίας καταλαμβάνοντας το παλαιό βυζαντινό κάστρο το οποίο χρονολογείται από την εποχή του Ιουστινιανού. Μετά την ανακαίνισή του παρουσίαζε τυπικά στοιχεία οθωμανικής αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας.

Η περιοχή των 60 στρεμμάτων οριοθετούνταν από την ύπαρξη τείχους το οποίο χρησιμοποιούσε για την **οχύρωση του κάστρου** ενώ διατηρούσε τα χαρακτηριστικά περιτειχίσης βυζαντινών χρόνων^{cxix}. Ο περίβολος του φρουρίου σχημάτιζε τετράπλευρο ενισχυμένο στις τρεις πλευρές με τετράγωνους πύργους, επάλξεις και μικρή τάφρο^{cxix}. Μέσα στο Κάστρο υπήρχαν 100 περίπου οικήματα, τα κονάκια της φρουράς, αποθήκες τροφίμων και πολεμοφοδίων. Το **δημόσιο λουτρό (χαμάμ)** το οποίο διασώζεται μέχρι σήμερα ως το μοναδικό οθωμανικό μνημείο του Βόλου, είναι λιθόκτιστο και παρουσιάζει την τυπική διάταξη των οθωμανικών λουτρών. Αποτελεί το μοναδικό οθωμανικό λουτρό στη Μαγνησία και ένα από τα πιο αξιόλογα, από αρχιτεκτονικής άποψης, στην περιοχή της Θεσσαλίας.

Στα χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά μνημεία ανήκει και το **τζαμί** Σουλτάν Σουλεϊμάν με κυλινδρικό μιναρέ. Το τουρκικό τέμενος, σύμφωνα με το χρονογράφο της εποχής Coronelli, υπήρχε στο κάστρο πριν το 1655 οπότε και έγινε η ναυμαχία του Μοροζίνι όπου καταστράφηκε. Ξαναχτίστηκε στα τέλη του 17^{ου} αιώνα και παρέμεινε στη θέση του ακόμη και μετά την ένταξη της πόλης στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος έως την κατάρρευσή του από τους σεισμούς το 1955. Για την ύδρευση του οικισμού χρησιμοποιούνταν τρεις βρύσες (κρήνες).

Η εντός του Κάστρου συνοικία είχε τη χαρακτηριστική εσωστρεφή πυκνή διάρθρωση των οικισμών της τουρκοκρατίας. Όπως αναφέρεται και στο βιβλίο: «Βόλος 1881- 1955, Ο χώρος και οι άνθρωποι»^{cxix}, από τον Δ. Παλιούρα στη μελέτη του για την αρχιτεκτονική κληρονομιά του Βόλου στην περιοχή του Κάστρου: «Οι κατοικίες ήταν διώροφες, λιθόκτιστες και κεραμοσκεπείς και άλλες είχαν ανοικτούς εξώστες (χαγιάτια) στην πρόσοψη και άλλες τσατμαδένια σαχνισιά, τα οποία προεξείχαν πάνω από τα στενά πλακόστρωτα σοκάκια δίνοντας στην πόλη ένα ιδιαίτερο ανατολίτικο χαρακτήρα». Επίσης βασικό χαρακτηριστικό των κατοικιών ήταν η περίφραξή τους με μανδρότειχους προσδίδοντας στην πόλη το χαρακτηριστικό της εσωστρέφειας.

Διατηρώντας την ίδια χωροταξική διάρθρωση του προγενέστερου βυζαντινού οικισμού, κεντρικός οδικός άξονας διέσχιζε το Κάστρο ενώνοντας τις δυο τοξωτές πύλες, τη βορινή (Καρά Καπού) η οποία συνέδεε τον οικισμό με το Πήλιο και την Θεσσαλία, και την μεσημβρινή η οποία ήταν η μεγαλύτερη και αποτελούσε τη διέξοδο προς τον Παγασητικό κόλπο. Οι λοιποί δρόμοι ήταν στενότεροι και ελκώδεις και σχημάτιζαν ακανόνιστες νησίδες με τις κατοικίες, τις οποίες όλοι οι επισκέπτες της εποχής περιγράφουν με ζοφερά χρώματα^{cxix}.

Ανάμεσα στο κάστρο και τη θάλασσα υπήρχε στενή λωρίδα παραλίας. Στο χώρο αυτό βρίσκονταν τα εμπορικά κτίσματα, γνωστά ως «**Παλαιά Μαγαζιά**» (μαγαζιά, καφενεία, εργαστήρια, αποθήκες), απομακρυσμένα από τις συνοικίες των κατοικιών όπως ήταν ο κανόνας στις οθωμανικές πόλεις, τα οποία ανήκαν σε Τούρκους που τα νοίκιαζαν σε Πηλιορείτες εμπόρους και βιοτέχνες. Επίσης χαρακτηριστικά κτίσματα εκτός του Κάστρου ήταν τα **χάνια** τα οποία εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των επισκεπτών εμπόρων, διαθέτοντας στο ισόγειο στάβλους για τα ζώα και στους ορόφους τα δωμάτια για τη διανυκτέρευση των επισκεπτών. Σήμερα σώζεται το χάνι «Βατσαρέα» το οποίο έχει χαρακτηριστεί από το Υπουργείο πολιτισμού ως μνημείο του 19^{ου} αιώνα. Έξω λοιπόν από τα τείχη του Κάστρου και ήδη από τον 17^ο αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται η εμπορική δραστηριότητα της πόλης η οποία ήταν άρρηκτα δεμένη με την κίνηση του λιμανιού.

5.7.2 Η νέα πόλη (1841-1920)

Όπως αναφέρθηκε και στο κεφάλαιο της ιστορίας, η οικιστική ανάπτυξη της περιοχής ανατρέπεται με την ίδρυση του εμπορικού προαστίου το 1841. Μετά λοιπόν την άδεια που εξασφάλισαν από το σουλτάνο για την οικοδόμηση της περιοχής ανατολικά του Κάστρου και την τοπογράφησης της, συντάχθηκε ανάλογο πολεοδομικό σχέδιο και ορίστηκε για λόγους ασφαλείας αδόμητη ζώνη ανάμεσα στο Κάστρο και το νεόδμητο προάστιο.

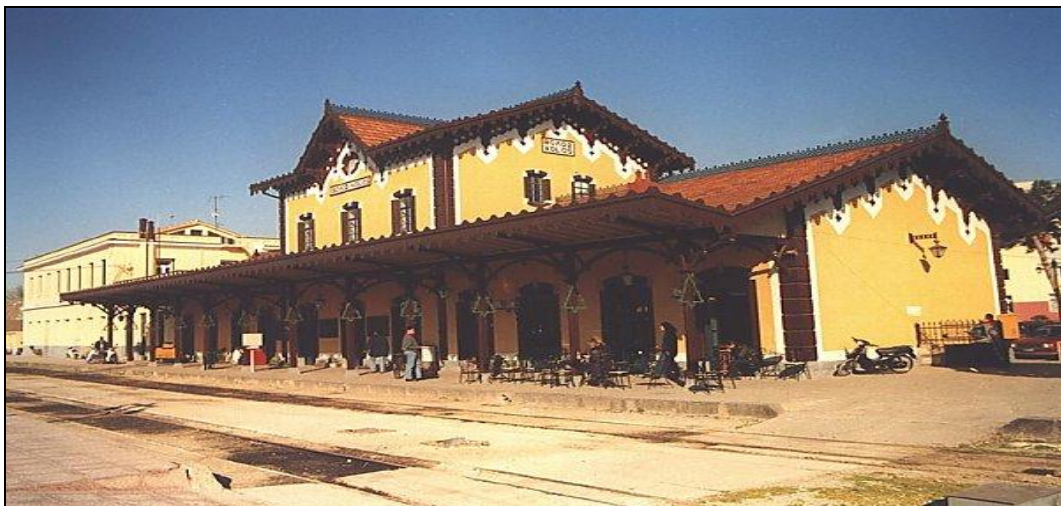
Ο νέος οικισμός αναπτύχθηκε αρχικά σε δυο ευθείς παράλληλους στην παραλία δρόμους, ενώ με τα υλικά από την εγκαταλειμμένη Δημητριάδα ανεγέρθηκαν, για λόγους στερεότητας και για πρόληψη από πυρκαγιές, λιθόκτιστες οικοδομές οι οποίες εξυπηρετούσαν αρχικά εμπορικές ανάγκες^{cxix}. Η αρχιτεκτονική φροντίδα των κτισμάτων ξεκίνησε μετά την εδραίωση της πόλης και αναπτύχθηκε από εύπορους εμπόρους οι οποίοι καλούσαν τεχνίτες από τη Σύρο για να λαξεύσουν τα μάρμαρα που χρησιμοποιούνταν στα κτίσματα.

Η κίνηση του λιμανιού συντέλεσε καθοριστικά στην ακμή του εμπορικού προαστίου το οποίο αναπτύχθηκε με τελείως αυτόνομο τρόπο συγκριτικά με τον οθωμανικό οικισμό. Η συγκρότηση όμως του αστικού χώρου και πολύ περισσότερο η μέριμνα για την αρχιτεκτονική των κτισμάτων ανήκει στην επόμενη ιστορική περίοδο, από το 1841, όπου και πραγματοποιήθηκε η απελευθέρωση του Βόλου από την τουρκική κυριαρχία.

Η έντονη λοιπόν διαφοροποίηση του νέου οικισμού συγκριτικά με το Κάστρο, προήλθε εν μέρει και από τη μορφολογία των κτισμάτων τα οποία ακολουθούσαν ευρωπαϊκό ρυθμό. Η «Εφορεία της Νέας Πόλεως του Βόλου» αποτέλεσε τη διοίκηση της πόλης η οποία φρόντισε για την ανέγερση σχολείου, τη λιθόστρωση δρόμων και την κατασκευή μικρών γεφυρών στους χείμαρρους.

Με την προσάρτηση του Βόλου στο νεοελληνικό κράτος, η ανάπτυξη της πόλης δεν γίνεται πλέον από την πρωτοβουλία που αναπτύσσουν οι τοπικές αρχές αλλά προέρχεται από την κεντρική κυβέρνηση η οποία προκειμένου να δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες ανάπτυξης υλοποιεί σημαντικά έργα μεταφορικών υποδομών. Η ανάθεση των έργων γίνεται σε ξένες ευρωπαϊκές εταιρίες και γνωστοί μηχανικοί όπως ο Εβαρίστο ντε Κίρικο και ο Α. Hennebert, εγκαθίστανται στο Βόλο. Το 1884 ανεγέρθηκε ο σιδηροδρομικός σταθμός ο οποίος μαζί με τα υπόλοιπα κτίρια ακολούθησαν τα τυποποιημένα πρότυπα που εφαρμόζονταν στη δυτική Ευρώπη^{cxix}.

Ο σιδηροδρομικός σταθμός του Βόλου

Σύμφωνα με δημοσιεύματα της εποχής το κτίριο του σταθμού το οποίο σώζεται μέχρι και σήμερα, παρουσίαζε εικόνα έπαυλης συγκαταλέγοντάς το στα πιο κομψά

δείγματα αρχιτεκτονικής των σιδηροδρομικών σταθμών σε πανελλήνιο επίπεδο^{cxix}. Από εκεί ξεκινούσε και το ατμοκίνητο τραίνο που ένωνε το Βόλο με τα Λεχώνια, ο θρυλικός «Μουτζούρης» του Πηλίου που σήμερα λειτουργεί για τουριστικούς λόγους.

Τα κτίσματα της πρώιμης αυτής περιόδου χαρακτηρίζονται από το κυρίαρχο **ρεύμα του νεοκλασικισμού** το οποίο συναντάται σε όλη την επικράτεια της χώρας σύμφωνα με το οποίο οι κατασκευές παρουσιάζουν σαφή δομή με βάση, κορμό και στέψη. Επίσης ο ιστορισμός και ο **εκλεκτικισμός** είναι αρχιτεκτονικά ρεύματα που κινούνται παράλληλα με τον νεοκλασικισμό. Κύριο γνώρισμα των σπιτιών είναι ότι πρόκειται για λιθόκτιστες οικοδομές μονώροφες ή διώροφες, κεραμοσκεπείς, με μεγάλες αυλές και κήπους, συμμετρικά διαμορφωμένους στον άξονα αυλόπορτας – κύριας εισόδου με πλακόστρωτα και παρτέρια και εξοπλισμένοι με σιντριβάνια και πέργκολες. Οι όψεις τους οργανώνονται συμμετρικά στον κατακόρυφο άξονα της κύριας εισόδου και είναι πλούσια διακοσμημένες με μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη. Πρόσθετο χαρακτηριστικό είναι και ο πλούσιος κεραμοπλαστικός διάκοσμος όπως επίσης και ο χρωματισμός των κτιρίων με τις ζεστές αποχρώσεις της ώχρας και τις ψυχρές του λουλακιού^{cxix}. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο εσωτερικός διάκοσμος των σπιτιών τα οποία έχουν γύψινη διακόσμηση με θεματολογία που προέρχεται από τη φυτολογία, την ελληνική ιστορία και τη μυθολογία. Αυτές οι οικίες στο σύνολό τους διαμόρφωσαν μια χαρακτηριστική εικόνα της πόλης την εποχή εκείνη, με γνήσια αστικά στοιχεία που σήμερα γίνεται με νοσταλγία η αναφορά σε αυτές καθώς το σύστημα της αντιπαροχής που εφαρμόστηκε όπως θα δούμε αργότερα και ήταν ένας από τους παράγοντες που άλλαξε τη φυσιογνωμία της πόλης όπως διαμορφώθηκε στην περίοδο που εξετάζουμε.

Οι οικίες των: Καρτάλη, Μαρδέλη, Χρυσοχοϊδη και Σαράτση καθώς και η οικία Ρήγα που σήμερα ανήκει στο Λύκειο Ελληνίδων και διατηρεί ολοκληρωμένο τον εσωτερικό του διάκοσμο, είναι από τα αντιπροσωπευτικότερα δείγματα της περιόδου αυτής.

Το **Δημοτικό Θέατρο**, έργο των Κωνσταντίνου και Νικολάου Δημάδη από την Κωνσταντινούπολη, ανήκει στα χαρακτηριστικά δημόσια κτίσματα κτισμένο το 1894 σε αναγεννησιακή μορφή με δαπάνες του Δήμου Βόλου. Στην κατηγορία των δημόσιων κτιρίων ανήκει το **ξενοδοχείο της Γαλλίας** με ζωγραφικό διάκοσμο που σώζεται μέχρι σήμερα, η **Εθνική Τράπεζα** στην οποία μετά από αναπαλαίωση και κατάλληλες μετατροπές λειτουργεί το Δημοτικό Ωδείο, όπως επίσης και η **Τράπεζα Κοσμάδουλου**

όπου στεγάζεται η Αγροτική Τράπεζα στη συμβολή των οδών Δημητριάδος και Κουταρέλια. Χαρακτηριστικό είναι και το **Δημοτικό Νοσοκομείο** που χτίστηκε από το 1901 έως το 1903 με δωρεά των αδελφών Αχιλλόπουλων από την Τσαγκαράδα Πηλίου και παρουσιάζει νεοκλασική αρχιτεκτονική.

Το νοσοκομείο του Βόλου, πηγή: www.volos-hospital.gr

Κτίριο – αναφορά για την πόλη την εποχή εκείνη είναι η **Τράπεζα Αθηνών** ακολουθώντας το στυλ του **νεομπαρόκ**, έργο του αθηναίου αρχιτέκτονα Πάνου Καραθανασόπουλου ο οποίος κατασκεύασε και πολλά άλλα ανάλογα κτίρια στην περιοχή της Αθήνας^{cxix}. Σήμερα στο κτίριο αυτό στεγάζεται η κεντρική βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Τέλος, στα σωζόμενα δημόσια κτίρια όπου διαφαίνονται καθαρά τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της εποχής αυτής ανήκει το **αρχαιολογικό μουσείο του Βόλου** που ανεγέρθηκε το 1909, δαπάνη του Αλέξιου Αθανασάκη, ακολουθώντας το νεοκλασικό ρεύμα, με την ιωνικού ρυθμού κιονοστοιχία και το μαρμάρινο κλιμακοστάσιο να κυριαρχεί στη συμμετρική πρόσοψή του^{cxix}.

Το αρχαιολογικό μουσείο του Βόλου, πηγή: www.volos-city.gr

*Η αρχιτεκτονική όψη του Βόλου διαμορφώθηκε όχι μόνο από τα ιδιωτικά και τα δημόσια κτίρια αλλά και από τα **βιομηχανικά κτίρια** τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της τοπικής ιστορίας. Η εκβιομηχάνιση της περιοχής χρονολογείται ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα όταν ανεγέρθηκαν αρχικά ισόγειες και μετέπειτα διώροφες ή τριώροφες λιθόκτιστες αποθήκες οι οποίες χρησίμευαν για τη διακίνηση του καπνού αφού το λιμάνι ήταν το πρώτο σε εξαγωγές καπνού μέχρι και το 1919.*

*Αργότερα η εγκατάσταση βιομηχανικών μονάδων διάφορων κλάδων (υφαντουργία, μεταλλουργία, αλευροποιία) δημιούργησε και μια ποικιλία στη μορφολογία και τη διάταξη των χώρων των βιομηχανικών κτιρίων. Οι **χαρακτηριστικές προιονωτές στέγες** καλυμμένες με κεραμίδια γαλλικού τύπου και η χρήση οπτόπλινθων για τη διακόσμηση των όψεων των βιομηχανικών μονάδων δημιούργησαν ένα χαρακτηριστικό τύπο κτιρίου που εμφανιζόταν με μεγάλη συχνότητα στον αστικό ιστό **συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της πόλης.***

Χαρακτηριστικά δείγματα της βιομηχανικής αρχιτεκτονικής αποτελούν τα μηχανουργεία Γκλαβάνη- Καζάζη (1896), το εργοστάσιο χαλβαδοποιίας Παπαγιανοπούλου (1909) ενώ το κτίριο της παλαιάς Ηλεκτρικής (1911) διαφοροποιείται από τον τύπο των παραπάνω κτιρίων αφού φέρει σαφή στοιχεία νεοκλασικής αρχιτεκτονικής^{cxix}.

5.7.3 Περίοδος του μεσοπολέμου

Η επόμενη περίοδος αναφοράς στην αρχιτεκτονική κληρονομιά της πόλης είναι αυτή του μεσοπολέμου η οποία χαρακτηρίζεται από τη συνύπαρξη ρευμάτων που ανήκουν στην προηγούμενη ιστορική περίοδο και την εισαγωγή νέων τεχνοτροπιών όπως η **Art Nouveau**, η **Art Deco**, το μοντέρνο κίνημα και το κίνημα «επιστροφή στις ρίζες»^{cxix}.

Τα ιδιωτικά κτίρια χαρακτηρίζονται για την υιοθέτηση σύγχρονων μεθόδων κατασκευής αλλά και τη διατήρηση στοιχείων της αρχιτεκτονικής της προηγούμενης περιόδου όπως οι μαρμάρινες βάσεις και τα σκαλοπάτια. Ενδεικτικά αναφέρονται οι οικίες των Τσαλαπάτα στο Πάρκο του Αγ. Κωνσταντίνου, έργο του Τσιράγγελου, και η οικία του Α. Γκλαβάνη – 1929 (μετέπειτα Ν. Τσικρίκη) στη συμβολή των οδών Ιάσονος και Γαμβέτα από τον Α. Μεταξά το οποίο σήμερα αναπαλαιώνεται προκειμένου να προστεθεί στα σωζόμενα αντιπροσωπευτικά κτίρια που χρονολογούνται από την ίδρυση της πόλης.

Σε ότι αφορά τα δημόσια κτίρια ήταν εμφανής η τάση για κατασκευή κτιρίων τα οποία ακολουθούσαν τον αυστηρό και αφαιρετικό νεοκλασικισμό, ρεύμα που χαρακτηρίζεται ως πιο συντηρητικό από αυτά που εμφανίστηκαν εκείνη την περίοδο. Το **Δικαστικό Μέγαρο** στην πλατεία Ελευθερίας (1920), η **Τράπεζα της Ελλάδος** με τη χαρακτηριστική ιωνικού ρυθμού κιονοστοιχία της στην παραλία (οδός Αργοναυτών) και η **Λαϊκή Τράπεζα** στην οδό Δημητριάδος, με εμφανή στοιχεία art deco στο ρεύμα του μοντέρνου κλασικισμού αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα.

Παράλληλα υλοποιείται και ένα πρόγραμμα ανέγερσης **σχολικών κτιρίων** από το Υπ. Παιδείας με επικεφαλής τον Ν. Μητσάκη και τη συνεργασία κορυφαίων αρχιτεκτόνων της γενιάς του '30 όπως του Δ. Πικιώνη και του Α. Ζάχου. Το 7^ο και 8^ο Γυμνάσιο Ν. Ιωνίας και ο βρεφονηπιακός σταθμός απέναντι από την εκκλησία της Μεταμόρφωσης είναι χαρακτηριστικά δείγματα του προγράμματος στο πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου.

Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει και πάλι στα βιομηχανικά κτίρια τα οποία την περίοδο αυτή παρουσιάζουν πλούσιο διάκοσμο στην όψη τους και «η μορφή τους ταιριάζει περισσότερο σε κτίρια ξενοδοχείων και λιγότερο σε βιομηχανικά κτίρια»^{cxix}. Χαρακτηριστικότερο δείγμα αποτελεί η επέκταση του εργοστασίου Ματσάγγου, κτισμένο μέσα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης, με τον τρούλο στο κυκλικό μέρος του, τα συνεχόμενα μπαλκόνια και τον πλούσιο διάκοσμο από μαρμάρινα αρχιτεκτονικά μέλη^{cxix}. Στην ίδια κατηγορία ανήκουν και το κτίριο Παπαστράτου το οποίο χρησίμευε ως καπναποθήκη ενώ σήμερα μετά από κατάλληλες μετατροπές στεγάζει την έδρα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και αποτελεί ένα από τα σημεία αναφοράς στην παραλία του Βόλου.

Εργοστάσιο Ματσάγγου, πηγή: www.1tee-volou.gr

Στην περίοδο αυτή όπως αναφέρθηκε ανήκει και το κίνημα «επιστροφή στις ρίζες» ως απαύγασμα της Μεγάλης Ιδέας το οποίο εφαρμόζεται στο Βόλο από τον αρχιτέκτονα Αριστοτέλη Ζάχο. Το αντιπροσωπευτικό του έργο αφορά την οικοδόμηση μιας σειράς ναών (Αγ. Νικόλαος, Αγ. Κωνσταντίνος και Μεταμόρφωση του Σωτήρος) που ανήκουν στο παραπάνω ρεύμα. Ο μητροπολιτικός ναός του Αγ. Νικόλαου παρουσιάζει μεγάλο όγκο ο οποίος όμως δεν γίνεται έντονα αντιληπτός στα μάτια του επισκέπτη, εξαιτίας των τοξοστοιχιών και της κλιμακωτής διαμόρφωσης της στέγης. Πιο

απλός παρουσιάζεται ο ναός της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος ο οποίος όμως παραπέμπει στην Αγία Ειρήνη Κωνσταντινουπόλεως εξαιτίας της διαμόρφωσης του κεντρικού τρούλου ο οποίος αποτελεί επιστέγασμα του ενιαίου σταυρόσχημου εσωτερικού χώρου^{cxix}. Διαφορετικό τύπο ναοδομίας ακολούθησε η εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου που είναι τρίκλιτη βασιλική διακοσμημένη με μαρμάρινους κίονες και με χαρακτηριστική δίχρωμη λαξευτή τοιχοποιία. Ο ναός αυτός αποτελεί και το σημαντικότερο έργο του Α. Ζάχου ενώ είναι και πυκνωτής φυσιογνωμίας για την πόλη του Βόλου καθώς γίνεται άμεσα αναγνωρίσιμο στο θαλάσσιο μέτωπο της πόλης.

Αγ. Κωνσταντίνος

Αγ. Νικόλαος

Αγ. Τριάδα

Πηγή: προσωπικό αρχείο

Συμπερασματικά λοιπόν την περίοδο από την ένταξη της πόλης στο ελληνικό κράτος και τη μετέπειτα περίοδο του μεσοπολέμου ήταν σαφής η προσπάθεια συγχρονισμού με τις τάσεις αρχιτεκτονικής που διαμορφώθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο ή με τις εφαρμογές των ρευμάτων αυτών από τις παροικίες των πηλιορείτων (Αλεξάνδρεια, Κάιρο, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, κ.α.). Για το λόγο αυτό τα αρχιτεκτονικά ρεύματα που κυριάρχησαν στον αστικό χώρο ήταν αρχικά δηλαδή τέλος του 19^{ου} αιώνα αυτά του εκλεκτικισμού, του νεομπαρόκ, του ιστορισμού και μετέπειτα (αρχές του 20^{ου} αιώνα) του ακαδημαϊσμού, του νεοκλασικισμού και οι νεωτεριστικές τεχνοτροπίες Art Nouveau/Jugendstil. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1910 και 1920 κυριαρχεί ο αρχιτεκτονικός δημοτικισμός, γνωστό και ως κίνημα «επιστροφή στις ρίζες»^{cxix}.

5.7.4 Η περίοδος από τους σεισμούς (1955) μέχρι και τη δεκαετία του 1980.

Μετά την περίοδο του μεσοπολέμου η πόλη διέρχεται σε μια φάση όπου εξαιτίας των σεισμών ('54-'57) χάνεται ο κτιριακός εξοπλισμός της πόλης και κατά συνέπεια και η αρχιτεκτονική φυσιογνωμία της όπως είχε διαμορφωθεί από τις επιδράσεις των αντίστοιχων ρευμάτων.

Όπως ήδη έχει αναλυθεί από το κεφάλαιο σχετικά με την ιστορία, η ανοικοδόμηση της πόλης ανατέθηκε σε στρατιωτική ηγεσία, γεγονός που είχε σημαντικές συνέπειες στις επιλογές που χαρακτήρισαν το αρχιτεκτονικό στυλ εκείνης της περιόδου.

Χωρίς ουσιαστικά να γίνεται μελέτη και σύνταξη πολεοδομικού σχεδίου στο οποίο θα γινόταν πρόβλεψη για τη μελλοντική λειτουργία της πόλης, οι διαδικασίες υλοποίησης των έργων χαρακτηρίζονταν από απλουστευμένες και ταχύρυθμες επιλογές. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα να χάσει την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της η οποία μέχρι και την περίοδο των σεισμών την κατέτασσε σε μια από τις λίγες βιομηχανικές πόλεις της Ελλάδας.

Έτσι κάτω από την πίεση που δημιουργούσε το μείζον πρόβλημα της στέγασης των κατοίκων καθώς και της οικονομικής της επαναλειτουργίας αλλά και τις επιλογές της στρατιωτικής ηγεσίας η οποία δεν συνεργαζόταν με τις τοπικές αρχές, η πόλη ανοικοδομείται για άλλη μια φορά με την οικονομική συνδρομή των κατοίκων. (βλ. κεφ. ιστορία)

Όπως ήταν αναμενόμενο τα κτίρια ιδιωτικής χρήσης βασίστηκαν σε ένα απλουστευμένο τύπο αντισεισμικών μονοκατοικιών, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη το μοντέρνο κίνημα το οποίο βρήκε εφαρμογή σε άλλα αστικά κέντρα την ίδια χρονική περίοδο. Περιορισμένη εφαρμογή είχε η πολυκατοικία η οποία εξαιτίας των χαμηλών συντελεστών δόμησης δεν ξεπερνούσε τους τρεις ορόφους. Επίσης συγκριτικά με άλλες πόλεις η πολυκατοικία δεν αποτέλεσε διαδεδομένη επενδυτική επιλογή καθώς αφενός εφαρμόστηκε το σύστημα της αυτοστέγασης μετά τους καταστροφικούς σεισμούς και αφετέρου οι επενδύσεις συνεχίζονταν να γίνονται στο δευτερογενή τομέα της οικονομίας, ενώ αποφασιστικά συνέβαλε και η περιορισμένη αύξηση του πληθυσμού στο Βόλο.

Σε ότι αφορά τη δημόσια αρχιτεκτονική οι επιλογές που έγιναν χαρακτηρίζονταν από το ρεύμα του μεσοπολεμικού μεταμοντερνισμού. Κύριος εκφραστής της περιόδου αυτής ήταν ο Πάνος Τσολάκης ο οποίος με το έργο του συνέβαλε στην ανανέωση της εικόνας της πόλης. Τα δημόσια κτίρια που αναγέρθηκαν για να καλύψουν τις ανάγκες της πόλης ήταν το δημαρχείο, το θέατρο, η βιβλιοθήκη, τα σφαγεία και η κεντρική φρουταγορά.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στο **δημοτικό μέγαρο** η μελέτη του οποίου έγινε από τον διακεκριμένο Δ. Πικιώνη και αποτελεί το μοναδικό κτίριο το οποίο κτίστηκε σύμφωνα με την πηλιορείτικη αρχιτεκτονική. Παράλληλα ανοικοδομείται και το Παγκύπριο Γυμνάσιο με εισφορές από την Κύπρο.

Δημοτικό μέγαρο

Στα δημόσια κτίρια που παρουσιάζουν αξιόλογη αρχιτεκτονική μορφή ανήκει και το 2^ο Λύκειο το οποίο ανοικοδομήθηκε ('66-'71) σε σχέδια του καθηγητή του ΕΜΠ Ι. Λιάπη. Χωροθετήθηκε στην ανατολική πλευρά της πόλης, δίπλα στο χείμαρρο Άναυρο και παρουσιάζει στοιχεία μεταπολεμικού μοντερνισμού εξαιτίας των μεγάλων και καθαρών οριζόντιων όγκων και της γραμμικής διάταξης των αιθουσών^{cxix}.

Σε ότι αφορά τους **δημόσιους ανοικτούς χώρους** τα μεγαλύτερα έργα που υλοποιήθηκαν ήταν η πλατεία της πόλης «Ρήγα Φεραίου», σε σχέδια του Π. Τσολάκη, η οποία βρίσκεται στη δυτική πλευρά της πόλης και περιλαμβάνει το δημαρχείο και το δημοτικό θέατρο.

Ο δεύτερος ανοικτός δημόσιος χώρος αφορούσε στο θαλάσσιο μέτωπο της πόλης μεταξύ του Αγ. Κωνσταντίνου και του Αναύρου. Έπειτα από επιχωμάτωση που έγινε από το Λιμενικό Ταμείο στην έκταση αυτή οικοδομήθηκε το **Ξενία**, το **Ενυδρείο** (αν και δε λειτούργησε ποτέ ως τέτοιο), το περίπτερο του Ναυτικού Ομίλου Βόλου (Ν.Ο.Β.) και της μαρίνας, κτίρια που χαρακτηρίζονται από την επιρροή του ρεύματος του μοντερνισμού.

Σε ότι αφορά την επίδραση που είχαν οι σεισμοί πρέπει να σημειωθεί ότι αλλάξαν ολοκληρωτικά την εικόνα της πόλης, στερώντας την από τον αξιόλογο κτιριακό εξοπλισμό ο οποίος διαμορφώθηκε κάτω από την επίδραση ενός από τα λίγα βιομηχανικά αστικά κέντρα της ελληνικής επικράτειας. Οι επιλογές της ανοικοδόμησης μετά τους σεισμούς κατέτασσαν πλέον την πόλη στην κατηγορία των τυπικών επαρχιακών

αστικών κέντρων με μόνες αξιόλογες αρχιτεκτονικές αναφορές της συγκεκριμένης περιόδου ορισμένα μοντέρνα δημόσια κτίρια τα οποία ανανέωσαν την εικόνα της πόλης.

Η μοντέρνα αρχιτεκτονική θα επηρεάσει σταδιακά και τις ιδιωτικές οικοδομές κατά τη διάρκεια των δεκαετιών '70 και '80. Παράλληλα, καθοριστική για τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της πόλης, αποτέλεσε η πολιτική της αυτοστέγασης για την αντιμετώπιση του προβλήματος της στέγασης των κατοίκων.

Ξενοδοχείο Ξενία, Πηγή: προσωπικό αρχείο

Όπως επισημαίνει και η Β. Χαστάογλου: «Η πολιτική της αυτοστέγασης είχε μια μακροπρόθεσμη θετική παρενέργεια: καθυστέρησε την εφαρμογή της αντιπαροχής ως μηχανισμού ανανέωσης του κτιριακού αποθέματος και απέτρεψε την οικοδομική πύκνωση σε μεγάλα τμήματα του ιστού, που διατήρησαν μέχρι σήμερα μια ανεκτή κατάσταση»^{cxix}.

Το σύστημα της αντιπαροχής εισέβαλλε στην πόλη του Βόλου μετά το 1970 αλλάζοντας ριζικά την εικόνα και τη φυσιογνωμία της πόλης, η οποία διατηρήθηκε, χωρίς ουσιαστικές αλλαγές, μέχρι και τις μέρες μας. Οι πολυκατοικίες ανεγέρθηκαν σε σύντομο χρονικό διάστημα προσδίδοντας το χαρακτηριστικό της κτιριακής πυκνότητας του αστικού χώρου.

Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στην αλλαγή της παραλιακής οδού Αργοναυτών, με τις εξαώροφες πολυκατοικίες να δημιουργούν ένα συμπαγές μέτωπο αποκλείοντας την οπτική επαφή του Πηλίου. Αρχιτεκτονικά, οι πολυκατοικίες αυτές

παρουσιάζουν σαφή χαρακτηριστικά του μεταπολεμικού μεταμοντερνισμού, με τη γραμμικότητα των εξωστών, τα συνεχή ανοίγματα και την εναλλαγή κενού και πλήρους.

5.7.5 1980-2004: Δημόσια Αρχιτεκτονική

Η εναλλαγή των αρχιτεκτονικών ρευμάτων και η επιρροή της παγκοσμιοποίησης είναι εμφανής στα νεόδμητα κτίρια της πόλης. Ο μεταμοντερνισμός και ο υστερομοντερνισμός είναι δείγματα αρχιτεκτονικής που εκφράζουν τον υπερκαταναλωτισμό και την ατομοκεντρικότητα της σύγχρονης εποχής. Παράλληλα παρατηρείται απαξίωση των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών και του ρόλου των μελετητών των ελεύθερων επαγγελματιών στην παραγωγή δημόσιων κτιρίων, όπως επισημαίνει σε άρθρο της, στο περιοδικό «Εν Βόλω»^{cxix}, η Ε. Φέσσα – Εμμανουήλ, φαινόμενο που αφορά και τη δημόσια αρχιτεκτονική του Βόλου.

Σύγχρονα δημόσια κτίρια για τα οποία πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά είναι η νέα μεγάλη πτέρυγα του Αχιλλοπούλειου νοσοκομείου, το παραλιακό συγκρότημα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας (περίπτωση επανάχρησης βιομηχανικού κτιρίου – πρώην καπναποθήκη Παπαστράτου) και το νέο κτίριο του Τεχνικού Επιμελητηρίου.

Νέα πτέρυγα νοσοκομείου, πηγή: προσωπικό αρχείο

Η πρακτική των αναπλάσεων και της επανάχρησης των κτιρίων που ανήκουν στη βιομηχανική κληρονομιά της πόλης, αποτελούν περιπτώσεις αναφοράς που αναλύονται σε ξεχωριστή ενότητα. Σε αυτό το σημείο απλά αναφέρονται τα παρακάτω κτίρια που αποτελούν περιπτώσεις ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού ενδιαφέροντος : Δημοτικό Ωδείο

(πρώην Εθνική Τράπεζα), καπναποθήκη Σπίρερ, κτίριο Μουσικού Θεάτρου (παλιά Ηλεκτρική), ανάπλαση πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα και τέλος αρκετά κτίρια του πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Η εκτενής αναφορά στην αρχιτεκτονική κληρονομιά της πόλης κρίθηκε αναγκαία διότι, όπως αναλύθηκε και στο θεωρητικό μέρος, αποτελεί έναν από τους πλέον καθοριστικούς παράγοντες για τον προσδιορισμό της φυσιογνωμίας του αστικού χώρου.

Το δημοτικό ωδείο και ακριβώς δίπλα το πολιτιστικό κέντρο Giorgio de Kiriko, πηγή: www.volos-city.gr

---

5.8. ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η ανάπτυξη που γνώρισε το λιμάνι του Βόλου ιδιαίτερα μετά την απελευθέρωση από την τουρκική κυριαρχία, είχε ως άμεση συνέπεια τη δημιουργία μιας ισχυρής αστικής τάξης η οποία με την οικονομική ευρωστία που τη χαρακτήριζε επηρέασε την πολιτιστική δημιουργία της εποχής. Οι ευρωπαϊκές επιρροές προέρχονταν από τους Πηλιορείτες της διασποράς αλλά και από τους δυτικόφιλους αστούς και έφερε ρήξη με τα πολιτισμικά στοιχεία της ευρύτερης περιοχής της Μαγνησίας τα οποία είχαν ισχυρές ρίζες στην μακρόχρονη οθωμανική επίδραση συγκριτικά με άλλες περιοχές του ελλαδικού χώρου (Αθήνα, Πάτρα, Ερμούπολη). Έτσι παρατηρείται δημιουργία θεατρικών σκηνών, μουσικών σχημάτων και ζωγραφικής, ενώ αξιοσημείωτη είναι μια σύντομη αναφορά στην εκπαιδευτική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στην πόλη ως φορέα δημιουργίας μιας αστικής κουλτούρας.

Θέατρο

Η ανάπτυξη του εμπορικού προαστίου στο Βόλο και η μετατροπή του σε σημαντικό αστικό κέντρο είχε ως άμεση συνέπεια τη δημιουργία μιας αστικής τάξης η οποία με τη σειρά της συνέβαλε στη δημιουργία της αντίστοιχης πολιτιστικής ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας με σαφή τάση μίμησης του δυτικού ευρωπαϊκού πολιτισμού.

Ένα από τα κύρια στοιχεία του αστικού πολιτισμού αποτελούσε το θέατρο το οποίο στο Βόλο κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ήταν κυρίως θερινό και εξαιτίας της έλλειψης ανάλογου οικήματος, πραγματοποιούνταν αρχικά σε μια υπαίθρια ξύλινη σκηνή φιλοξενώντας περιοδεύοντες ελληνικούς και ξένους θιάσους οι οποίοι ανέβαζαν τις ίδιες παραστάσεις (κυρίως οπερέτες) με αυτές της Αθήνας^{cxix}.

Το πρώτο Δημοτικό θέατρο στο Βόλο σχεδιάστηκε από τον Κωνσταντινοπολίτη αρχιτέκτονα Ν. Δημάδη και ολοκληρώθηκε το 1896. Ήταν από τα μικρότερα και απλούστερα της Ελλάδας, συγκριτικά με αυτά της Αθήνας, της Πάτρας και της Ερμούπολης ενώ τρεις μήνες μετά τα εγκαίνιά του (2/1897) έπεσε θύμα της τουρκικής κατοχής^{cxix}. Μετά τις απαραίτητες επισκευές πραγματοποιήθηκε ένας μεγάλος αριθμός παραστάσεων, συναυλιών και άλλων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, αναδεικνύοντας το Βόλο σε πολιτιστική πρωτεύουσα της Θεσσαλίας. Το θέατρο λειτούργησε ως το 1940 και καταστράφηκε από τους σεισμούς το 1955. Σημαντική ήταν και η πορεία του Παιδικού Θεάτρου το οποίο διοργανώθηκε από την Α. Τσολάκη.

Εκτός από Δημοτικό θέατρο, παραστάσεις πραγματοποιούνταν στο κινηματοθέατρο Αχίλλειον, στην αίθουσα ζυθοπωλείου «Αργυλλά» και στη μικρή σκηνή των «Κυμάτων».

Μουσική

Ο τομέας του μουσικού πολιτισμού αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές εκφάνσεις της πολιτιστικής δραστηριότητας που αναπτύχθηκε στην πόλη, ήδη από τον 19^ο αιώνα.

Τα ρεύματα που κυριάρχησαν, σύμφωνα με τον Κ. Δρυγιαννάκη ήταν τρία^{cxix}. Το πρώτο αφορούσε στην **εκκλησιαστική μουσική**, όπως αυτή άνθισε, κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας, εξαιτίας της σχετικής αυτονομίας που απολάμβαναν τα χωριά του Πηλίου και των Β. Σποράδων. Οι αγιορείτικες επιδράσεις εντοπίζονται στα νησιά της Σκιάθου και της Σκοπέλου, οι αντίστοιχες πατριαρχικές στον ηπειρωτικό χώρο της Μαγνησίας, ενώ μετά το 1922 η μικρασιατική επιρροή προστίθεται στην τοπική βυζαντινή μουσική παράδοση.

Η εγκατάσταση ορισμένων ιεροψαλτών στο Πατριαρχείο γίνεται η αιτία της μεταφοράς της μουσικής παράδοσης της Πόλης στην περιοχή της Μαγνησίας και όπως είναι αναμενόμενο το μετασχηματισμό της Κωνσταντινοπολίτικης παράδοσης σε μουσική με ιδιαίτερη τοπική ταυτότητα που αντικατοπτρίζεται σε ένα μεγάλο όγκο νέων συνθέσεων. Σημαντική φυσιογνωμία της βυζαντινής μουσικής αποτελεί ο Μανόλης Χατζημάρκος, πανελλήνιας φήμης.

Το δεύτερο μουσικό ρεύμα είναι αυτό της **παραδοσιακής μουσικής**. Ο τρικαλινός βιολιστής Δ. Λαβίδας έλεγε χαρακτηριστικά: «Δεν υπήρχε Αθήνα τότε. Η Αθήνα ήταν ψόφια. Τα εξαιρετικά όργανα, η μεγάλη αξιοπρέπεια, στο Βόλο ήταν»^{cxix}.

Στην ευρύτερη περιοχή διακρίθηκαν αξιόλογοι οργανοπαίκτες, με την παλιότερη αναφορά να γίνεται στο μουσουλμάνο γερο – Μέτο ο οποίος εγκαταστάθηκε στο Βόλο από τη Θεσσαλονίκη μαζί με το γιο του διότι βρήκε μεγαλύτερη απήχηση. Ταλαντούχος μαθητής του ήταν και ο «τουρκόγυφτος» Τζαμαλής, όπως και άλλοι (Ν. Κωτσόπουλος, Κ. Καραγιάννης κ. α), ενώ γνωστός ήταν και ο Γιώργος Ζήσης (γνωστός και ως «γυφτογιώργης») από τον Αλμυρό όπου και διασώθηκαν δισκογραφικές μαρτυρίες από το έργο του^{cxix}.

Οι οργανοπαίκτες δεν είναι μόνο φορείς της παραδοσιακής μουσικής αλλά και των ευρωπαϊκών επιρροών δημιουργώντας ένα ιδιαίτερο ύφος μουσικής, με αντιπροσωπευτική την παρουσία των αδερφών Λιθαδιώτη οι οποίοι μαζί με το γερο - Μέτο αποτέλεσαν την πρώτη κομπανία στη Μαγνησία με τη συμμετοχή και άλλων οργανοπαικτών και τραγουδιστών.

Η εγκατάσταση των προσφύγων στο Βόλο (1922) δεν θα μπορούσε παρά να έχει αντίκτυπο και στα πολιτιστικά δρώμενα του τόπου. Έτσι, η παραδοσιακή μουσική εμπλουτίζεται με τις **αστικές επιρροές των μικρασιατών** με αντιπροσωπευτικότερο το βιολιστή Δ. Μανισαλή.

Ιδιαίτερη επίσης αναφορά πρέπει να γίνει στην οικογένεια Μιλάνου οι οποίοι καταγόμενοι από την Πορταριά, εγκαταστάθηκαν στο Βόλο στο τέλος του Α΄ παγκοσμίου πολέμου ανοίγοντας την ταβέρνα «Σκάλα» όπου στεγάζεται το ρεμπέτικο τραγούδι, ενώ στην αυτοσχέδια σκηνή του συμμετέχουν και μουσικοί πανελλήνιας φήμης όταν επισκέπτονται την πόλη. Η ταβέρνα υπάρχει μέχρι και σήμερα συνεχίζοντας τη μακρόχρονη παράδοση.

Κύριο λοιπόν χαρακτηριστικό της παραδοσιακής μουσικής είναι η δημιουργική ανάμειξη της με δυτικόφερτα στοιχεία, προσδιορίζοντας ένα μοναδικό τοπικό μουσικό στυλ.

Το τρίτο και τελευταίο μουσικό ρεύμα της περιοχής αφορά στην **ευρωπαϊκή μουσική** ως απόρροια της επαφής των δυτικόφιλων αστών καθώς και των κοσμοπολίτικων Πηλιορείτών οι οποίοι και συντέλεσαν στον εξευρωπαϊσμό της πόλης, συναντώντας την αντίδραση των παραδοσιακών προκρίτων και την μακρόχρονη επίδραση της τουρκικής κυριαρχίας.

Κύρια έκφραση του αυτού ρεύματος ήταν η ίδρυση μουσικών σχολών και η ανάπτυξη αντίστοιχων μουσικών σχημάτων (ορχήστρες και χορωδίες), καθώς και η δημιουργία σχετικών φορέων. Η Μουσική Εταιρία Βόλου που ιδρύθηκε το 1901, το Ωδείο Βόλου, η Χορωδία του Εργατικού Κέντρου, το ωδείο της Αννέτας Τσολάκη, η χορωδία της Καπνοβιομηχανίας Ματσάγγου, η Συμφωνική Ορχήστρα Βόλου η οποία δραστηριοποιήθηκε τη δεκαετία 1930-40, αποτελούν τους πιο αντιπροσωπευτικούς φορείς. Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας δεν τόσο η παραγωγή σημαντικού έργου, όσο η δημιουργία αντίστοιχης κουλτούρας και μουσικής παιδείας στην πόλη του Βόλου.

Από τις σημαντικότερες προσωπικότητες στο χώρο αυτό είναι η Αννέτα Τσολάκη και Βασίλης Κόντης, ενώ αξιοσημείωτη είναι η μαθητεία του γνωστού Βαγγέλη Παπαθανασίου στην πιανίστρια Κική Ποιμενίδη-Κόντη συζύγου του Β. Κόντη.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1920 η δράση του «Συλλόγου Φιλότεχνων Βόλου» αποτελεί ένα σωματείο με ιδρυτή τον Κ. Αθανασάκη που συγκεντρώνει σημαντικές προσωπικότητες του τόπου και δραστηριοποιείται στον τομέα της ζωγραφικής, του θεάτρου και της λογοτεχνίας διοργανώνοντας ποιοτικές εκδηλώσεις. Το περιοδικό «Φιλότεχνος» αποτελεί τη σημαντικότερη συμβολή του συλλόγου στα πολιτιστικά δρώμενα της περιόδου, που αν και η θητεία του ήταν διάρκειας μόλις ενός έτους, φιλοξένησε στις σελίδες του σημαντικά ονόματα της ελληνικής διανόησης, όπως ο Α. Σικελιανός, Ν. Καζαντζάκης, Α. Βεάκης, Κ. Μαλέας, Δ. Σαράτσης, Κ. Ζημέρης κ. α.^{cxix}.

Σε ότι αφορά τη δράση του συλλόγου στη θεατρική παραγωγή, εκτός από τη φιλοξενία θιάσων από άλλες πόλεις, δημιουργήθηκε και ένας ντόπιος θεατρικός πυρήνας με αξιόλογη πορεία ο οποίος οργανώθηκε από τον Κ. Κροντηρά καλεσμένο του Β. Κόντη.

Το 1936 ιδρύθηκε το σωματείο «Οι Φίλοι των Γραμμάτων» με ιδρυτικά μέλη τον Γ. Σιαφλέκη, τον Ν. Παπαχατζή και τον Κ. Μακρή (λαογράφο) κ.α. και δράση σχετική με διαλέξεις και φιλοξενούμενους σημαντικούς διανοητές της εποχής όπως ο Στρατής Μυριβήλης, ο Άγγελος Σικελιανός και ο Μενέλαος Λουντέμης. Παράλληλα ο σύλλογος δραστηριοποιήθηκε και στον εκδοτικό τομέα εκδίδοντας μια αρχαιολογική μελέτη του Ν. Παπαχατζή και ένα έργο του Μ. Λουντέμη το οποίο και βραβεύτηκε από το Υπ. Παιδείας.

Ο σύλλογος διατηρούσε επαφή με διανοούμενους άλλων πόλεων ενώ διατηρούσε μόνιμη στήλη στην εφημερίδα «Θεσσαλία». Οι αλλαγές που προήλθαν από τη δικτατορία του Μεταξά οδήγησαν στην έκδοση φιλολογικών φύλλων όπου φιλοξενήθηκε όλη η πνευματική κίνηση της εποχής.

Παράλληλα με τη δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στον τομέα της μουσικής η πολιτιστική κίνηση του Βόλου εμπλουτίστηκε και με τα χοροδιδασκαλεία όπου διδάσκονταν σύγχρονοι και κλασικοί χοροί.

Κατά την περίοδο της Κατοχής, όπως ήταν αναμενόμενο, η τοπική πολιτιστική κίνηση ατόνησε και μόνο η δραστηριοποίηση της νεολαίας έδωσε σημαντική ώθηση όχι μόνο στα καλλιτεχνικά δρώμενα αλλά συντέλεσε στην κοινωνική και εθνική συσπείρωση καθώς κάτω από την πολιτιστική δραστηριότητα ανέπτυσαν έντονη αντιστασιακή δράση^{cxix}.

Μετά την απελευθέρωση της Ελλάδας άρχισε και πάλι η πολιτιστική κίνηση στην πόλη με την ίδρυση συλλόγων, όπως ο σύλλογος «Φιλότεχνοι Βόλου» με μακρόχρονη και αξιόλογη δράση.

Ζωγραφική

Θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η ζωγραφική αποτελούσε σημαντικό στοιχείο της αστικής κοινωνικής καταξίωσης και συνδέονταν άμεσα με την οικονομική ευμάρεια της αστικής τάξης.

Σε ότι αφορά τα ρεύματα που κυριαρχούσαν στις καλλιτεχνικές εκφράσεις ήταν σαφής η δυτική επιρροή και κυρίως ο νεοκλασικισμός και ο ακαδημαϊσμός, εγκαταλείποντας τη λαϊκή παράδοση και τη μεταβυζαντινή τέχνη. Οι επιδράσεις του μοντερνισμού υιοθετούνται μετά το 1900 με κύριους εκφραστές τον Κ. Παρθένη και Κ. Μαλέα. Μέσα στο γενικότερο αυτό πλαίσιο που χαρακτήριζε τη ζωγραφική στον ελληνικό χώρο, αναπτύχθηκε η αντίστοιχη τοπική καλλιτεχνική παραγωγή.

Οι ντόπιοι ζωγράφοι οι οποίοι κατάγονταν κυρίως από τα χωριά του Πηλίου σπουδάζουν κοντά σε σημαντικούς καλλιτέχνες της Αθήνας και πολλές φορές πηγαίνουν στο Παρίσι και στο Μόναχο για να συνεχίσουν τη φοίτησή τους. Ο Γ. Ραφανίδης, ο Γ. Γιαμαλής Γ. Πούλακας και ο Κ. Ζημέρης αποτελούν τους αντιπροσωπευτικότερους ντόπιους ζωγράφους. Σημαντική είναι και η αναφορά στον Τζιόρτζιο ντε Κίρικο, γιο του Σικελού μηχανικού, ο οποίος μεγάλωσε στο Βόλο και το έργο του επηρεάστηκε από την τοπική μυθολογία και το επάγγελμα του πατέρα του.

Σημαντική ήταν η συμβολή του Συλλόγου Φιλότεχνων που διοργάνωνε εκθέσεις ζωγραφικής πανελλήνιας εμβέλειας (Α΄ Πανεσσαλική-1921, Β΄ Πανελλήνια-1923) στις οποίες συμμετείχαν σημαντικοί ζωγράφοι όπως ο Φ. Κόντογλου, ο Γουναρόπουλος ο Κ. Μαλέας, ο Α. Αστεριάδης, κ. α. Παράλληλα γίνονται γνωστοί στο τοπικό φιλότεχνο κοινό μεγάλοι ζωγράφοι όπως ο Λύτρας, ο Θωμόπουλος, ο Ροϊλός, μέσω του έμπορου τέχνης Κοσμά Στάθη^{cxix}.

Στους ζωγράφους με καταγωγή από την ευρύτερη περιοχή του Βόλου και με καλλιτεχνική δραστηριότητα εντός και εκτός Ελλάδας ανήκουν ο Α. Κυριακόπουλος (Kyriac) με καταγωγή από την Τσαγκαράδα Πηλίου, η Α. Φαραντάτου από τις Μηλίες, ο Γ. Κοσμαδόπουλος, γιος του τραπεζίτη Κοσμαδόπουλου, κ.α.

Εκτός από τους ντόπιους ζωγράφους όμως πρέπει να γίνει ιδιαίτερη αναφορά στους καλλιτέχνες εκείνους οι οποίοι επέλεξαν ως τόπο διαμονής και δημιουργίας την πόλη του Βόλου, συμβάλλοντας με τη δράση τους (παραγωγή καλλιτεχνικού έργου και διοργάνωση μαθημάτων) στην ανάπτυξη σημαντικής καλλιτεχνικής κίνησης. Από τους σημαντικότερους της κατηγορίας αυτής ήταν ο Ν. Γκέσκος, ο Σ. Κόκκινος, ο Σ. Βιτωρόπουλος, ο Ν. Γρύσπος, μαθητής του Ν. Λύτρα, ο οποίος διορίστηκε καθηγητής τεχνικών στο Βόλο κ.α.^{cxix}

Ιδιαίτερη βέβαια αναφορά πρέπει να γίνει στο ζωγάφο **Θεόφιλο** Χατζημιχαήλ, ο οποίος κατάγονταν από τη Μυτιλήνη και εγκαταστάθηκε στο Πήλιο το 1899, όπου και παρέμεινε για τριάντα περίπου χρόνια^{cxix}. Ζωγράφιζε σε σπίτια, ταβέρνες και εκκλησίες με ένα ιδιαίτερο ύφος, το οποίο έφερε στοιχεία μοντερνισμού (δισδιάστατους χώρους, καθαρά χρώματα, σχηματοποίηση)^{cxix}. Η θεματολογία των έργων του προέρχονταν από τη μυθολογία, την ιστορία, τη φύση και την καθημερινή ζωή.

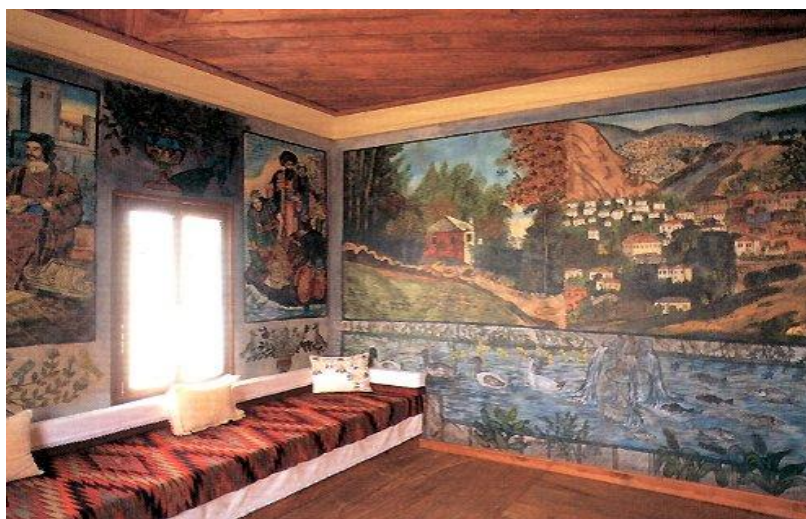

Σημαντικό είναι και το έργο του Γ. Γουναρόπουλου στο Βόλο ο οποίος αγιογράφησε την εκκλησία της Αγ. Τριάδος, χρησιμοποιώντας διαφορετική τεχνοτροπία από τη βυζαντινή, καθώς και του έργου του Α. Αστεριάδη ο οποίος αγιογράφησε την πλατυτέρα στο ναό του Αγ. Νικολάου.

Η σημερινή τοπική δραστηριοποίηση στον πολιτιστικό τομέα είναι αξιόλογη ακολουθώντας την πλούσια πολιτιστική κληρονομιά. Οι δράσεις δήμου Βόλου σε ότι αφορά την πολιτιστική ζωή της πόλης οργανώνονται μέσω των δημοτικών οργανισμών. Το Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.ΚΙ) φροντίζει για την συγκέντρωση και επιστημονική εποπτεία αρχαιολογικού υλικού, την προβολή της ιστορίας και της φυσιογνωμίας της πόλης και τη διοργάνωση εκδηλώσεων.

Στον πολιτιστικό τομέα δραστηριοποιείται και ο Καλλιτεχνικός Οργανισμός Δήμου Βόλου (Κ.Ο.Δ.Β.) ο οποίος περιλαμβάνει τη λειτουργία Δημοτικού Ωδείου, Σχολής Χορού, Δραματικής Σχολής, Θεατρικών Εκδηλώσεων, Εργαστήρια Τεχνών και άλλες καλλιτεχνικές δραστηριότητες. Σημαντική είναι και η παρουσία του ΔΗΠΕΘΕ με λειτουργία από το 1994 στο Δημοτικό Θέατρο Βόλου το οποίο έχει τη μεγαλύτερη σκηνή των Βαλκανίων. Στις δημοτικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον καλλιτεχνικό χώρο ανήκει επίσης και το Κέντρο Μουσικού Θεάτρου (ΚΕΜΘ) το οποίο στεγάζεται πλέον στο ανακαινισμένο κτίριο της παλαιάς Ηλεκτρικής Εταιρίας, το μουσείο Α. Δάμτσα στο κέντρο τέχνης Τζιορτζιο Ντε Κίρικο, η Φιλαρμονική και η συμφωνική ορχήστρα Βόλου.

Αναμφισβήτητα, η πολιτιστική πορεία της πόλης, αποτελεί ένα ισχυρό αποδεικτικό στοιχείο για την αστική κουλτούρα του Βόλου, που με τη σειρά της αποτελεί ιδιάζων χαρακτηριστικό της φυσιογνωμίας του και είναι στενά συνυφασμένη με την κοινωνική και οικονομική ζωή της πόλης σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής της πορείας.

Ζωγραφισμένοι τοίχοι από τον Θεόφιλο στο λαογραφικό μουσείο του Κ. Μακρή

5.9. ΓΑΣΤΡΟΝΟΜΙΑ

Η αναφορά στις διατροφικές συνήθειες, τα φαγητά, τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την παρασκευή τους, τα ποτά και γενικότερα στις γεύσεις, θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι του προσδιορισμού της ταυτότητας ενός τόπου, καθώς οι γαστρονομικές συνήθειες ανήκουν στα ισχυρά πολιτισμικά στοιχεία του και συνδέονται με τις συνήθειες παραγωγής πρώτων υλών, το κλίμα και τις οικονομικές συγκυρίες.

Παράλληλα, η μελέτη της γαστρονομίας ενός τόπου, εκτός από το γεγονός ότι προσδιορίζει τη φυσιογνωμία του, ανταποκρίνεται και σε μια σύγχρονη διατροφική ανάγκη που αφορά τόσο τους ντόπιους όσο και τους επισκέπτες: την αναζήτηση αυθεντικών γεύσεων παρασκευασμένων με αγνά υλικά τα οποία διαφοροποιούνται από το σύγχρονο τρόπο διατροφής που χαρακτηρίζεται από την τυποποίηση και την αμφίβολη ποιότητά του.

Σε ότι αφορά το Βόλο, η πολυσυλλεκτικότητα των κατοίκων του, συνεπάγεται τη συνύπαρξη διαφορετικών γεύσεων, κυρίως πηλιορείτικων και μικρασιάτικων, και την αναπόφευκτη ανταλλαγή διατροφικών συνηθειών μεταξύ των κατοίκων.

Η πλούσια βλάστηση του Πηλίου προσέθεσε ένα μεγάλο αριθμό γεύσεων στους κατοίκους των χωριών και αναπόφευκτα και της πόλης του Βόλου. Από τα χαρακτηριστικά φαγητά ιδιαίτερα δημοφιλές είναι το σπεντζοφάι το οποίο περιέχει λουκάνικο και λαχανικά όπως η πιπεριά και η μελιτζάνα, τα κολοκυθολούλουδα, η φασολάδα κ.α., ενώ γνωστό είναι και το πηλιορείτικο μπρούσκο κρασί. Το ελαιόλαδο από τους ελαιώνες του Πηλίου αποτελεί τη βάση της πηλιορείτικης κουζίνας, ενώ το μέλι και τα πολυάριθμα βρώσιμα φυτά (μανιτάρια, άγρια χόρτα, τσιτσάραβλα, κρίταμα) προσθέτουν αντίστοιχα πολλές εναλλακτικές συνταγές με βάση αυτά τα προϊόντα. Χαρακτηριστικά είναι και τα γλυκά του κουταλιού τα οποία παρασκευάζονται με βάση τα φρούτα που παράγονται στο Πήλιο (φιρίκι, μήλο, κάστανο, καρύδι, κ.α.) αλλά και τα γλυκά του ταψιού (μπακλαβάς, καρυδόπιτα, κανταΐφι)^{CXIX}.

Εκτός από την επιρροή που έχει ασκήσει το Πήλιο στους κατοίκους του Βόλου, αξιοσημείωτη είναι και η αναφορά στη μικρασιάτικη κουζίνα ως αποτέλεσμα της εγκατάστασης των προσφύγων. Η σταδιακή ενσωμάτωσή τους στον αστικό χώρο είχε ως συνέπεια την επιρροή των διατροφικών συνηθειών των ντόπιων από μια κουλτούρα η οποία έδινε ιδιαίτερη σημασία στο φαγητό.

Χαρακτηριστική είναι η σχετική παροιμία που χρησιμοποιούσαν: «Η ζωή μπαίνει από το λαιμό» (‘τζαν μπογαζντάν γκερέρ’)^{CXIX}. Αν και ο βίαιος ξεριζωμός τους δεν επέτρεπε αρχικά στους πρόσφυγες να ασχοληθούν με την τελετουργία του μαγειρέματος, αργότερα καταφέρνουν να εισάγουν μια ιδιαίτερη κουλτούρα για τα δεδομένα της πόλης, η οποία μπορεί να εντοπιστεί και στη γαστρονομική της διάσταση. Οι πρωτόγονοι – για τους ντόπιους – συνδυασμοί γεύσεων και ορισμένα φαγητά που σερβίρονται αποκλειστικά σε ειδικές περιστάσεις (γάμοι, αρραβώνες, κηδείες) και θρησκευτικές εορτές (Χριστούγεννα, Πάσχα, Σαρακοστή) άρχισαν να αποτελούν τμήμα και της ντόπιας κουζίνας.

Εκτός από τη μελέτη των επιρροών εκείνων της γαστρονομίας που προέρχονται από τα κοινωνικά δεδομένα της ευρύτερης περιοχής (Πηλιορείτες, Μικρασιάτες),

---

απαραίτητη είναι και η αναφορά στο ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον το οποίο σχετίζεται με τη χρήση μοναδικών πρώτων υλών στα φαγητά των Βολιωτών.

Συγκεκριμένα, η γειτνίαση με τον Παγασητικό Κόλπο είχε και έχει ως συνέπεια ένα σημαντικό τμήμα της διατροφής των κατοίκων να αποτελείται από αλιεύματα, ενώ στους επισκέπτες το γεγονός αυτό γίνεται γνωστό στα τσιπουράδικα αφού αποτελεί τη βάση της κουζίνας τους. Οι ψαροταβέρνες χρονολογούνται από την εποχή της εγκατάστασης των προσφύγων στο Βόλο και αποτελούσαν συνήθεια των εργατών οι οποίοι επιστέφοντας από τα εργοστάσια και τις άλλες δουλειές τους σταματούσαν σε καφενεία τα οποία σερβίριανε τσίπουρο συνοδευόμενο με πρόχειρα φτιαγμένους μεζέδες.

Σήμερα τα τσιπουράδικα αποτελούν πόλο έλξης για ντόπιους και επισκέπτες, έχουν ιδιαίτερο χρώμα τόσο από γαστρονομικής όσο και από αισθητικής άποψης, σερβίρουν εδέσματα τα οποία προέρχονται από τον Παγασητικό Κόλπο, ενώ συνοδεύονται κυρίως από τσίπουρο σε μικρά μπουκαλάκια, τα γνωστά «εικοσιπενταράκια». Επίσης κατά το παρελθόν τα αλιεύματα της λίμνης Κάρλας ήταν ιδιαίτερα προσφιλή στους Βολιώτες.

5.10. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ – ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΟΡΤΕΣ

Οι αστικοί ρυθμοί του Βόλου αλλάζουν κατά την περίοδο θρησκευτικών και εθνικών εορτών προσδίδοντας ένα ιδιαίτερο χρώμα στην πόλη. Αν και οι εορτές στις οποίες θα αναφερθούμε έχουν χάσει τον πανηγυρικό τους χαρακτήρα, εξαιτίας υιοθέτησης της αλλαγής τρόπου ζωής, παρ' όλα αυτά αποτελούν σημεία χρονικής αναφοράς για την πόλη και οπωσδήποτε ευκαιρίες κοινωνικής έκφρασης.

Οι εορτές λοιπόν που πρέπει να γίνει σχετική αναφορά είναι οι εξής:

- ✠ των Χριστουγέννων, όπου παρατηρείται – όπως είναι αναμενόμενο – αυξημένη κίνηση στους εμπορικούς δρόμους αλλά και στις κύριες οδικές αρτηρίες που οδηγούν στο Πήλιο,
- ✠ του Πάσχα, ιδιαίτερα την Μ. Παρασκευή όπου σε κατανυκτικό κλίμα συγκεντρώνονται οι επιτάφιοι από τις ενορίες στην παραλία της πόλης
- ✠ η ημέρα του Δεκαπενταύγουστου
- ✠ των Θεοφανείων, όπου ντόπιοι αλλά και πολλοί επισκέπτες συγκεντρώνονται στην παραλία της πόλης που βρίσκονται πολυάριθμα καΐκια και πλοία για να γιορτάσουν με πανηγυρικό τρόπο τη μεγάλη θρησκευτική εορτή
- ✠ άλλες θρησκευτικές εορτές που αποτελούν αργίες όπως η Καθαρά Δευτέρα και του Αγ. Πνεύματος.
- ✠ του Αγ. Νικολάου που είναι ο πολιούχος της πόλης και γιορτάζεται με ιδιαίτερη λαμπρότητα στον ομώνυμο μητροπολιτικό ναό και στη συνέχεια γίνεται περιφορά της εικόνας στους δρόμους της πόλης.

Εκτός από τις εορτές, αξιοσημείωτες ημερομηνίες για τη ζωή της πόλης είναι η περίοδος διοργάνωσης του διοργάνωσης Διεθνούς Φεστιβάλ Μουσικού Θεάτρου, με ιστορία ήδη 10 ετών που πραγματοποιείται στο Δημοτικό Θέατρο Βόλου, συνήθως το μήνα Δεκέμβριο και φυσικά οι δυο εθνικές εορτές (28^η Οκτωβρίου και 25^η Μαρτίου) που γίνονται μαθητικές και στρατιωτικές παρελάσεις στην παραλία του Βόλου. Επίσης

κατά τους θερινούς μήνες (Ιούνιο) λαμβάνει χώρα έκθεση βιβλίου στο πάρκο του Αγ. Κων/νου στην παραλία της πόλης.

Οι εορτές λοιπόν, καθώς και η διοργάνωση σημαντικών πολιτιστικών και άλλων εκδηλώσεων λειτουργούν ως χρονικά σημεία αναφοράς της πόλης, διακρίνοντας τον αστικό χρόνο σε καθημερινό και γιορτινό, ενώ μπορεί να γίνει στενός παραλληλισμός με τα χωρικά σημεία της πόλης (δημόσια και ιδιωτικά), προσδιορίζοντας με τον τρόπο αυτό τις χωροχρονικές διαστάσεις της πόλης.

5.11. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Εξετάζοντας τη φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου θα ήταν παράλειψη να μη γίνει αναφορά στη δημογραφική εξέλιξη του πληθυσμού καθώς η διαχρονική αύξηση ή μείωση του πληθυσμού συνδέεται με την ευρύτερη ανάπτυξη της πόλης. Το Πολεοδομικό Συγκρότημα του Βόλου, σύμφωνα με την τελευταία απογραφή της ΕΣΥΕ (2001), αριθμεί 128.955 κατοίκους (www.statistics.gr), ενώ στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η κατανομή του πληθυσμού στους δήμους που περιλαμβάνονται στο Π.Σ. στις τρεις τελευταίες απογραφές (1981 – 1991 – 2001):

Πίνακας 1: πληθυσμιακή κατανομή του Π.Σ. Βόλου κατά τις τρεις τελευταίες απογραφές

	1981	1991	2001
Δ. ΒΟΛΟΥ	71.378	77.192	82.439
Δ. Ν.ΙΩΝΙΑΣ	25.873	27.904	31.612
ΣΥΝΟΛΟ Π.Σ. ΒΟΛΟΥ	97.251	105.096 ▲ 8,06%	114.051 ▲ 8,5%

Πηγή: ΕΣΥΕ - www.statistics.gr.

Παρατηρώντας τον παραπάνω πίνακα βλέπουμε ότι ο πληθυσμός του ΠΣ αυξάνεται διαχρονικά, επιβεβαιώνοντας τις τάσεις αστικοποίησης που εμφανίζονται στα σύγχρονα αστικά κέντρα. Σε ότι αφορά τη χωρική συγκέντρωση του πληθυσμού στο αστικό κέντρο σε νομαρχιακό επίπεδο, εμφανίζεται ότι αθροιστικά ο πληθυσμός του Δ. Βόλου και του Δ. Ν. Ιωνίας αντιπροσωπεύουν το 55% του πληθυσμού του Νομού. Παρατηρείται δηλαδή ότι το χωρικό πρότυπο συγκέντρωσης αναπαράγεται με βάση το εθνικό πρότυπο^{cxix}.

Επίσης ένα άλλο συμπέρασμα που απορρέει από την παράθεση δημογραφικών δεδομένων είναι ότι ο Βόλος με βάση τον πληθυσμό του κατατάσσεται στις μεσαίου μεγέθους πόλεις, σύμφωνα με τα ελληνικά δεδομένα και μάλιστα σε εθνικό επίπεδο καταλαμβάνει την 5^η θέση.

5.12. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ

Η ανάλυση των ιστορικών δεδομένων της πόλης έχει ήδη σκιαγραφήσει το οικονομικό προφίλ του αστικού χώρου, το οποίο στο παρελθόν είχε ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό την παραγωγή εισοδήματος από το δευτερογενή τομέα, δηλαδή τη βιομηχανική παραγωγή. Ήδη από την ενσωμάτωση της πόλης στο ελληνικό κράτος (1881) έως και τη δεκαετία του 1970, ο Βόλος εξελίχθηκε σε μια από τις σημαντικότερες βιομηχανικές πόλεις της ελληνικής περιφέρειας^{cxix}. Στο γεγονός αυτό συνέβαλε και η παρουσία του λιμανιού το οποίο εξασφάλιζε τη μεταφορά των προϊόντων.

Αν και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος αποδυνάμωσε την τοπική οικονομία, παρατηρήθηκε ανάκαμψη της πόλης με την ίδρυση της Βιομηχανικής Περιοχής (ΒΙ.ΠΕ) και τη λειτουργία της ακτοπλοϊκής γραμμής Βόλου – Συρίας. Οι κλάδοι που αναπτύχθηκαν στον μεταποιητικό τομέα αφορούσαν αυτόν του μετάλλου και του υφάσματος (κλωστοϋφαντουργία) και η παραγωγή ενισχύθηκε μεταξύ άλλων και από την παρουσία προσφύγων της μικρασιατικής καταστροφής οι οποίοι δημιούργησαν μια ιδιαίτερη βιομηχανική εργασιακή κουλτούρα με την παρουσία τους ως εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό.

Ο δευτερογενής τομέας λοιπόν αναπτύχθηκε με επιτυχία στο Βόλο, μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, και στηρίχθηκε κυρίως σε μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις^{cxix}. Από τότε όμως ξεκινά και η αποβιομηχάνιση της περιοχής με συνέπεια να δημιουργηθούν σύνθετα προβλήματα στην κοινωνία του Βόλου, με κυρίαρχο αυτό της ανεργίας, αφού οι θέσεις εργασίας μειώθηκαν και ο αστικός χώρος πέρασε σε περίοδο οικονομικής ύφεσης, χάνοντας τη βιομηχανική ταυτότητά του που αποτελούσε το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της πόλης.

Σήμερα η βιομηχανική και βιοτεχνική παραγωγή συμμετέχει στη συνολική οικονομική δραστηριότητα του Ν. Μαγνησίας με ποσοστό 35% της απασχόλησης και 36% του ακαθάριστου τοπικού προϊόντος. Στη βιομηχανική περιοχή του Βόλου είναι εγκατεστημένες 70 βιομηχανικές μονάδες οι οποίες απασχολούν 4.000 εργαζόμενους, τοποθετώντας τη στην 3^η θέση από άποψη οικονομικής δυναμικότητας μετά από τις ΒΙ.ΠΕ της Αθήνας και της Θεσσαλονίκης^{cxix}.

Τις τελευταίες δεκαετίες όμως η τομεακή διάρθρωση της οικονομίας έχει αλλάξει σημαντικά, με σαφή συρρίκνωση του δευτερογενή τομέα και με στροφή στον τριτογενή και συγκεκριμένα στο εμπόριο, τις θαλάσσιες μεταφορές και τον τουρισμό. Ο τελευταίος παρουσιάζει αξιόλογες δυνατότητες ανάπτυξης εξαιτίας της αξιοποίησης των πόρων που διαθέτει το ευρύτερο περιβάλλον και της συνεπαγόμενης ανάπτυξης τουριστικού προϊόντος. Το συνεχώς διευρυνόμενο τουριστικό ρεύμα αυξάνει σημαντικά στο Βόλο, λόγω της καίριας γεωγραφικής του θέσης, αφού αποτελεί κομβικό σημείο για τους επισκέπτες που έχουν ως προορισμό το Πήλιο και τις Β. Σποράδες αλλά και την ίδια την πόλη, ιδιαίτερα μετά την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004, όπου ο Βόλος μαζί με την Πάτρα και το Ηράκλειο αποτέλεσαν τις περιφερειακές πόλεις που συμμετείχαν στην διεξαγωγή των αγώνων, γεγονός που συντέλεσε στην προβολή του αστικού κέντρου ως τόπο τουριστικού προορισμού.

Οπωσδήποτε όμως η στροφή προς την τουριστική ανάπτυξη της πόλης, αυτό που σήμερα καλείται αστικός τουρισμός και περιλαμβάνει διάφορα είδη τουρισμού (συνεδριακός, εκπαιδευτικός, θρησκευτικός, κ.α.), απαιτεί την ανάπτυξη κατάλληλων

υποδομών που θα υποστηρίξουν την τουριστική ανάπτυξη. Επομένως η ανάπτυξη του τουριστικού προϊόντος μπορεί να λειτουργήσει αντισταθμιστικά σε σχέση με τη συρρίκνωση της βιομηχανικής παραγωγής. Άλλωστε η στροφή των αστικών οικονομιών προς τον τριτογενή τομέα αποτελεί χαρακτηριστικό το οποίο συναντάμε στο σύνολο των ευρωπαϊκών πόλεων αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο.

Σημαντικό ρόλο στην τοπική οικονομία παίζει και το λιμάνι του Βόλου το οποίο αποτελεί τη φυσική έξοδο της Θεσσαλίας προς τη θάλασσα, καθιστώντας το, τον κύριο τροφοδότη της κεντρικής Ελλάδας^{cxix}.

Παράλληλα, το λιμάνι του Βόλου είναι το τρίτο λιμάνι της χώρας στον εμπορικό τομέα, ενώ μετά την ένταξη της χώρας στην ΕΕ, ο ρόλος του ενισχύεται διότι αποτελεί πλέον την πύλη της ΕΕ προς τη Μέση Ανατολή. Παράλληλα το επιβατικό λιμάνι εξυπηρετεί το 50% της τουριστικής κίνησης (κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες) με προορισμό το Ν. Μαγνησίας και κυρίως τα νησιά των Β. Σποράδων, ενώ κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού συνδέεται με τη Μυτιλήνη και τις Κυκλάδες. Βέβαια η κίνηση του εμπορικού τμήματος του λιμανιού, που στο παρελθόν ήταν κινητήριο οικονομικός μοχλός, έχει μειωθεί αισθητά λόγω της αποβιομηχάνισης και της διακοπής λειτουργίας της πορθμειακής γραμμής Βόλου – Συρίας. Νέος και πολλά υποσχόμενος είναι και ο τομέας των σκαφών αναψυχής με δυνατότητα φιλοξενίας έως και 200 σκαφών αναψυχής. Η σημερινή διοίκηση και εκμετάλλευση του λιμανιού πραγματοποιείται από τον Οργανισμό Λιμένος Βόλου Α.Ε. ο οποίος λειτουργεί ως αυτόνομη επιχειρηματική μονάδα προσπαθώντας να ανταποκριθεί στις συνθήκες ελεύθερου ανταγωνισμού.

Στην οικονομική εικόνα που παρουσιάζει ο Βόλος συμβάλλει σημαντικά η λειτουργία του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ως έδρας του ομώνυμου πανεπιστημίου, με την παρουσία των φοιτητών να συμβάλλει με πολλαπλασιαστικές θετικές επιδράσεις στην πόλη.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούμε στη συμβολή των ευρωπαϊκών προγραμμάτων σε ότι αφορά τη διαφοροποίηση της οικονομικής βάσης της τοπικής οικονομίας, αφού υλοποιήθηκαν μια σειρά από προγράμματα που στόχο είχαν την αξιοποίηση των τοπικών πόρων για τη βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου (βλ. σχετική ενότητα).

Τέλος, στον πίνακα που ακολουθεί παρατίθενται οικονομικά στοιχεία που αφορούν το ΑΕΠ του Ν. Μαγνησίας, και την αντιπαραβολή τους με τα αντίστοιχα μεγέθη των υπολοίπων Θεσσαλικών Νομών, της Περιφέρειας Θεσσαλίας, της Ελλάδας και της ΕΕ (ΕΕ-15 και ΕΕ-25), για το έτος 2001, τα οποία επιτρέπουν τη σύγκριση μεταξύ των επιπέδων αυτών και μια ευρύτερη άποψη για την πορεία του νομού στον οποίο ανήκει ο Βόλος. Τα μεγέθη εκφράζονται σε ευρώ.

Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του Πίνακα 1, ο Νομός Μαγνησίας παράγει το 1,8% του ΑΕΠ της χώρας, καταλαμβάνοντας την 9^η θέση από άποψη μεγέθους μεταξύ των νομών της. Το κατά κεφαλή ΑΕΠ του Νομού Μαγνησίας ανέρχεται στα €11.552, ποσό ίσο με το 96% του Μ.Ο. (μέσου όρου) της χώρας, το 49% του Μ.Ο. της ΕΕ-15 και το 56% του Μ.Ο. της ΕΕ-25.

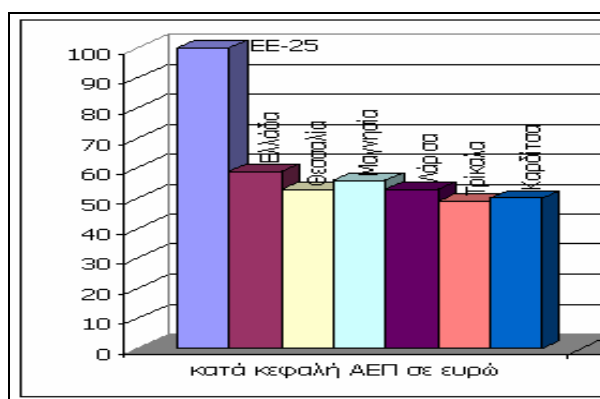
Οι συσχετίσεις αυτές απεικονίζονται στο Διάγραμμα 1. Σε σύγκριση με τους υπόλοιπους νομούς της χώρας, ο Νομός Μαγνησίας καταλαμβάνει τη 19^η θέση στην εθνική ιεραρχία. Ωστόσο κατέχει την πρωτοκαθεδρία στο πλαίσιο της Περιφέρειας

Θεσσαλίας με κατά κεφαλή ΑΕΠ μεγαλύτερο κατά 7% του αντιστοίχου του Νομού Λάρισας και κατά 14% των Νομών Καρδίτσας και Τρικάλων.

Πίνακας 1: Η κατανομή του ΑΕΠ και το ύψος και η κατανομή του κατά κεφαλή ΑΕΠ του Ν. Μαγνησίας σε ευρώ: Συγκρίσεις με τους υπόλοιπους Θεσσαλικούς Νομούς, την Π. Θεσσαλίας, την Ελλάδα και την ΕΕ.

Γεωγραφική Ενότητα	(%) στο ΑΕΠ της χώρας		ΑΕΠ σε ευρώ			
			κατά κεφαλή		(%) ΕΕ-15 =100	(%) ΕΕ-25 = 100
ΕΕ-25			20.456		88	100
Ελλάδα	100,00		12.007		51	59
Θεσσαλία	6,08	4	10.771	9	46	53
Μαγνησία	1,80	9	11.552	19	49	56
Λάρισα	2,33	6	10.806	24	46	53
Τρίκαλα	1,02	23	10.074	32	43	49
Καρδίτσα	0,93	27	10.129	31	43	50

Πηγή: Στρατηγικός σχεδιασμός Ν. Μαγνησίας, στατιστικά στοιχεία από Eurostat New Cronos Database (2004).

Διάγραμμα 1: Το ύψος του κατά κεφαλή ΑΕΠ του Ν. Μαγνησίας σε ευρώ και σε ΜΑΔ (2001): Συγκρίσεις με τους υπόλοιπους Θεσσαλικούς Νομούς, την Π. Θεσσαλίας, την Ελλάδα και την ΕΕ-25.

Ο Πίνακας 2 παρουσιάζει τους ρυθμούς μεταβολής του κατά κεφαλή ΑΕΠ των Νομών Μαγνησίας, Λάρισας, Τρικάλων και Καρδίτσας, της Περιφέρειας Θεσσαλίας, και της Ελλάδας, για τις περιόδους 1981-1991, 1991-2001 και 1981-2001. Οι μεταβολές του κατά κεφαλήν ΑΕΠ είναι πραγματικές, καθώς το συγκεκριμένο μέγεθος είναι εκπεφρασμένο σε σταθερές τιμές του έτους 1995, και απεικονίζονται στο Διάγραμμα 2.

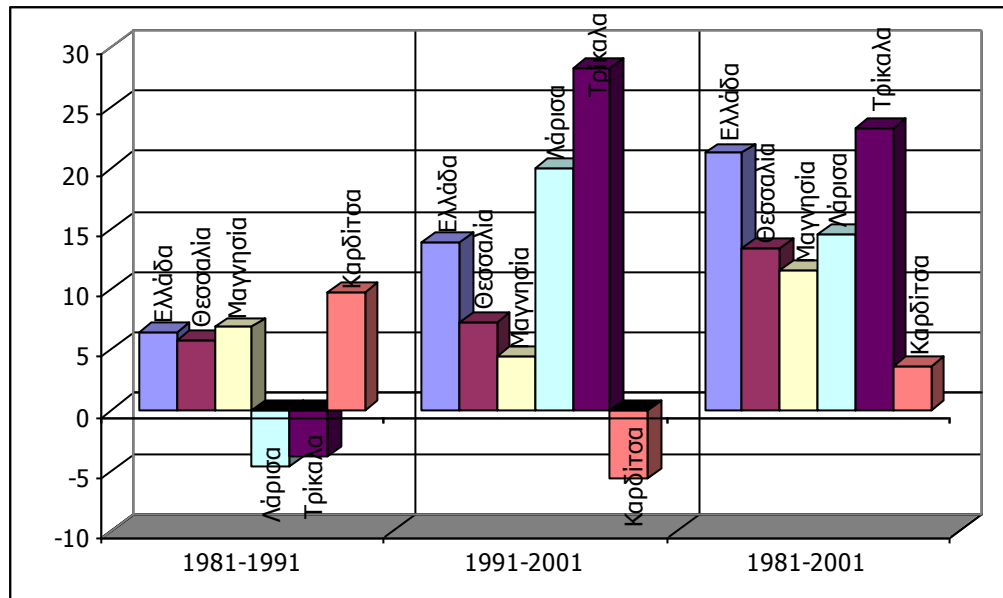
Πίνακας 2: Ρυθμοί μεταβολής (%) του ΑΕΠ στην Ελλάδα, στην Π. Θεσσαλίας και στους Ν. Μαγνησίας, Λάρισας, Τρικάλων και Καρδίτσας (1981-1991, 1991-2001, 1981-2001).

	1981-1991		1991-2001		1981-2001	
Ελλάδα	12,14		21,55		36,31	
Θεσσαλία	11,73	7	8,18	9	20,87	8
Μαγνησία	16,10	9	7,82	32	25,18	25
Λάρισα	1,59	27	25,44	18	27,43	23
Τρίκαλα	-0,50	31	22,87	19	22,27	28

Καρδίτσα	11,89	14	-10,55	48	0,09	37

Πηγή: ALLMEDIA Database (2004)

Διάγραμμα 2: Ρυθμοί μεταβολής (%) του ΑΕΠ στην Ελλάδα, στην Π. Θεσσαλίας και στους Ν. Μαγνησίας, Λάρισας, Τρικάλων και Καρδίτσας (1981-1991, 1991-2001, 1981-2001).

Η παρακολούθηση των διαχρονικών μεταβολών του ΑΕΠ, αποκαλύπτει ότι ο Νομός Μαγνησίας οφείλει εν πολλοίς το υψηλό αναπτυξιακό του επίπεδο στις επιδόσεις του πριν το 1981, αλλά και στη θετική μεταβολή η οποία καταγράφηκε την περίοδο 1981-1991. Στην εν λόγω περίοδο, ο Νομός βρέθηκε στην 9^η θέση της κατάταξης των νομών της χώρας αποτελώντας έναν από τους πιο δυναμικούς νομούς της. Στη συνέχεια ωστόσο οπισθοχώρησε σημαντικά, ακόμα και στο πλαίσιο της Περιφέρειας Θεσσαλίας, καθώς ξεπεράστηκε από τους Νομούς Λάρισας και Τρικάλων. Η ανάσχεση του ρυθμού ανάπτυξης του Νομού, η οποία παρατηρήθηκε κατά την περίοδο 1991-2001, οφείλεται κυρίως στα φαινόμενα αποβιομηχάνισης τα οποία εν συντομία αναφέρθηκαν προηγουμένως. Η ανάσχεση αυτή σε συνδυασμό με την ακόμα μεγαλύτερη του Νομού Καρδίτσας, προκάλεσαν ανάλογο φαινόμενο και στην Περιφέρεια Θεσσαλίας συνολικά καθώς δεν αντισταθμίστηκε πλήρως από τη σημαντικότερη άνοδο την οποία σημείωσαν οι Νομοί Λάρισας και Τρικάλων.

Η συνολική εικόνα, η οποία προκύπτει για το Νομό Μαγνησίας παρουσιάζει δύο στοιχεία. Πρώτον, ο νομός είναι από οικονομική, τουλάχιστον, άποψη ο πλέον ανεπτυγμένος στην περιφέρεια Θεσσαλίας. Δεύτερον, ο νομός βρίσκεται σε μια σειρά δείκτες εισοδήματος και ευημερίας κάτω από το μέσο όρο της χώρας. Το επίπεδο ανάπτυξης του θα ήταν ασφαλώς υψηλότερο, και ενδεχομένως πάνω από το μέσο όρο της χώρας, αν δεν είχε προηγηθεί η προβληματική, για την τοπική οικονομία, δεκαετία του '90.

Παρόλα αυτά, θα λέγαμε ότι σε πρώτη ανάγνωση, ο νομός παρουσιάζει μια αναπτυξιακή δυναμικότητα που τον κατατάσσει στους πρώτους είκοσι νομούς της χώρας. Τα οικονομικά του μεγέθη όμως σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, τόσο πριν όσο και μετά τη διεύρυνση (ΕΕ-15 και ΕΕ-25) εξακολουθούν να τον κατατάσσουν στους λιγότερο ανεπτυγμένους νομούς της ΕΕ. Συνεπώς η όποια ικανοποίηση

προκύπτει από τη σχετικά καλή θέση στον Θεσσαλικό και εν μέρει τον Ελληνικό χώρο, θα πρέπει να αντισταθμιστεί από την ανάγκη για ταχύτερο βηματισμό και ταχύτερη σύγκλιση που προκύπτει από η γενικότερη καθυστέρηση του Ελληνικού έναντι του Ευρωπαϊκού χώρου^{cxix}.

Τέλος στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται ορισμένοι ενδιαφέροντες δείκτες που αφορούν το Νομό Μαγνησίας.

Δείκτες Ευημερίας

		Νομός Μαγνησίας	Μέσος όρος χώρας	Κατάταξη σε σχέση με τους 52 νομούς
ΑΕΠ κατά κεφαλή	2002	11,4χιλ.ευρώ	12,9	31
Κατά κεφαλή αποταμιευτικές καταθέσεις	2002	5,73χιλ.ευρώ	8,32	34
Δηλ. εισόδημα ανά φορολογούμενο	2003	12,0χιλ.ευρώ	12,5	7
Φόρος εισοδ. ανά φορολογούμενο	2003	0,85χιλ.ευρώ	1,08	9
Φυσική αύξηση πληθυσμού/ 1000 κατοίκους	2002	-1,43	-0,01	22
Μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης/ 1000 κατοίκους	2002	69	66	23
Μαθητές δημοτικού/ 1000 κατοίκους	2002	60	59	23

Συμμετοχή στα συνολικά μεγέθη της χώρας				
ΑΕΠ	2002	1,6%		11
Φορολογούμενοι	2003	1,8%		9
Δηλωθέν στην εφορία εισόδημα	2003	1,7%		7
Αποταμιευτικές καταθέσεις	2003	1,2%		13

Πηγή: www.economics.gr

5.13. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Οι τομεακές αλλαγές που παρατηρήθηκαν στη διάθρωση της τοπικής οικονομίας είχαν άμεσο αντίκτυπο στην κατανομή των θέσεων εργασίας. Ενώ λοιπόν η απασχόληση στο Π.Σ.Β. στηρίζονταν μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980 στο δευτερογενή τομέα, μετά την αποβιομηχάνιση έγινε σαφής στροφή προς τον τριτογενή τομέα και την παροχή υπηρεσιών. Την περίοδο 1981 – 1993, οι θέσεις που χάθηκαν από τη μεταποίηση, τις μεταφορές και τον πρωτογενή τομέα υπερκαλύφθηκαν από νέες θέσεις στις λοιπές υπηρεσίες, από τις οποίες σημαντικό ποσοστό (62%) προέρχεται από θέσεις απασχόλησης στο δημόσιο τομέα^{cxix}.

Η τομεακή σύνθεση απασχόλησης στο Βόλο παρουσιάζεται στον παρακάτω πίνακα:

ΠΡΩΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ:	3,37%
ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ:	26,68%
ΤΡΙΤΟΓΕΝΗΣ ΤΟΜΕΑΣ:	69,95%

ΠΗΓΗ: δευτερογενή στοιχεία από: Μαλουτάς Θ. – παράρτημα, σελ 325

Σχετικά με τον αριθμό απασχολούμενων ενδιαφέρον παρουσιάζει ο παρακάτω πίνακας τα στοιχεία του οποίου προέρχονται από την τελευταία απογραφή του 2001:

	Οικονομικώς ενεργοί						
		ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΙ					
	ΣΥΝΟΛΟ	ΣΥΝΟΛΟ	Πρωτογενής Τομέας	Δευτερογενής Τομέας	Τριτογενής Τομέας	Άνεργοι	Οικονομικώς Μη ενεργοί
Ν. Μαγνησίας	81.072	71.495	11.771	16.218	39.043	9.577	103.604
Δ. Βόλου	34.334	30.238	888	6.946	20.324	4.096	42.328
Δ.Ν.Ιωνίας	12.606	10.719	311	3.222	6.457	1.887	16.581

Πηγή: www.statistics.gr, απογραφή 2001, Πίνακας 17

Αναμφισβήτητα, σε ότι αφορά την τομεακή διάρθρωση της πόλης, ο τριτογενής τομέας καταλαμβάνει πλέον το μεγαλύτερο ποσοστό στην παραγωγή πλούτου της τοπικής οικονομίας του Βόλου, αφήνοντας ως παρελθόν πια την πλούσια βιομηχανική ιστορία που παρουσίασε η πόλη.

5.14. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ

Με τον όρο κοινωνικό εξοπλισμό εννοούμε το σύνολο των υποδομών που διαθέτει ο αστικός χώρος που εξετάζουμε σε τομείς όπως της εκπαίδευσης, της υγείας, του πολιτισμού, του αθλητισμού και του τουρισμού. Η αναφορά σε αυτούς τους τομείς και η διαπίστωση της πληρότητας ή μη σε θέματα οργάνωσης, φανερώνει το βαθμό συλλογικής ευαισθητοποίησης στην αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων καθώς και την οργάνωση και κινητοποίηση των τοπικών αρχών, στοιχείο αναπόσπαστο της φυσιογνωμίας μιας πόλης.

Στο Π.Σ. του Βόλου διαπιστώνεται έντονη η ευαισθητοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης σε θέματα κοινωνικής φύσης και παράλληλα η υλοποίηση έργων κυρίως μέσω της απορρόφησης κοινοτικών προγραμμάτων, ενισχύοντας τις υπάρχουσες υποδομές και ταυτόχρονα δίνοντας την κατεύθυνση της βιώσιμης ανάπτυξης στην πόλη.

Στην πόλη λοιπόν λειτουργούν 58 σχολικές μονάδες οι οποίες φιλοξενούν συνολικά 12.260 μαθητές, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ λειτουργούν και 8 παιδικοί σταθμοί οι οποίοι εφοπτεύονται από την πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση. Επίσης στην πόλη λειτουργεί η έδρα του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας και τμήματα σχολών επιστημών του ανθρώπου (π.χ. παιδαγωγικά τμήματα), πολυτεχνικών σχολών (γεωπονίας, μηχανολόγων μηχανικών, μηχανικών χωροταξίας και περιφερειακής ανάπτυξης, πολιτικών μηχανικών, μηχανικών αρχιτεκτόνων), καθώς και οικονομικών σπουδών.

Στις υποδομές που διαθέτει η πόλη σχετικά με τον αθλητισμό, σύμφωνα με τις πληροφορίες που παρέχονται από το site του ΥΠΕΣ (www.ypes.gr), υπάρχουν επαρκείς αθλητικές εγκαταστάσεις (4 κλειστά γυμναστήρια, 3 κολυμβητήρια, 8 γήπεδα ποδοσφαίρου, 36 γήπεδα μπάσκετ, 10 γήπεδα τένις) που εξυπηρετούν 11.500 αθλούμενους. Επίσης θα ήταν παράλειψη να μην γίνει αναφορά στη λειτουργία αθλητικών συλλόγων και ιδιαίτερα αυτών που αφορούν τα θαλάσσια σπορ, μιας και η πόλη παρουσιάζει μακρά παράδοση σε αυτά, έχοντας μάλιστα αναδείξει και ολυμπιονίκες (Πολύμερος, Σκιαθίτης). Επίσης πρόσφατα η πόλη διαθέτει το Πανθεσσαλικό στάδιο, χωρητικότητας 20.000 θεατών, στο οποίο φιλοξενήθηκαν οι προκριματικοί ολυμπιακοί αγώνες ποδοσφαίρου.

Σημαντική είναι η αναφορά στις πολιτιστικές υποδομές που διαθέτει η πόλη καθώς αποκαλύπτει το βαθμό αξιοποίησης των τοπικών πολιτιστικών πόρων. Άλλωστε όπως έχει αναλυθεί και στο κεφάλαιο σχετικά με τον πολιτισμό, η πόλη διαθέτει ισχυρή αστική πολιτιστική κουλτούρα ως αποτέλεσμα της βιομηχανικής της παράδοσης. Στο Βόλο λοιπόν λειτουργεί από το 1988 το Δημοτικό Θέατρο Βόλου το οποίο διαθέτει τη μεγαλύτερη σκηνή των Βαλκανίων, ενώ από το 1994 λειτουργεί το ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βόλου.

Επίσης ήδη συμπληρώνει μια δεκαετία λειτουργίας το Μουσικό Θέατρο Βόλου και έχει ενταχθεί στο θεσμό του Εθνικού Πολιτιστικού Δικτύου Πόλεων δημιουργώντας μια παράδοση στο χώρο αυτό και φιλοξενώντας μια σειρά από διεθνής καταξιωμένους καλλιτέχνες σε ένα διευρυμένο φάσμα εκδηλώσεων, όπως είναι το μελόδραμα, το χοροθέατρο, το μιούζικαλ, οι παραδοσιακές τελετουργίες, η παντομίμα κ.α.. Οι εκδηλώσεις πραγματοποιούνται κατά τους χειμερινούς μήνες και αποτελούν πόλο έλξης για τους κατοίκους και τους επισκέπτες.

Η παραγωγή μουσικών καλλιτεχνικών δρώμενων καλύπτεται από τη λειτουργία της συμφωνικής ορχήστρας καθώς και από τη φιλαρμονική, όπου η τελευταία παρουσιάζει ιστορία η οποία χρονολογείται ήδη από το 1920.

Τέλος, στις κοινωνικές υποδομές εντάσσονται και οι υποδομές που αφορούν την υγεία και την περίθαλψη. Σε επίπεδο τοπικής αυτοδιοίκησης λειτουργεί ο Δημοτικός Οργανισμός Υγείας και Κοινωνικών Θεμάτων (ΔΟΥΚ) ο οποίος σε συνδυασμό με το ΚΑΠΗ και το Κέντρο Παιδιού ανήκει στους φορείς του Δήμου που δραστηριοποιούνται στον τομέα της περίθαλψης. Παράλληλα στην πόλη λειτουργεί το Αχιλλοπούλειο Γενικό Νοσοκομείο Βόλου χωρίς όμως να καλύπτει επαρκώς τις ανάγκες περίθαλψης των κατοίκων, ενώ αναμένεται να λειτουργήσει η νέα πτέρυγα του Νοσοκομείου.

Στην υποενότητα που ακολουθεί γίνεται αναφορά στις δημοτικές και διαδημοτικές επιχειρήσεις που λειτουργούν στο ΠΣ Βόλου .

Δημοτικές και διαδημοτικές επιχειρήσεις- οργανισμοί στην πόλη του Βόλου.

Ο δήμος Βόλου θέλοντας να καλύψει τις πολυποίκιλες ανάγκες των δημοτών, ίδρυσε ένα πλήθος δημοτικών επιχειρήσεων και οργανισμών – μερικούς από τους οποίους αναφέραμε και παραπάνω– ενώ έχουν συσταθεί και διαδημοτικές επιχειρήσεις με τη συνεργασία του όμορου δήμου της Νέας Ιωνίας.

- Τομέας εκπαίδευσης: Δημοτικός Εκπαιδευτικός Οργανισμός (ΔΕΟΒ), Δημοτικό Ινστιτούτο Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΔΙΕΚ), Οργανισμός Εκπαίδευσης Κέντρου Παιδιού Δήμου Βόλου (ΟΚΕΠΔΒ), Καλλιτεχνικός Οργανισμός Δήμου Βόλου (ΚΟΔΒ).
- Τομέας Υγείας και Περίθαλψης: Δημοτικός Οργανισμός Υγείας και Πρόνοιας (ΔΟΥΚ). Κέντρο Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Α΄ΚΑΠΗ) και Κέντρο Ανοικτής Προστασίας Ηλικιωμένων (Β΄ΚΑΠΗ)
- Τομέας Πολιτισμού: Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας (ΔΗΚΙ), Καλλιτεχνικός Οργανισμός Δήμου Βόλου (ΚΟΔΒ), Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο (ΔΗΠΕΘΕ), Κέντρο Μουσικού Θεάτρου (ΚΕΜΘ), ΔΑΜΤΣΑ- Μουσείο Α. ΔΑΜΤΣΑ στο κέντρο Τέχνης ΤΖΙΟΡΤΖΙΟ ΝΤΕ ΚΙΡΙΚΟ, Φιλαρμονική, και Συμφωνική Ορχήστρα.
- Τομέας Αθλητισμού: Αθλητικός Οργανισμός, Εθνικό Αθλητικό Κέντρο
- Τομέας Τουρισμού: Δημοτική Τουριστική Επιχείρηση Βόλου (ΔΗΤΕΒ), InfoCenter (Κέντρο Τουριστικής Πληροφόρησης) Δήμου Βόλου,
- Τομέας Κατασκευών: Δημοτική Επιχείρηση Μελετών Κατασκευών (ΔΕΜΕΚΑΒ)

Σε ότι αφορά τις διαδημοτικές επιχειρήσεις ο Δήμος Βόλου έχει ιδρύσει τις εξής επιχειρήσεις με τον όμορο δήμο της Ν. Ιωνίας: Σύνδεσμος Κοιμητηρίου Πολεοδομικού Συγκροτήματος Βόλου - Ν. Ιωνίας, Σύνδεσμος Διαθέσεως Απορριμμάτων Πολεοδομικού Συγκροτήματος Βόλου, ΔΕΥΑΜΒ- Δημοτική Επιχείρηση Ύδρευσης- Αποχέτευσης Μείζονος Περιοχής Βόλου.

Από τις παραπάνω επιχειρήσεις ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στη λειτουργία δυο δημοτικών επιχειρήσεων: της ΔΕΜΕΚΑΒ (Δημοτική Επιχείρηση Μελετών Κατασκευών Βόλου), ως παράγοντας που συμβάλλει στη βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου και της ΔΗΤΕΒ (Δημοτική Τουριστική Επιχείρηση Βόλου) η οποία λειτουργεί σε συνδυασμό με το Κέντρο Τουριστικής Πληροφόρησης (InfoCenter) διότι συμβάλλουν στην προώθηση του τουρισμού και ιδιαίτερα του αστικού.

Το 1995 η ΔΕΜΕΚΑΒ αναλαμβάνει τη διαχείριση και υλοποίηση της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας URBAN η οποία θεωρείται και η πιο σημαντική χρηματοδότηση της ΕΕ στο πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου και αφορά στις δυτικές συνοικίες του Δ. Βόλου και κεντρικών περιοχών του Δ. Ιωνίας. Με την χρηματοδότηση του προγράμματος από την ΕΕ, ο Δήμος Βόλου καταφέρνει να υλοποιήσει ένα σύνθετο έργο που αφορούσε στην αποκατάσταση και επανάχρηση παλαιών βιομηχανικών χώρων αναδεικνύοντας την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της πόλης που οφείλεται στην βιομηχανική της ιστορία.

Σε ότι αφορά τη δράση της ΔΗΤΕΒ στόχο έχει την ανάδειξη της πόλης του Βόλου ως σημαντικού τουριστικού προορισμού, τη συντήρηση των τουριστικών υποδομών, την έκδοση πληροφοριακού τουριστικού υλικού προβολής. Η δημοτική προσπάθεια για την προβολή της πόλης συμπληρώνεται με τη λειτουργία του Κέντρου Τουριστικής Πληροφόρησης (Volos Info) το οποίο βρίσκεται σε καίριο σημείο της πόλης, στη δυτική είσοδό της, και στόχο έχει την κατατόπιση του επισκέπτη σχετικά με την παραμονή του.

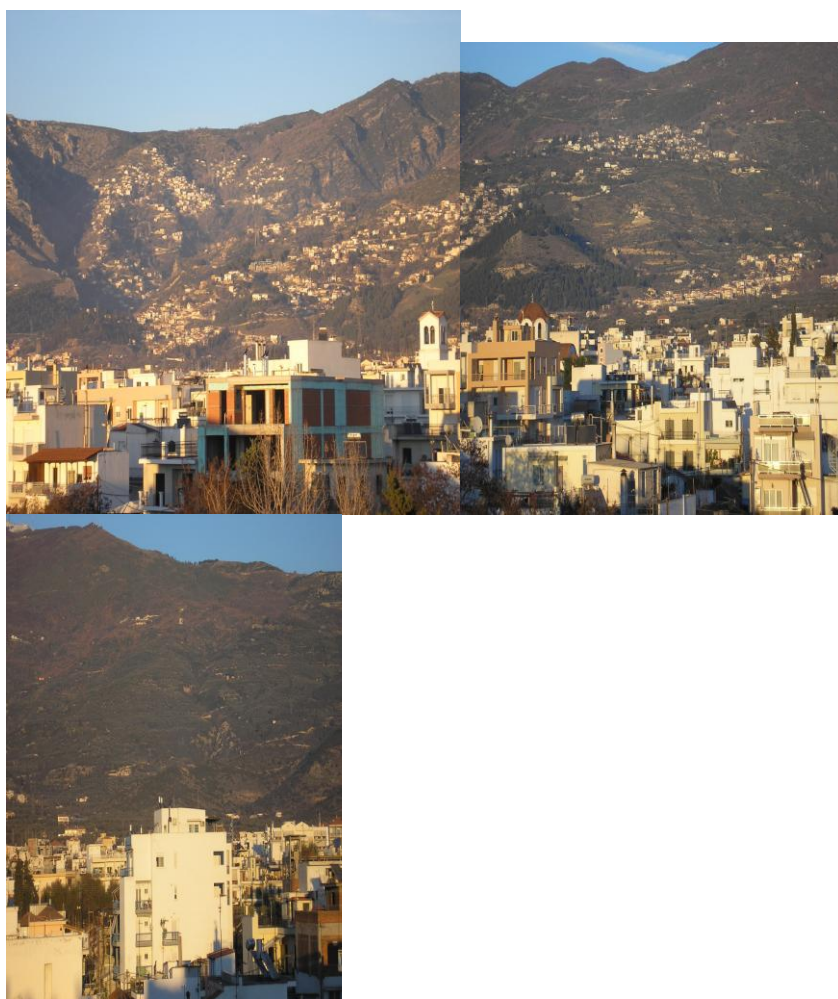
Η δραστηριοποίηση ενός πλήθους δημοτικών επιχειρήσεων σε συνδυασμό με τις υπόλοιπες δράσεις της πρωτοβάθμιας αλλά και της δευτεροβάθμιας διοίκησης φανερώνουν τις προσπάθειες της τοπικής κοινωνίας για κοινωνική δράση, ενώ στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί ο κίνδυνος βιωσιμότητας πολλών από των χρηματοδοτούμενων από ευρωπαϊκά προγράμματα επιχειρήσεων αλλά και πολιτικών.

5.15. ΠΥΚΝΩΤΕΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ

Το πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου γίνεται άμεσα αναγνωρίσιμο από συγκεκριμένα σημεία αναφοράς που ονομάζονται *πυκνωτές φυσιογνωμίας*, δεδομένα που αποτελούν αντικείμενο μελέτης της παρούσας ενότητας. Στοιχειοθετώντας λοιπόν τα χαρακτηριστικά εκείνα που καθιστούν την πόλη αναγνωρίσιμη στους επισκέπτες και παράλληλα αποτελούν σημεία αναφοράς συνυφασμένα με την ατομική και τη συλλογική συνείδηση των ντόπιων, γίνεται αναφορά στο ιδιαίτερο φυσικό περιβάλλον, στο παρελθόν του αστικού χώρου και στις γαστρονομικές συνήθειες του τόπου.

Αναμφισβήτητα, **το Πήλιο και ο Παγασητικός κόλπος** είναι το φυσικό τοπίο στο οποίο διαδραματίζεται με μεγάλο βάθος χρόνου (ανθρώπινη παρουσία που επιβεβαιώνεται ήδη από τη Νεολιθική περίοδο) η ζωή του τόπου - με σχετικά σύντομη ιστορική αναφορά στον αστικό χώρο - αποτελώντας ανέκαθεν πυκνωτή φυσιογνωμίας. Ο όγκος του μυθικού βουνού με τις μεταβαλλόμενες σκιές του λειτουργεί σαν φυσικό ηλιακό ρολόι αποτελώντας σημείο αναφοράς ολόκληρης της αστικής διάταξης^{cxix}. Ταυτόχρονα, η παρουσία υδάτινης επιφάνειας που προσφέρει το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης δημιουργεί ένα μοναδικό συνδυασμό βουνού και θάλασσας σε πολύ μικρή απόσταση.

Πηγή: προσωπικό αρχείο

Ως αποτέλεσμα της εκμετάλλευσης της προνομιακής αυτής γεωγραφικής θέσης, η πόλη παρουσίασε σημαντική **βιομηχανική ιστορία** που σήμερα βέβαια δεν αποτελεί κυρίαρχο στοιχείο της οικονομικής της ταυτότητας αλλά γίνεται αντιληπτή από τα βιομηχανικά κτίρια τα οποία βρίσκονται εντός του αστικού ιστού θυμίζοντας σε ντόπιους και επισκέπτες τη σημαντική παράδοση στον τομέα αυτό.

Ένα από αυτά τα βιομηχανικά κτίρια, η καπναποθήκη Παπαστράτου στην παραλία του Βόλου χρησιμοποιήθηκε για τη στέγαση της έδρας του Πανεπιστημίου και σε συνδυασμό με την **εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου** είναι τα πιο αναγνωρίσιμα κτίρια στο θαλάσσιο μέτωπο της πόλης. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι ολόκληρο το **θαλάσσιο μέτωπο** το οποίο περιλαμβάνει το εμπορικό λιμάνι, την παραλία, το πάρκο του Αγ. Κωνσταντίνου και το πάρκο Αναύρου, αποτελεί βασικό σημείο αναφοράς της πόλης.

Από τους πλέον σύγχρονους πυκνωτές φυσιογνωμίας είναι και το **Πανθεσσαλικό Στάδιο** το οποίο κατασκευάστηκε στο Δήμο Ν. Ιωνίας προκειμένου να φιλοξενήσει τους προκριματικούς αγώνες ποδοσφαίρου κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων που πραγματοποιήθηκαν τον Αύγουστο του 2004.

Τέλος, στους πυκνωτές φυσιογνωμίας ανήκει η γαστρονομική παράδοση του τόπου δηλαδή τα **τσίπουράδικα**, που αν και ως συνήθεια ξεκίνησαν από πρόσφυγες εργάτες οι οποίοι επιστρέφοντας από τις βιομηχανίες σταματούσαν για ένα μικρό διάλειμμα σε καφεενεδάκια της παραλίας που πρόσφεραν μεζέδες συνοδευόμενους από τσίπουρο, σήμερα αποτελούν πόλο έλξης για ντόπιους και επισκέπτες σε πανελλήνιο επίπεδο.

Συμπερασματικά, ο περιβάλλοντας χώρος δρα καταλυτικά στον αστικό, προσφέροντας στους κατοίκους και στους επισκέπτες ένα ιδιαίτερου φυσικού κάλλους σημείο αναφοράς, ενώ ιδιαίτερα δημοφιλής είναι η γαστρονομία (τσίπουράδικα) και ορισμένα δημόσια κτίρια της πόλης.

5.16. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΑΣ ΧΩΡΟΣ

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται ο περιβάλλοντας χώρος δηλαδή η ευρύτερη περιοχή που βρίσκεται γύρω από την πόλη και επιδρά πολλαπλά σε αυτή. Σε ότι αφορά λοιπόν το φυσικό τοπίο της ευρύτερης περιοχής του Βόλου, κυριαρχείται από το Πήλιο και τον Παγασητικό κόλπο.

Το Πήλιο είναι άρρηκτα δεμένο με τη ζωή της πόλης αφού αποτελεί κοντινό προορισμό σε ένα ιδιαίτερα όμορφο φυσικό περιβάλλον για τους κατοίκους, ενώ ιδιαίτερα για τους επισκέπτες στη συνειδήσή τους ο φυσικός αυτός χώρος είναι προέκταση της πόλης.

Άλλωστε, το βουνό των Κενταύρων σημειώνει μεγάλη επισκεψιμότητα καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου και για το λόγο αυτό αποτελεί και πυκνωτή φυσιογνωμίας.

Από την άλλη πλευρά το φυσικό λιμάνι του Παγασητικού κόλπου είναι άρρηκτα δεμένο με την ιστορία, την ανάπτυξη και τη ζωή της πόλης επιδρώντας στη συλλογική συνείδηση των ντόπιων αλλά και στην ατομική, αφού κάθε κάτοικος απολαμβάνει αυτή την προσωπική επαφή με το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης και τη θέα της θάλασσας του Παγασητικού. Παράλληλα το λιμάνι συμβάλει στην εμπορική αλλά και την τουριστική ανάπτυξη της πόλης αφού συνδέει το Βόλο με τα νησιά των Σποράδων.

Πρέπει να σημειωθεί ότι κατά το παρελθόν και η λίμνη της Κάρλας, η οποία αποξηράνθηκε προκειμένου να εξασφαλιστούν γόνιμες εκτάσεις καλλιέργειας, αποτέλεσε σημαντικό στοιχείο του περιβάλλοντα χώρου.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι ο περιβάλλοντας χώρος κατέχει καταλυτική σχέση στη ζωή της πόλης σε τέτοιο βαθμό ώστε να συγκαταλέγεται στους πυκνωτές φυσιογνωμίας.

5.17. ΕΞΕΧΟΥΣΕΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΕΣ

Η ιστορία της πόλης του Βόλου είναι άρρηκτα δεμένη με τη δράση και τη συμβολή διακεκριμένων προσωπικοτήτων κάποιες από τις οποίες κατάγονταν από το Βόλο ή τα χωριά του Πηλίου αλλά και ορισμένων που δεν ήταν ντόπιοι αλλά η αξιόλογη δράση τους είναι συνδεδεμένη με την πόλη.

Στην τοπική πολιτική ζωή του Βόλου διακρίθηκαν για το έργο τους: ο Σ. Σπυρίδης, γόνος μιας από τις παλαιότερες οικογένειες του Πηλίου (Πορταριά) ενώ υπήρξε και από τους πρώτους οικιστές της πόλης. Η μεγάλη του αγάπη για την πόλη διαφάνηκε από τη δημιουργική του θητεία ως δήμαρχος (1925-1929) όπου και μπήκαν οι βάσεις για τη μελλοντική ανάπτυξή της. Δήμαρχος Παγασών διετέλεσε και ο Α. Τοπάλης, ο οποίος έδωσε ώθηση στον εξευρωπαϊσμό της πόλης στην κρίσιμη, μετά την απελευθέρωση, από τους Τούρκους περίοδο, με κυριότερα έργα την ίδρυση του Δημοτικού Θεάτρου και του Φωτεαρίου.

Επίσης, ο Ν. Γεωργιάδης ως δήμαρχος φρόντισε για τη ρυμοτομία του Βόλου, για τέσσερα δημοτικά σχολεία αλλά και για τη δωρεά των αδελφών Αχιλλόπουλων με την οποία έγινε το Νοσοκομείο της πόλης και για το λόγο αυτό οι τελευταίοι συγκαταλέγονται στις εξέχουσες προσωπικότητες. Στους διακεκριμένους πολιτικούς ανήκει και ο Ι. Καρτάλης ο οποίος κατάγονταν από την Τσαγκαράδα Πηλίου, διακρίθηκε για τη δράση του και τον πατριωτισμό του κατά τη διάρκεια της επαναστάσεως ενώ διετέλεσε για δυο χρόνια δήμαρχος.

Στις εξέχουσες προσωπικότητες του Βόλου οπωσδήποτε περιλαμβάνονται και όσοι ανέπτυξαν σημαντική οικονομική δραστηριότητα στο Βόλο και μάλιστα στον τομέα της βιομηχανίας. Ο Κ. Γκλαβάνης μετά την προσάρτηση της Θεσσαλίας, εγκαταστάθηκε στο Βόλο και ίδρυσε μαζί με τον Μ. Καζάζη σιδηροβιομηχανία, ενώ διετέλεσε και δήμαρχος Παγασών. Ο Γ. Παπαγεωργίου διακρίθηκε για την πολυσχιδή δραστηριότητά του η οποία αφορούσε τον κλάδο της σαπωνοβιομηχανίας, την αξιοποίηση της πηλιορείτικης φρουτοπαραγωγής με την ίδρυση εργοστασίου ζαχαροπήκτων «ΠΗΛΙΟΝ» και πολλές άλλες διαφορετικού αντικειμένου επιχειρήσεις. Σημαντική ήταν η συμβολή του στην οικονομική ανάπτυξη του Βόλου αλλά και ολόκληρης της Θεσσαλίας με την ίδρυση, το 1918, της Τράπεζας Θεσσαλίας, με πάνω από 30 υποκαταστήματα σε όλη την Ελλάδα^{cxix}.

Στις προσωπικότητες που διακρίθηκαν στην οικονομική ανάπτυξη της πόλης ανήκει και ο Ν. Ματσάγγος ο οποίος ίδρυσε την πανελλήνια γνωστή και μοναδική στη Θεσσαλία καπνοβιομηχανία, ενώ το εργοστάσιο που ίδρυσαν τα παιδιά του, στο κέντρο της πόλης (στις οδούς Ιωλκού – Αλεξάνδρας – Παύλου Μελά) κατατάσσεται στο κτιριακό αποθεματικό της βιομηχανικής ιστορίας του Βόλου. Επίσης, σημαντική και με συνεχή δραστηριότητα μέχρι και τις μέρες μας είναι η αλευροβιομηχανία των Αφών Λούλη.

Η πολιτιστική δραστηριότητα της πόλης, στο πέρασμα του χρόνου, συνδέεται με σημαντικές προσωπικότητες στο χώρο των τεχνών και των γραμμάτων. Ο Κ. Ζημέρης γνωστός φωτογράφος, με καταγωγή από το Κατηχώρι Πηλίου και σπουδές στην Αμερική, στο έργο του οποίου οφείλεται η αποτύπωση της παλιάς πόλης και των ανθρώπων της με καλλιτεχνική και ιστορική σημασία. Επίσης, ο Τάκης Οικονομάκης διετέλεσε διευθυντής της εφημερίδας «Θεσσαλία» και διακρίθηκε για το θάρρος του και το αγωνιστικό του πνεύμα στα δύσκολα χρόνια της γερμανικής κατοχής το οποίο

εξέφραζε σε σχετικά του άρθρα στην εφημερίδα, καθώς και για το ταλέντο του στη λογοτεχνία το οποίο αποτυπώθηκε σε χρονογραφήματα και ποιήματα^{cxix}.

Στον τομέα των γραμμάτων αξιόλογη ήταν η παρουσία του Δ. Σαράτση, το όνομα του οποίου συνδέθηκε με την ίδρυση του Ανώτερου Παρθεναγωγείου Βόλου, η σύντομη λειτουργία του οποίου αποτέλεσε σταθμό για τις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις σε πανελλήνιο επίπεδο εξαιτίας των νεωτεριστικών ιδεών που προσπάθησε να εφαρμόσει ο Δ. Σαράτσης - με κυριότερη την εκμάθηση και χρήση της δημοτικής γλώσσας. Αξιοσημείωτη είναι και η συμμετοχή του στην ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Βόλου.

Εκτός όμως από τη δράση των ντόπιων, σημαντική είναι και η παρουσία ορισμένων προσωπικοτήτων οι οποίες συνέδεσαν το έργο τους και τη ζωή τους με την πόλη του Βόλου. Ιδιαίτερη βέβαια αναφορά πρέπει να γίνει στο ζωγράφο Θεόφιλο Χατζημιχαήλ οποίος παρέμεινε στην πόλη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι και το 1930 φιλοτεχνώντας σπίτια, εκκλησίες και ταβέρνες με ένα ιδιαίτερο προσωπικό ύφος. Στην κοινωνία του Βόλου όμως δεν έγινε ιδιαίτερα γνωστός τόσο για το καλλιτεχνικό του έργο, όσο για τη συμβολή του στα κοινωνικά δρώμενα την εποχή εκείνη με ένα κάπως περιθωριακό τρόπο κερδίζοντας την προσοχή των κατοίκων. Συγκεκριμένα διοργάνωνε θεατρικές παραστάσεις στις εθνικές εορτές όπου πρωταγωνιστούσε ντυμένος είτε ως Μεγαλέξανδρος, είτε ως ήρωας της Ελληνικής Επανάστασης με εξοπλισμό και κοστούμια που επιμελούνταν ο ίδιος^{cxix}.

Μια άλλη σημαντική προσωπικότητα στον πολιτιστικό τομέα ήταν και ο ιταλός στην καταγωγή Τζιορτζιο ντε Κίρικο, γιος του μηχανικού Εβαρίστο Ντε Κίρικο – έργο του οποίου ήταν το γνωστό τραινάκι του Πηλίου και το κτίριο του σιδηροδρομικού σταθμού – ο οποίος γεννήθηκε και μεγάλωσε στο Βόλο. Ο Τζιορτζιο ντε Κίρικο ήταν σημαντικός ζωγράφος και ιδρυτής του καλλιτεχνικού ρεύματος της μεταφυσικής σχολής με τις μελαγχολικές φιγούρες να δεσπόζουν στα έργα του καθώς και τις επιρροές από τη μυθολογία και τον περιβάλλοντα χώρο του Βόλου^{cxix}.

Τέλος θα πρέπει να σημειωθεί ότι αναγνωρίσιμοι είναι και όσοι αθλητές έχουν διακριθεί σε αγώνες. Συγκεκριμένα πρέπει να γίνει αναφορά στην Όλγα Βασδέκη, αθλήτρια του στίβου η οποία κατέλαβε την τέταρτη θέση σε Ολυμπιακούς αγώνες, ενώ μετάλλιο σε Ολυμπιακούς Αγώνες (Αθήνα 2004) έχουν και οι Πολύμερος – Σκιαθίτης.

Συμπερασματικά, η παρουσίαση σημαντικών προσωπικοτήτων που έδρασαν σε διάφορους τομείς της ζωής της πόλης και σε διαφορετικές χρονικές περιόδους αποδεικνύει ότι η αξιόλογη δράση ορισμένων ανθρώπων επηρεάζει τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας ενός τόπου. Σε ότι αφορά την πόλη του Βόλου αξιοσημείωτο είναι ότι δεν υπάρχει μια προσωπικότητα (ή έστω επιφανής οικογένεια) η οποία να είναι άρρηκτα δεμένη με τον τόπο συμβάλλοντας στην ανάπτυξή του, όπως έχει συμβεί σε άλλες περιοχές στην Ελλάδα.

5.18. Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΗΣ ΕΕ ΣΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ

Στο θεωρητικό μέρος έγινε αναφορά στο ρόλο της ΕΕ σχετικά με πολιτικές ολοκληρωμένου αστικού σχεδιασμού, καθώς και στον τρόπο που αυτές επιδρούν στην ανάπτυξη αλλά και στη φυσιογνωμία των πόλεων. Στην παρούσα ενότητα αναφέρονται τα έργα τα οποία έχουν υλοποιηθεί με χρηματοδότηση που προέρχεται από ευρωπαϊκά προγράμματα, αλλά και στο βαθμό που οι παρεμβάσεις αυτές συμμετέχουν στο μετασχηματισμό της εικόνας και γενικότερα της φυσιογνωμίας της πόλης του Βόλου. Παράλληλα, γίνεται διερεύνηση της θέσης που έχει η πόλη σε υπερτοπικές χωροταξικές δομές, δηλαδή της θέσης της ως προς το περιφερειακό επίπεδο στο οποίο ανήκει (περιφέρεια Θεσσαλίας) αλλά και ως προς το εθνικό σε συνδυασμό με τα έργα που υλοποιούνται με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, προκειμένου να εντοπιστεί ο βαθμός που οι αναπτυξιακές επιλογές επηρεάζουν και θα επηρεάσουν τη φυσιογνωμία του Βόλου.

Καταρχήν το μεγαλύτερο έργο με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση το οποίο πραγματοποιήθηκε στο Π.Σ. Βόλου προέρχονταν από την κοινοτική πρωτοβουλία URBAN I^{cxix}. Αφορούσε στην επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων τόσο στο Δήμο Βόλου όσο και στο Δήμο Ν. Ιωνίας, σε μια προσπάθεια αξιοποίησης του βιομηχανικού κτιριακού αποθέματος του αστικού χώρου το οποίο στέγαζε στο παρελθόν τη βιομηχανική παραγωγή της πόλης, σε συνδυασμό με την πολύπλευρη αντιμετώπιση προβλημάτων στις υποβαθμισμένες περιοχές όπου χωροθετούνται τα εργοστάσια.

Συγκεκριμένα, η Κοινοτική Πρωτοβουλία URBAN αφορά σε ολοκληρωμένες δράσεις που υλοποιούνται σε υποβαθμισμένες συνοικίες των ευρωπαϊκών πόλεων, ενώ το κοινωνικό προφίλ των επιλεγμένων περιοχών χαρακτηρίζεται από την ανεργία, την περιθωριοποίηση και την εγκληματικότητα. Στόχος του προγράμματος ήταν η αντιμετώπιση των κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων των περιοχών αυτών με την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος και γενικότερα με τη δημιουργία προϋποθέσεων οικονομικής ανάκαμψης και κοινωνικής συνοχής^{cxix}.

Συνολικά και για το χρονικό διάστημα 1994 – 1999, εγκρίθηκαν 84 προγράμματα URBAN για το σύνολο των ευρωπαϊκών πόλεων εκ των οποίων 6 αφορούσαν την Ελλάδα, μεταξύ αυτών και το πρόγραμμα Βόλου – Ν. Ιωνίας. Οι γειτονιές που επιλέγηκαν ήταν τα Παλαιά, οι Αγ. Ανάργυροι, τα Εφτά Πλατάνια-Οξυγόνο του Δ. Βόλου και Ευαγγελίστρια, Τζαμαλιώτικα του Δήμου Ν. Ιωνίας οι οποίες συγκέντρωναν 8.120 κατοίκους, καλύπτοντας μια επιφάνεια 1,8 km².

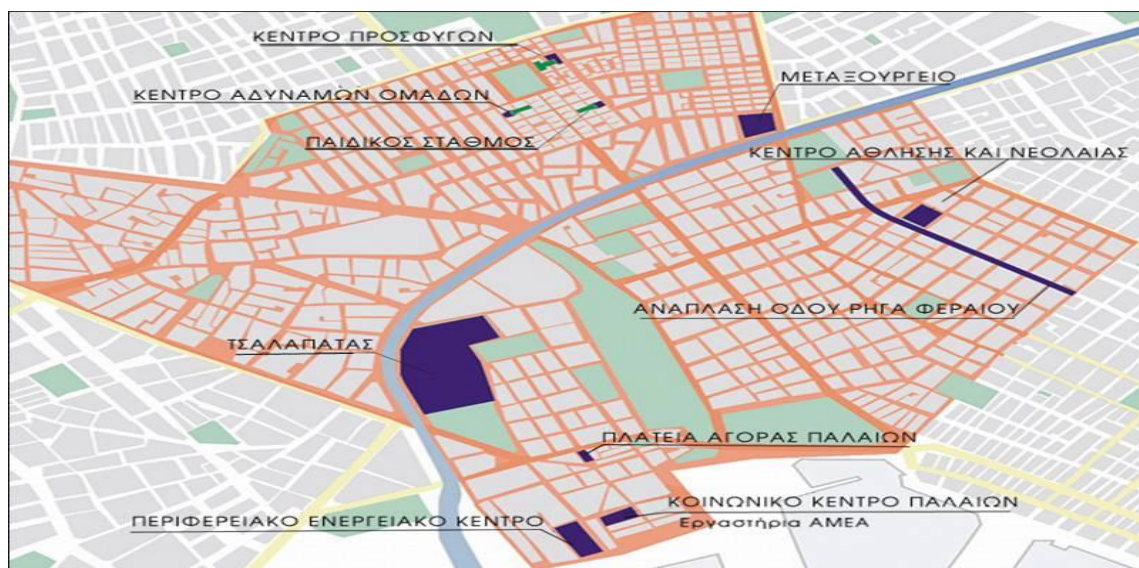
Σύμφωνα με το πρόγραμμα, οι στόχοι αφορούσαν στη δημιουργία νέων και στήριξη υφιστάμενων οικονομικών δραστηριοτήτων, στη στήριξη της απασχόλησης, στην αναβάθμιση και ανάδειξη της περιοχής (πολεοδομικές παρεμβάσεις και τέλος στην ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής). Συγκεκριμένα το μέτρο 1 προέβλεπε^{cxix}:

- Απόκτηση, αποκατάσταση και εξοπλισμός πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα.
- Δημιουργία Κέντρου Ενεργειακών Εφαρμογών στο πρώην Απεντομωτήριο.
- Κτιριακές προσαρμογές και εξοπλισμός πρώην Μεταξουργείου.

Επίσης, στα πλαίσια του μέτρου 3 υλοποιήθηκαν πολεοδομικές παρεμβάσεις αναβάθμισης και ανάδειξης και συγκεκριμένα:

- Πολεοδομικές παρεμβάσεις στην περιοχή των Παλαιών και στην οδό Ρ. Φεραίου.
- Πολεοδομικές παρεμβάσεις στην περιοχή των Προσφυγικών.
- Δημιουργία κέντρου άθλησης και νεολαίας στο πρώην εργοστάσιο Αδαμόπουλου.
- Υποδομές για ειδικές κοινωνικές ομάδες στο παλαιό εργοστάσιο Στρυγκοκάρπου.
- Υποδομές για ειδικές κοινωνικές ομάδες στην περιοχή Προσφυγικών.

Στην υποενότητα που ακολουθεί γίνεται αναλυτική παρουσίαση επανάχρησης του πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα, ενταγμένο στην κοινοτική πρωτοβουλία Urban, στην περιοχή των Παλαιών, ως το αντιπροσωπευτικότερο έργο ανάπλασης σε μια υποβαθμισμένη περιοχή της πόλης το οποίο αναμένεται να έχει πολλαπλασιαστικά θετικά αποτελέσματα για το σύνολο του αστικού χώρου.

Κοινοτική Πρωτοβουλία Urban: επανάχρηση πλινθοκεραμοποιείου

Τσαλαπάτα

Η δημοτική επιχείρηση ΔΕΜΕΚΑΒ ανέλαβε την αποκατάσταση και επανάχρηση του πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα στην περιοχή των Παλαιών που αποτέλεσε το πιο σημαντικό και αντιπροσωπευτικό έργο που ανέλαβε να υλοποιήσει η δημοτική επιχείρηση στον τομέα του αστικού σχεδιασμού, στα πλαίσια ενός ευρύτερου προγραμματισμού από το δήμο Βόλου για την ανάδειξη της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης.

Το Πλινθοκεραμοποιείο Τσαλαπάτα χωροθετείται στην συνοικία των Παλαιών και αποτελεί ένα σπάνιο δείγμα διασωζόμενου βιομηχανικού συγκροτήματος σε ευρωπαϊκό επίπεδο (έκθεση M.STRATTON- υπεύθυνος διεθνών σπουδών για τη διατήρηση της βιομηχανικής κληρονομιάς του ιδρυτή του IRON BRIDGE) το οποίο διαθέτει τη μοναδική κάμινο τύπου Hoffman για το ψήσιμο των κεραμιδιών, ενώ διατηρούνται σημαντικά στοιχεία των μεθόδων παραγωγής από την ατμοκίνηση μέχρι τον ηλεκτρισμό. Επειδή αποτελεί το μόνο παράδειγμα που διασώζεται στην Ευρώπη χωρίς να έχει υποστεί μετατροπές, το σύνολο του συγκροτήματος έχει κριθεί διατηρητέο από το Υπουργείο Πολιτισμού (ΦΕΚ 593 / 6.7.95)^{cxix}.

Ιδρύθηκε το 1925 από τους αδερφούς Τσαλαπάτα και λειτούργησε έως και το 1975, ενώ το 1995 αγοράστηκε από το Δήμο Βόλου στα πλαίσια υλοποίησης του ευρωπαϊκού προγράμματος URBAN. Περιλαμβάνει συγκρότημα βιομηχανικών κτιρίων 7.600 τ.μ. καθώς και 4.900 τ.μ. υπόστεγων χώρων που καταλαμβάνουν έκταση 22.650 τ.μ. μέσα στον πολεοδομικό ιστό της πόλης.

Το πρόγραμμα στόχευε στην αξιοποίηση του ιστορικού αυτού χώρου με την αποκατάσταση των κτιρίων και την ένταξη σ' αυτά νέων χρήσεων για τη δημιουργία ενός σύγχρονου πολυδύναμου πολιτιστικού κέντρου το οποίο περιλαμβάνει:

- Μουσείο Βιομηχανικής Ιστορίας για την παρουσίαση στους επισκέπτες των μεθόδων παραγωγής καθώς και του εξοπλισμού του εργοστασίου.
- 20 χειροτεχνικά εργαστήρια, εκθετήρια και μικρά εμπορικά καταστήματα για παραδοσιακά προϊόντα περιοχής.
- Χώρους εκθέσεων και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, βιβλιοθήκη, αίθουσα video-wall και κινηματογράφο.

- Χώρους αναψυχής (καφέ, εστιατόριο, τσιπουράδικο).

Το εργοστάσιο Τσαλαπάτα μετά την αποκατάσταση, Πηγή: αρχείο ΔΕΜΕΚΑΒ

Γενικότερα, το έργο αντιμετωπίστηκε ως πιλοτική περίπτωση εφαρμογής χαμηλής κατανάλωσης ενέργειας εφαρμόζοντας βιοκλιματικές τεχνικές αρχιτεκτονικής και συγκεκριμένα χρησιμοποιώντας φωτοβολταϊκά πάνελς, μεθόδους φυσικού φωτισμού και ελέγχου της θερμοκρασίας. Στα πλαίσια λοιπόν των νέων τεχνολογιών που χρησιμοποιήθηκαν, εξέχουσα θέση καταλαμβάνει η μεγιστοποίηση της χρήσης της ηλιακής ενέργειας^{cxix}.

Παράλληλα, η στέγη είναι κατασκευασμένη με τέτοιο τρόπο ώστε να τροφοδοτούνται τα φωτοβολταϊκά πάνελς από τις ηλιακές ακτίνες ενώ έγινε και πρόβλεψη για την μόνωση της στέγης, των δαπέδων και των τοίχων. Επίσης οι καμινάδες αποκαταστάθηκαν σε «ηλιακές» καμινάδες που επιτρέπουν το φυσικό αερισμό ενώ έχουν τοποθετηθεί σε αυτές ηλιακοί συλλέκτες. Έπειτα από περιοδικούς ελέγχους για την κατανάλωση ενέργειας διαπιστώθηκε μείωση της κατανάλωσης σε ποσοστό 70%.

Σε ότι αφορά τη χρηματοδότηση των παρεμβάσεων που έγιναν αναφορικά με την εξοικονόμηση ενέργειας, προέρχονταν από το πρόγραμμα THERMIE σε ποσοστό 32% ενώ ο Δήμος συμμετείχε σε ποσοστό 68%.

Συμπερασματικά, η αποκατάσταση του παλαιού πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα αποτελεί τη χαρακτηριστικότερη περίπτωση επανάχρησης βιομηχανικού συγκροτήματος. Η θέση του στον πολεοδομικό ιστό και η πληρότητα των εγκαταστάσεων δίνουν συγκριτικά πλεονεκτήματα για την αναβάθμιση της συνοικίας των Παλαιών αλλά και του συνόλου του αστικού χώρου, καθώς αναμένεται ότι η στέγαση νέων χρήσεων και η δημιουργία ενός πολυδύναμου πολιτιστικού κέντρου θα συμβάλλει στην βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής.

Εκτός από την επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων ευρωπαϊκά προγράμματα χρηματοδότησαν σημαντικά έργα υποδομής στους παρακάτω τομείς:

Στον τομέα μεταφορών: κατασκευή περιφερειακού δρόμου ο οποίος αναμένεται να αποσυμφορήσει το οικιστικό συγκρότημα του Βόλου ιδιαίτερα από μεγάλα οχήματα και από την αυξημένη τουριστική κίνηση του Πηλίου.

Στον τομέα της Απασχόλησης: υλοποιήθηκαν προγράμματα κατάρτισης της κοινοτικής πρωτοβουλίας EQUAL, σε πολλές ειδικότητες προκειμένου να αντιμετωπιστεί το οξύ πρόβλημα της ανεργίας.

Στον τομέα της αστικής ανάπτυξης: υλοποιήθηκε πρόγραμμα που αφορούσε την ανάπτυξη κεντρικού τμήματος της παραλίας (φορέας υλοποίησης Δήμος Βόλου) και παράλληλα το Λιμενικό Ταμείο Βόλου ανέλαβε την αναβάθμιση του τουριστικού λιμένα.

Στον τομέα της ενέργειας: η πόλη διαθέτει δίκτυο φυσικού αερίου από το οποίο τροφοδοτούνται τόσο οι επιχειρήσεις όσο και τα νοικοκυριά.

Στον τομέα της υγείας: κατασκευή νέας πτέρυγας στο Αχιλλοπούλειο Νοσοκομείο δυναμικότητας 300 κλινών το οποίο όμως δεν λειτουργεί ακόμη.

Η υλοποίηση των ευρωπαϊκών προγραμμάτων προϋποθέτει την κινητοποίηση της τοπικής κοινωνίας και συγκεκριμένα της τοπικής αυτοδιοίκησης Α΄ και Β΄ βαθμού, διότι η γνώση των προβλημάτων που απασχολούν ένα τόπο είναι αρμοδιότητα κατεξοχήν των τοπικών αρχών.

Στο ΠΣ Βόλου η απορρόφηση κοινοτικών προγραμμάτων και η υλοποίησή τους γίνεται σε πρωτοβάθμιο επίπεδο αυτοδιοίκησης και μέσω των δημοτικών επιχειρήσεων οι οποίες νομικά αποτελούν ευέλικτα σχήματα.

Η δράση της ΔΕΜΕΚΑΒ (Δημοτική Επιχείρηση Μελετών – Κατασκευών & Ανάπτυξης Βόλου) έχει να παρουσιάσει ένα αξιόλογο έργο στον τομέα της αστικής ανάπτυξης με μελέτες και παρεμβάσεις οι οποίες έχουν αλλάξει θετικά την εικόνα της πόλης. Συγκεκριμένα οι τομείς δραστηριοποίησης της επιχείρησης είναι οι εξής: Αστικός Σχεδιασμός, Τοπική Ανάπτυξη, Αστικό Περιβάλλον, Ενέργεια, και Εφαρμογές Πληροφορικής. Πριν προχωρήσουμε στην αναφορά των πιο αντιπροσωπευτικών έργων αντιλαμβανόμαστε ότι οι παραπάνω τομείς δραστηριοποίησης συνάδουν σύμφωνα με τις επιταγές της περιφερειακής ευρωπαϊκής πολιτικής για να αποκτήσει η πόλη σύγχρονες και ανταγωνιστικές υποδομές σε καίριους τομείς ανάπτυξης, μεταβάλλοντας με τον τρόπο αυτό τη φυσιογνωμία της πόλης και αποκτώντας σύγχρονες υποδομές οι οποίες θα συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη της πόλης.

Ξεκινώντας από τον τομέα του αστικού σχεδιασμού αναφέρουμε τις παρεμβάσεις που έγιναν σε εγκαταλειμμένα εργοστάσια προκειμένου να στεγάσουν νέες χρήσεις που σχετίζονταν με την εκπαίδευση, τον πολιτισμό, την υγεία και τον αθλητισμό. (πρόγραμμα URBAN). Επίσης παρεμβάσεις έγιναν και στο χείμαρρο Κραυσίδωνα (πρόγραμμα LIFE).

Η αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος πραγματοποιήθηκε μέσα από προγράμματα που αφορούσαν την κυκλοφοριακή ρύθμιση, την ευαισθητοποίηση των πολιτών για μείωση των μετακινήσεων με Ι.Χ. αυτοκίνητα (Cities reducing car use – 1997), προγράμματα τηλεματικής για το περιβάλλον (EFFECT: 1996 – 1999), καθώς και προγράμματα για την εφαρμογή συστημάτων περιβαλλοντική διαχείρισης και ελέγχου (LIFE – EMAS).

Ο τομέας της ενέργειας περιλαμβάνει μια σειρά από σχέδια που αφορούν τόσο στην εξοικονόμηση ενέργειας (σε δημόσια και ιδιωτικά κτίρια – πρόγραμμα: ECOS / OVERTURE) με την εφαρμογή για παράδειγμα μεθόδων βιοκλιματικής

αρχιτεκτονικής, όσο και στην εφαρμογή εναλλακτικών μορφών ενέργειας, όπως είναι το φυσικό αέριο.

Τέλος, η εφαρμογή νέων τεχνολογιών έγινε με την ψηφιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς (ΕΤΠΑ – PACTE), καθώς και την εφαρμογή γεωγραφικών συστημάτων πληροφοριών – GIS, τη δημιουργία κέντρου βάσης δεδομένων και την κατασκευή ιστοσελίδων.

Η συμμετοχή της ΔΕΜΕΚΑΒ στο 3^ο Κ.Π.Σ. (2000 – 2006) αφορά^{cxix}:

- ❖ σε θέματα κοινωνικής συνοχής μέσω του προγράμματος EQUAL, σε μια προσπάθεια τόνωσης της απασχόλησης. Παράλληλα η επιχείρηση συμμετέχει και στο Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα (Π.Ε.Π.) της Θεσσαλίας (μέτρο 3.5) με μελέτες για το τον εξοπλισμό του Βιομηχανικού Μουσείου Πλινθοκεραμοποιείου Τσαλαπάτα, του Ιατροκοινωνικού κέντρου στην περιοχή Νεάπολη και του Μουσείου Ιστορίας της πόλης. Ο τομέας της ενέργειας προσεγγίζεται μέσω του προγράμματος INTERMEDIARIES σχετικά με την αειφορική χρήση των υδάτινων πόρων. Στο συγκεκριμένο πρόγραμμα προβλέπεται η συμμετοχή των επιλεγμένων πόλεων σε δίκτυα ανταλλαγής εμπειριών, ενώ δημιουργήθηκε το Δίκτυο για τη Βιώσιμη Διαχείριση των Υδάτινων Πόρων της ευρύτερης περιοχής του Βόλου (Δ.Υ.ΠΟ.Μ).
- ❖ Δίκτυο PRESCO: «Σύγχρονες μορφές δόμησης και προστασίας του περιβάλλοντος: Λειτουργικότητα και εξοικονόμηση ενέργειας στα δημόσια κτίρια».
- ❖ EGCN (European Green Cities Network): Πρόγραμμα «Βιώσιμες κατοικίες και Αστικό Περιβάλλον», Δίκτυο EGCN.

Περεταίρω η δημοτική επιχείρηση έχει εξασφαλίσει τη συμμετοχή της στην κοινοτική πρωτοβουλία INTERREG III, πρόγραμμα το οποίο περιλαμβάνει τρεις βασικούς άξονες (Α, Β, C) καθένας από τους οποίους έχει ως αντικείμενο τη διασυνοριακή συνεργασία, τη διεθνική συνεργασία και τη διαπεριφερειακή συνεργασία, αντίστοιχα.

Συγκεκριμένα υλοποιείται το INTERREG III-B Cadges, Project Hermes, το οποίο αφορά σε μελέτη για την προώθηση της πολιτιστικής κληρονομιάς της περιοχής με τη χρήση σύγχρονων οπτικοακουστικών μέσων (multimedia), σε τέσσερα μουσεία της πόλης (μουσείο Βιομηχανικής Ιστορίας στο Εργοστάσιο Τσαλάπα, Αρχαιολογικό Μουσείο, Μουσείο Ιστορίας της Πόλης και Μουσείο Αργοναυτικής Εκστρατείας-τα δυο τελευταία θα κατασκευαστούν σύντομα).

Επίσης υλοποιείται το πρόγραμμα INTERREG III-C MEDOCC το οποίο περιλαμβάνει την πρόταση TRAMASPER σχετικά με τη μελέτη ανάπτυξης δικτύου λιμανιών της Μεσογείου (συμπεριλαμβανομένου φυσικά και του Βόλου) για την χάραξη κοινών διαδρομών, και την πρόταση TRANSURBAN σχετικά με τη μελέτη για τη λειτουργία τραμ στην πόλη του Βόλου.

Εκτός από τα έργα που υλοποιήθηκαν με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση εντός των ορίων του αστικού χώρου, θα ήταν παράλειψη να μη γίνει αναφορά στη θέση που καταλαμβάνει η πόλη σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο και στο βαθμό που οι αναπτυξιακές επιλογές οι οποίες υλοποιούνται με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, κυρίως σε θέματα δημιουργίας υποδομών, επηρεάζουν τη φυσιογνωμία της πόλης. Αφενός λοιπόν ο Ν. Μαγνησίας στον οποίο ανήκει ο Βόλος βρίσκεται σε διασταύρωση του

βασικού εθνικού άξονα ανάπτυξης του ελληνικού χώρου (αναπτυξιακό S Πάτρας – Αθήνας – Θεσσαλονίκης) και του βασικού περιφερειακού άξονα ανάπτυξης της Θεσσαλίας, αυτού μεταξύ Βόλου – Λάρισας^{cxix}.

Σε ότι όμως αφορά τη θέση της πόλης στο ευρωπαϊκό στερέωμα, όπως συμβαίνει και με την υπόλοιπη εθνική επικράτεια, είναι έξω από τους υφιστάμενους άξονες και κέντρα ανάπτυξης ευρωπαϊκής εμβέλειας^{cxix}, και βασική αιτία είναι η γεωγραφική περιφερειακότητα που παρουσιάζει η χώρα σε σχέση με την ΕΕ, γεγονός που καθιστά προβληματική την επαφή με τον υπόλοιπο ευρωπαϊκό χώρο. Βέβαια η Θεσσαλία δεν ανήκει στις περιφέρειες της Ελλάδας που αντιμετωπίζουν τις δυσμενέστερες προοπτικές περιθωριοποίησης με διεθνή κριτήρια, ενώ σημαντική είναι και η παρατήρηση ότι η Μαγνησία διαφοροποιείται σε σχέση με τους υπόλοιπους νομούς της περιφέρειας εξαιτίας του φυσικού περιβάλλοντος (Πήλιο, Παγασητικός) και της αλλαγής της τομεακής διάρθρωσης με αύξηση της συμμετοχής του τριτογενή τομέα στη συνολική παραγωγή.

Κρίσιμος παράγοντας που επηρεάζει τη μελλοντική εξέλιξη των περιφερειών είναι οι υπερτοπικές υποδομές κυρίως των μεταφορών και των επικοινωνιών. Ο αυτοκινητόδρομος Πάτρα – Αθήνα – Θεσσαλονίκη – Εύζωνοι (ΠΑΘΕ) αποτελεί βασικό έργο υποδομής, με ευρωπαϊκή χρηματοδότηση στον τομέα των μεταφορών το οποίο επηρεάζει την πόλη του Βόλου, ενώ στις βασικές μεταφορικές υποδομές ανήκει και η αναβάθμιση του ρόλου του λιμανιού του Βόλου, αφού αποτελεί πύλη για την περιφέρεια, τη χώρα αλλά και την Ε.Ε. προς τη Μέση Ανατολή, τις παρευξείνιες και τις μεσογειακές χώρες^{cxix}.

Επιπλέον, σε περιφερειακό επίπεδο σημαντική είναι η μελλοντική ανάδειξη της πόλης του Βόλου και της Λάρισας σε ένα ενιαίο κέντρο με στόχο τη δημιουργία ενός ισχυρού πόλου ανάπτυξης περιφερειακής και διαπεριφερειακής εμβέλειας, και με την προοπτική να υπάρξει διάχυση της ανάπτυξης που θα ωφελήσει τη Δυτική Θεσσαλία. Άλλωστε αυτό που πρέπει να αξιοποιηθεί είναι η μικρή απόσταση που υπάρχει ανάμεσα στα δυο αστικά κέντρα η οποία επιτρέπει την ανάπτυξη οικονομιών κλίμακας και συμπληρωματικότητας μεταξύ των δυο πόλεων.

Συμπερασματικά, αντιλαμβανόμαστε ότι η συμβολή της ΕΕ μέσω της χρηματοδότησης προγραμμάτων έχει συμβάλει καθοριστικά στην αλλαγή της εικόνας της πόλης, διότι ο Βόλος πλέον έχει αποκτήσει σύγχρονες υποδομές και έχει πλέον τα θεμέλια ώστε αξιοποιώντας κατάλληλα τόσο τις υποδομές όσο και τους τοπικούς πόρους, να στραφεί σε βιώσιμες λύσεις ανάπτυξης.

Περιπτώσεις επανάχρησης βιομηχανικών κτιρίων στο Π.Σ. Βόλου με χρηματοδότηση URBAN:

Πηγή: www.demekav.gr

5.19. Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΒΟΛΟΥ ΚΑΙ Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Όπως έχει αναλυθεί στο θεωρητικό μέρος η έννοια του Μύθου επιδρά στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας ενός τόπου. Στην ενότητα αυτή γίνεται προσπάθεια ανάλυσης της σημειολογικής ερμηνείας του Μύθου που χαρακτηρίζει την πόλη του Βόλου και αποτελεί καθοριστικό στοιχείο της φυσιογνωμίας του, καθώς και των προσπαθειών που γίνονται σε τοπική κλίμακα για την καλύτερη δυνατή αξιοποίησή του, στοχεύοντας στην προβολή της πόλης και την επακόλουθη ανάπτυξή της.

Σε ότι αφορά τις μυθολογικές ιστορίες που έχουν αναπτυχθεί γύρω από την ευρύτερη περιοχή του Βόλου, είναι γνωστές σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Αργοναυτική εκστρατεία από τη μια πλευρά, και οι Κένταυροι του Πηλίου από την άλλη, στοιχειοθετούν ένα ισχυρό μυθολογικό υπόβαθρο για την ευρύτερη περιοχή της Μαγνησίας, του οποίου η ερμηνεία εμπεριέχει πολλές συνιστώσες. (προσπάθεια κοσμολογικής ερμηνείας, ερμηνεία φυσικών φαινομένων, συμβολισμοί σχετικά με την ανθρώπινη συμπεριφορά και δραστηριότητα).

Ενδεικτικό της επίδρασης που έχει ο μύθος στον αστικό χώρο, ακόμη και σήμερα, είναι η ονομασία κεντρικών δρόμων («Αργοναυτών», «Ιάσωνος») και επιχειρήσεων (συνεταιρισμός «Αργώ», τσιπουράδικο «Αργώ» και «Ιωλκός», ποτοποιία «Ιωλκός»). Η πλέον όμως αντιπροσωπευτική επίδραση του μύθου της Αργοναυτικής εκστρατείας στο Βόλο είναι το σύμβολο της πόλης, η Αργώ.

Ερμηνεία του Μύθου

Ο μύθος γύρω από την Αργοναυτική εκστρατεία η οποία ξεκίνησε από την αρχαία Ιωλκό και τοποθετείται χρονολογικά κατά τη μυκηναϊκή περίοδο (περίπου 1.500 π. Χ., βλ. ενότητα: Ιστορία, υποενότητα: Μυθολογία), ερμηνεύει την προσπάθεια των Ελλήνων για την αναζήτηση νέων δρόμων επικοινωνίας μέσω του εμπορίου και αποτελεί την απαρχή της τεχνικής επεξεργασίας του χρυσού στον ελλαδικό χώρο.

Η πρόσκληση του Ιάσωνα στους γενναίους της εποχής του για να φέρουν το χρυσόμαλλο δέρας από τη μακρινή Κολχίδα (σημερινή Γεωργία), ερμηνεύεται ως η πρώτη προσπάθεια για την εγκαθίδρυση εμπορικής ισχύος, τακτική που αντίβαινε την ακολουθούμενη επεκτατική πολιτική μέσω πολέμων, και για αυτό ακριβώς το λόγο παρουσιάζει ιδιαίτερη σημασία. Η αργοναυτική εκστρατεία προβάλλει έντονα το στοιχείο της θάλασσας όπου πλέον δεν αποτελεί διαχωριστικό αλλά ενωτικό στοιχείο.

Ο μύθος λοιπόν παρουσιάζει σαφείς γεωπολιτικές διαστάσεις αφού η αργοναυτική εκστρατεία είναι η πρώτη προσπάθεια συστηματικού αποικισμού από τη Δύση στην Ανατολή με σκοπό την κυριαρχία των Ελλήνων σε μια υπερτοπική, για τα ιστορικά εκείνα δεδομένα, αγορά^{cxix}.

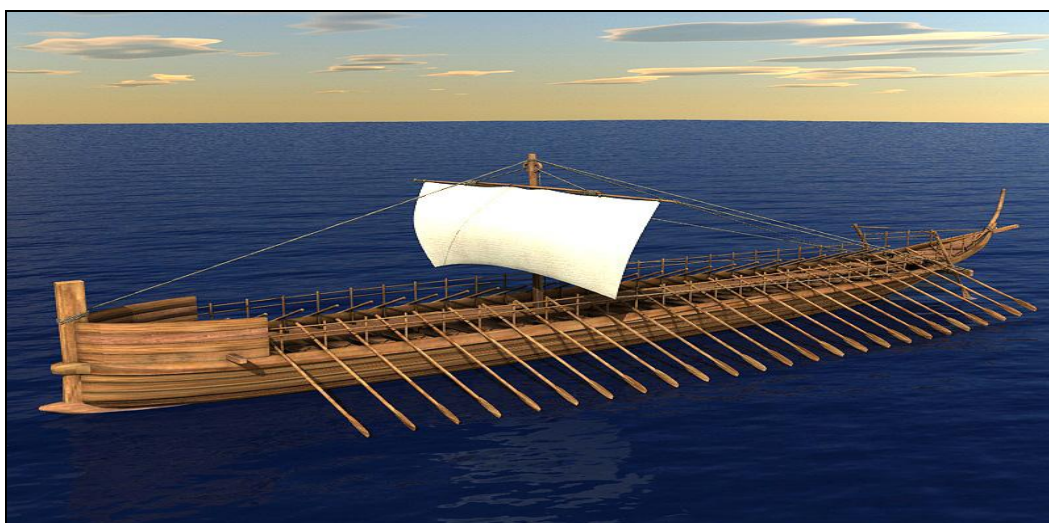

Πηγή: www.volos-city.gr

Το χρυσόμαλλο δέρας είναι στην πραγματικότητα τα χρυσορυχεία της Μακεδονίας και της Κολχίδας και όλοι οι πλούσιοι φυσικοί πόροι της περιοχής. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το μέσο για την υλοποίηση του σκοπού του Ιάσωνα, δηλαδή το πλοίο που κατασκευάστηκε. Ο μύθος θέλει την Αργώ κατασκευασμένη με πρώτη ύλη από την πλούσια ξυλεία του Πηλίου, ενώ το χάρισμα του λόγου και της προφητείας που φέρεται να είχε, συμπυκνώνει την προσδοκία των Ελλήνων για την επιτυχή έκβαση του ταξιδιού, αφού τα δυο αυτά υπερφυσικά στοιχεία θα μπορούσαν να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση πιθανών κινδύνων και απρόσμενων καταστάσεων.

Αξιοποίηση του μύθου από τις τοπικές αρχές

Θέλοντας λοιπόν να αξιοποιηθεί αυτή η πολιτιστική κληρονομιά, οι τοπικές αρχές και συγκεκριμένα ο Δήμος Βόλου και η Δημοτική Τουριστική Επιχείρηση Βόλου, υλοποιούν το ερευνητικό πρόγραμμα «ΑΡΓΩ» με σκοπό την ανακατασκευή του ιστορικού πλοίου. Το εγχείρημα πραγματοποιείται με τη στενή συνεργασία του Ινστιτούτου Έρευνας της Αρχαίας Ναυπηγικής και Τεχνολογίας «ΝΑΥΔΟΜΟΣ», το οποίο έχει αναλάβει την ανακατασκευή του πλοίου σύμφωνα με όλους τους κανόνες της επιστημονικής δεοντολογίας, χρησιμοποιώντας αυθεντικά υλικά και διαδικασίες της εποχής και εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την ιστορική τεκμηρίωση του όλου εγχειρήματος.

Ψηφιακό σχέδιο του πλοίου που ανακατασκευάζεται: Πηγή: www.volos-city.gr

Στόχος του προγράμματος είναι το πλοίο που θα κατασκευαστεί, να πραγματοποιήσει την ίδια ακριβώς διαδρομή, φτάνοντας ως την Κολχίδα και να αναδειχθεί σε σύμβολο, όχι μόνο για την τοπική κοινωνία του Βόλου αλλά για ολόκληρη την Ευρώπη, συμβάλλοντας στην επικοινωνία της Δύσης με την Ανατολή και μάλιστα σε μια περιοχή καίριας γεωπολιτικής σημασίας, όπως είναι ο Εύξεινος Πόντος, τόσο λόγω των κοιτασμάτων μαύρου χρυσού, όσο και λόγω των αγωγών φυσικού αερίου που καταλήγουν στην περιοχή αυτή από τη Ρωσία.

Η ανακατασκευή του μυθικού πλοίου εντάσσεται σε ένα ευρύτερο σχέδιο προκειμένου να αποκτήσει η πόλη τις κατάλληλες υποδομές για τουριστική αστική ανάπτυξη. Το Πεδίο Άρεως, στη δυτική είσοδο της πόλης θα φιλοξενήσει το πλοίο μετά το ταξίδι του, και θα μετατραπεί σε *θεματικό πάρκο*, με την προσδοκία να αναδεχθεί η πολιτιστική κληρονομιά του Βόλου και να αποτελέσει το πάρκο αυτό σημείο αναφοράς του μύθου της πόλης, μιας και σήμερα το μόνο που θυμίζει την Αργοναυτική εκστρατεία είναι το σχετικό άγαλμα στην παραλία.

Αντίγραφο του πλοίου στην παραλία της πόλης, www.magnesia-tourism.gr

Παράλληλα, η ολοκληρωμένη προβολή του μύθου θα γίνει με την κατασκευή μουσείου *Αργοναυτικής Εκστρατείας* αξιοποιώντας τη σύγχρονη τεχνολογία (π.χ. εφαρμογές εικονικής πραγματικότητας), δεδομένο το οποίο αναμένεται να αυξήσει την επισκεψιμότητά του^{cxix}.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η αξιοποίηση και διαχείριση της ναυτικής κληρονομιάς είναι μια σύγχρονη τακτική η οποία ακολουθείται από χώρες που παρουσίασαν στο μακρινό ή πιο κοντινό παρελθόν αξιόλογη ναυτική παράδοση. Η συνεισφορά της πειραματικής αρχαιολογίας, αφενός στην ιστορική τεκμηρίωση των σχετικών ευρημάτων (π.χ. ναυαγίων) και αφετέρου στην ανακατασκευή ιστορικών πλοίων, συμβάλλει στην έρευνα για τη ζωή, τα ήθη και τον τεχνολογικό πολιτισμό.

Περεταίρω, υπάρχουν ήδη αξιοπρόσεκτα παραδείγματα πόλεων, όπως το Άμστερνταμ, όπου αξιοποίησαν την πλούσια ναυτική παράδοση στεγάζοντας τα

ιστορικά πλοία σε ειδικά για το σκοπό αυτό μουσεία. Η ανακατασκευή του Ρέικιαβικ – ιστορικού πλοίου των Βίκινγκς, του χανσεατικού κογκ της Βρέμης (με πρωτοβουλία μάλιστα των δημοτικών αρχών), καθώς και η στέγαση του πλοίου Μαίρη Ρόουζ σε ειδικό θεματικό μουσείο (Vasa Museum) στη Στοκχόλμη, αποδεικνύουν την αξιοποίηση του ναυτικού παρελθόντος και τη συνεπαγόμενη προβολή των πόλεων που βρίσκονται τα μουσεία αυτά^{cxix}.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η αξιοποίηση του μύθου του Βόλου μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στην προβολή της πόλης και στην επακόλουθη ανάπτυξή της, καθώς η προγραμματισμένη υλοποίηση σχετικών έργων, όπως είναι για παράδειγμα το μουσείο Αργοναυτικής Εκστρατείας, στρέφουν την αστική ανάπτυξη στην κατεύθυνση του θεματικού τουρισμού, επιλογή σύμφωνη με τις νέες τάσεις που επικρατούν σε διεθνές επίπεδο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 5^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

5.1 Γεωφυσικός Προσδιορισμός

1. Παρχαρίδου Π., «*Βιολογικοί Διάδρομοι στο πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου, η αυτοφυής χλωρίδα των χειμάρρων Κραυσίδωνα και Αναύρου*», Διπλωματική εργασία στα πλαίσια ΜΠΣ Τμήματος Βιολογίας με κατεύθυνση Περιβαλλοντικής Βιολογίας, σελ. 12, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
2. Εγκυκλοπαίδεια Υδρία, λήμμα: *Μαγνησίας Νομός*, σελ. 126
3. Ομοίως με Νο 2
4. Κουτσιανά Ε., «*Οι χρονικές διαστάσεις της πόλης. Μελέτη περίπτωσης: Χρονικοί διακανονισμοί για το Βόλο*», Διπλωματική Εργασία στα πλαίσια του ΜΠΣ του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, σελ. 77, Επιβλέπων Καθηγητής: Δεφνερ Α., Βόλος 2002.
5. Κρητικού Χ., «*Στρατηγικά Σχέδια Ανάπτυξης σε πόλεις Μεσαίου Μεγέθους: προκαταρκτική ανάλυση και Συμμετοχικός Σχεδιασμός στο πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου*», Διπλωματική Εργασία στα πλαίσια του ΜΠΣ του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, σελ. 22, Επιβλέπων Καθηγητής: Πετράκος Γ., Βόλος 2003.
6. Ομοίως με Νο 1
7. Σταματίου Ε., «*Χωρικές Δυσλειτουργίες και περιβαλλοντικές αλλοιώσεις στους παράκτιους νομούς της Ελλάδας-προβλήματα και προοπτικές*», διαθέσιμο στο www.prd.uth.gr (site του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας) Σειρά ερευνητικών εργασιών, 9 (21):489-512, Ιούλιος 2003.

5.2 Ιστορία

1. Στεφάνου Ι. «*Η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης*», ΕΜΠ – Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης, Αθήνα 2000, σελ. 70
2. www.wikipedia.gr
3. [www.haef.gr /chilias/greek/gre/volos/volos.html](http://www.haef.gr/chilias/greek/gre/volos/volos.html)
4. www.magnesia-tourism.gr
5. [www.haef.gr /chilias/greek/gre/volos/volos.html](http://www.haef.gr/chilias/greek/gre/volos/volos.html)
6. «*ΒΟΛΟΣ - στο πέρασμα του χρόνου*», ειδική έκδοση της εφημερίδας *ΠΡΩΤΗ*, Β Έκδοση Μάρτιος 2001, σελ. 18
7. «*2003 MAGNESIA, Οδηγός Ιστορικός –Πολιτιστικός-Τουριστικός*», *Εφημερίδα Πρώτη*, Εκδόσεις Επικοινωνία, σελ. 9
8. www.volos-city.gr
9. «*2003 MAGNESIA, Οδηγός Ιστορικός –Πολιτιστικός-Τουριστικός*», *Εφημερίδα Πρώτη*, Εκδόσεις Επικοινωνία, σελ. 33
10. Βλ. Νο 9, σελ. 33
11. Βλ. Νο 9, σελ. 38
12. Βλ. Νο 9, σελ. 39

-
13. Λιάπης Κ. «Το κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)», στο συλλογικό τόμο: *Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι*, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004, σελ.18.
  14. Βλ. Νο 13, σελ. 19
  15. Βλ. Νο 13, σελ. 20
  16. Βλ. Νο 13, σελ. 22
  17. Χαστάογλου Β. «*Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα*», *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2002, σελ. 21.
  18. Βλ. Νο 13, σελ. 28
  19. Χαστάογλου Β. «Η ίδρυση και η εξέλιξη της νέας πόλης του Βόλου τον 19ο αιώνα», στο συλλογικό τόμο: *Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι*, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004, σελ. 47.
  20. Χαστάογλου Β., «*Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα*», , *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2002, σελ. 30.
  21. Ομοίως με Νο 20, σελ. 32
  22. Ομοίως με Νο 19, σελ. 52
  23. Χαστάογλου Β., «*Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα*», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2002, σελ. 48-53.
  24. Χαστάογλου Β., « Η πολεοδομική εξέλιξη του Βόλου, 1881 – 1940», στο συλλογικό τόμο: *Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι*, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004, σελ.62.
  25. Ομοίως με Νο 20, σελ. 57.
  26. Ομοίως με Νο 24, σελ. 65.
  27. Ομοίως με Νο 24, σελ. 66.
  28. μοίως με Νο 24, σελ. 67
  29. Ομοίως με Νο 24, σελ. 68
  30. Ομοίως με Νο 24, σελ. 69
  31. Ομοίως με Νο 24, σελ. 68
  32. Ομοίως με Νο 24, σελ. 69
  33. Ομοίως με Νο 24, σελ. 70
  34. Ομοίως με Νο 24, σελ. 170
  35. Ομοίως με Νο 24, σελ. 70
  36. Ομοίως με Νο 24, σελ. 89
  37. Χαστάογλου Β., «*Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα*», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2002, σελ. 112
  38. Ομοίως με Νο 1, σελ. 113
  39. Ομοίως με Νο 1, σελ. 114

-
40. Ομοίως με Νο 1, σελ. 116
  41. Χαστάογλου Β., «Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), *Εκδόσεις Βόλος*, σελ. 160, Βόλος 2002.
  42. Ομοίως με Νο 41, σελ. 160.
  43. Ομοίως με Νο 1, σελ. 161.

5.3. Πολεοδομικά Χαρακτηριστικά

1. Χαστάογλου Β., «Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα», *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, *Εκδόσεις Βόλος*, Βόλος 2002, σελ. 55.
2. Ζαχαρίας Παπαντωνίου «Ταξιδιωτικές Εντυπώσεις» στο αθηναϊκό Ελεύθερο Βήμα, 6.9.1937, παρατίθεται στο βιβλίο: «Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα», Χαστάογλου Β., *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, *Εκδόσεις Βόλος*, Βόλος 2002, σελ. 75.
3. Ομοίως με Νο 1, σελ. 63.
4. Ομοίως με Νο 1, σελ. 92
5. Χαστάογλου Β. «Η πολεοδομική εξέλιξη του Βόλου, 1881 – 1940», 'Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και οι άνθρωποι', *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, *Εκδόσεις Βόλος*, Βόλος 2004, σελ. 70.
6. Ομοίως με Νο 1, σελ. 148.
7. Κρητικού Χρ., Διπλωματική Εργασία: «Στρατηγικά Σχέδια Ανάπτυξης σε Πόλεις Μεσαίου Μεγέθους, προκαταρκτική ανάλυση και Συμμετοχικός Σχεδιασμός στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Βόλου», Επιβλ. Καθηγητής: Γ. Πετράκος, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης – Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Ιανουάριος 2003. σελ. 35
8. Γοσποδίνη Α. «Η σύνταξη του χώρου ως μηχανισμός διάρθρωσης των κεντρικών λειτουργιών της πόλης: η περίπτωση του Βόλου», σελ. 371-396 στο συλλογικό τόμο: «Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων, Διεπιστημονικές προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής», Επιμέλεια: Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ., Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας και Gutenberg, 1999
9. Πρόγραμμα Ηρακλής: Δέκα Σχέδια για την Ελληνική Πόλη, Επιστημονική Διεύθυνση & Συντονισμός: Cassia C, Καρύδης Δ., 1999, σελ. 139)
10. Ομοίως με Νο 7, σελ. 36
11. Ομοίως με Νο 9, σελ. 144
12. Πρόγραμμα Ηρακλής: Δέκα Σχέδια για την Ελληνική Πόλη, Επιστημονική Διεύθυνση & Συντονισμός: Cassia C, Καρύδης Δ., 1999, σελ. 144
13. Ομοίως με Νο 12, σελ. 143

5.4. Χρήσεις Γης

1. Μπέσσας Χρ., «Βόλος: ΠΑΡΟΝ – ΜΕΛΛΟΝ», σελ.311, άρθρο στο: «Βόλος αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας», επιμέλεια: Μαλουτάς Θ., εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995
2. Ομοίως με Νο 1, σελ. 310

5.5. Το Θαλάσσιο Μέτωπο της πόλης

1. www.greekarchitects.gr, Δελτία Τύπου: 4η Πανελλήνια Έκθεση Αρχιτεκτονικού Έργου «Παράλιες Ζώνες και Αστικά Συμβάντα».
2. Χαστάογλου Β., Τριμηνιαίο Περιοδικό: Έν Βόλω: «Αφιέρωμα: Θάλασσα»-τεύχος 3, 2001, σελ. 24-27
3. Ομοίως με Νο 2, σελ. 25
4. Χαστάογλου Β., Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα», *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2002, σελ. 65.
5. www.giamakos.gr

5.6. Δημόσιοι Χώροι

1. Πρόγραμμα Ηρακλής: “Δέκα Σχέδια για την Ελληνική Πόλη”, Επιστημονική Διεύθυνση & Συντονισμός: Cassia C, Καρύδης Δ., 1999, σελ. 238
2. Κουρος Π. «Μνημονικές διαδράσεις ως πρακτικές σύγχρονης τέχνης στην πόλη», άρθρο στο περιοδικό “Αρχιτέκτονες” του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών-Πανελλήνιας Ένωσης Αρχιτεκτόνων (ΣΑΔΑΣ – ΠΕΑ), τεύχος 45, σελ. 83-86, διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.sadas-pea.gr
3. Ομοίως με Νο 1
4. Πρόγραμμα Ηρακλής: “Δέκα Σχέδια για την Ελληνική Πόλη”, Επιστημονική Διεύθυνση & Συντονισμός: Cassia C, Καρύδης Δ., 1999, σελ. 141
5. Χαστάογλου Β. «Οι κεντρικές πλατείες του Βόλου – τυπολογία και εξέλιξη», άρθρο στο περιοδικό «Έν Βόλω – Αφιέρωμα: Βόλος, Δημόσιοι Χώροι», τεύχος 15ο, σελ. 20
6. Ομοίως με Νο 5, σελ. 76

5.7. Αρχιτεκτονική Κληρονομία

1. Χαστάογλου Β., «Βόλος Πορτραίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2002, σελ. 17
2. Ντίνα Α., «Οθωμανικά κτίρια στην περιοχή του Βόλου» στο περιοδικό: Έν Βόλω: «Αφιέρωμα Αρχιτεκτονική» Τεύχος 6ο, Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση του Δήμου Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι – Εκδόσεις Βόλος), Καλοκαίρι 2002, σελ. 14-17
3. «Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι» - συλλογική έκδοση, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004, σελ. 77.

-
4. Ομοίως με Νο 1, σελ. 30.
  5. Ομοίως με Νο 1, σελ. 50
  6. www.haef.gr/chilias/greek/gre/volos/volos4.html
  7. Ομοίως με Νο 3, σελ. 80.
  8. Ομοίως με Νο 3, σελ. 82, βλ. αναφορά σε βιβλιογραφία → σελ. 91 Νο 25.
  9. Ομοίως με Νο 3, σελ. 82.
  10. Ομοίως με Νο 3, σελ. 83.
  11. Ομοίως με Νο 3, σελ. 83.
  12. Ομοίως με Νο 3, σελ. 84.
  13. Ομοίως με Νο 3, σελ. 84.
  14. Ομοίως με Νο 3, σελ. 85-86.
  15. Φεσσά – Εμμανουήλ Ε., «Η αρχιτεκτονική του Βόλου», Έν Βόλω: «Αφιέρωμα Αρχιτεκτονική» Τεύχος 6ο, Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση του Δήμου Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι – Εκδόσεις Βόλος), Καλοκαίρι 2002 σελ.32
  16. Χαστάογλου Β., «Κτίζοντας την πόλη μετά τους σεισμούς – Ιδιωτική και δημόσια αρχιτεκτονική», Έν Βόλω: «Αφιέρωμα Αρχιτεκτονική» Τεύχος 6ο, Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση του Δήμου Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι – Εκδόσεις Βόλος), 2002, σελ. 64)
  17. Ομοίως με Νο 16, σελ. 65
  18. Ομοίως με Νο 1, σελ. 144.
  19. Φεσσά – Εμμανουήλ Ε., «Κτίρια δημόσιας χρήσης του Βόλου», Εν Βόλω: «Αφιέρωμα: Δημόσιοι Χώροι» τεύχος: 15, Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση του Δήμου Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι – Εκδόσεις Βόλος), σελ.43

5.8. Πολιτισμός

1. Φεσσά – Εμμανουήλ Ε., «Οι πρώτες θεατρικές στέγες του Βόλου», στο συλλογικό τόμο: «Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι», *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004, σελ. 216
2. Ομοίως με Νο 1, σελ. 220
3. Δρυγιάννης Κ., «Ο μουσικός πολιτισμός του Βόλου στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα», στο συλλογικό τόμο: «Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι», *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004, σελ. 239
4. Ομοίως με Νο 3, σελ. 243.
5. Ομοίως με Νο 3, σελ. 244.
6. «ΒΟΛΟΣ - στο πέρασμα του χρόνου», ειδική έκδοση της εφημερίδας ΠΡΩΤΗ, Β' Έκδοση: Μάρτιος 2001, σελ. 108.
7. Μουγογιάννης Ι., «Επιτεύγματα του Βολιώτικου Πολιτισμού 1923-1955» στο συλλογικό τόμο: «Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι», *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004, σελ. 255.
8. Δραντάκης Χ., «Η ζωγραφική στο Βόλο κατά τον 20ο αιώνα» στο συλλογικό τόμο: «Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι», *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004, σελ. 228.

-
9. Ομοίως με Νο 8, σελ. 233,
  10. www.theofilos.iolkos.gr
  11. Ομοίως με Νο 8, σελ. 234.

5.9. Γαστρονομία

1. Βολιώτης Α., «Υγιεινή διατροφή και τοπικά προϊόντα στην πληρωρήτικη κουζίνα», άρθρο στο περιοδικό «*Εν Βόλω*», τεύχος 10, σελ. 24 – 31, 2003.
2. Καρτσαγκούλη Ε., «Γεύσεις ήδιστες, Μικρά Ασία, Καππαδοκία, Πόντος, Πόλη, Ανατολική Ρωμυλία», άρθρο στο περιοδικό «*Εν Βόλω*», τεύχος 10, σελ. 54 - 61, 2003.

5.11. Δημογραφικά Χαρακτηριστικά

1. Στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης Μαγνησίας: 1^η φάση – διαγνωστικές μελέτες, Φορέας ανάθεσης: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας, Φορέας εκπόνησης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής ανάπτυξης, Βόλος Φεβρουάριος 2005.

5.12. Οικονομικά Δεδομένα

1. Δημόγλου Α., «Συγκρότηση και εξέλιξη της Βιομηχανίας του Βόλου», στο: Βόλος, Αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας, σελ. 119 Επιμέλεια: Θωμάς Μαλούτας, Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995.
2. Σιλέλη Χ., «Βόλος: Στρατηγικές Πολεοδομικές παρεμβάσεις για την ενδυνάμωση της αναπτυξιακής πολιτικής της πόλης» διπλωματική εργασία του τμήματος ΜΠΣ Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, επιβλέπουσα καθηγήτρια: Γοσποδίνη Α. σελ. 36, Βόλος 2001.
3. «Μαγνησία – στη χώρα των Αργοναυτών και των Κενταύρων», σελ. 19, εκδόσεις Επικοινωνία, Βόλος 2006.
4. Ο.Λ.Β Α.Ε.: Ενημερωτικό Φυλλάδιο : «Το λιμάνι του Βόλου, Αφετηρία των Αργοναυτών»
5. Στρατηγικό Σχέδιο ανάπτυξης Μαγνησίας: «1^η φάση, Διαγνωστικές μελέτες» Φορέας ανάθεσης: Ν. Α. Μαγνησίας – Φορέας Εκπόνησης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, Φεβρουάριος 2005.

5.13. Απασχόληση

1. Μαλούτας Θ. «Εισαγωγή – στοιχεία ταυτότητας της πόλης» στο βιβλίο: Βόλος αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας»,σελ. 17 – 18, Επιμέλεια Μαλούτας Θ. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1999
2. www.statistics.gr

5.15. Πυκνωτές Φυσιогνωμίας

1. Πρόγραμμα Ηρακλής: “Δέκα Σχέδια για την Ελληνική Πόλη”, Επιστημονική Διεύθυνση & Συντονισμός: Cassia C, Καρύδης Δ., 1999, σελ. 167

5.17. Εξέχουσες Προσωπικότητες

1. «ΒΟΛΟΣ - στο πέρασμα του χρόνου», ειδική έκδοση της εφημερίδας ΠΡΩΤΗ, Β΄ Έκδοση Μάρτιος 2001, σελ. 91.
2. Ομοίως με Νο 1, σελ. 90.
3. www.theofilos.iolkos.gr
4. www.i-politismos.gr

5.18. Η συμβολή της ΕΕ στη διαμόρφωση της σύγχρονης φυσιογνωμίας της πόλης του Βόλου

1. http://europa.eu.int/comm/regional_policy/urban2/index_en.htm
2. Ανακοίνωση της ΕΕ: «Εταιρική σχέση με τις πόλεις: η Κοινοτική πρωτοβουλία URBAN», Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2003.
3. Βασίλης Σγουρής: Κοινοτική Πρωτοβουλία URBAN – ΕΛΛΑΣ: Υποπρόγραμμα 3: Βόλου – Ν. Ιωνίας, ΔΕΜΕΚΑΒ.
4. www.demekav.gr
5. Γ. Γκαγκας (2004): «Energy Saving and passive solar thermal applications in rehabilitated municipal buildings. Two cases in the town of Volos – Ενεργειακός Σύμβουλος, Δημοτική Επιχείρηση Μελετών-Κατασκευών Βόλου, Πιλοτικές Εφαρμογές στο Κτιριακό Συγκρότημα Τσαλαπάτα, Ενεργητικά και Παθητικά Ενεργειακά Συστήματα» περιοδικό: Τεχνικά Χρονικά, Μάρτιος – Απρίλιος 2004.
6. www.demekav.gr
7. Στρατηγικό Σχέδιο ανάπτυξης Μαγνησίας: 1^η φάση, Διαγνωστικές μελέτες» Φορέας ανάθεσης: Ν. Α. Μαγνησίας – Φορέας Εκπόνησης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, Φεβρουάριος 2005.
8. Ομοίως με Ν^ο 7.
9. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας: «Δημόσιες και Ιδιωτικές επενδύσεις, Απολογισμός προγραμματικής περιόδου 1994 – 1999», Δ/ση Προγραμματισμού & Ανάπτυξης Ν.Α. Μαγνησίας, Δεκέμβριος 2000.

5.19. Ο μύθος του Βόλου και η σημερινή (σύγχρονη) αξιοποίησή του από την τοπική κοινωνία

1. Λουκάς Ι. «Γεωπολιτική ερμηνεία του Μύθου – Ιστορική τεκμηρίωση της έρευνας». Ομιλία στην Ημερίδα: «ΑΡΓΩ, Ερευνητικό Πρόγραμμα Ανακατασκευής Πεντηκοντόρου», Πολεμικό Μουσείο, Αθήνα, 21 – 1 – 2006.
2. www.i-politismos.gr
3. Επτά Ημέρες, Καθημερινή επιμέλεια αφιερώματος: Δελής Α.: «Τα πλοία γράφουν ιστορία», Αθήνα, 21 – 8 – 05:
  1. Scholl L., «Το Χανσεατικό κογκ της Βρέμης», σελ. 10 – 12.
  2. Δελής Α., «Βίκινγκς: θαλασσοπόροι και караβομάστορες», σελ. 5 – 9.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Στατιστική έρευνα

6.1 Μεθοδολογία – δείγμα – στόχος έρευνας

Στα πλαίσια της εργασίας κρίθηκε αναγκαία η διεξαγωγή στατιστικής έρευνας προκειμένου να εξετασθεί η φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου, όπως αυτή αποτυπώθηκε από τη γνώμη των ερωτηθέντων. Για το λόγο αυτό επιλέχθηκε η μέθοδος των ανώνυμων ερωτηματολογίων. Η έρευνα σχεδιάστηκε για δυο κατηγορίες δειγμάτων: τους μόνιμους κατοίκους και τους επισκέπτες, και πραγματοποιήθηκε με απλή τυχαία δειγματοληψία. Επίσης πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι οι ερωτήσεις αφορούσαν στη διερεύνηση ποιοτικών δεδομένων τόσο για τα δημογραφικά χαρακτηριστικά όσο και για τις ερωτήσεις σχετικά με τη φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου.

Σε ότι αφορά τους επισκέπτες πρέπει να σημειωθεί ότι ενώ αρχικά διανεμήθηκαν τα σχετικά ερωτηματολόγια σε ξενοδοχεία της πόλης, δεν συμπληρώθηκε ο συνολικός απαιτούμενος αριθμός των ερωτηματολογίων. Προκειμένου λοιπόν να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα της μη ανταπόκρισης από πλευράς των επισκεπτών που βρίσκονταν στην πόλη την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας, διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια σε γνωστούς οι οποίοι με τη σειρά τους τα προώθησαν στον εργασιακό και φιλικό τους χώρο - διασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό ότι το δείγμα ήταν τυχαίο - σε άτομα τα οποία κατά το παρελθόν είχαν επισκεφθεί την πόλη.

Τα στοιχεία που συλλέχθηκαν αποτέλεσαν τη βάση δεδομένων της έρευνας η οποία αρχικά δημιουργήθηκε στο πρόγραμμα «Excel» και στη συνέχεια η στατιστική επεξεργασία έγινε μέσω του προγράμματος Statgraphics Plus.

Ο συνολικός αριθμός των ερωτηματολογίων ήταν 260 από τα οποία 140 συμπληρώθηκαν από τους κατοίκους της πόλης και 120 από επισκέπτες. Στόχος της έρευνας ήταν να εξετασθούν εκείνα τα χαρακτηριστικά που συνθέτουν τη φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου και συγκεκριμένα: τα στοιχεία τα οποία κάνουν την πόλη αναγνωρίσιμη, οι παράμετροι που συνθέτουν τη θετική εικόνα της πόλης και καθιστούν το Βόλο ελκυστικό σε κατοίκους και επισκέπτες καθώς και τα αρνητικά στοιχεία της πόλης, δηλαδή τα προβλήματα που αντιμετωπίζει και τα οποία διαμορφώνουν την αρνητική εικόνα του αστικού χώρου που ερευνάται.

Το ερωτηματολόγιο των επισκεπτών περιλαμβάνει 20 συνολικά ερωτήσεις, ανοικτού και κλειστού τύπου οι οποίες αρχικά σκιαγραφούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά (φύλο, ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, εκπαίδευση, απασχόληση) και ακολουθούν τα ερωτήματα που σχετίζονται με την καταγραφή εκείνων των στοιχείων της πόλης που συνθέτουν τη φυσιογνωμία της.

Σε ότι αφορά τα ερωτηματολόγια των κατοίκων, ακολουθούν την ίδια δομή με αυτά των επισκεπτών, δηλαδή περιλαμβάνουν ερωτήσεις που παρουσιάζουν το προφίλ των ερωτηθέντων (δημογραφικά χαρακτηριστικά) και ερωτήσεις που αποτυπώνουν τη γνώμη των κατοίκων σχετικά με την πόλη τους (διερεύνηση της φυσιογνωμίας της πόλης του Βόλου).

Ο τρόπος που συντάχθηκαν τα ερωτηματολόγια επιτρέπει τις συγκρίσεις μεταξύ των δυο βασικών δειγμάτων διότι πρόκειται για κοινές ερωτήσεις, εκτός από ορισμένες

οι οποίες αφορούν αποκλειστικά σε μια από τις δυο ομάδες (βλ. παράρτημα: ερωτηματολόγια).

Η καταχώρηση των ερωτηματολογίων έγινε αρχικά σε ξεχωριστά αρχεία για επισκέπτες και κατοίκους, τα οποία στη συνέχεια συγχωνεύθηκαν σε ένα, προκειμένου να γίνει εφικτή η επεξεργασία και η σύγκρισή τους. Μετά την καταχώρηση ακολούθησε στατιστική επεξεργασία και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται σε σχετικούς πίνακες αλλά και σε διαγράμματα για την καλύτερη παρουσίαση των οποίων χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα Excel.

Οι πίνακες είναι δυο κατηγοριών: πίνακες συχνοτήτων και πίνακες διπλής εισόδου. Στους πρώτους παρουσιάζεται η συχνότητα εμφάνισης κάθε μεταβλητής (απόλυτη και σχετική), ενώ οι πίνακες διπλής εισόδου παρουσιάζουν τις δεσμευμένες πιθανότητες των μεταβλητών ως προς τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος και συγκεκριμένα ως προς το εκπαιδευτικό επίπεδο των ερωτώμενων.

Περαιτέρω κρίθηκε αναγκαίο να μετρηθεί ο βαθμός εξάρτησης μεταξύ δυο μεταβλητών με τον έλεγχο ανεξαρτησίας χ^2 όπου πραγματοποιείται ο έλεγχος μεταξύ των δυο υποθέσεων:

$\Rightarrow H_0$: οι μεταβλητές X, Ψ κατανέμονται ανεξάρτητα στον πληθυσμό, έναντι της εναλλακτικής,

$\Rightarrow H_1$: οι μεταβλητές X, Ψ δεν κατανέμονται ανεξάρτητα στον πληθυσμό.

Η τιμή της στατιστικής χ^2 συγκρίνεται με την πιθανότητα παρατήρησης της τιμής αυτής (p - value) και οδηγεί στα ακόλουθα συμπεράσματα:

⊕ Αν p - value $> 0,10 \Rightarrow$ αποδεχόμαστε την H_0 δηλαδή οι μεταβλητές που εξετάζουμε είναι ανεξάρτητες

⊕ Αν p - value $< 0,10 \Rightarrow$ αποδεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση H_1 , δηλαδή οι μεταβλητές συσχετίζονται σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας : 0,10. (διάστημα εμπιστοσύνης: 90%)

Ομοίως αν:

⊕ p - value $> 0,05$ αποδεχόμαστε την H_0 δηλαδή οι μεταβλητές που εξετάζουμε είναι ανεξάρτητες, ενώ αν

⊕ p - value $< 0,05$ αποδεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση H_1 , δηλαδή οι μεταβλητές συσχετίζονται σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0, 05. (διάστημα εμπιστοσύνης: 95%).

και τέλος αν:

⊕ p - value $> 0,01$ αποδεχόμαστε την H_0 δηλαδή οι μεταβλητές που εξετάζουμε είναι ανεξάρτητες, ενώ αν

---

‡ $p - \text{value} < 0,01$ αποδεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση H_1 , δηλαδή οι μεταβλητές συσχετίζονται σε επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας 0,01. (διάστημα εμπιστοσύνης: 99%).

Οι απαιτούμενες υποθέσεις για την ορθή πραγματοποίηση του ελέγχου περιλαμβάνουν αφενός ότι το δείγμα από το οποίο προέρχονται τα δεδομένα να είναι ένα απλό τυχαίο δείγμα από τον πληθυσμό και αφετέρου για όλες τις αναμενόμενες συχνότητες E_{ij} , $i = 1, 2, \dots, r$, $j = 1, 2, \dots, c$, ενός πίνακα $r \times j$ να ισχύει $E_{ij} > 5$.

Θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι κατά τη διενέργεια των στατιστικών ελέγχων στα πλαίσια της έρευνας για τη φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου, αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα της εξασφάλισης της δεύτερης προϋπόθεσης, όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω. Για την αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού ήταν αναγκαίο να μειωθεί ο αριθμός των γραμμών ή / και των στηλών των πινάκων διπλής εισόδου μέχρι να ικανοποιηθεί το κριτήριο αυτό, δηλαδή μέχρι οι αναμενόμενες συχνότητες να παρουσιάζουν πλήθος μεγαλύτερο του 5.

Πάντως έχει παρατηρηθεί ότι ο έλεγχος εξακολουθεί να είναι αξιόπιστος και στην περίπτωση κατά την οποία οι βαθμοί ελευθερίας είναι περισσότεροι από 1 και λιγότεροι από 30 και για ποσοστό μικρότερο από 20 τοις εκατό των αναμενόμενων συχνοτήτων, ισχύει: $2 < E_{ij} < 5$ (Σταυρινός Β. «Στατιστική για τις επιστήμες της υγείας» τόμος Α', εκδ: GUTENBERG, Αθήνα 1998).

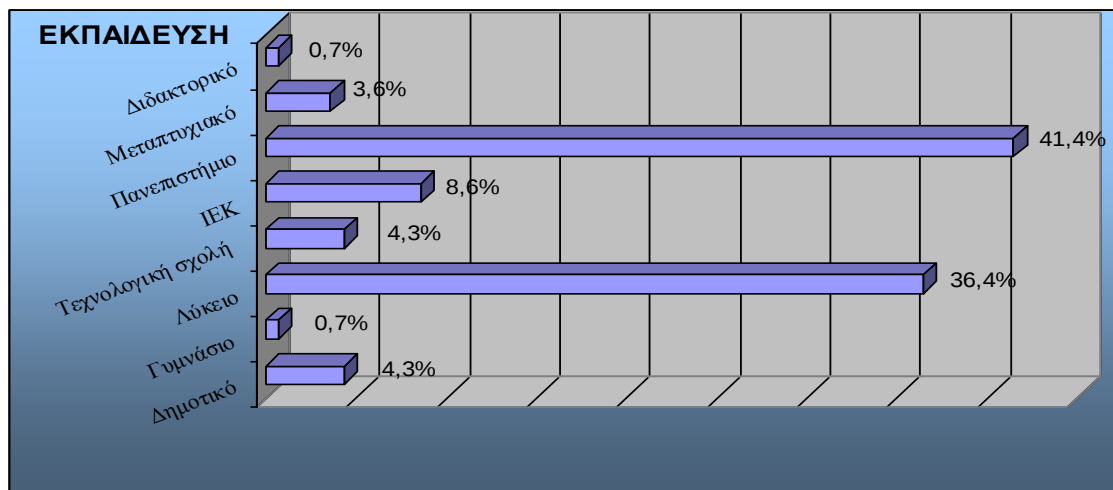
6.2 ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Όπως αναφέρθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, το ερωτηματολόγιο απαρτίζεται από δυο βασικές κατηγορίες ερωτήσεων. Οι πέντε πρώτες ερωτήσεις ανιχνεύουν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, ενώ οι υπόλοιπες έχουν ως στόχο να σκιαγραφήσουν τη φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου έτσι όπως είναι αποτυπωμένη στη συνείδηση των κατοίκων, με ερωτήσεις που βασίζονται στους βασικούς άξονες της εννοιολογικής θεμελίωσης της φυσιογνωμίας ενός αστικού χώρου (αρχιτεκτονική, πυκνωτές φυσιογνωμίας, γαστρονομία, προσωπικότητες, σύγχρονη εικόνα της πόλης, θετική – αρνητική εικόνα της πόλης κ.α.- βλ. θεωρητικό μέρος).

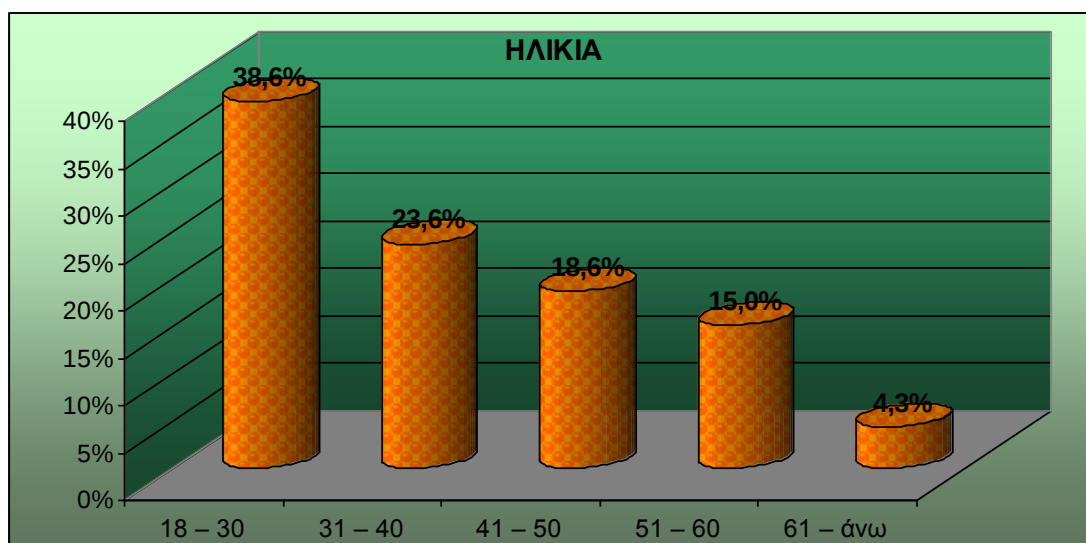
1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Το δείγμα λοιπόν των κατοίκων, αριθμεί συνολικά 140 άτομα από τα οποία 58 είναι άνδρες (ποσοστό 41%) και 82 γυναίκες (ποσοστό 59%).

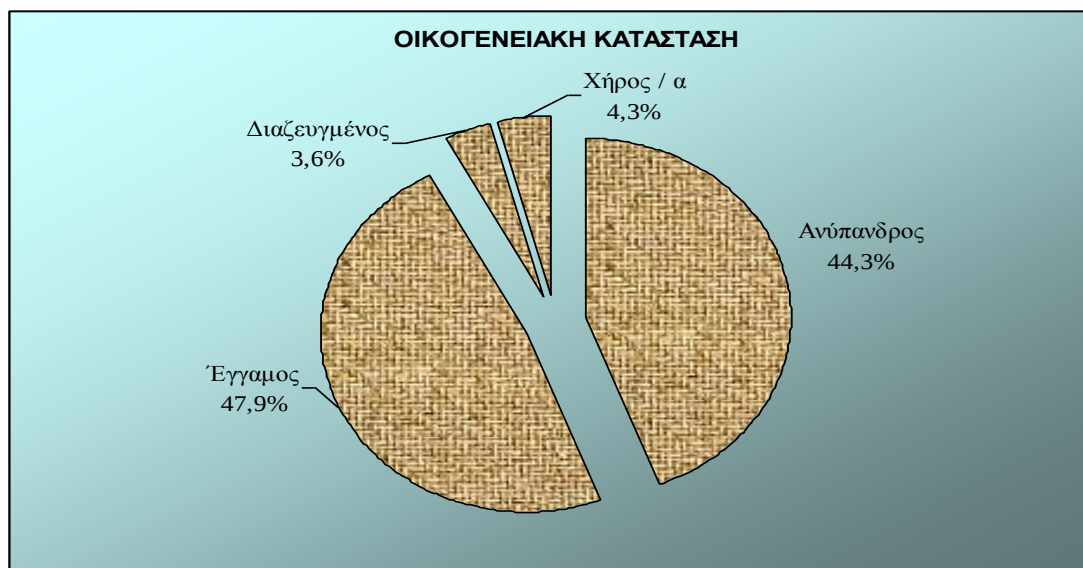
Το μορφωτικό τους επίπεδο παρουσιάζεται στο παρακάτω διάγραμμα από όπου και φαίνεται ότι συγκεντρώνεται ανάμεσα στη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση:

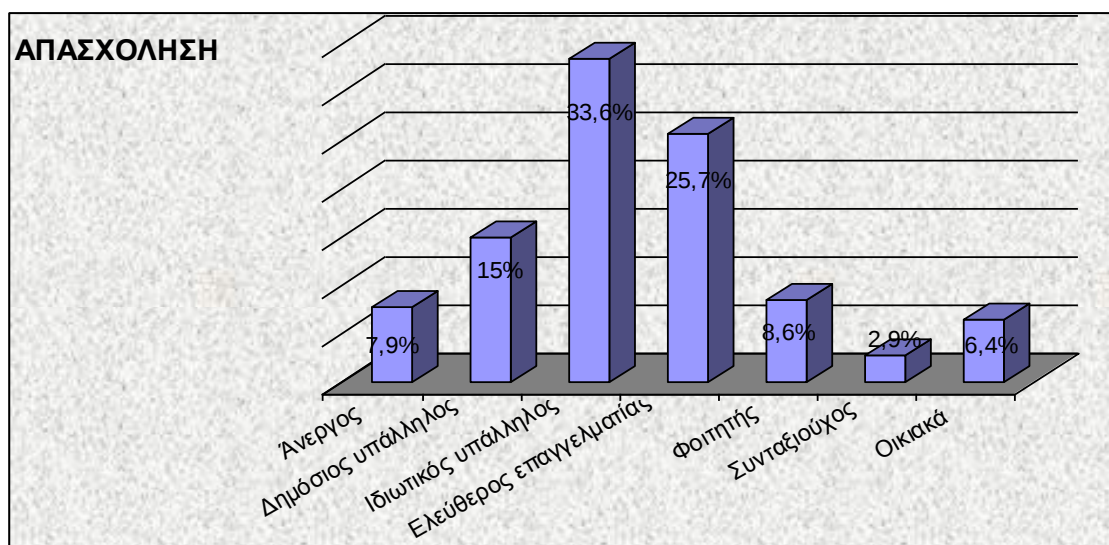
Σχετικά με την ηλικιακή σύνθεση των κατοίκων από την έρευνα προέκυψαν τα εξής:

Στα δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτηθέντων ανήκει και η οικογενειακή κατάστασή τους η οποία αποτυπώνεται στο παρακάτω διάγραμμα:

Τέλος, τα δημογραφικά χαρακτηριστικά ολοκληρώνονται με την παρουσίαση της απασχόλησης του δείγματος των κατοίκων:

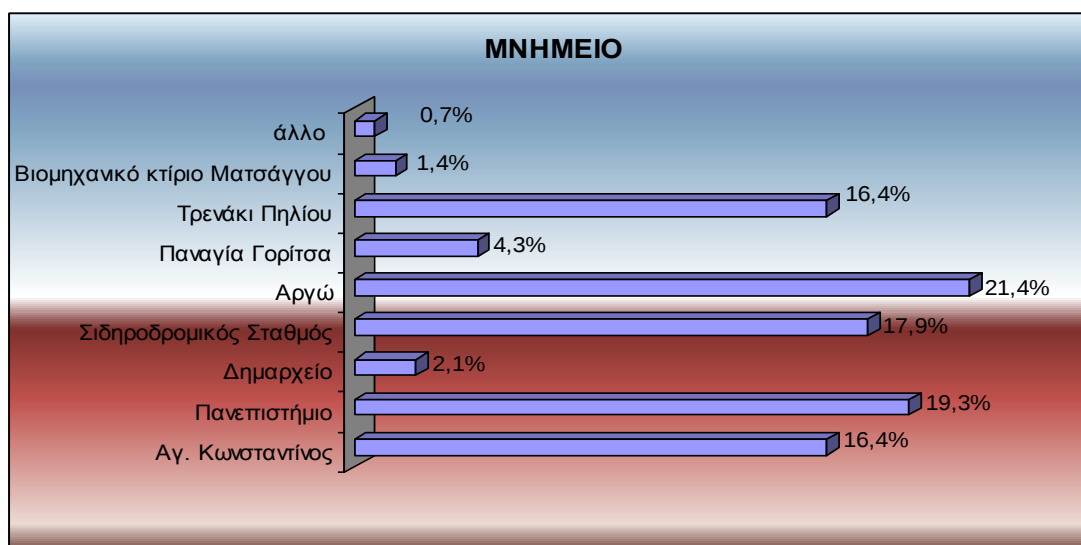
Από τις παραπάνω ερωτήσεις προκύπτει το «προφίλ» του δείγματος όπως απορρέει από τα αποτελέσματα των δημογραφικών ερωτήσεων. Με μια πρώτη περιγραφική προσέγγιση, στην πλειοψηφία του, το δείγμα αποτελείται από γυναίκες (59%), το μορφωτικό επίπεδο επιμερίζεται ανάμεσα στη δευτεροβάθμια (41,4%) και την τριτοβάθμια εκπαίδευση (45,7%), η ηλικιακή σύνθεση διαμορφώνεται κυρίως από άτομα ηλικίας έως 40 ετών, ποσοστό που αντιπροσωπεύει το 62% των ερωτηθέντων. Παράλληλα, σε ότι αφορά την οικογενειακή κατάσταση, το δείγμα σχεδόν διχοτομείται ανάμεσα σε ανύπανδρους και έγγαμους και τέλος στην ερώτηση σχετικά με την απασχόληση, 48% απάντησαν ότι είναι μισθωτοί, 26% ελεύθεροι επαγγελματίες, 8% άνεργοι, και το υπόλοιπο ποσοστό κατανέμεται ανάμεσα σε φοιτητές, συνταξιούχους και σε όσες ασχολούνται με οικιακά.

2. Χαρακτηριστικά σχετικά με τη φυσιογνωμία της πόλης

Στη συνέχεια, το ερωτηματολόγιο περιλάμβανε μια σειρά ερωτήσεων που στόχο είχαν τη διερεύνηση της φυσιογνωμίας της πόλης έτσι όπως αποτυπώνεται στη συνείδηση των κατοίκων, γνώμη η οποία προκύπτει από τη «βίωση του τόπου» (θέμα που έχει αναλυθεί στο θεωρητικό μέρος της εργασίας).

Η πρώτη ερώτηση λοιπόν αφορά στο σημαντικότερο μνημείο του Βόλου. Οι επιλογές περιλαμβάνουν αρχιτεκτονικά μνημεία (Δημαρχείο, Πανεπιστήμιο – Συγκρότημα Παπαστράτου, εκκλησία Αγ. Κωνσταντίνου και Παναγίας Γορίτσας) αλλά και μνημεία που συνδέονται με το μύθο της πόλης (Αργώ), καθώς και στο ιστορικό τρενάκι του Πηλίου, το οποίο σχετίζεται χρονολογικά με την ίδρυση της πόλης και σχεδιάστηκε από τον Giorgio de Chiriko.

ΜΝΗΜΕΙΟ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Αγ. Κωνσταντίνος	23	16,4%
Πανεπιστήμιο	27	19,3%
Δημαρχείο	3	2,1%
Σιδηροδρομικός Σταθμός	25	17,9%
Αργώ	30	21,4%
Παναγία Γορίτσα	6	4,3%
Τρενάκι Πηλίου	23	16,4%
Βιομηχ.κτίριο Ματσάγγου	2	1,4%
Άλλο	1	0,7%

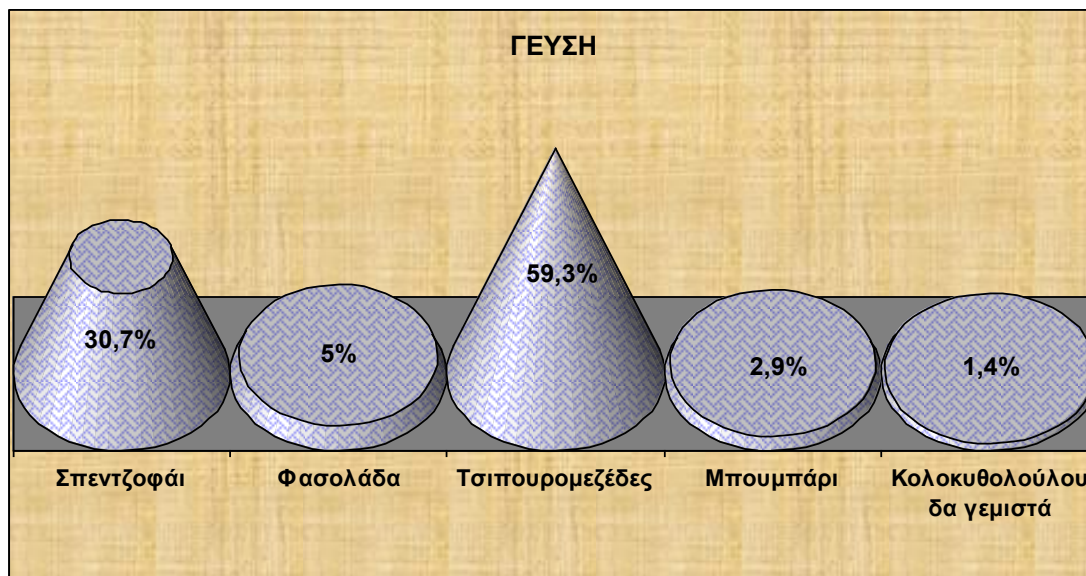

Από τα αποτελέσματα της ερώτησης αντιλαμβανόμαστε ότι δεν υπάρχει ένα μνημείο στην πόλη το οποίο να κυριαρχεί στη συνείδηση των κατοίκων, αλλά η γνώμη τους επιμερίζεται κυρίως ανάμεσα στην εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου (16%), στο Πανεπιστήμιο (20%), στο άγαλμα της Αργώ (22%), στο σιδηροδρομικό σταθμό (18%) και στο τρενάκι του Πηλίου (16%). Σημαντικό είναι το γεγονός ότι η πλειοψηφία των μνημείων, από χωροταξικής πλευράς, βρίσκεται στο θαλάσσιο μέτωπο της πόλης, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία που έχει για τους κατοίκους του Βόλου η παραλία, αφού στο τμήμα αυτό αναγνωρίζουν και τα σημαντικότερα μνημεία του αστικού χώρου.

Η επόμενη ερώτηση σχετίζεται με τη γαστρονομία και συγκεκριμένα με τον εντοπισμό της χαρακτηριστικής γεύσης στην περιοχή του Βόλου από τους ντόπιους. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ιδιάζων χαρακτηριστικό της πόλης είναι η πολυσυλλεκτικότητα των κατοίκων, όπως άλλωστε έχει αναφερθεί και στο εμπειρικό σκέλος, δεδομένο το οποίο αναμένεται να αποτυπωθεί και στην ερώτηση αυτή, καθώς η ταυτότητα των ερωτηθέντων αποκαλύπτεται και μέσα από τη συγκεκριμένη ερώτηση.

Η πλειοψηφία τους λοιπόν, επέλεξε την απάντηση: «τσιπουρομεζέδες» (59,3%), επιλογή που συνδέεται με την επιρροή του μικρασιατικού στοιχείου στην πόλη, η οποία όμως υιοθετήθηκε και από τους υπόλοιπους κατοίκους. Σήμερα τα τσιπουράδικα αποτελούν πόλο έλξης τόσο για τους ντόπιους όσο και για τους επισκέπτες, όπως θα δούμε και στην επόμενη ενότητα. Η επόμενη επιλογή, κατά αύξουσα σειρά ήταν: «σπετζοφάι» με ποσοστό 30,7%, επιλογή η οποία αποτελεί χαρακτηριστική πηλιορείτικη γεύση, υπογραμμίζοντας έτσι την επιρροή που ασκεί στο Βόλο ο περιβάλλοντας χώρος. Όπως λοιπόν φαίνεται και από τον πίνακα αλλά και από το διάγραμμα:

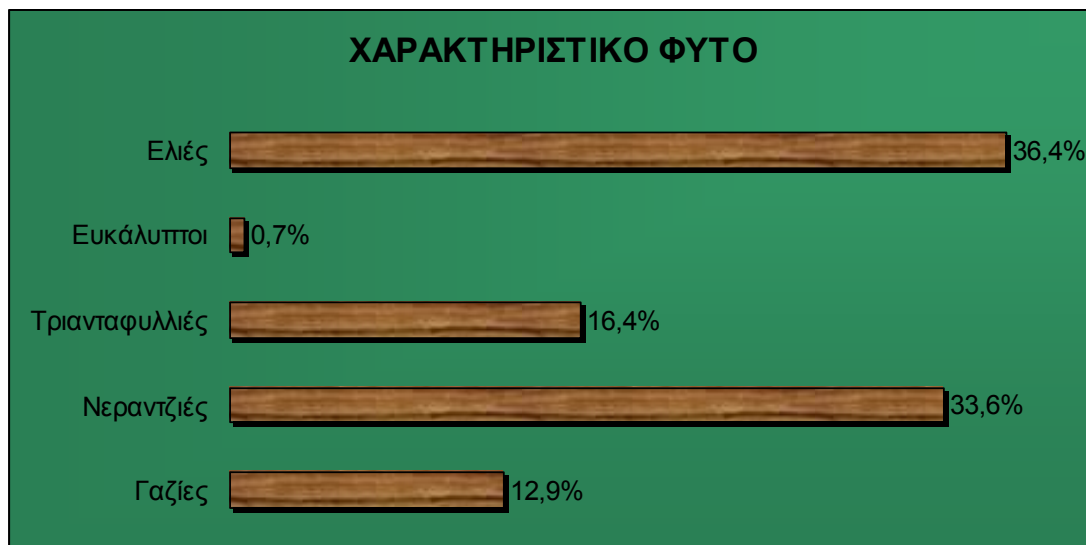
ΓΕΥΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Σπεντζοφάι	43	30,7%
Φασολάδα	7	5,0%
Τσιπουρομεζέδες	83	59,3%
Μπουμπάρι	4	2,9%
Κολοκυθολούλουδα γεμιστά	2	1,4%
Γλυκά του κουταλιού	1	0,7%

Σε ότι αφορά τη γνώμη των κατοίκων σχετικά με τη χλωρίδα που χαρακτηρίζει την πόλη φαίνεται, όπως άλλωστε ήταν και αναμενόμενο, να μην συγκεντρώνεται σε μια συγκεκριμένη επιλογή, καθώς ο Βόλος αποτελεί τυπική περίπτωση ελληνικού αστικού κέντρου όπου δεν κυριαρχεί ένας χαρακτηριστικός τύπος φυτού.

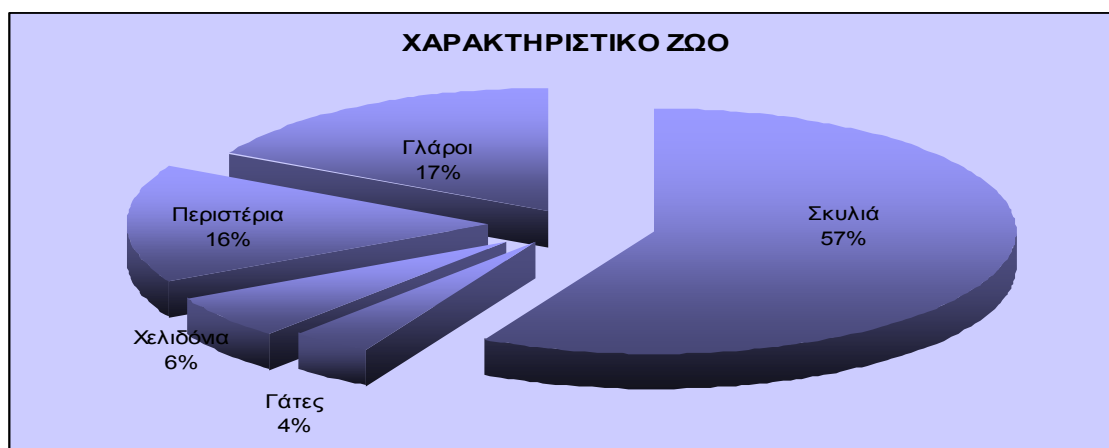
Ενδιαφέρον, όπως φαίνεται και από τον αντίστοιχο πίνακα, παρουσιάζει η υψηλή συχνότητα που παρουσιάζει η τελευταία επιλογή της ερώτησης (ελιά) η οποία αν και δεν αποτελεί ιδιάζων χαρακτηριστικό του αστικού χώρου, συνδέεται άμεσα με τον περιβάλλοντα χώρο και συγκεκριμένα με τις μεγάλες εκτάσεις ελαιώνων που βρίσκονται στις παρυφές του Πηλίου, επιβεβαιώνοντας με τον τρόπο αυτό την ισχυρή επίδραση που ασκεί στους κατοίκους ο περιβάλλοντας χώρος της πόλης. Επίσης θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι επιλογές: «γαζίες» και «τριανταφυλλίες» αν και δεν αποτελούν χαρακτηριστικό φυτό του αστικού χώρου, σχετίζονται με την εικόνα της πόλης κατά το παρελθόν, όπου στις αυλές των σπιτιών κυριαρχούσαν τα φυτά αυτά.

Χαρακτηριστικό φυτό	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Γαζίες	18	12,9%
Νεραντζιές	47	33,6%
Τριανταφυλλίες	23	16,4%
Ευκάλυπτοι	1	0,7%
Ελιές	51	36,4%

Στην αντίστοιχη ερώτηση για το χαρακτηριστικό ζώο που συναντάται στο Βόλο οι κάτοικοι στην πλειοψηφία τους απάντησαν ότι τα σκυλιά είναι αυτά που χαρακτηρίζουν την πανίδα της πόλης (58%), ενώ ακολουθούν τα περιστέρια και οι γλάροι. Οι τελευταίοι αποσπούν σημαντικό ποσοστό (17,1%) και συνδέονται με την παρουσία της θάλασσας στον αστικό χώρο.

ΖΩΟ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Σκυλιά	81	57,9%
Γάτες	5	3,6%
Χελιδόνια	8	5,7%
Περιστέρια	22	15,7%
Γλάροι	24	17,1%

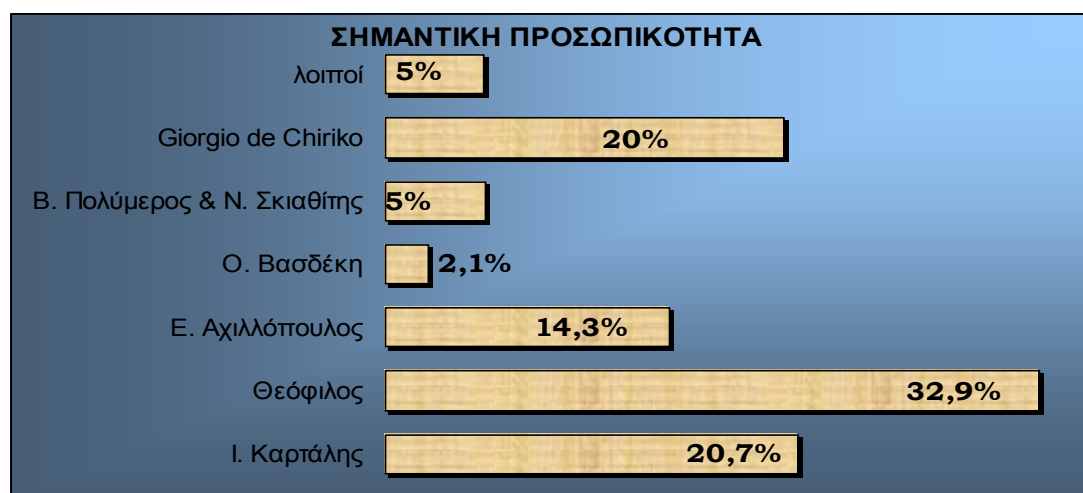

Η επιλογή της σημαντικότερης προσωπικότητας αποτελεί σπουδαίο στοιχείο της φυσιγνωμίας μιας πόλης, καθώς η δράση αξιολογών ανθρώπων συνδέεται με την ιστορία του αστικού χώρου, αποτελώντας με τον τρόπο αυτό αναπόσπαστο κομμάτι της παλαιότερης και σύγχρονης ιστορίας της.

Στην αντίστοιχη ερώτηση λοιπόν για τη σημαντικότερη προσωπικότητα στην πόλη του Βόλου, οι κάτοικοι είχαν να επιλέξουν ανάμεσα σε ιστορικές φυσιγνωμίες με ντόπια καταγωγή (π.χ. Ι. Καρτάλης, Ε. Αχιλλόπουλος), αλλά και σε προσωπικότητες που αν και δεν κατάγονταν από την πόλη, συνέδεσαν το όνομά τους με την ιστορία του τόπου (Θεόφιλος, Giorgio de Chiriko). Παράλληλα κρίθηκε αναγκαίο να συμπεριληφθούν στις απαντήσεις επιλογές που σχετίζονται με τον αθλητικό τομέα, μετά τις επιτυχίες στην τελευταία αλλά και τις προηγούμενες ολυμπιάδες και την ανάλογη δημοσιότητα που είχαν οι αθλητές που διακρίθηκαν με καταγωγή από το Βόλο, καθιστώντας τους άμεσα αναγνωρίσιμους (Ο. Βασδέκη, Β. Πολύμερος & Ν. Σκιαθίτης).

Ενδιαφέρον έχει η επιλογή που παρουσιάζει τη μεγαλύτερη συχνότητα επιλογής και είναι ο «Θεόφιλος» (33%), διφορούμενη προσωπικότητα για την εποχή στην οποία έζησε, με ελάχιστη έως και καθόλου κοινωνική αποδοχή, στάση η οποία άλλαξε μετά το θάνατό του και την αναγνώρισή του σε πανελλήνιο και όχι μόνο επίπεδο, και όπως φαίνεται αποτυπώνεται και στα αποτελέσματα της έρευνας.

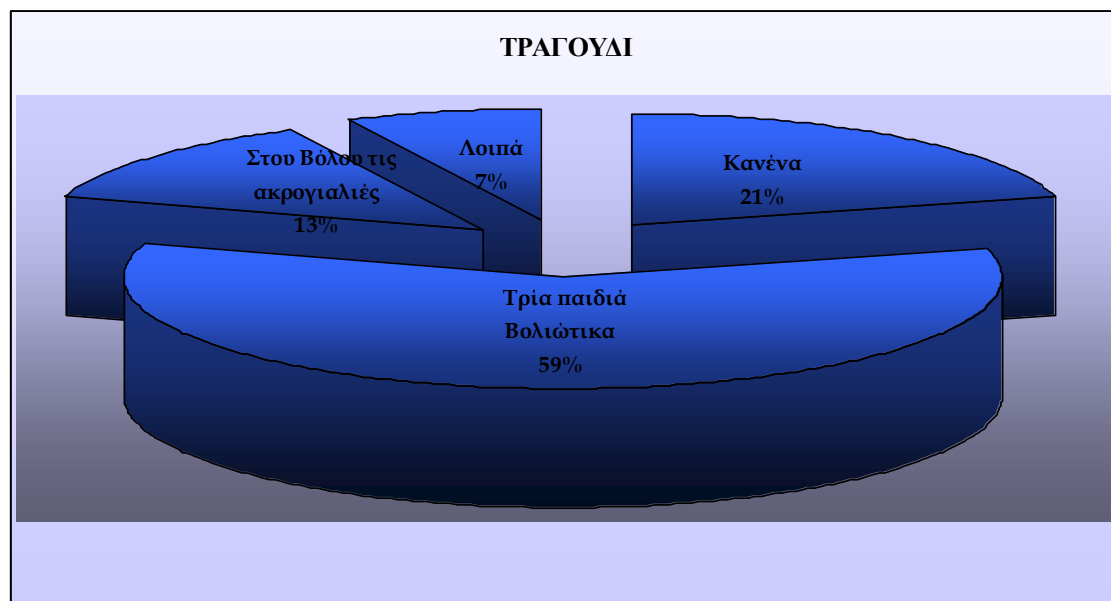
Προσωπικότητα	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Ι. Καρτάλης	29	20,7%
Θεόφιλος	46	32,9%
Ε. Αχιλλόπουλος	20	14,3%
Ο. Βασδέκη	3	2,1%
Β. Πολύμερος & Ν. Σκιαθίτης	7	5%
Giorgio de Chiriko	28	20%
Άλλος	7	5,0%

Οι ερωτήσεις που ανιχνεύουν τη γνώμη των κατοίκων ως προς την εδραιωμένη ή μη πολιτιστική κουλτούρα της πόλης, αφορούν στην αναζήτηση χαρακτηριστικού τραγουδιού και αντίστοιχα χορού στο Βόλο και για το λόγο αυτό οι ερωτήσεις είναι ανοικτού τύπου.

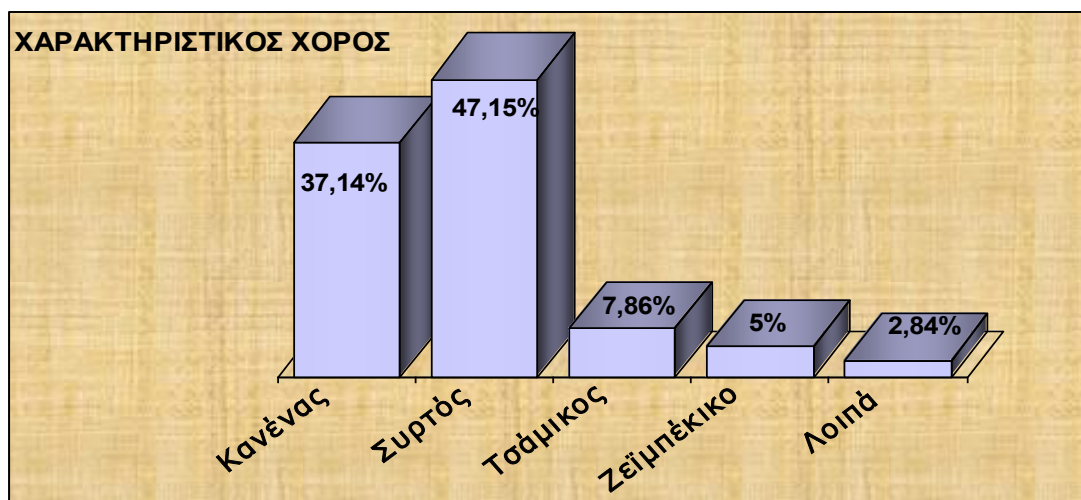
Το τραγούδι «Τρία παιδιά Βολιώτικα» (59,3%) φαίνεται να κυριαρχεί στη συνείδηση των ντόπιων, ενώ αρκετοί είναι εκείνοι που δεν θεωρούν ότι υπάρχει κάποιο χαρακτηριστικό τραγούδι (20,7%). Είναι αξιοσημείωτο πάντως το γεγονός ότι η πόλη δεν συνδέεται με ισχυρή λαογραφική ταυτότητα, ενισχύοντας έτσι την αντίθετη άποψη ότι δηλαδή ο Βόλος παρουσιάζει σαφή στοιχεία αστικότητας. Άλλωστε οι απαντήσεις κινούνται ανάμεσα σε επιλογές που θυμίζουν λεκτικά την πόλη («τρία παιδιά Βολιώτικα» και «στου Βόλου τις ακρογιαλιές»). Τα αποτελέσματα των απαντήσεων φαίνονται στον παρακάτω πίνακα:

ΤΡΑΓΟΥΔΙ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Κανένα	29	20,7%
Τρία παιδιά Βολιώτικα	83	59,3%
Στου Βόλου τις ακρογιαλιές	18	12,9%
Λοιπά	10	7,8%

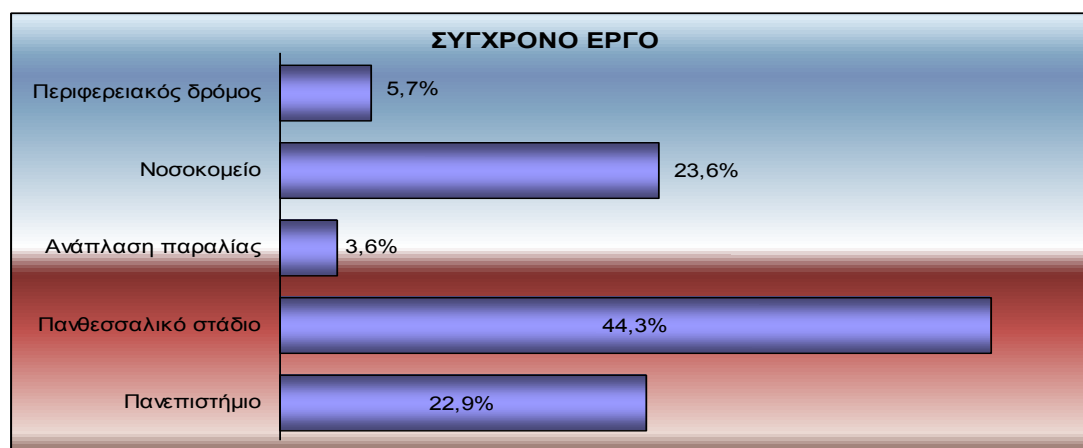
Στην αντίστοιχη ερώτηση για το χαρακτηριστικό χορό της περιοχής οι απαντήσεις μοιράζονται κυρίως ανάμεσα στον τοπικό πηλιορείτικο συρτό (47%) και στην ανυπαρξία χαρακτηριστικού χορού (37,1%), όπως φαίνεται και από τον αντίστοιχο πίνακα και το διάγραμμα, γεγονός το οποίο ερμηνεύεται για άλλη μια φορά από την πολυσυλλεκτικότητα των κατοίκων και τις συνακόλουθες επιρροές σε όλα τα επίπεδα.

ΧΟΡΟΣ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Κανένας	52	37,1%
Συρτός (Πηλιορείτικος)	66	47,2%
Τσάμικος	11	7,9%
Ζεϊμπέκικο	7	5%
Λοιπά	4	2,8%

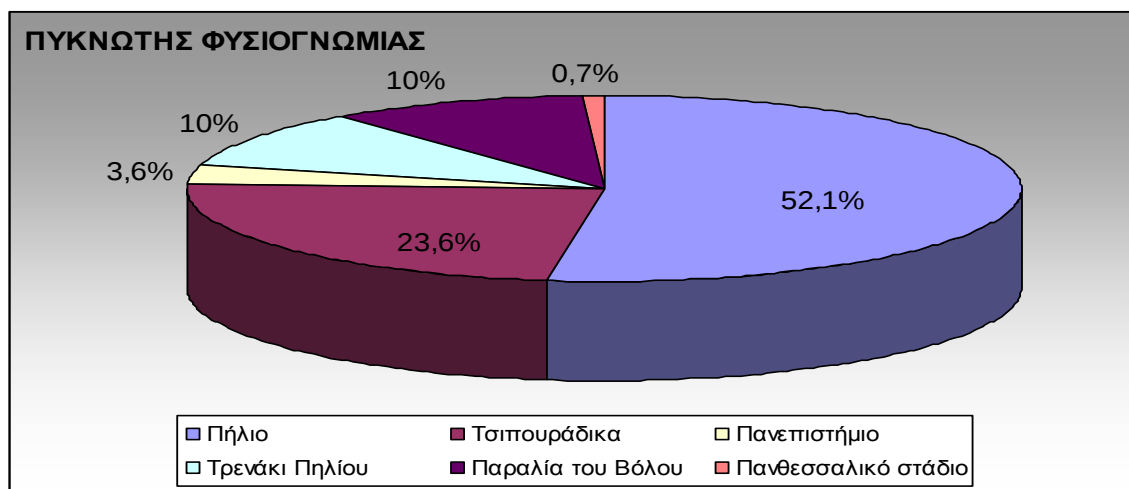
Η επόμενη ερώτηση αφορά στη γνώμη των κατοίκων σχετικά με το σημαντικότερο σύγχρονο έργο που κατασκευάστηκε στο Βόλο. Οι απαντήσεις συγκεντρώνονται με σημαντική διαφοροποίηση από τις υπόλοιπες, στο Πανθεσσαλικό στάδιο το οποίο κατασκευάστηκε στα πλαίσια διεξαγωγής των Ολυμπιακών αγώνων το 2004, αφού ο Βόλος αποτέλεσε μια από τις περιφερειακές πόλεις όπου πραγματοποιήθηκαν οι προκριματικοί αγώνες ποδοσφαίρου. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να τονιστεί το γεγονός ότι σύγχρονα έργα όπως το νοσοκομείο και ο περιφερειακός δρόμος αν και βρίσκονται στο τελικό στάδιο κατασκευής τους δεν λειτουργούν ακόμα, με αποτέλεσμα οι κάτοικοι να μην τα θεωρούν έργα τα οποία συμβάλουν στην ανανέωση της εικόνας της πόλης.

Σύγχρονο έργο	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Πανεπιστήμιο	32	22,9%
Πανθεσσαλικό στάδιο	62	44,3%
Ανάπλαση παραλίας	5	3,6%
Νοσοκομείο	33	23,6%
Περιφερειακός δρόμος	8	5,7%

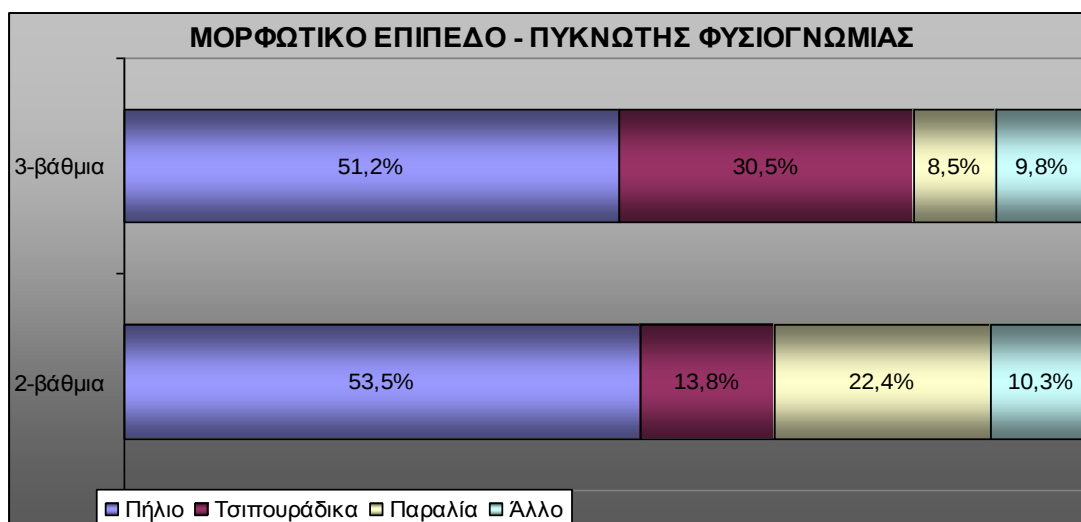
Σε ότι αφορά το χαρακτηριστικό στοιχείο της πόλης, δηλαδή στο στοιχείο εκείνο που συνδέεται με τη φυσιογνωμία του Βόλου, οι κάτοικοι θεωρούν ότι το Πήλιο, δηλαδή ο περιβάλλοντας χώρος του αστικού κέντρου αποτελεί σημείο αναφοράς. Το βουνό των Κενταύρων λοιπόν είναι ισχυρός πυκνωτής φυσιογνωμίας, αφού πάνω από το μισό δείγμα επέλεξε τη συγκεκριμένη απάντηση. Η επόμενη σε σειρά συχνότητα απάντηση, συνδέεται με τη γαστρονομική ταυτότητα της πόλης, δηλαδή τα τσιπουράδικα (24%) μοναδικά σε πανελλήνιο επίπεδο, δημιουργώντας για το λόγο αυτό ένα ισχυρό στοιχείο αναγνωσιμότητας για το Βόλο. Σημαντικές επίσης είναι και οι επιλογές που σχετίζονται με την παραλία του Βόλου (10%) καθώς και με το ιστορικό τρενάκι του Πηλίου (10%).

Πυκνωτής Φυσιογνωμίας	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Πήλιο	73	52,1%
Τσιπουράδικα	33	23,6%
Πανεπιστήμιο	5	3,6%
Τρενάκι Πηλίου	14	10%
Παραλία του Βόλου	14	10%
Πανθεσσαλικό στάδιο	1	0,7%

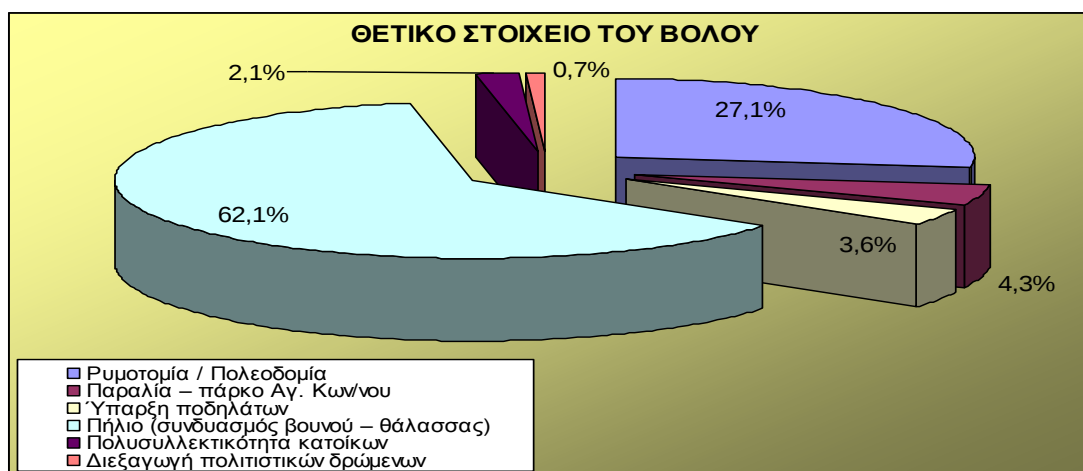
Παράλληλα, στον έλεγχο ανεξαρτησίας που διενεργήθηκε, βρέθηκε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο των ερωτηθέντων και στην επιλογή του πυκνωτή φυσιογνωμίας της πόλης με $p\text{-value: } 0,0345$, τιμή που μας επιτρέπει να απορρίψουμε σε 95% διάστημα εμπιστοσύνης τη μηδενική υπόθεση για ανεξαρτησία μεταβλητών.

Συγκεκριμένα, παρατηρείται ταύτιση απόψεων ανάμεσα στη δευτεροβάθμια και την τριτοβάθμια εκπαίδευση σε ότι αφορά το Πήλιο, γεγονός το οποίο σημαίνει ότι ανεξαρτήτως μορφωτικού επιπέδου, ο κυρίαρχος πυκνωτής φυσιογνωμίας είναι το Πήλιο. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα σχετικά αποτελέσματα για τα τσιπουράδικα από όπου φαίνεται ότι οι άνθρωποι με πανεπιστημιακή εκπαίδευση δίνουν ιδιαίτερη σημασία στη γαστρονομική αυτή επιλογή, με ποσοστό που ανέρχεται στο 30,5%, έναντι των ατόμων με δευτεροβάθμια εκπαίδευση που επιλέγουν τη συγκεκριμένη απάντηση με ποσοστό 13,8%. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στο διάγραμμα που ακολουθεί:

Παράλληλα ζητήθηκε από τους κατοίκους να επιλέξουν το στοιχείο εκείνο που συνδέεται με τη θετική εικόνα της πόλης. Η πλειοψηφία των απαντήσεων συσχετίζεται άμεσα με την προηγούμενη ερώτηση, δηλαδή με το Πήλιο που αναδείχθηκε πυκνωτής φυσιογνωμίας, αποδεικνύοντας για άλλη μια φορά ότι ο περιβάλλοντας χώρος αποτελεί

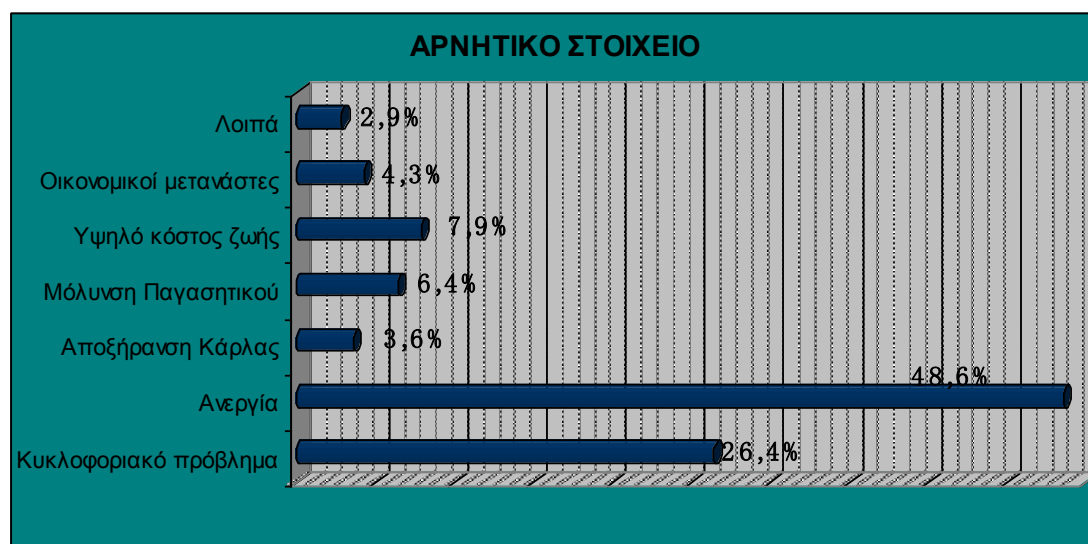
ισχυρό στοιχείο φυσιογνωμίας για το Βόλο, προσδίδοντάς του ένα υψηλού επιπέδου φυσικό τοπίο στο οποίο υπάρχει άμεση πρόσβαση.

Θετικό στοιχείο	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Ρυμοτομία / Πολεοδομία	38	27,1%
Παραλία – πάρκο Αγ. Κων/νου	6	4,3%
Ύπαρξη ποδηλάτων	5	3,6%
Πήλιο (συνδυασμός βουνού – θάλασσας)	87	62,1%
Πολυσυλλεκτικότητα κατοίκων	3	2,1%
Διεξαγωγή πολιτιστικών δρώμενων	1	0,7%

Αντίστοιχη είναι και η ερώτηση σχετικά με τον εντοπισμό του αρνητικού στοιχείου της πόλης. Οι κάτοικοι λοιπόν έχοντας πρόσφατα τα σημάδια της αποβιομηχάνισης της πόλης, διαδικασία που ολοκληρώθηκε τη δεκαετία του '80 και οι συνέπειες της οποίας έχουν αντίκτυπο ακόμη και σήμερα στην πόλη, επιλέγουν με μεγάλη διαφορά την ανεργία ως το αρνητικό στοιχείο που χαρακτηρίζει το Βόλο. Ακολουθεί το κυκλοφοριακό πρόβλημα το οποίο επιτείνεται λόγω της αύξησης του αριθμού των αυτοκινήτων που κυκλοφορούν στην πόλη αλλά και εξαιτίας της καθυστέρησης λειτουργίας του Περιφερειακού δρόμου και της συνεπαγόμενης αυξημένης κίνησης που παρατηρείται από τους τουρίστες που επισκέπτονται το Πήλιο.

Αρνητικό στοιχείο	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Κυκλοφοριακό πρόβλημα	37	26,4%
Ανεργία	68	48,6%
Αποξήρανση Κάρλας	5	3,6%
Μόλυνση Παγασητικού	9	6,4%
Υψηλό κόστος ζωής	11	7,9%
Οικονομικοί μετανάστες	6	4,3%
Λοιπά	4	2,9%

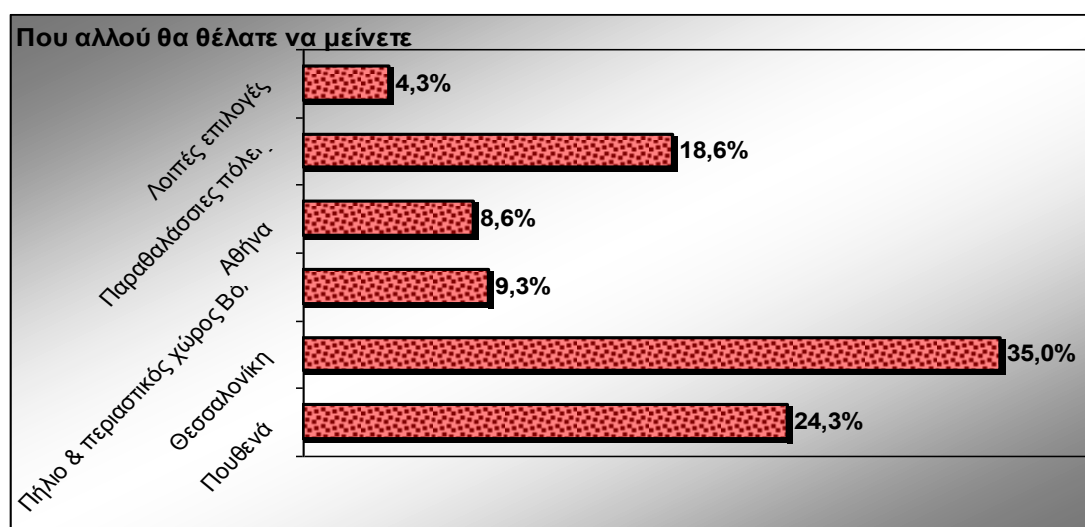

Το ερωτηματολόγιο των κατοίκων ολοκληρώνεται με δυο ερωτήματα ανοικτού τύπου, ζητώντας από τους κατοίκους αφενός να διατυπώσουν την πιθανή επιθυμία τους να διέμεναν σε κάποιο άλλο μέρος, διευκρινίζοντας πιο είναι αυτό, και αφετέρου τη γνώμη τους για το τι θα ήταν αυτό που θα θέλανε να αλλάξει στην πόλη. Σχετικά λοιπόν με την πρώτη ερώτηση και αφού ομαδοποιήθηκαν οι απαντήσεις, η εικόνα που διαμορφώθηκε από τη γνώμη των κατοίκων φαίνεται στον παρακάτω πίνακα:

Που αλλού θα θέλατε να μείνετε	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Πουθενά	34	24,3%
Θεσσαλονίκη	49	35%

Πήλιο & περιαστικός χώρος Βόλου	13	9,3%
Αθήνα	12	8,6%
Παραθαλάσσιες πόλεις	26	18,6%
Λοιπές επιλογές	6	4,3%

Από τα αποτελέσματα παρατηρούμε ότι η πλειοψηφία των κατοίκων προτιμά τη Θεσσαλονίκη (35%), ως επιθυμητό τόπο διαμονής, πόλη η οποία συνδυάζει το στοιχείο της θάλασσας, της μεγαλούπολης και παράλληλα είναι πόλη η οποία είναι κοντά στο Βόλο. Παράλληλα σημαντικό ποσοστό (24,3%) δεν θα επιθυμούσε να έμενε σε άλλη πόλη, γεγονός που φανερώνει ότι οι είναι ευχαριστημένοι από τον τόπο διαμονής τους, ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό που συγκεντρώνει η απάντηση που αφορά τις παραθαλάσσιες πόλεις (18,6%), επιλογή από όπου φαίνεται ότι η ύπαρξη θάλασσας αποτελεί σημαντικό παράγοντα επιλογής του τόπου διαμονής τόσο για λόγους οικονομικούς (η ύπαρξη θάλασσας αποτελεί κινητήριο μοχλό ανάπτυξης) όσο και για λόγους αισθητικής.

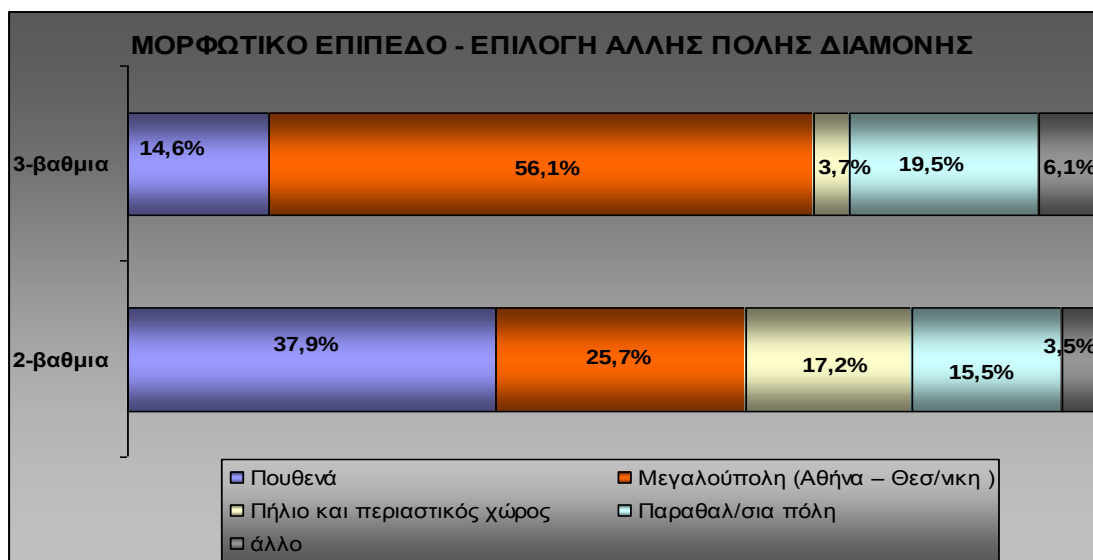

Από το χ^2 – τεστ ανεξαρτησίας που πραγματοποιήθηκε για την ύπαρξη ή μη συσχέτισης ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο των κατοίκων και τον τόπο επιθυμητής διαμονής, προέκυψε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στις δύο μεταβλητές, αφού το p – value παρουσίασε τιμή 0,0002 και όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγική ενότητα εφόσον η τιμή αυτή είναι μικρότερη από το 0,10 (10%) απορρίπτουμε τη μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 90% (βλ. παράρτημα).

Η πλειοψηφία λοιπόν των ερωτηθέντων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επιλέγει μια από τις μεγαλουπόλεις της Ελλάδας (Αθήνα - Θεσσαλονίκη) ως πιθανό τόπο διαμονής (56,1%), γεγονός που ερμηνεύεται από τις αυξημένες δυνατότητες που προσφέρει μια μεγαλούπολη σε σχέση με μια επαρχιακή πόλη όπως είναι ο Βόλος.

Παράλληλα, πιθανή ερμηνεία για την επιλογή των μεγαλουπόλεων μπορεί να είναι και η βιωματική εμπειρία των ανθρώπων που έχουν σπουδάσει σε

πανεπιστημιακές σχολές, δεδομένου ότι ο Βόλος μόλις τη δεκαετία του '80 απέκτησε πανεπιστήμιο. Αντίθετα με το δείγμα που ανήκει στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, όσοι έχουν τελειώσει δευτεροβάθμια στην πλειοψηφία τους απαντούν ότι δεν θα ήθελαν να μένανε σε άλλη πόλη (ποσοστό 37,9%).

Η τελευταία ερώτηση, όπως αναφέρθηκε αφορά στη γνώμη των κατοίκων σχετικά με το ποιο θα ήταν αυτό το στοιχείο που θα ήθελαν να αλλάξει στο Βόλο.

Τι θα θέλατε να αλλάξει στην πόλη	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Τίποτα	29	20,7%
Κυκλοφοριακό/θέσεις στάθμευσεις	37	26,4%
Δήμαρχος/τοπική αυτοδιοίκηση	21	15,0%
Αντιμετώπιση ανεργίας/οικονομική ανάπτυξη	17	12,1%
Πολιτιστικά & αθλητικά δρώμενα	6	4,4%
Έργα ανάπλασης	12	8,6%
Άνθρωποι	10	7,1%
Αύξηση φοιτητών	6	4,3%

Ποιότητα ζωής

2

1,4%

Από τις απαντήσεις αντιλαμβανόμαστε ότι το κυκλοφοριακό και οι θέσεις στάθμευσης αποτελούν το σημαντικότερο αρνητικό στοιχείο το οποίο προφανώς σχετίζεται με την αρνητική εικόνα που παρουσιάζει η πόλη στον τομέα αυτό, συντελώντας στην αύξηση του χρόνου μετακινήσεων σε ώρες αιχμής, αλλά και στην ατμοσφαιρική ρύπανση. Η επόμενη ερώτηση που συγκεντρώνει σημαντικό ποσοστό είναι αυτή που συνδέεται με την αλλαγή τοπικής αυτοδιοίκησης, γεγονός που έχει να κάνει και με την καθυστέρηση των έργων που υλοποιούνται στην πόλη.

Εκτός από την παράθεση των αποτελεσμάτων, το σχολιασμό τους και την παρουσίαση των συσχετίσεων που βρέθηκαν ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο και τις υπόλοιπες μεταβλητές, ενδιαφέρον παρουσιάζουν εκείνες οι μεταβλητές που ενώ ήταν αναμενόμενο να έχουν κάποια συσχέτιση με το μορφωτικό επίπεδο, ο έλεγχος ανεξαρτησίας που πραγματοποιήθηκε κατέδειξε αντίθετα αποτελέσματα. Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται οι μεταβλητές αυτές, καθώς και τα σχετικά αποτελέσματα των ελέγχων ανεξαρτησίας.

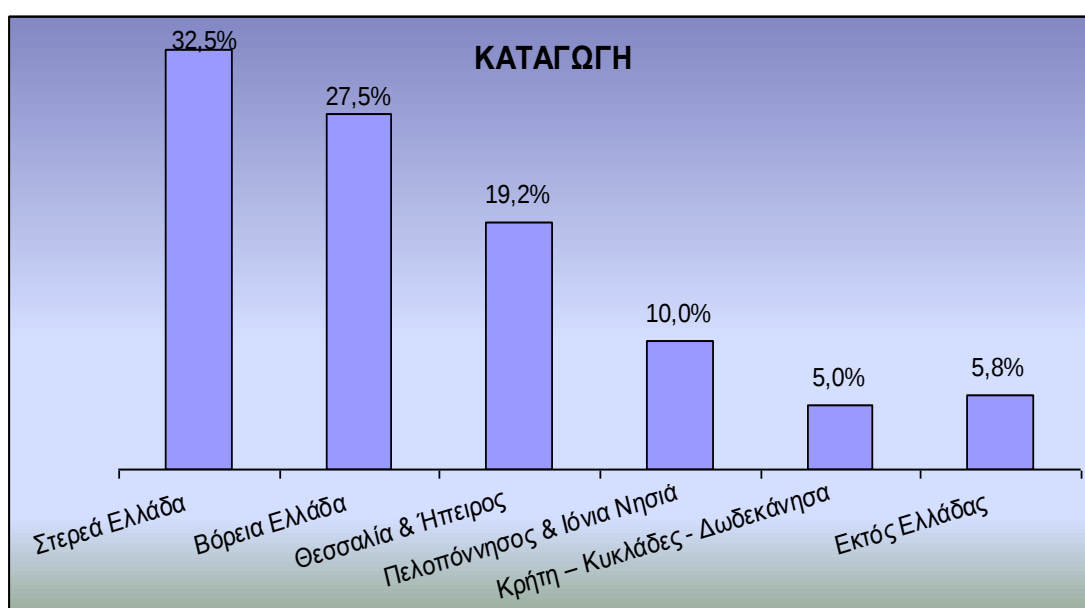
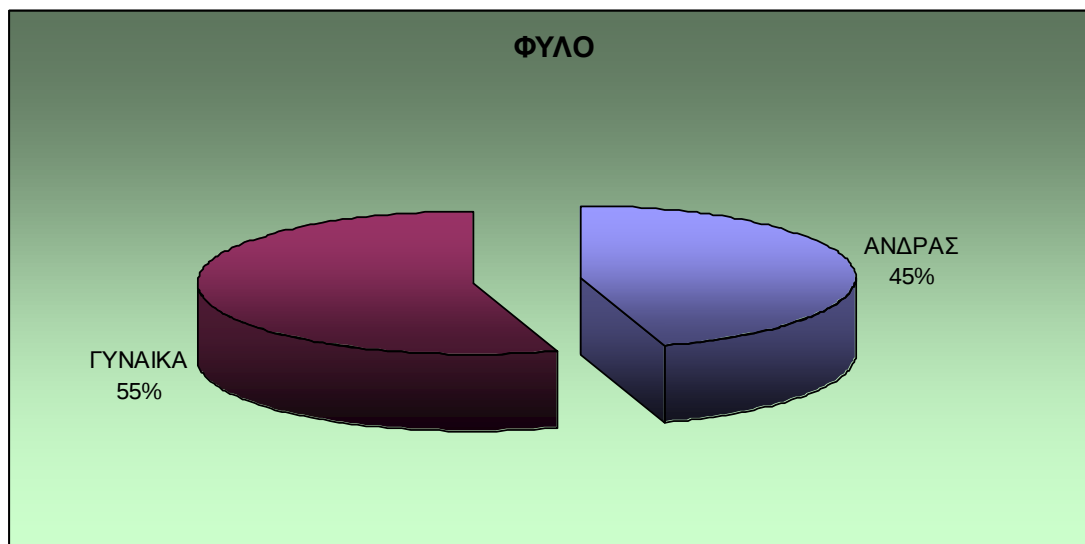
Πινάκας αποτελεσμάτων ελέγχου ανεξαρτησίας χ^2 μη συσχετιζόμενων μεταβλητών ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο και τις εξής μεταβλητές:

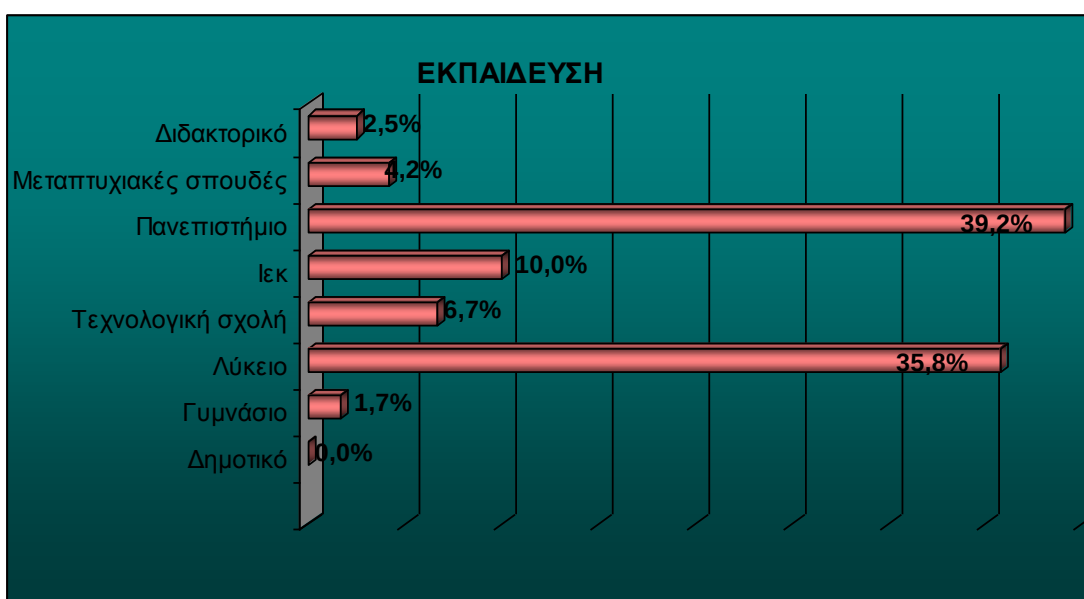
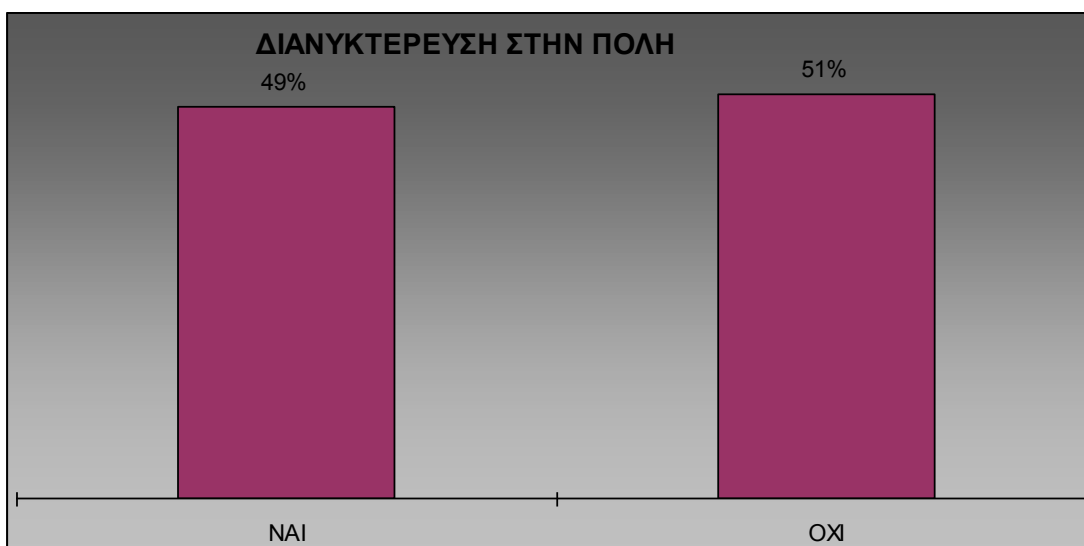
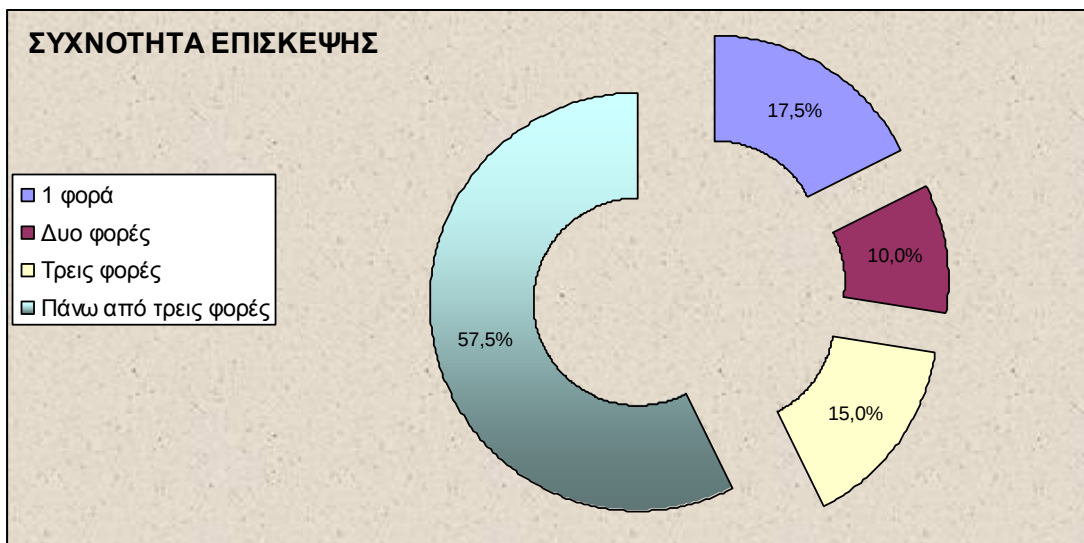
Μεταβλητή	P - value
Μνημείο	0,3880
Σύγχρονο έργο	0,4198
Θετικό στοιχείο	0,8107
Αρνητικό στοιχείο της πόλης	0,8944
Ποιο στοιχείο θα θέλατε να αλλάξει στην πόλη	0,5945

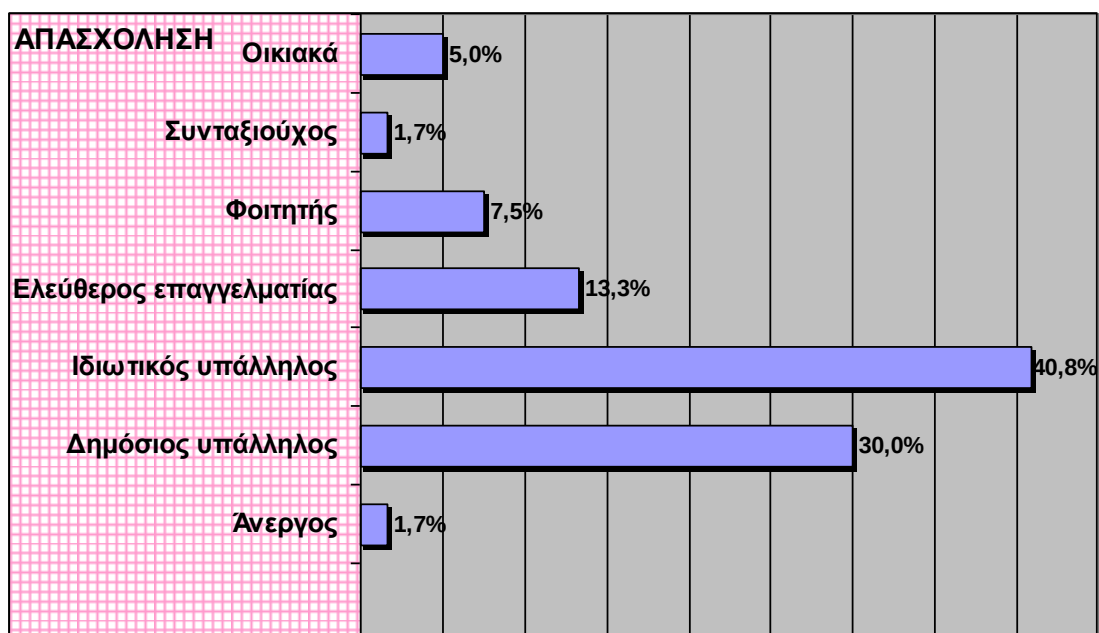
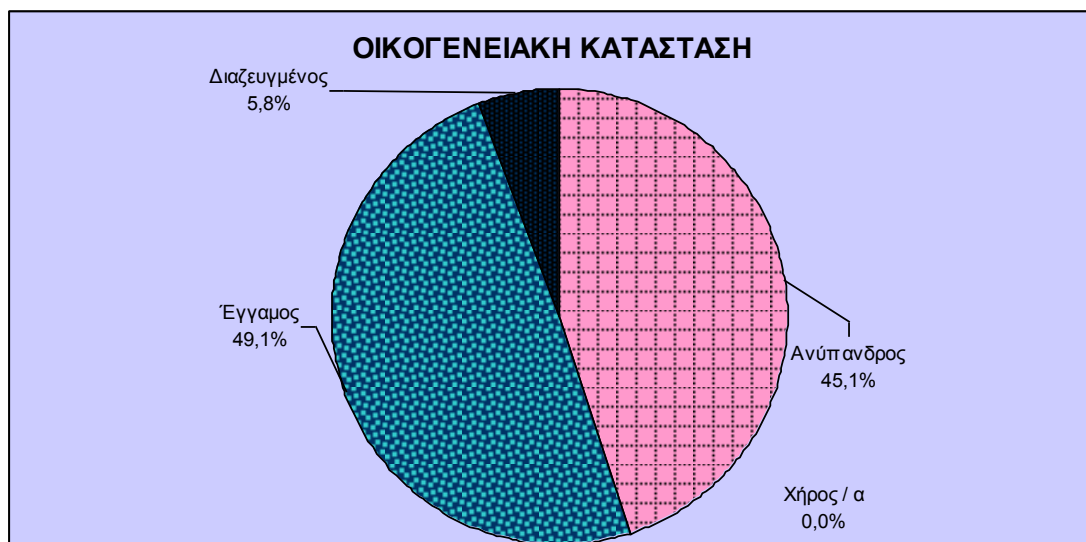
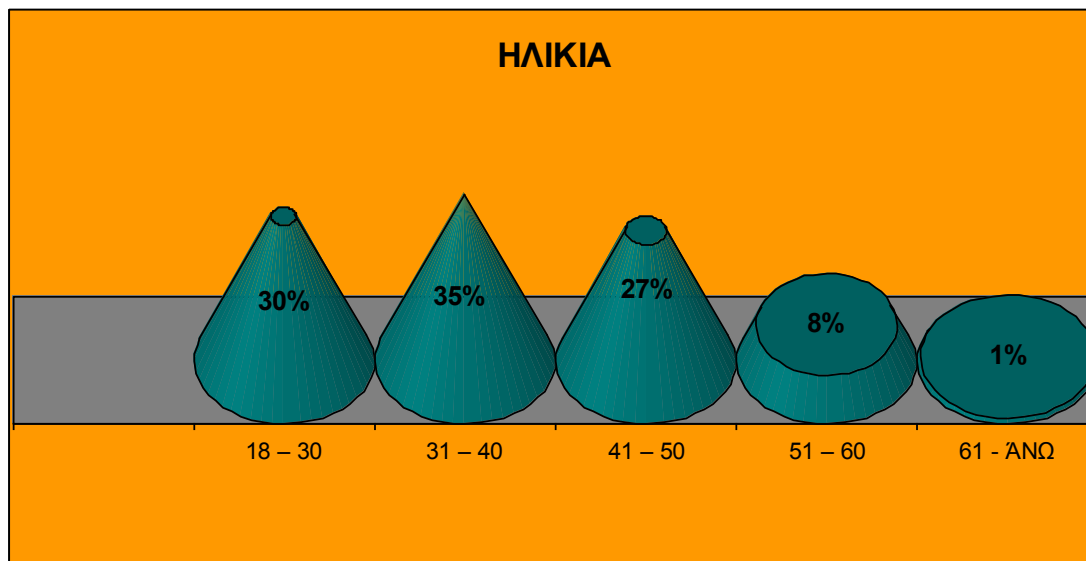
6.3. Επισκέπτες

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που προέκυψαν από τη συλλογή ερωτηματολογίων τα οποία συμπληρώθηκαν από επισκέπτες, σε μια προσπάθεια να ερευνηθεί η άποψή τους για τη φυσιογνωμία του Βόλου. Όπως και στα ερωτηματολόγια των ντόπιων, η δομή του ερωτηματολογίου ακολουθεί την εξής σειρά: προηγούνται οι ερωτήσεις δημογραφικού περιεχομένου προκειμένου να σκιαγραφηθεί το προφίλ του δείγματος και στη συνέχεια ακολουθούν ερωτήσεις για τη φυσιογνωμία της πόλης, το αντικείμενο των οποίων επιλέχθηκε βάση της θεωρητικής ανάλυσης του θέματος.

Σε ότι αφορά λοιπόν τις ερωτήσεις δημογραφικού περιεχομένου τα σχετικά αποτελέσματα μπορούν να γίνουν εύληπτα από τα διαγράμματα που ακολουθούν και έπεται ο σχετικός σχολιασμός:

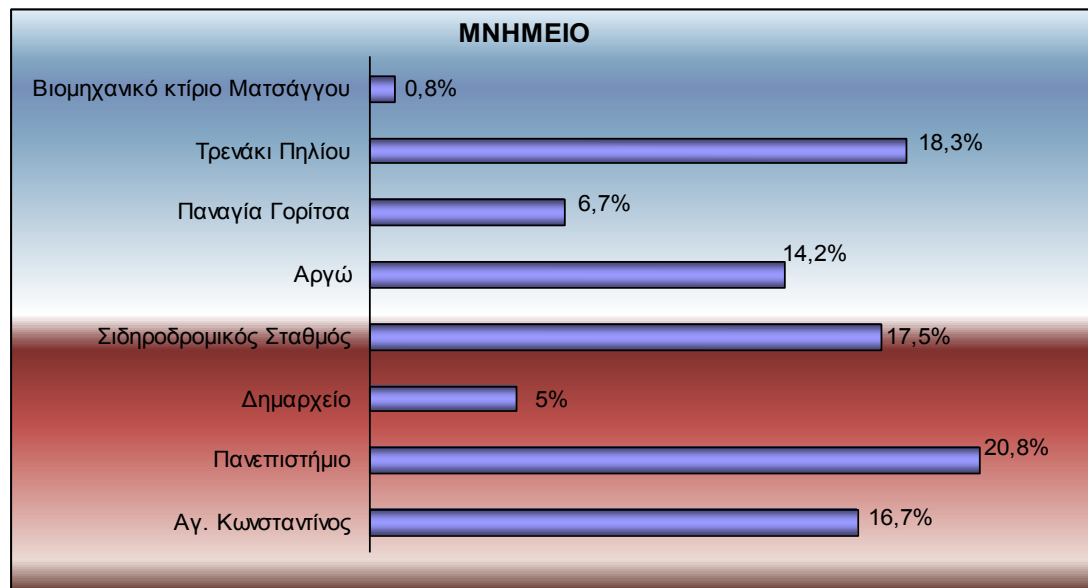
Από την παράθεση των διαγραμμάτων διαμορφώνεται το πλαίσιο των δημογραφικών χαρακτηριστικών του δείγματος των επισκεπτών. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι το 55% του δείγματος είναι γυναίκες και το 45% άνδρες. Η συχνότητα επίσκεψης φαίνεται να είναι αυξημένη αφού 58% των ερωτηθέντων απάντησαν ότι έχουν επισκεφθεί το Βόλο πάνω από τρεις φορές, ενώ σε ότι αφορά τη διανυκτέρευση στην πόλη, οι απαντήσεις μοιράζονται ανάμεσα στη θετική (49%) και την αρνητική απάντηση (51%).

Αναφορικά με το μορφωτικό επίπεδο των επισκεπτών, προκύπτει ότι η πλειοψηφία τους είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (46%), ενώ η δευτεροβάθμια καλύπτει ποσοστό 38% του δείγματος. Παράλληλα το δείγμα των επισκεπτών παρουσιάζει ηλικία έως 40 ετών σε ποσοστό 65% (αθροιστική σχετική συχνότητα των δυο πρώτων τάξεων).

Επίσης, όπως συνέβη και με τους κατοίκους, το δείγμα των επισκεπτών τείνει να περιλάβει περισσότερους έγγαμους (49%), ενώ σε ότι αφορά την απασχόληση ποσοστό 71% είναι μισθωτοί και ακολουθούν με ποσοστό 13% οι ελεύθεροι επαγγελματίες.

Το δημογραφικό προφίλ των επισκεπτών παρουσιάζει αρκετά κοινά στοιχεία με αυτό των κατοίκων, γεγονός που επιτρέπει συγκρίσεις μεταξύ των δυο δειγμάτων. Στη συνέχεια ακολουθεί η στατιστική ανάλυση των ερωτήσεων όπου ερευνάται η φυσιογνωμία της πόλης μέσα από τα μάτια των επισκεπτών. Η πρώτη ερώτηση αφορά στην αναζήτηση του σημαντικότερου μνημείου για την πόλη.

ΜΝΗΜΕΙΟ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Αγ. Κωνσταντίνος	20	16,7%
Πανεπιστήμιο	25	20,8%
Δημαρχείο	6	5,0%
Σιδηροδρομικός Σταθμός	21	17,5%
Αργώ	17	14,2%
Παναγία Γορίτσα	8	6,7%
Τρενάκι Πηλίου	22	18,3%
Βιομηχανικό κτίριο Ματσάγγου	1	0,8%

Ενδιαφέρον παρουσιάζει να μελετήσουμε τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους επισκέπτες σε ότι αφορά το χαρακτηριστικό μνημείο της πόλης. Όπως συνέβη και με τις επιλογές των κατοίκων, δεν υπάρχει ένα μνημείο το οποίο να θεωρείται σημείο αναφοράς για την πόλη. Παρατηρούμε ότι το πανεπιστήμιο στην παραλία του Βόλου, το οποίο αποτελεί χαρακτηριστικό κτίριο από αρχιτεκτονικής πλευράς, διότι πρόκειται για επανάχρηση βιομηχανικού κτιρίου (πρώην καπναποθήκες Παπαστράτου), συγκεντρώνει οριακά τη μεγαλύτερη συχνότητα ($\approx 21\%$) και ακολουθούν κατά φθίνουσα τάξη το τρενάκι του Πηλίου (18,3%) ο σιδηροδρομικός σταθμός (17,5%), ο Αγ. Κωνσταντίνος (16,7%) και οι υπόλοιπες επιλογές.

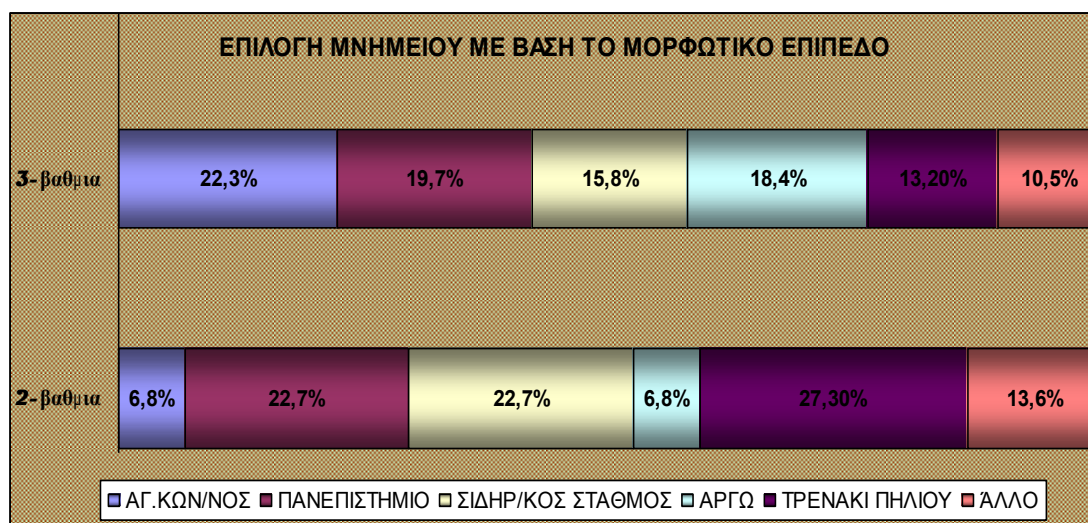
Συγκριτικά με το δείγμα των κατοίκων, οι επιλογές φαίνεται να ακολουθούν ακριβώς την ίδια σειρά κατάταξης και μάλιστα με περίπου τα ίδια ποσοστά επιλογής για κάθε απάντηση, με αναμενόμενη μικρή απόκλιση να παρουσιάζεται για τα δυο δείγματα στην απάντηση που αφορούσε το τρενάκι του Πηλίου, όπου οι επισκέπτες το επιλέγουν με ποσοστό 18,3% επειδή αποτελεί τουριστικό πόλο έλξης.

Συσχέτιση βρέθηκε να υπάρχει ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο και στα μνημεία της πόλης με $p - \text{value} = 0,0555$, τιμή η οποία εφόσον είναι μικρότερη του 0,10 απορρίπτουμε τη μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 90% και επομένως δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση περί συσχέτισης των δυο μεταβλητών.

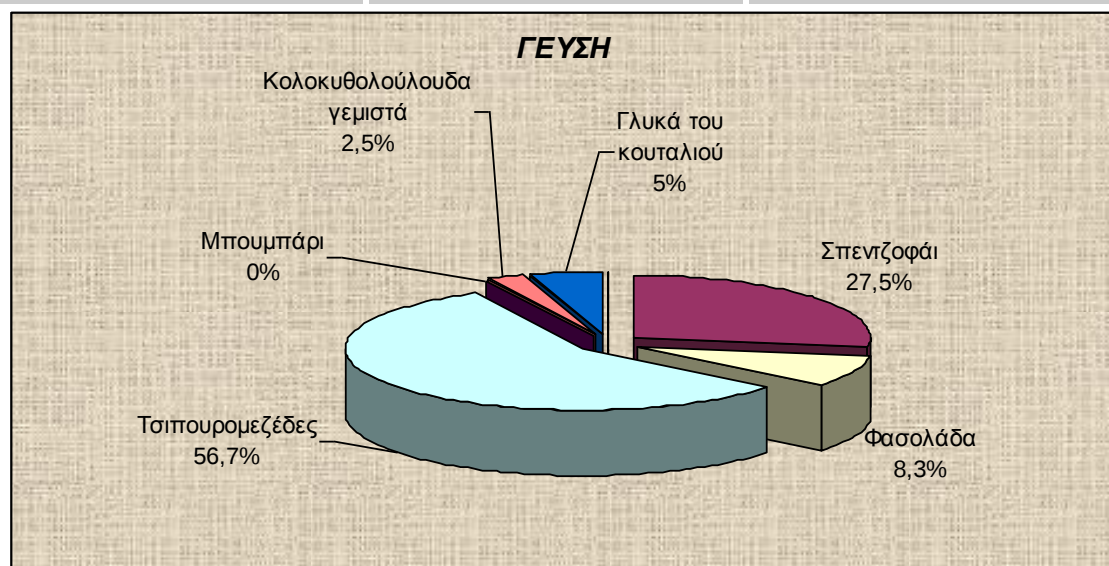
Από τον έλεγχο λοιπόν ανεξαρτησίας ανάμεσα στις δυο μεταβλητές αναφορικά με τους επισκέπτες, βρέθηκε ότι μεγάλες αποκλίσεις ανάμεσα στις απαντήσεις των ερωτηθέντων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και αυτών της τριτοβάθμιας, παρατηρούνται στις απαντήσεις που αφορούν στην εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου, στο μνημείο της Αργώ και στο Τρενάκι του Πηλίου.

Συγκεκριμένα, μεγαλύτερα εμφανίζονται τα ποσοστά επιλογής για τον Αγ. Κωνσταντίνο από άτομα ανώτατης εκπαίδευσης (22,3% έναντι 6,8%) και για το μνημείο της Αργώ (18,4% έναντι 6,8% του δείγματος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης), ενώ το αντίθετο φαίνεται να συμβαίνει για το τρενάκι του Πηλίου όπου 27,3% του δείγματος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης επέλεξε το συγκεκριμένο μνημείο έναντι του 13,2% των ατόμων με πανεπιστημιακή εκπαίδευση. Σημαντική είναι η παρατήρηση ότι

τα άτομα με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο επιλέγουν μνημεία που χωροθετούνται στο παραλιακό μέτωπο της πόλης, αναγνωρίζοντάς το ως το σημαντικότερο δημόσιο χώρο της πόλης.

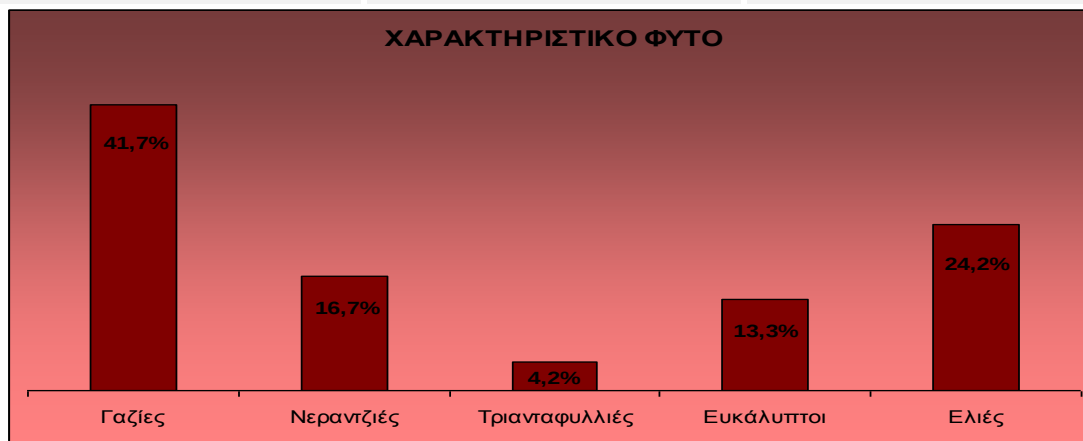

ΓΕΥΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Σπεντζοφάι	33	27,5%
Φασολάδα	10	8,3%
Τσιπουρομεζέδες	68	56,7%
Μπουμπάρι	0	0,0%
Κολοκυθολούλουδα γεμιστά	3	2,5%
Γλυκά του κουταλιού	6	5%

Οι γαστρονομικές επιλογές συγκεντρώνονται, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο, γύρω από τους τσιπουρομεζέδες, απάντηση η οποία αποτελεί ταυτόχρονα και πυκνωτή φυσιογνωμίας του Βόλου για τους επισκέπτες, όπως θα δούμε και σε επόμενη ερώτηση, ενώ το σπεντζοφάι αποτελεί χαρακτηριστική γεύση του Πηλίου, το οποίο λόγω της μεγάλης επισκεψιμότητας που παρουσιάζει κάνει άμεσα αναγνωρίσιμες και τις γεύσεις που συνδέονται με τον συγκεκριμένο τόπο.

Χαρακτηριστικό φυτό	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Γαζίες	50	41,7%
Νεραντζιές	20	16,7%
Τριανταφυλλίες	5	4,2%
Ευκάλυπτοι	16	13,3%
Ελιές	29	24,2%

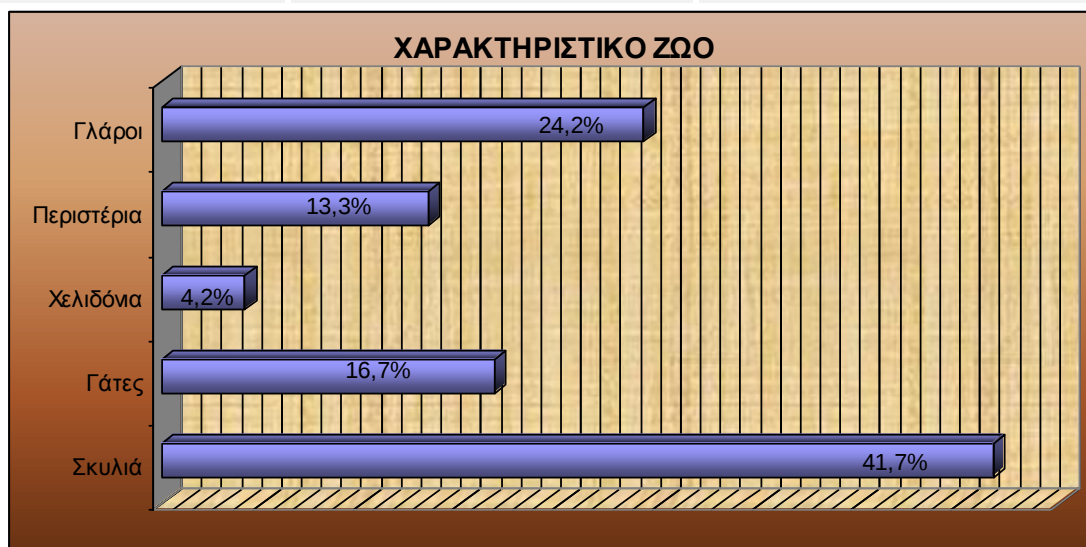

Για τους επισκέπτες το χαρακτηριστικό φυτό της πόλης, είναι οι γαζίες (41,7%), φυτό το οποίο όμως δεν αποτελεί πλέον ιδιάζων γνώρισμα της χλωρίδας του αστικού χώρου και το οποίο πιθανόν να σχετίζεται με την εικόνα που παρουσίαζε ο Βόλος κατά το παρελθόν. Η απάντηση αυτή λοιπόν σχετίζεται με τη νοσταλγική εικόνα που έχουν οι επισκέπτες για την πόλη. Επίσης παρατηρούμε ότι η απάντηση «ελιές» (24,2%) συνδέεται με τη χλωρίδα του περιβάλλοντα χώρου του Βόλου και όχι με τα στενά όρια της πόλης.

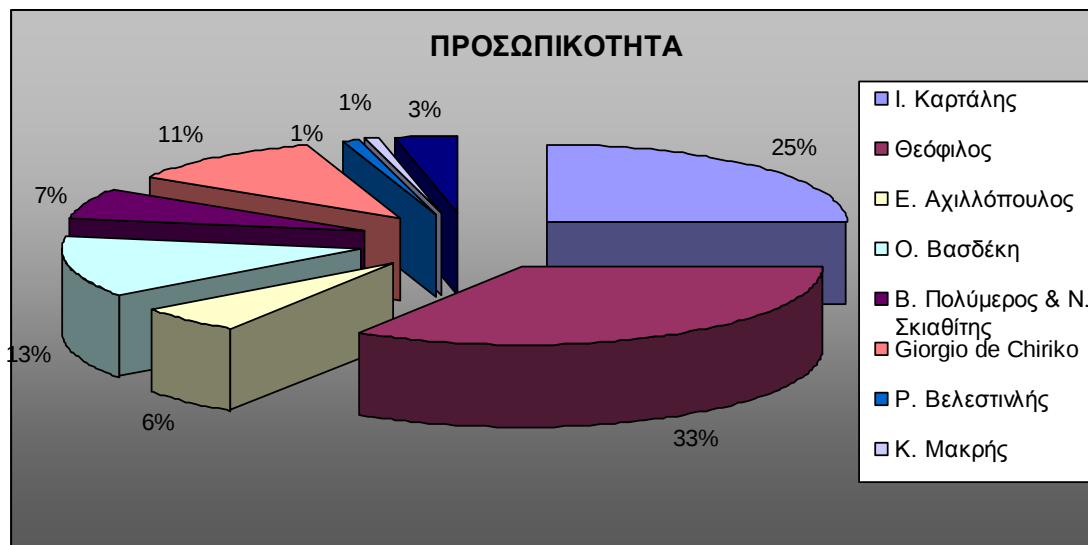
Σε ότι αφορά τα αποτελέσματα στην ερώτηση για την πανίδα της πόλης, είναι αναμενόμενες οι απαντήσεις που συγκεντρώνουν τη μεγαλύτερη συχνότητα, δηλαδή τα σκυλιά (41,7%). Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται αναλυτικά στον επόμενο πίνακα και στο αντίστοιχο διάγραμμα.

ΖΩΟ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Σκυλιά	50	41,7%
Γάτες	20	16,7%
Χελιδόνια	5	4,2%

Περιστερία	16	13,3%
Γλάροι	29	24,2%

Προσωπικότητα	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Ι. Καρτάλης	30	25%
Θεόφιλος	41	34,2%
Ε. Αχιλλόπουλος	7	5,8%
Ο. Βασδέκη	15	12,5%
Β. Πολύμερος & Ν. Σκιαθίτης	8	6,7%
Giorgio de Chiriko	13	10,8%
Ρ. Βελεστινλής	1	0,8%
Κ. Μακρής	1	0,8%
Κανείς	4	3,3%

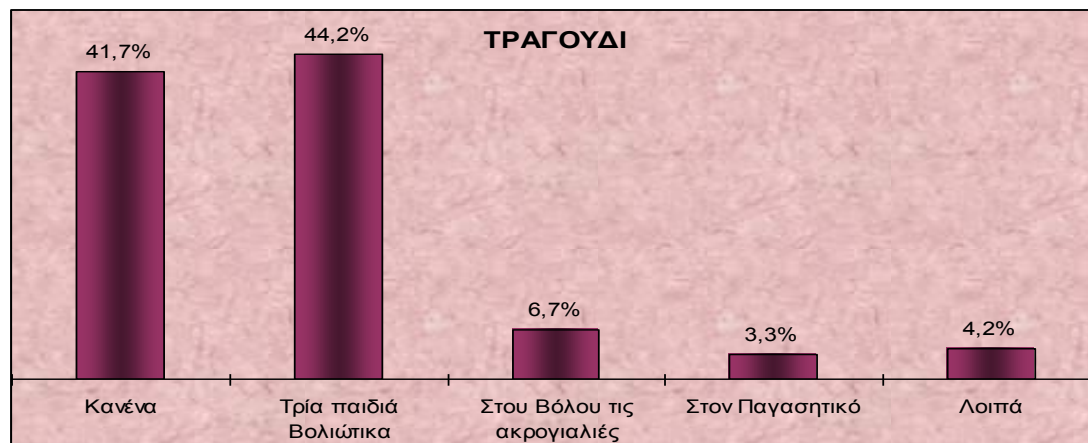

Σε ότι αφορά την προσωπικότητα εκείνη η οποία συνδέεται με την πόλη του Βόλου, οι επισκέπτες – όπως και οι ντόπιοι – επέλεξαν το Θεόφιλο (33%) ως τον πλέον αναγνωρίσιμο, και ακολουθεί κατά φθίνουσα συχνότητα ο Ι. Καρτάλης (25%). Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιλογή της Ο. Βασδέκη (13%) με μεγαλύτερο ποσοστό από αυτό που βρέθηκε στους κατοίκους (2,14%).

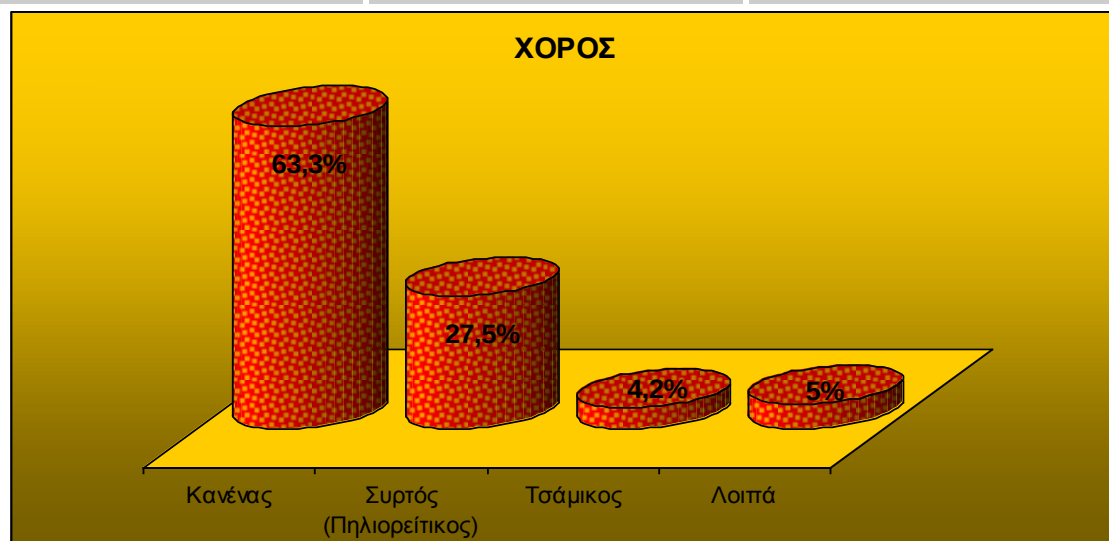
Οι δυο επόμενες ερωτήσεις (χαρακτηριστικό τραγούδι & χορός) ανιχνεύουν την άποψη των επισκεπτών σχετικά με την πολιτιστική ταυτότητα του Βόλου. Σε ότι αφορά το τραγούδι επιλέχθηκε η απάντηση «Τρία παιδιά Βολιώτικα» με ποσοστό 44,2%, ενώ αξιοσημείωτο είναι το ποσοστό που συγκέντρωσε η επιλογή «κανένα» (41,7%), επιβεβαιώνοντας και πάλι την άποψη ότι η πόλη δεν παρουσιάζει λαογραφική αλλά αστική ταυτότητα και για αυτό το λόγο δεν επιλέγεται κάποιο δημοτικό τραγούδι.

Η παραπάνω άποψη ενισχύεται από την επόμενη ερώτηση σχετικά με τον χαρακτηριστικό χορό του Βόλου, όπου σε ποσοστό 63,3% οι επισκέπτες θεωρούν ότι δεν υπάρχει κάποιος χορός που να συνδέεται με την πόλη.

ΤΡΑΓΟΥΔΙ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Κανένα	50	41,7%
Τρία παιδιά Βολιώτικα	53	44,2%
Στου Βόλου τις ακρογιαλιές	8	6,7%
Στον Παγασητικό	4	3,3%
Λοιπά	5	4,2%

ΧΟΡΟΣ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Κανένας	76	63,3%
Συρτός (Πηλιορείτικος)	33	27,5%
Τσάμικος	5	4,2%
Λοιπά	6	5,0%

Στη συνέχεια, και σύμφωνα με τη δομή του ερωτηματολογίου, στόχος ήταν να ερευνηθεί η σύγχρονη εικόνα που παρουσιάζει η πόλη, η οποία διαμορφώνεται από την υλοποίηση έργων σε διάφορους τομείς, έργα τα οποία λόγω του μεγέθους τους ή της συμβολής τους στην ανάπτυξη του αστικού χώρου αποτελούν σημεία αναφοράς. Για τους επισκέπτες λοιπόν δεν υπάρχει ένα μοναδικό έργο που να συνδέεται με τη σύγχρονη εικόνα της πόλης. Αντίθετα, οι απαντήσεις κατανέμονται κυρίως ανάμεσα στο πανεπιστήμιο (28,3%), το πανθεσσαλικό στάδιο (20%), το νοσοκομείο (23,3%) και την ανάπλαση της παραλίας ($\approx 17\%$).

Σε ότι αφορά τη σύγκριση των απαντήσεων που δόθηκαν από τους κατοίκους και τους επισκέπτες παρατηρήθηκε ταύτιση των απόψεων για τις απαντήσεις:

«πανεπιστήμιο» (κάτοικοι: 23% - επισκέπτες: 28%) και «νοσοκομείο», ενώ διάσταση απόψεων παρατηρήθηκε στην επιλογή του πανθεσσαλικού σταδίου (κάτοικοι: 44,3% - επισκέπτες: 20%). Το γεγονός αυτό πιθανόν να ερμηνεύεται για τους ντόπιους από την απόκτηση ενός μεγάλου – για το μέγεθος της πόλης – σύγχρονο έργο, άποψη την οποία δεν συμμερίζονται οι επισκέπτες επειδή ακριβώς δεν έχουν βιώσει την αλλαγή που έγινε στις αθλητικές υποδομές.

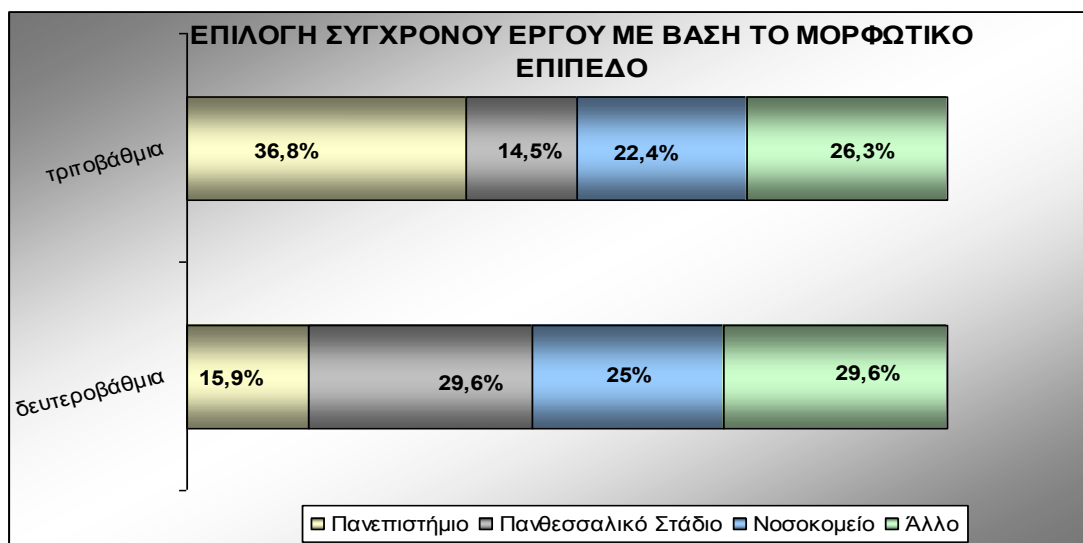
Σύγχρονο έργο	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Πανεπιστήμιο	34	28,3%
Πανθεσσαλικό στάδιο	24	20%
Ανάπλαση παραλίας	20	16,7%
Νοσοκομείο	28	23,3%
Περιφερειακός δρόμος	12	10%
Άλλο	2	1,6%

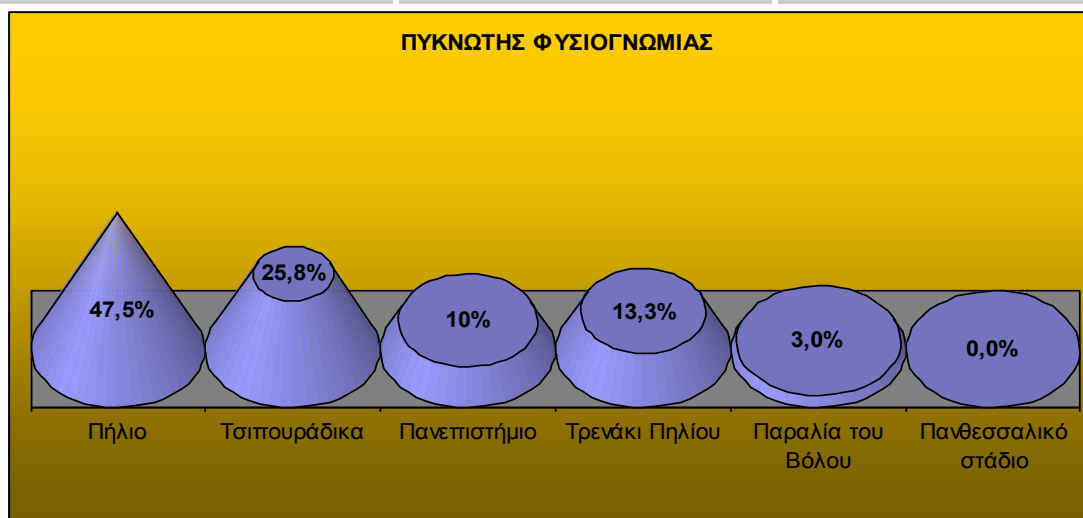
Από τη διενέργεια του χ^2 – τεστ ανεξαρτησίας βρέθηκε ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο και στο σύγχρονο έργο. Συγκεκριμένα, η τιμή p – value ισούται με 0,0565 και εφόσον είναι μικρότερη από 0,10 απορρίπτουμε τη μηδενική υπόθεση σε επίπεδο σημαντικότητας 90% και επομένως δεχόμαστε την εναλλακτική υπόθεση περί συσχέτισης των δυο μεταβλητών.

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι οι όσοι επισκέπτες ανήκουν στην τάξη της ανώτατης εκπαίδευσης επιλέγουν το πανεπιστήμιο ως το σημαντικότερο σύγχρονο έργο (36,8%) συγκριτικά με το δείγμα αυτών που έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (15,9%). Μεγάλη απόκλιση παρατηρείται και στην επόμενη επιλογή του Πανθεσσαλικού Σταδίου, όπου συμβαίνει το ακριβώς αντίστροφο, δηλαδή διπλάσιο ποσοστό ατόμων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης επιλέγουν τη συγκεκριμένη επιλογή (29,6%) σε σχέση με αυτούς που ανήκουν στην τριτοβάθμια (14,5%). Το γεγονός αυτό πιθανό να συμβαίνει διότι οι επισκέπτες με τριτοβάθμια εκπαίδευση κρίνουν ότι ένα πανεπιστημιακό ίδρυμα έχει ιδιαίτερη

βαρύτητα για τον αστικό χώρο στον οποίο βρίσκεται αφού συμβάλλει πολύπλευρα στην ανάπτυξή του.

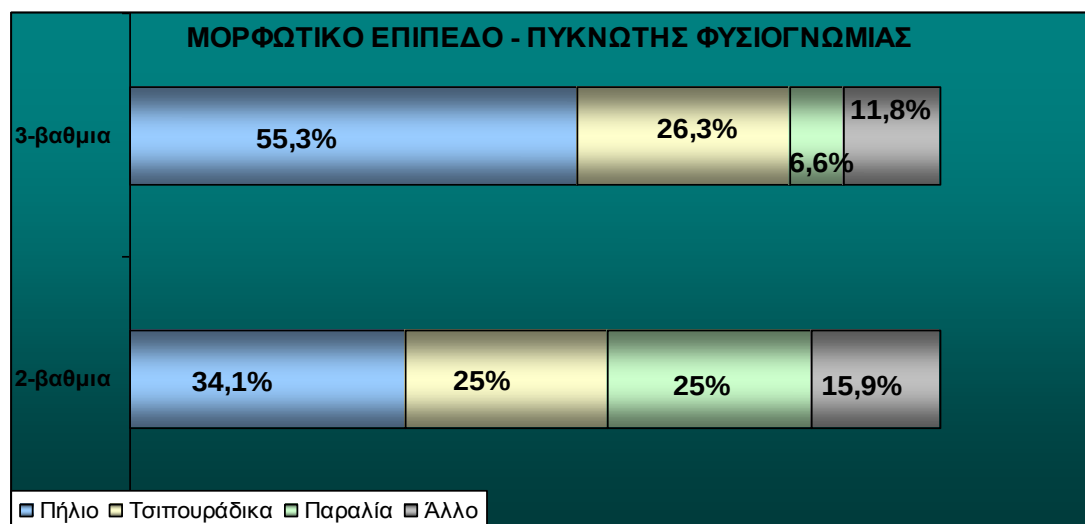
Πυκνωτής Φυσιογνωμίας	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Πήλιο	57	47,5%
Τσιπουράδικα	31	25,8%
Πανεπιστήμιο	12	10%
Τρενάκι Πηλίου	16	13,3%
Παραλία του Βόλου	4	3%
Πανθεσσαλικό στάδιο	0	0%

Παρατηρώντας τις επιλογές των επισκεπτών σε ότι αφορά τον πυκνωτή φυσιογνωμίας της πόλης, αντιλαμβανόμαστε ότι αναμφισβήτητα το Πήλιο με ποσοστό επιλογής 47,5% κυριαρχεί στη συνείδηση των επισκεπτών ως το στοιχείο εκείνο που

συνδέεται άμεσα με την πόλη του Βόλου, ενώ σημαντικό είναι και το ποσοστό που συγκεντρώνει η απάντηση που συνδέεται με την ιδιαίτερη γαστρονομική επιλογή που παρουσιάζει η πόλη.

Συσχέτιση βρέθηκε ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο και στον πυκνωτή φυσιογνωμίας αφού $p\text{-value}=0,0178$, που μας επιτρέπει να απορρίψουμε τη μηδενική υπόθεση σε διάστημα εμπιστοσύνης 95% (βλ. παράρτημα):

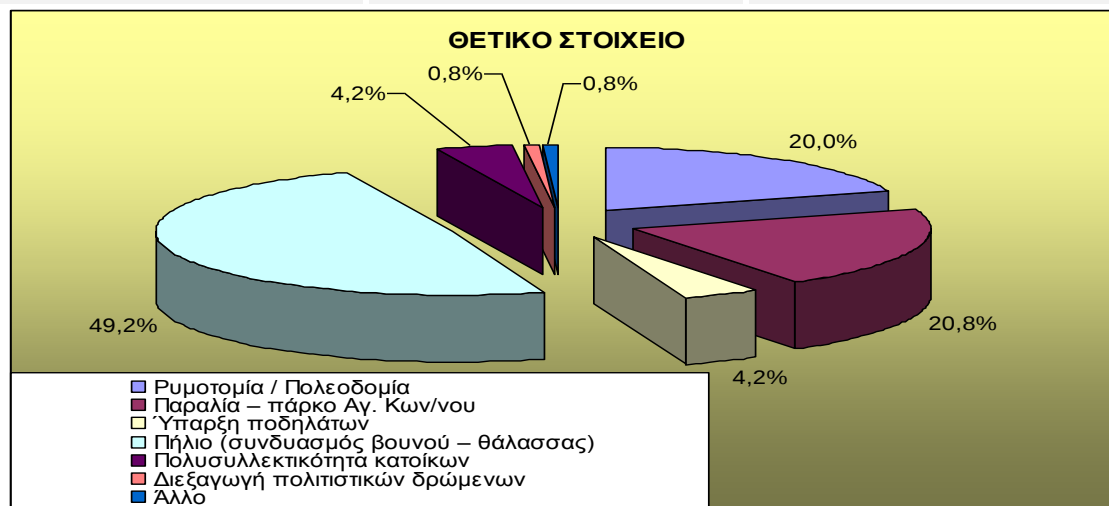
Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι επισκέπτες με τριτοβάθμια εκπαίδευση επιλέγουν με μεγάλη διαφορά το Πήλιο ως τον πυκνωτή φυσιογνωμίας της πόλης (55,3%) συγκριτικά με αυτούς που ανήκουν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (34,1%). Οι τελευταίοι φαίνεται να δίνουν ταυτόχρονα σημασία τόσο στη γαστρονομία όσο και το θαλάσσιο μέτωπο της πόλης.

Το θετικό στοιχείο του Βόλου, όπως φαίνεται και από τον παρακάτω πίνακα, είναι αναμφισβήτητα ο περιβάλλοντας χώρος του, δηλαδή το Πήλιο (49,2%) μιας και η μεγάλη επισκεψιμότητα που παρουσιάζει σε όλη τη διάρκεια του χρόνου συνδέεται άμεσα με την αναγνωσιμότητα που παρουσιάζει η πόλη, αφού όποιος και να είναι ο προορισμός στο Πήλιο, οι επισκέπτες πρέπει απαραίτητως να χρησιμοποιήσουν το οδικό δίκτυο της πόλης.

Επίσης η παραλία, δηλαδή το θαλάσσιο μέτωπο του Βόλου, αναγνωρίζεται ως το θετικό στοιχείο του αστικού χώρου με ποσοστό 20,8% όπως επίσης και η καλή ρυμοτομία που παρουσιάζει το πολεοδομικό συγκρότημα, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό το οποίο και γίνεται εύκολα αναγνωρίσιμο, την οπτική επαφή ταυτόχρονα του Πηλίου και της θάλασσας στις κάθετες κεντρικές αρτηρίες της πόλης.

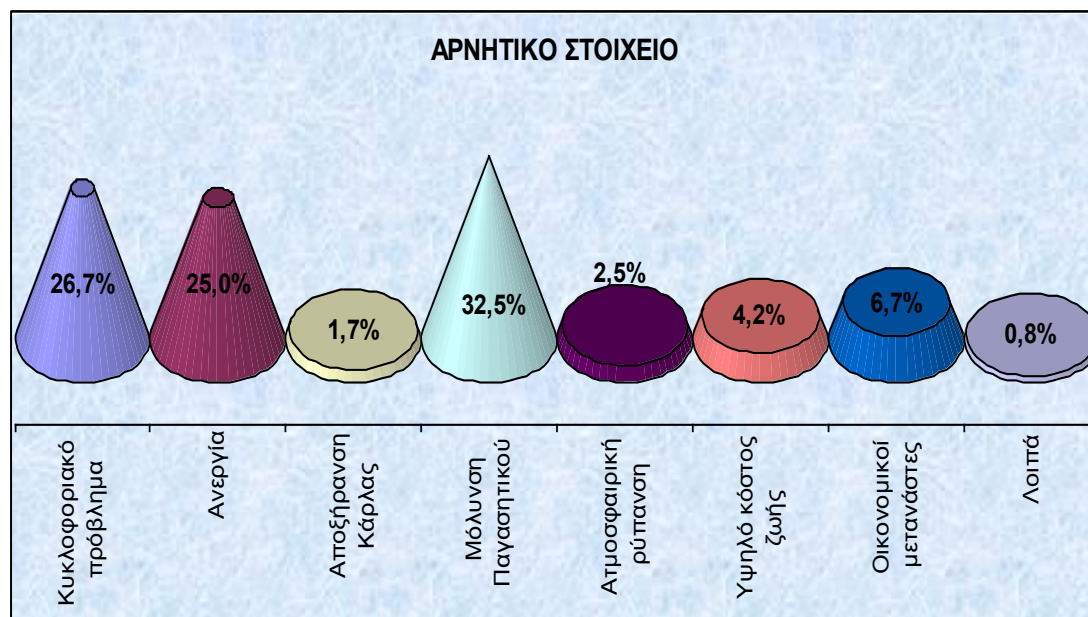
Θετικό στοιχείο	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Ρυμοτομία / Πολεοδομία	24	20%
Παραλία – πάρκο Αγ. Κων/νου	25	20,8%
Ύπαρξη ποδηλάτων	5	4,2%
Πήλιο (συνδυασμός βουνού – θάλασσας)	59	49,2%

Πολυσυλλεκτικότητα κατοίκων	5	4,2%
Διεξαγωγή πολιτιστικών δρώμενων	1	0,8%
Άλλο	1	0,8%

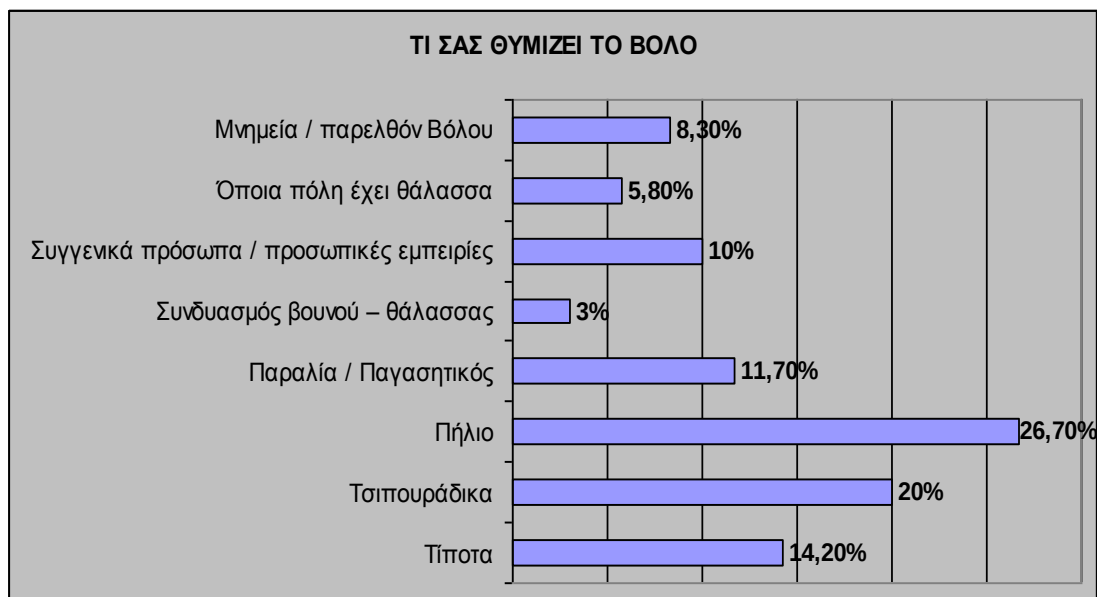

Από την άλλη πλευρά, η έρευνα σχετικά με το αρνητικό στοιχείο της πόλης κατέδειξε τη μόλυνση του Παγασητικού (32,5%) το κυκλοφοριακό πρόβλημα (26,7%) και την ανεργία (25%) να είναι οι τρεις εκείνοι παράγοντες που συμβάλλουν στη διαμόρφωση αρνητικής εικόνας της πόλης, σύμφωνα με τη γνώμη των επισκεπτών.

Αρνητικό στοιχείο	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Κυκλοφοριακό πρόβλημα	32	26,7%
Ανεργία	30	25%
Αποξήρανση Κάρλας	2	1,7%
Μόλυνση Παγασητικού	39	32,5%
Ατμοσφαιρική ρύπανση	3	2,5%
Υψηλό κόστος ζωής	5	4,2%
Οικονομικοί μετανάστες	8	6,7%
Λοιπά	1	0,8%

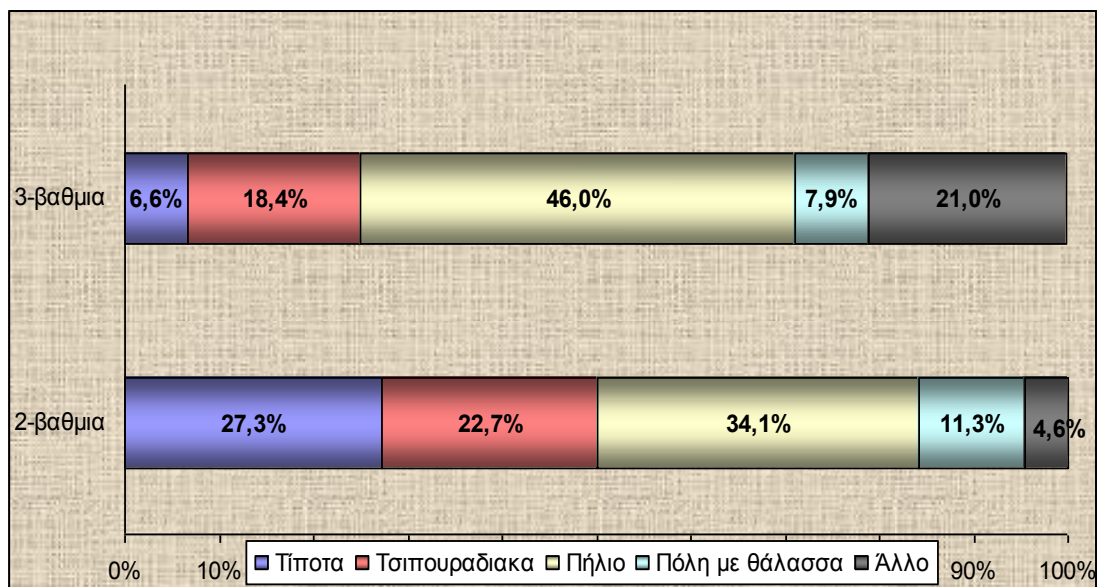

ΤΙ ΣΑΣ ΘΥΜΙΖΕΙ ΤΟ ΒΟΛΟ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Τίποτα	17	14,2%
Τσιπουράδικα	24	20%
Πήλιο	32	26,7%
Παραλία / Παγασητικός	14	11,7%
Συνδυασμός βουνού – θάλασσας	4	3%
Συγγενικά πρόσωπα / προσωπικές εμπειρίες	12	10%
Όποια πόλη έχει θάλασσα	7	5,8%
Μνημεία / παρελθόν Βόλου	10	8,3%

Στην διερεύνηση της πιθανής συσχέτισης ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο του δείγματος και στο στοιχείο εκείνο που αυθόρμητα θυμίζει στους επισκέπτες την πόλη του Βόλου, βρέθηκε ότι η τιμή p – value ισούται με 0,0046, αποτέλεσμα που μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι υπάρχει συσχέτιση των δυο μεταβλητών σε επίπεδο σημαντικότητας 99%.

Από το σχετικό διάγραμμα προκύπτει ότι έχουν μεγάλη απόκλιση στις απαντήσεις τους επισκέπτες με δευτεροβάθμια εκπαίδευση που απαντούν ότι δεν υπάρχει κάποιο στοιχείο που να τους θυμίζει το Βόλο (27,3%) σε σχέση με τα άτομα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που στη σχετική επιλογή απαντούν με ποσοστό μόλις 6,6%. Οι δυο κατηγορίες μορφωτικού επιπέδου δεν παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ τους στις υπόλοιπες απαντήσεις, εκτός από την τελευταία.

Ολοκληρώνοντας τη στατιστική ανάλυση σε ότι αφορά τους επισκέπτες του Βόλου στον επόμενο πίνακα παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των ελέγχων

ανεξαρτησίας χ^2 όπου δεν βρέθηκε συσχέτιση ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο και τις παρακάτω μεταβλητές:

Μεταβλητή	P - value
Θετικό στοιχείο	0,2311
Αρνητικό στοιχείο	0,7349

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα εργασία έχει αντικείμενο μελέτης τη φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης, με μελέτη περίπτωσης την πόλη του Βόλου και επιμερίζεται σε δυο βασικά μέρη: το θεωρητικό και το εμπειρικό. Η θεωρητική θεμελίωση συμπεριλάμβανε τον εννοιολογικό προσδιορισμό του χώρου, του χρόνου, του τόπου και δη του αστικού, του χαρακτήρα και της ταυτότητας της πόλης, έννοιες οι οποίες είναι άμεσα σχετιζόμενες με την οντότητα ενός τόπου, δηλαδή με τα μοναδικά στοιχεία που τον χαρακτηρίζουν και με τη διαδικασία που αυτά αξιοποιούνται από τους κατοίκους του.

Προκειμένου να ανιχνευθεί η φυσιογνωμία μιας πόλης είναι αναγκαίο να γίνει πολυεπίπεδη προσέγγιση. Αρχικά λοιπόν μας ενδιαφέρει η αισθητική κρίση για την πόλη η οποία, όπως προδίδει και η λέξη, διαμορφώνεται από τη συλλογή στοιχείων χρησιμοποιώντας τις πέντε αισθήσεις και κυρίως την όραση, δηλαδή δίνεται βάρος στην εικόνα που παρουσιάζει, συμπληρώνεται με το λόγο και το μύθο της, και ταυτόχρονα εξετάζεται η ζωή της πόλης μέσα από τις λειτουργίες και τις αστικές χρήσεις που λαμβάνουν χώρα σε αυτή.

Επιπλέον, σε μια βαθύτερη μελέτη του αστικού χώρου μας ενδιαφέρουν όλα εκείνα τα δεδομένα, κυρίως άυλα, τα οποία φορτίζουν την πόλη με έννοιες και σημασίες που απευθύνονται στο συναισθηματικό και ιδεολογικό επίπεδο. Παράλληλα είναι αναγκαίο να τονιστεί ότι σημαντική προϋπόθεση για τη διαμόρφωση άποψης σχετικά με τη φυσιογνωμία μιας πόλης είναι η δημιουργία διαλεκτικής σχέσης του παρατηρητή (ντόπιο ή επισκέπτη) με τον αστικό χώρο, όπου ο «απρόσωπος» χώρος μετατρέπεται σε «προσωπικό». Η διαμόρφωση μιας τελικής άποψης – κρίσης η οποία περιγράφει συνοπτικά την ιδιαιτερότητα και την ταυτότητα της πόλης προσδιορίζει τελικά τη φυσιογνωμία της.

Προκειμένου να προσδιοριστεί η φυσιογνωμία μιας πόλης ακολουθείται συγκεκριμένη μεθοδολογία η οποία περιλαμβάνει αρχικά την αναζήτηση στοιχείων για το όνομα της πόλης (καθώς σε αυτό συμπυκνώνεται η ιστορία, η παράδοση αλλά και η σύγχρονη εικόνα της). Επίσης γίνεται αναζήτηση των πρώτων (δομικών) μορφών έκφρασης που στοιχειοθετούν έναν αστικό χώρο καταγράφοντας και ταξινομώντας στοιχεία του χώρου, του χρόνου και των ανθρώπινων συμπεριφορών, πετυχαίνοντας με τον τρόπο αυτό την «απομόνωση» των δεδομένων εκείνων που ήταν καθοριστικά για την πορεία της πόλης στο χώρο και το χρόνο. Σε ένα τελευταίο αναλυτικό στάδιο γίνεται καταγραφή των δεδομένων που αποδίδουν των ταυτότητα της πόλης και συγκεκριμένα: των φυσικών στοιχείων (φυσικό ανάγλυφο, το κλίμα, η χλωρίδα και η πανίδα), και οπωσδήποτε των ανθρωποποιήτων, δηλαδή των πνευματικών και πολιτιστικών επιτευγμάτων που έλαβαν χώρα στον αστικό χώρο. Πιο συγκεκριμένα εξετάζεται το αρχιτεκτονικό ύφος, η πολεοδομία, η κοινωνική οργάνωση και η οικονομική ανάπτυξη της πόλης, δηλαδή επιχειρείται μια διερεύνηση όλων των επιπέδων της ζωής της πόλης (κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό, κτλ), που συνθέτουν τη φυσιογνωμία της.

Η σημερινή ταυτότητα της πόλης διαμορφώνεται μέσα από σύγχρονες και καταλυτικές συνθήκες, με την παγκοσμιοποίηση να διαδραματίζει καίριο ρόλο επηρεάζοντας όλα τα επίπεδα του αστικού χώρου. Αυτό που κυρίως ενδιαφέρει είναι οι επιπτώσεις που έχει στη φυσιογνωμία του αστικού περιβάλλοντος, επιπτώσεις που

γίνονται άμεσα αντιληπτές στον αστικό ιστό με την κυριαρχία μεγαδομών και πολύπλοκων δικτύων μετακίνησης και που οδηγούν στο συμπέρασμα ότι η εικόνα της πόλης σήμερα, αλλοιώνεται βαθμιαία, μετατρέπεται σε απρόσωπο χώρο με κύριο χαρακτηριστικό την ομοιομορφία και την αναρχία, απειλώντας την ταυτότητα που μέχρι πρόσφατα παρουσίαζε. Σημαντική είναι και η παρατήρηση ότι η χρήση υψηλής τεχνολογίας (π.χ. ιντερνέτ) είναι πλέον ένας νέος αλλά και καταλυτικός παράγοντας στον αστικό χώρο, μεταλλάσσοντας τις μέχρι πρόσφατα εδραιωμένες οικονομικές και χωρικές σχέσεις που αναπτύσσονται εντός του αστικού χώρου αλλά και μεταξύ των πόλεων, με κύριο χαρακτηριστικό τη δημιουργία δικτυακών συνδέσεων ανάμεσα σε κάποιες πόλεις.

Στις σύγχρονες συνθήκες διαμόρφωσης του αστικού χώρου ανήκει και η επιρροή που ασκεί η Ε.Ε. μέσα από την πολιτική που εφαρμόζει για τον αστικό σχεδιασμό με συγκεκριμένα μέτρα, προγράμματα και δράσεις. Άλλωστε οι αποφάσεις της Ε.Ε. για τις πόλεις έχουν διαμορφωθεί στη σημερινή μορφή τους περνώντας από μια περίοδο ωρίμανσης (αρχικά μέσα από προτάσεις που διατυπώθηκαν στην Πράσινη βίβλο για το αστικό περιβάλλον, στη Λευκή Βίβλο και στον Πράσινο Βιτρούβιο και στη συνέχεια με προγράμματα όπως το URBAN) όπου αναγνωρίστηκε το γεγονός ότι ο αστικός χώρος είναι πολύ σπουδαίος για το σύνολο της ευρωπαϊκής ανάπτυξης. Τα προγράμματα που εφαρμόστηκαν είχαν και έχουν ως στόχο την ανάδειξη της ιδιαίτερης ταυτότητας των πόλεων ώστε αξιοποιώντας τη μοναδικότητα που αυτές παρουσιάζουν να διαφοροποιηθούν και να αποτελέσουν πόλο έλξης για επενδύσεις που θα οδηγήσουν σε γενικότερη ανάπτυξη. Προς την κατεύθυνση αυτή μπορεί να οδηγήσει η στροφή της αστικής οικονομίας προς τον τριτογενή τομέα και ιδιαίτερα προς την ανάπτυξη του αστικού τουρισμού.

Παράλληλα με τις σύγχρονες συνθήκες, αναλύθηκαν και οι νέες τάσεις που διαμορφώνονται σε διεθνές επίπεδο για τη διατήρηση της φυσιογνωμίας μιας πόλης, με κεντρικό άξονα την εφαρμογή ολοκληρωμένου αστικού σχεδιασμού ο οποίος δεν αφορά αποκλειστικά σε αλλαγές πολεοδομικού ή χωροταξικού χαρακτήρα αλλά αγγίζει όλα τα επίπεδα ζωής στην πόλη. Ο όρος που χρησιμοποιείται για τις παρεμβάσεις που γίνονται στον αστικό χώρο είναι η *ανάπλαση*.

Μια περίπτωση αναπλάσεων είναι η επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων σε πόλεις οι οποίες ενώ κατά το παρελθόν στήριξαν την οικονομική τους ανάπτυξη στο δευτερογενή τομέα, οι αλλαγές που πραγματοποιήθηκαν σε διεθνές επίπεδο είχαν ως αποτέλεσμα την εγκατάλειψη των βιομηχανικών χώρων. Η αποκατάσταση των εγκαταλειμμένων βιομηχανικών περιοχών και η επανάχρησή τους αποτέλεσε ένα από τα μέτρα για την προσέλκυση νέων επενδύσεων και την οικονομική τόνωση, μέσω ακριβώς της ανάδειξης της ταυτότητας που χαρακτηρίζει ένα πρώην βιομηχανικό αστικό κέντρο. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την εφαρμογή σχετικών προγραμμάτων και παρουσιάστηκαν στην ενότητα της βιβλιογραφικής προσέγγισης του σχετικού κεφαλαίου, είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά και αφορούν σε όλους τους τομείς ανάπτυξης μιας πόλης (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό), ενώ παρατηρήθηκε στροφή της αστικής οικονομίας προς την παροχή υπηρεσιών και ιδιαίτερα αυτών που σχετίζονται με τον αστικό τουρισμό.

Μέσω του αστικού σχεδιασμού και σε συνδυασμό με την τριτογενοποίηση της αστικής οικονομίας, η πόλη αντιμετωπίζεται συνολικά ως τουριστικό προϊόν το οποίο με κατάλληλες παρεμβάσεις μπορεί να συμβάλλει στην τοπική οικονομική ανάπτυξη, προσφέροντας σε μια διευρυμένη τουριστική αγορά υπηρεσίες υψηλής ποιότητας και

στεγάζοντας πολλές δραστηριότητες σε παλιά βιομηχανικά κτίρια έπειτα βέβαια από κατάλληλες παρεμβάσεις.

Έχοντας θεμελιώσει αρχικά σε θεωρητικό επίπεδο το αντικείμενο της έρευνας δηλαδή τη φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης, στη συνέχεια έγινε συστηματική καταγραφή στη μελέτη περίπτωσης που αφορούσε στον προσδιορισμό των στοιχείων που συνθέτουν τη φυσιογνωμία της πόλης του Βόλου. Πριν την οποιαδήποτε αναφορά στα στοιχεία αυτά, σκόπιμο είναι να αναφερθούν οι πυκνωτές φυσιογνωμίας της πόλης, χαρακτηριστικά που καθιστούν την πόλη άμεσα αναγνωρίσιμη. Αναμφισβήτητα λοιπόν το Πήλιο και ο Παγασητικός κόλπος, αποτελούν τους πιο ισχυρούς πυκνωτές φυσιογνωμίας της πόλης. Επίσης, το θαλάσσιο μέτωπο, με την εκκλησία του Αγ. Κωνσταντίνου και την πρώην καπναποθήκη Παπαστράτου που στεγάζει σήμερα την έδρα του πανεπιστημίου Θεσσαλίας, να αποτελούν τα πλέον αναγνωρίσιμα κτίρια, είναι ο πιο δημοφιλής δημόσιος χώρος της πόλης, ενώ τα τσιπουράδικα αποτελούν άλλον ένα ισχυρό πυκνωτή φυσιογνωμίας.

Ακολουθώντας λοιπόν τη μεθοδολογία που αναπτύχθηκε στο θεωρητικό σκέλος, και με βάση τα σχετικά στοιχεία που συλλέχθηκαν, η φυσιογνωμία του Βόλου διαμορφώνεται από παράγοντες οι οποίοι σχετίζονται τόσο με το συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο στον οποίο χωροθετείται η πόλη, όσο και με χρονικές παραμέτρους δηλαδή με ιστορικές συνθήκες οι οποίες επέδρασαν στο αστικό περιβάλλον. Η πόλη του Βόλου ανήκει στο νομό Μαγνησίας ο οποίος είναι ενταγμένος γεωγραφικά και διοικητικά στην Περιφέρεια Θεσσαλίας και είναι κτισμένη ανάμεσα στους δυτικούς πρόποδες του Πηλίου και της θάλασσας του Παγασητικού. Τα δυο αυτά οικοσυστήματα καθορίζουν ευρύτερα τη μορφολογία της περιοχής και αποτελούν σημαντικούς πυκνωτές φυσιογνωμίας της πόλης, διαμορφώνοντας ένα τοπίο ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Το φυσικό λιμάνι υπήρξε καθοριστικός παράγοντας για την ανάπτυξη της πόλης διαχρονικά, ενώ σήμερα λόγω της Ε.Ε. αποτελεί πύλη για τη σύνδεση της Ευρώπης με τις Βαλκανικές αγορές, τις αγορές της Τουρκίας, της Ασίας και της Β. Αφρικής.

Πριν την αναφορά στην ιστορική πορεία της πόλης είναι σημαντικό να επισημανθεί το γεγονός ότι η περιοχή είναι συνδεδεμένη με ισχυρό μύθο (όπως αυτός αναλύθηκε στο θεωρητικό μέρος), αφού ο τόπος είναι συνυφασμένος με κάποιους από τους πιο σημαντικούς και γνωστούς μύθους της αρχαιότητας, τονίζοντας και αποδεικνύοντας με τον τρόπο αυτό την ιδιαίτερη δραστηριότητα που είχαν αναπτύξει οι κάτοικοι στην ευρύτερη περιοχή της Μαγνησίας, ήδη από εκείνα τα χρόνια. Η Αργοναυτική εκστρατεία, ως ο πλέον αντιπροσωπευτικός μύθος, ερμηνεύει την προσπάθεια των Ελλήνων για την αναζήτηση νέων δρόμων επικοινωνίας μέσω του εμπορίου και αποτελεί την απαρχή της τεχνικής επεξεργασίας του χρυσού στον ελλαδικό χώρο.

Το χαρακτηριστικό που παρουσιάζει η αναφορά στην ιστορία της ευρύτερης περιοχής είναι η αδιάκοπη παρουσία οικισμών αλλά και οργανωμένων πόλεων. Το Σέσκλο και το Διμήνι αποτελούν παγκοσμίου φήμης νεολιθικούς οικισμούς, ενώ η Ιωλκός, οι Παγασές, η Δημητριάδα, οι Φθιώτιδες Θήβες αποτελούν – με χρονική αλληλουχία – τον προπομπό της ίδρυσης της πόλης του Βόλου. Κατά την περίοδο της τουρκικής κυριαρχίας οι κατακτητές εγκαθίστανται στο λόφο των Παλαιών, σε πρώην βυζαντινό κάστρο, δημιουργώντας έναν τυπικό μουσουλμανικό οικισμό που αποτέλεσε και τη μοναδική αναφορά οργανωμένης κατοίκησης στο μυχό του Παγασητικού Κόλπου.

Η αδράνεια που χαρακτήριζε την περιοχή εξαιτίας της αδιαφορίας για εμπορική δραστηριοποίηση από μέρους των κατακτητών, ανατράπηκε όταν με πρωτοβουλία των χριστιανών εμπόρων το 1841, δόθηκε από τις οθωμανικές αρχές άδεια για να χτιστεί οικισμός έξω από το κάστρο προς την ανατολική πλευρά της πόλης, ο οποίος αναπτύχθηκε με εντυπωσιακά ταχείς ρυθμούς χάρη στην ιδιωτική πρωτοβουλία. Οι δυο οικιστικοί πυρήνες (του κάστρου και των εμπόρων) ενοποιήθηκαν μετά την προσάρτηση στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος (1881) και η πόλη πλέον αλλάζει ριζικά φυσιογνωμία με κύρια χαρακτηριστικά την αστικοποίηση και τη βιομηχανοποίηση. Επέκταση των ορίων της πόλης πραγματοποιήθηκε από το 1921 με την εγκατάσταση 13.000 περίπου προσφύγων, ενώ η σταδιακή ενσωμάτωσή τους στη ζωή της πόλης, επηρέασε όλους τους τομείς, προσδίδοντάς της σαφή στοιχεία αστικής κουλτούρας.

Χρονική περίοδος που αλλάζει ριζικά τη φυσιογνωμία του αστικού χώρου είναι από το 1954 έως το 1957, με τους σεισμούς να ανατρέπουν τόσο την οικονομική ανάπτυξη της πόλης, όσο και το κτιριακό της απόθεμα αφού καταστρέφεται σημαντικός αριθμός ιστορικών κτιρίων. Η αναφορά στην ιστορική πορεία του Βόλου, περιλαμβάνει τις προσπάθειες των κεντρικών αρχών με την εφαρμογή περιφερειακής πολιτικής από τη δεκαετία του '60 και έπειτα, προκειμένου να αποκτήσει η πόλη υποδομές για την ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα αλλά ήδη η πόλη από την περίοδο αυτή πέρασε σε ύφεση με την ανεργία να αποτελεί το πλέον σημαντικό κοινωνικοοικονομικό πρόβλημα.

Παράλληλα, η έρευνα για την αρχιτεκτονική κληρονομιά της πόλης, σημαντική ενότητα για την αναζήτηση της φυσιογνωμίας του Βόλου, περιλαμβάνει πολλούς τύπους σημαντικών κτιρίων, από τα οθωμανικά κτίρια μέχρι τα αρχοντικά της παραλίας, τα τελευταία δείγματα της πλούσιας αστικής τάξης, όμως, δυστυχώς πολλά από αυτά καταστράφηκαν κατά τη διάρκεια των σεισμών. Αρχιτεκτονικά ρεύματα όπως ο νεοκλασικισμός, ο εκλεκτικισμός και το νεομπαρόκ αποκάλυπταν κάθε φορά τις προσπάθειες των κατοίκων προκειμένου να συμβαδίζουν με τις τάσεις που επικρατούσαν στον ευρωπαϊκό χώρο, δείγμα και αυτό της αστικής κουλτούρας που χαρακτήριζε την πόλη. Σημείο αναφοράς για την πόλη είναι και το κτίριο που στεγάζει τις διοικητικές λειτουργίες του σιδηροδρομικού σταθμού, που αποτέλεσε ταυτόχρονα σημαντικό αρχιτεκτονικό μνημείο και μια από τις πρώτες υποδομές στον τομέα των συγκοινωνιών της πόλης, αλλά και το δημαρχιακό μέγαρο, έργο του γνωστού αρχιτέκτονα Δ. Πικιώνη, το οποίο κτίστηκε σύμφωνα με την ηλιονομική αρχιτεκτονική.

Παράλληλα η ταυτότητα του Βόλου προσδιορίζεται και από τη βιομηχανική ιστορία που χαρακτήρισε κατά το παρελθόν την τοπική οικονομία, αφήνοντας στην πόλη ένα σημαντικό βιομηχανικό κτιριακό απόθεμα το οποίο εντοπίζεται διεσπαρμένο στον αστικό ιστό προσελκύοντας σήμερα το ενδιαφέρον των τοπικών φορέων για την αξιοποίησή του.

Παράληψη θα ήταν να μην γίνει αναφορά και σε χαρακτηριστικά πολεοδομικά στοιχεία του Βόλου, όπως για παράδειγμα η πολύ καλή της ρυμοτομία και η δόμησή της σύμφωνα με το ιπποδάμειο σύστημα το οποίο επιτρέπει σε μεγάλο βαθμό την οπτική επαφή με τον ορεινό όγκο του Πηλίου. Από την άλλη πλευρά πολύπλευρος είναι ο ρόλος του θαλάσσιου μετώπου στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της πόλης, αφού αφενός αποτελεί τον πλέον σημαντικό δημόσιο χώρο και αφετέρου είναι ένας από τους παράγοντες ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας, ενώ ένα από τα σημαντικά

χωροταξικά προβλήματα που παρουσιάζει είναι η ασυνέχεια που παρουσιάζει με τον υπόλοιπο αστικό ιστό.

Στην αναζήτηση της φυσιογνωμίας εντάσσεται και η αναφορά στα πολιτιστικά επιτεύγματα του Βόλου τα οποία αποδεικνύουν για άλλη μια φορά την εδραίωση ισχυρής αστικής κουλτούρας, με τη δημιουργία θεατρικών σκηνών, μουσικών σχημάτων και ζωγραφικής και με σημαντικές τις επιρροές των κοσμοπολίτικων Πηλιορείτων εμπόρων και αργότερα των μικρασιατών που ανέδειξαν το Βόλο σε πολιτιστική πρωτεύουσα της Θεσσαλίας και σε σημαντικό πολιτιστικό κέντρο σε εθνικό επίπεδο.

Άξια αναφοράς για τον προσδιορισμό της ταυτότητας της πόλης είναι η γαστρονομία της, με υλικά και συνταγές από το κοντινό Πήλιο αλλά και με φρέσκα θαλασσινά από τον Παγασητικό κόλπο, ενώ η εγκατάσταση των προσφύγων προσέδωσε στην πόλη έναν ισχυρό πυκνωτή φυσιογνωμίας που σχετίζεται με τη γαστρονομία, αυτό των τσιπουράδικων.

Σε ότι αφορά την οικονομική ταυτότητα, είναι φανερό ότι η ανάπτυξη της πόλης και της ευρύτερης περιοχής στηρίχθηκε κατά το παρελθόν αρχικά στην ανάπτυξη του εμπορίου και στη συνέχεια στο δευτερογενή τομέα, χαρακτηρίζοντας το Βόλο ως μια από τις βιομηχανικές πόλεις της Ελλάδας, μέχρι και τη δεκαετία του '80, οπότε και ξεκίνησε η έντονη αποβιομηχάνιση της περιοχής, δημιουργώντας σοβαρά κοινωνικοοικονομικά προβλήματα.

Η ανάκαμψη της τοπικής οικονομίας πραγματοποιείται από τη δεκαετία του '90 με σταθερούς ρυθμούς και με κύριο χαρακτηριστικό την τομεακή αναδιάρθρωση της οικονομίας και τη σαφή στροφή στον τριτογενή τομέα. Η αλλαγή αυτή επιδιώκει να αξιοποιήσει την καίρια γεωγραφική θέση του Βόλου, ως κομβικό σημείο για τους επισκέπτες τόσο του Πηλίου όσο και των Β. Σποράδων και για το λόγο αυτό δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην απόκτηση κατάλληλων υποδομών ώστε να αναπτυχθεί ο αστικός τουρισμός. Ο τελευταίος περιλαμβάνει διάφορα είδη τουρισμού (συνεδριακός, εκπαιδευτικός, θρησκευτικός, αθλητικός κ.α.), ενώ απαιτεί την αντιμετώπιση του αστικού χώρου ως τουριστικό προϊόν το οποίο με κατάλληλη προβολή και αξιοποίηση θα υποστηρίξει την τοπική οικονομία μέσω της τουριστικής ανάπτυξης.

Για παράδειγμα ο αθλητικός τουρισμός αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο για την πόλη, ιδιαίτερα μετά την τέλεση των προκριματικών ολυμπιακών αγώνων, οι οποίοι αποτέλεσαν σταθμό τόσο λόγω της προβολής της πόλης, όσο και λόγω της απόκτησης σημαντικών αθλητικών υποδομών, όπως είναι το πανθεσσαλικό στάδιο, που επιτρέπουν τη διοργάνωση και άλλων αθλητικών εκδηλώσεων, με πιο σημαντικό μεταολυμπιακό αθλητικό γεγονός τους πανευρωπαϊκούς αγώνες στίβου το Μάιο του 2006.

Στο πλαίσιο της ανάπτυξης του αστικού τουρισμού ανήκει και η δημιουργία ενός δικτύου μουσείων με διαφορετικό θεματικό αντικείμενο το καθένα και συγκεκριμένα με το μύθο της πόλης, την ιστορία της, τη βιομηχανική ιστορία και τα σημαντικά αρχαιολογικά ευρήματα της ευρύτερης περιοχής, προκειμένου να προβληθεί η φυσιογνωμία της πόλης.

Ιδιαίτερα σε ότι αφορά την αξιοποίηση του μύθου, οι τοπικές αρχές εφαρμόζουν ένα πρωτοποριακό ερευνητικό πρόγραμμα που σκοπό έχει την ανακατασκευή του ιστορικού πλοίου το οποίο θα κατασκευαστεί σύμφωνα με διαδικασίες της εποχής και θα ταξιδέψει με στόχο τον ίδιο προορισμό, δηλαδή την

Κολχίδα. Το Πεδίο Άρεως, στη δυτική είσοδο της πόλης θα φιλοξενήσει το πλοίο μετά το ταξίδι του, και θα μετατραπεί σε *θεματικό πάρκο*, με την προσδοκία να αναδεχθεί η πολιτιστική κληρονομιά του Βόλου και να αποτελέσει το πάρκο αυτό σημείο αναφοράς του μύθου της πόλης.

Στις αναπτυξιακές προοπτικές της πόλης εντάσσεται και η αξιοποίηση του φυσικού λιμανιού το οποίο μετά και την ένταξη της Ελλάδας στην Ε.Ε., ο ρόλος του ενισχύεται διότι αποτελεί την πύλη της Ε.Ε. προς τη Μέση Ανατολή. Ιδιαίτερα μετά το βάρος που δόθηκε από μέρους της εθνικής πολιτικής προς το θαλάσσιο τουρισμό, ο ρόλος του λιμανιού και συγκεκριμένα ο τομέας των σκαφών αναψυχής ο οποίος δημιουργήθηκε πρόσφατα, αποτελεί μια ακόμη σημαντική υποδομή που αναμένεται να συμβάλλει στην αστική ανάπτυξη.

Επίσης η λειτουργία του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας ως έδρας του ομώνυμου πανεπιστημίου, συμβάλλει σημαντικά στην οικονομική τόνωση του αστικού χώρου εξαιτίας της παρουσίας των φοιτητών αλλά και της σημαντικής έρευνας που πραγματοποιείται στα σχετικά τμήματα με ιδιαίτερο βάρος τις μελέτες του τμήματος αρχιτεκτονικής και του τμήματος πολεοδομίας και χωροταξικής ανάπτυξης διότι η πόλη του Βόλου αποτελεί σε πολλές περιπτώσεις αντικείμενο μελέτης.

Παράλληλα, η φυσιognωμία της πόλης έχει αλλάξει τα τελευταία χρόνια εξαιτίας της σημαντικής συμβολής της Ε.Ε. με προγράμματα και δράσεις που αφορούν τόσο στην απόκτηση υποδομών στην πόλη, όσο και στην κοινωνική συνοχή που αποτελεί πάγιο στόχο της Ε.Ε.. Η απορρόφηση των χρηματοδοτήσεων έγινε από τη δευτεροβάθμια και από την πρωτοβάθμια τοπική αυτοδιοίκηση, με την τελευταία να απορροφά σημαντικά ευρωπαϊκά προγράμματα μέσω των δημοτικών επιχειρήσεων. Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στη ΔΕΜΕΚΑΒ, δημοτική επιχείρηση που με τη δράση της γύρω από την αστική ανάπτυξη, έχει ως στόχο την αναπτυξιακή πορεία της πόλης με βιώσιμο χαρακτήρα, και με χαρακτηριστικά παραδείγματα την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, τη μείωση της κατανάλωσης ενέργειας μέσω της προώθησης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, την εφαρμογή βιοκλιματικών μεθόδων στη δόμηση κτιρίων, κ.α.. Η πλέον σημαντική ευρωπαϊκή χρηματοδότηση στο Π.Σ. Βόλου ήταν το πρόγραμμα URBAN II το οποίο αφορούσε στην επανάχρηση βιομηχανικών κτιρίων και στην πολύπλευρη αντιμετώπιση προβλημάτων στις υποβαθμισμένες περιοχές που χωροθετούνται τα εργοστάσια.

Ολοκληρώνοντας την ανακεφαλαίωση της εργασίας με τη διατύπωση των συμπερασμάτων, θα ήταν παράλειψη να μη γίνει αναφορά στα αποτελέσματα της στατιστικής έρευνας που διενεργήθηκε στα πλαίσια αναζήτησης της φυσιognωμίας μέσω της καταγραφής της άποψης δυο διαφορετικών δειγμάτων αυτό των κατοίκων και αυτό των επισκεπτών αλλά και του βαθμού συμφωνίας των στατικών αποτελεσμάτων με όσα έχουν παρατεθεί στο εμπειρικό μέρος.

Παράλληλα σημαντική είναι και η παρατήρηση ότι η χρονική περίοδος της διενέργειας της έρευνας και κυρίως η περίοδος συλλογής των ερωτηματολογίων συνέπεσε με ένα μεταβατικό για την πόλη στάδιο όπου, αν και σημαντικά έργα υποδομής έχουν ολοκληρωθεί στον αστικό χώρο, δεν έχουν δοθεί σε πλήρη λειτουργία προς όφελος των κατοίκων και για το λόγο αυτό δεν έχουν ενσωματωθεί στη συνείδησή τους ως τα καίρια εκείνα στοιχεία που αλλάζουν πλέον την εικόνα της πόλης, με άλλα λόγια τη φυσιognωμία της. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ανάπτυξη του εργοστασίου Τσαλαπάτα το οποίο άρχισε να λειτουργεί μετά την συλλογή των ερωτηματολογίων και για αυτό ακριβώς το λόγο δεν αναγνωρίζεται ως

νέο σημείο αναφοράς της πόλης, κάτι το οποίο εξαιτίας της έκτασης του έργου αλλά και της φιλοξενίας πολλαπλών χρήσεων αναμένεται να αποτελέσει ίσως έναν από τους νέους πυκνωτές φυσιογνωμίας για το Βόλο, αφού θα αναδεικνύει με πολύ καλαίσθητο και λειτουργικό τρόπο τη βιομηχανική πλευρά της φυσιογνωμίας της πόλης.

Σε ότι αφορά λοιπόν το δείγμα των κατοίκων, διατυπώνοντας ένα πρώτο γενικό συμπέρασμα θα λέγαμε ότι ο περιβάλλοντας χώρος διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στη διαμόρφωση της άποψής τους σχετικά με τη φυσιογνωμία της πόλης, αφού αναγνωρίζουν ότι ο συνδυασμός βουνού – θάλασσας δημιουργεί ένα σταθερό σκηνικό υψηλού επιπέδου όπου διαδραματίζεται η ζωή τους. Το γεγονός αυτό αποδεικνύεται από την ερώτηση σχετικά με την επιλογή τους για άλλο τόπο διαμονής, όπου η πλειοψηφία των κατοίκων επέλεξε τη Θεσσαλονίκη ως επιθυμητό τόπο διαμονής, πόλη η οποία παρουσιάζει σημαντικές ομοιότητες με το Βόλο, κυρίως εξαιτίας της παρουσίας του θαλάσσιου μετώπου. Σε συνδυασμό με την παραπάνω ερώτηση, απόδειξη της σημαντικότητας του περιβάλλοντα χώρου για τους κατοίκους, αποτελεί το αθροιστικό αποτέλεσμα που παρουσιάζει το Πήλιο και η παραλία του Βόλου στην ερώτηση για την επιλογή του πυκνωτή φυσιογνωμίας της πόλης, ποσοστό που ανέρχεται στο 62% των ερωτηθέντων κατοίκων.

Η αναζήτηση της φυσιογνωμίας του Βόλου από τους κατοίκους του είναι αναγκαίο να γίνει και μέσω των ερωτήσεων που ανιχνεύουν τα αρνητικά στοιχεία που θεωρούν ότι η πόλη παρουσιάζει, με άλλα λόγια των στοιχείων εκείνων που «αμαυρώνουν» την καλή εικόνα της πόλης. Η ερώτηση λοιπόν σχετικά με το αρνητικό στοιχείο που οι κάτοικοι εντοπίζουν, συγκεντρώνεται κυρίως γύρω από την ανεργία, απάντηση η οποία ξεφεύγει από την έννοια της αισθητικής εικόνας που η πόλη παρουσιάζει και επικεντρώνεται σε ένα κοινωνικοοικονομικό γεγονός, αυτό της αποβιομηχάνισης, το οποίο επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη συνολική πορεία της πόλης την τελευταία εικοσαετία. Τα σύνθετα προβλήματα που δημιουργήθηκαν σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο άλλαξαν ουσιαστικά και την εικόνα της πόλης προκαλώντας ακόμη και φαινόμενα εσωτερικής μετανάστευσης προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ανεργία.

Παράλληλα, αρνητικό στοιχείο θεωρείται και το κυκλοφοριακό πρόβλημα το οποίο εντοπίζεται κυρίως σε κεντρικές οδικές αρτηρίες της πόλης και σε ώρες αιχμής, ενώ εντονότερο παρουσιάζεται τα Σαββατοκύριακα εξαιτίας των επισκεπτών του Πηλίου και των Β. Σποράδων. Το κυκλοφοριακό πρόβλημα κυριάρχησε και σαν απάντηση στην ερώτηση σχετικά με το τί θα ήθελαν οι κάτοικοι να αλλάξει στην πόλη, απάντηση που αποδεικνύει ότι η αυξημένη κυκλοφοριακή κίνηση είναι παράγοντας υποβάθμισης του αστικού χώρου, τόσο λόγω της ατμοσφαιρικής ρύπανσης που προξενεί, όσο και της καθυστέρησης που προκαλείται στις μετακινήσεις, φαινόμενο κάπως ανορθόδοξο για μια μεσαίου μεγέθους πόλη.

Στο σημείο αυτό σημαντικό είναι να αντιπαραβληθούν τα μέτρα εκείνα που εφαρμόστηκαν για την αντιμετώπιση του αυξημένου κυκλοφοριακού προβλήματος, μέτρα τα οποία σχετίζονται με την κινητοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης και ταυτόχρονα με τη συμβολή της Ε.Ε. στην πόλη, αφού η χρηματοδότηση ορισμένων μέτρων προέρχονταν από ευρωπαϊκούς πόρους. Συγκεκριμένα λοιπόν, η κατασκευή της περιφερειακής οδού αποτελεί το μεγαλύτερο έργο υποδομής για την αντιμετώπιση του κυκλοφοριακού προβλήματος. Στο κέντρο της πόλης σημαντικό μέτρο για την ενθάρρυνση της μετακίνησης με τα πόδια, αποτέλεσε η πεζοδρόμηση κεντρικών εμπορικών δρόμων, με πιο πρόσφατο παράδειγμα την πεζοδρόμηση του δυτικού

τμήματος της οδού Ρ. Φεραίου και την ταυτόχρονη δημιουργία πεζοποδηλατόδρομου στα πλαίσια του προγράμματος URBAN. Μικρότερης εμβέλειας μέτρα αποτέλεσαν τα ευρωπαϊκά προγράμματα για την μείωση των μετακινήσεων με Ι.Χ. αυτοκίνητα («Cities reducing car use») και την ενθάρρυνση των μετακινήσεων με τα πόδια στο κέντρο της πόλης μέσω της πιλοτικής ενημερωτικής εκστρατείας στα πλαίσια του προγράμματος «[Tapestry](#)».

Συνοψίζοντας τα υπόλοιπα αποτελέσματα της στατιστικής έρευνας για το δείγμα των κατοίκων μπορούμε να συμπεράνουμε τα εξής: στη σχετική ερώτηση για το πιο σημαντικό μνημείο της πόλης, αν και δεν συγκεντρώνονται γύρω από ένα μνημείο, αφορούν σε μνημεία που χωροθετούνται στο θαλάσσιο μέτωπο, γεγονός που υπογραμμίζει για άλλη μια φορά τη σημασία που έχει για τους κατοίκους η παραλία του Βόλου, κάτι που είχε επισημανθεί και στη θεωρητική προσέγγιση για τη φυσιογνωμία της πόλης. Στο σημείο αυτό πρέπει να επισημανθεί το γεγονός ότι ιδιαίτερα σε ότι αφορά τη σχέση του Βόλου με τη θάλασσα, είναι καθοριστικής σημασίας και συνέβαλε στην οικονομική της ανάπτυξη, ενώ σημαντική είναι η διαπίστωση ότι οι παράκτιες πόλεις εμφανίζουν τάσεις συγκέντρωσης πληθυσμού και δραστηριοτήτων, γεγονός που αναδεικνύει το ρόλο του Βόλου σε εθνικό αλλά και ευρωπαϊκό επίπεδο.

Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει η έμμεση αναγνώριση από τους κατοίκους του μικρασιάτικου στοιχείου, όπως για παράδειγμα τα τσιπουράδικα, συνήθεια που υιοθετήθηκε και διατηρήθηκε στην πόλη. Άλλωστε ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της δημογραφικής σύνθεσης του αστικού χώρου αποτελεί η πολυσυλλεκτικότητα των κατοίκων, τόσο λόγω ιστορικών συγκυριών με την εγκατάσταση προσφύγων από τη μικρασιατική καταστροφή όσο και λόγω των ευκαιριών απασχόλησης που δημιουργήθηκαν κατά τη διάρκεια της ακμής της δευτερογενούς παραγωγής στην πόλη.

Σε ότι αφορά τη σύγχρονη εικόνα του Βόλου, οι κάτοικοι επέλεξαν το Πανθεσσαλικό στάδιο, ως το πιο σημαντικό σύγχρονο έργο που κατασκευάστηκε στην πόλη, ενώ στο σημείο αυτό πρέπει να συνδεθεί η αρχική παρατήρηση σχετικά με την καθυστέρηση παράδοσης των υπόλοιπων σημαντικών έργων που έχουν υλοποιηθεί.

Από την άλλη πλευρά ερευνήθηκε η γνώμη του δείγματος των επισκεπτών σχετικά με την πόλη του Βόλου. Για τους επισκέπτες λοιπόν το πιο σημαντικό μνημείο της πόλης, συμβαδίζει με την άποψη των ντόπιων με μικρές αποκλίσεις και με κοινό χαρακτηριστικό τη χωροθέτησή τους στην παραλία του Βόλου. Στην επιλογή σχετικά με το σύγχρονο έργο της πόλης, οι επισκέπτες επέλεξαν ανάμεσα στο πανεπιστήμιο και στο νοσοκομείο. Σημαντική στο σημείο αυτό είναι η παρατήρηση ότι οι επισκέπτες είναι κατά κανόνα λιγότερο ενημερωμένοι σχετικά με τα προβλήματα της καθυστέρησης παράδοσης των νέων έργων και βασικό κριτήριο επιλογής για το πιο σημαντικό κατά τη γνώμη τους σύγχρονο έργο είναι η οπτική αλλαγή του αστικού τοπίου που προκαλείται με την υλοποίηση για παράδειγμα του Πανθεσσαλικού σταδίου ή του Νοσοκομείου.

Όπως ήταν αναμενόμενο πυκνωτής φυσιογνωμίας της πόλης στα μάτια των επισκεπτών είναι το Πήλιο, δημοφιλής τόπος προορισμού για χειμερινό και θερινό τουρισμό, πυκνωτής φυσιογνωμίας που όπως φαίνεται συμβάλλει στην αύξηση της προβολής και της αναγνωσιμότητας της πόλης. Τέλος, η αρνητική εικόνα της πόλης διαμορφώνεται από το κυκλοφοριακό πρόβλημα που τη χαρακτηρίζει, την ανεργία και τη μόλυνση του Παγασητικού. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η επιλογή σχετικά με τη

μόλυνση του Παγασητικού, όπου έμμεσα συμπεραίνουμε ότι οι επισκέπτες δεν γνωρίζουν σχετικά με τη μονάδα βιολογικού καθαρισμού που λειτουργεί στην πόλη και που τα τελευταία χρόνια έχει βελτιώσει αισθητά και την ποιότητα των νερών του Παγασητικού κόλπου.

Συμπερασματικά λοιπόν, η φυσιογνωμία του Βόλου αναδεικνύεται και αξιοποιείται μέσα από παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί αλλά είναι αναγκαίες περεταίρω και κυρίως συντονισμένες προσπάθειες προς την κατεύθυνση αυτή. Άλλωστε η πόλη δεν μπορεί πλέον να εξετάζεται αποσπασματικά αλλά πρέπει να την τοποθετήσουμε σε ένα χωρικό πλαίσιο το οποίο υπερβαίνει τα εθνικά σύνορα. Αυτό που σήμερα φαίνεται να λείπει σε σχέση με το παρελθόν είναι η κινητοποίηση των κατοίκων και η ιδιωτική πρωτοβουλία η οποία αποτέλεσε κινητήριο μοχλό για την ανάπτυξη του Βόλου αλλά που σήμερα είτε από περιορισμένο ενδιαφέρον είτε από λανθασμένες δομές που δεν επιτρέπουν την έκφραση της ιδιωτικής γνώμης, η πόλη στερείται από την παρουσία πλουραλιστικών θέσεων.

Ο Βόλος, όπως και τα υπόλοιπα ελληνικά αστικά κέντρα αποτελούν ένα τμήμα ενός ευρωπαϊκού δικτύου πόλεων και στα πλαίσια ανταγωνισμού για την απορρόφηση χρηματοδοτήσεων αλλά και προσέλκυσης νέων επενδύσεων, είναι όπως φαίνεται μονόδρομος η ανάδειξη της φυσιογνωμίας τους έτσι ώστε να εδραιώσουν την παρουσία τους στο νέο περιβάλλον που διαμορφώνεται από τις ραγδαίες εξελίξεις.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Από τη θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση της έννοιας της φυσιογνωμίας γίνεται αντιληπτό ότι ο συγκεκριμένος όρος αναφέρεται στη μοναδικότητα που παρουσιάζει ένας τόπος, εξετάζοντας ένα σύνολο από χαρακτηριστικά. Η ταυτότητα όμως ενός τόπου, όταν ερευνάται λαμβάνοντας υπόψη τον παράγοντα του χρόνου, είναι ένα στοιχείο μεταβαλλόμενο. Έτσι, οι ραγδαίες εξελίξεις που παρατηρούνται σε παγκόσμιο επίπεδο επηρεάζουν την εικόνα που παρουσιάζουν σήμερα οι πόλεις, με αποτέλεσμα να χάνουν την ιστορική φυσιογνωμία τους, εμφανίζοντας στοιχεία ομοιομορφίας και ταυτόχρονης κατάργησης της τοπικής ιδιαιτερότητας. Αντικείμενο της ενότητας αυτής είναι η παράθεση μέτρων, κατηγοριοποιημένων σε δυο βασικές ενότητες (μέτρα αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής, χωροταξικής φύσης και μέτρα ενίσχυσης οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών υποδομών) που στόχο θα έχουν τη διαφύλαξη, ανάδειξη και αξιοποίηση της φυσιογνωμίας του Βόλου.

Προκειμένου λοιπόν να διαφυλαχθεί η φυσιογνωμία ενός τόπου και στη συγκεκριμένη περίπτωση η ταυτότητα της πόλης του Βόλου, κρίνεται απαραίτητο να εφαρμοστούν μια σειρά από μέτρα που θα συμβάλλουν στο στόχο αυτό. Καταρχήν, και πριν από την οποιαδήποτε ανάλυση, είναι αναγκαίο να τονιστεί το γεγονός ότι είναι πρωταρχικής σημασίας η παραδοχή ότι η διατήρηση και ανάδειξη της ταυτότητας ενός τόπου είναι θέμα ευαισθητοποίησης όλων των φορέων αλλά των κατοίκων του τόπου αυτού, με άλλα λόγια είναι καθοριστικής σημασίας η συμβολή της κατάλληλης παιδείας στο θέμα αυτό.

Δεν εννοείται φυσικά η δημιουργία σοβινιστικών αντιλήψεων για μια πόλη, αλλά η κινητοποίηση για τη διατήρηση όλων αυτών των στοιχείων που παράγουν την οντότητα ενός τόπου και που κινδυνεύουν να αντικατασταθούν από λύσεις όπως αυτές διαμορφώνονται από τις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης. Η ανάδειξη λοιπόν της φυσιογνωμίας συνδέεται με τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων σε επίπεδο οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό αλλά και συναισθηματικό, έτσι ώστε η πόλη να είναι λειτουργική και βιώσιμη.

Οι σύγχρονες τάσεις στην πολεοδομία, τη χωροταξία και τις συναφείς επιστήμες στρέφονται στην έννοια του **ολοκληρωμένου αστικού σχεδιασμού**, ως μια ρύθμιση καθολικού τύπου, όπου όπως γίνεται αντιληπτό, δεν εφαρμόζονται αποσπασματικές λύσεις αλλά η πόλη και τα προβλήματα που τη χαρακτηρίζουν αντιμετωπίζονται συνολικά. Η ανάδειξη της φυσιογνωμίας σύμφωνα με την άποψη αυτή περιλαμβάνει μέτρα για ένα ευρύ φάσμα πεδίων και δεν αφορά μόνο στην αισθητική εικόνα του αστικού χώρου, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τοπική ανάπτυξη. Επιπρόσθετα, λαμβάνεται υπόψη η έννοια της βιώσιμης ή αειφορικής ανάπτυξης.

Έχοντας λοιπόν επισημάνει τους τοπικούς πόρους και τις δυνατότητες ανάπτυξης του Βόλου κρίνεται αναγκαίο να ληφθούν:

- *Μέτρα αρχιτεκτονικής, πολεοδομικής και χωροταξικής φύσης:*

-
- ⊕ Προστασία της **αρχιτεκτονικής κληρονομιάς** της πόλης είτε με σημειακές παρεμβάσεις σε κτίρια και όψεις κτιρίων είτε με αναπλάσεις μεγαλύτερης κλίμακας. Καθοριστικής σημασίας βέβαια είναι η αξιοποίηση του βιομηχανικού κτιριακού αποθέματος που διαθέτει, πετυχαίνοντας με τον τρόπο αυτό πολύπλευρη αντιμετώπιση των προβλημάτων του αστικού χώρου. Συγκεκριμένα, η αποκατάσταση των κτιρίων αυτών συμβάλει καθοριστικά στη διατήρηση της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης και της στέγασης διαφόρων δραστηριοτήτων όπως υπηρεσιών (δημόσιων και ιδιωτικών) αλλά και πολιτιστικών χώρων, διευκολύνοντας με τον τρόπο αυτό και την κεντρική χωροθέτησή τους τονίζοντας το γεγονός ότι αποτελούν καίριο τμήμα της τοπικής οικονομίας, μετά τη στροφή προς την τριτογενεοποίηση (υπηρεσίες και τουρισμός).
- ⊕ Παράλληλα, στην αισθητική αναβάθμιση της πόλης θα συμβάλλει η αξιοποίηση σχετικών **μελετών** οι οποίες έχουν εκπονηθεί τόσο από δημοτικές επιχειρήσεις (ΔΕΜΕΚΑΒ), όσο από και αντίστοιχους ιδιωτικούς φορείς (πρόγραμμα «ΗΡΑΚΛΗΣ»). Επίσης η αξιοποίηση της πανεπιστημιακής έρευνας από τα οικεία τμήματα των Αρχιτεκτόνων Μηχανικών και της Πολεοδομίας και Χωροταξίας και όλως των πολυτεχνικών σχολών είναι ένα πρόσθετο εργαλείο προς την κατεύθυνση αυτή.
- ⊕ Η προστασία και ανάδειξη της φυσιογνωμίας οπωσδήποτε προϋποθέτει την υλοποίηση έργων **αναπλάσεων**, όπως άλλωστε έχει σχολιαστεί και στη θεωρητική ενότητα, τόσο σε χωρικές ενότητες της πόλης όσο και σε κτίρια. Άλλωστε η σύγχρονη τάση στον τομέα της πολεοδομίας ακολουθεί την τακτική της επιλογής υποβαθμισμένων ή εγκαταλελειμμένων περιοχών και της ανάπλασής τους προκειμένου να χρησιμοποιηθούν για νέες χρήσεις και κατά δεύτερο λόγο γίνεται επιλογή στην περίμετρο της δομημένης επιφάνειας των πόλεων. Άλλωστε με τον τρόπο αυτό περιορίζεται σε ένα βαθμό η αστική διάχυση (urban sprawl). Μια περιοχή η οποία ήδη με την υλοποίηση του ευρωπαϊκού προγράμματος URBAN έχει αναβαθμιστεί, είναι η περιοχή των Παλαιών στη δυτική είσοδο της πόλης. Περαιτέρω παρεμβάσεις που θα περιλαμβάνουν την αναπαλαίωση ενός σημαντικού αριθμού κτιρίων θα τονίζουν την ιστορική μνήμη της περιοχής υπογραμμίζοντας με την παρουσία τους τη συνέχεια του χώρου και του χρόνου.
- ⊕ Οι **πεζοδρομήσεις** διευκολύνουν τόσο τη μετακίνηση των πεζών όσο και των κατοίκων που χρησιμοποιούν ποδήλατα – μέσο με ιδιαίτερη και μακρόχρονη παράδοση στο Βόλο. Ενδιαφέρονσα είναι και η πρόταση για τη δημιουργία πράσινων «ποταμών»^{cxix}, δηλαδή φυτεμένων αξόνων που θα είναι φυτεμένοι κάθετοι στην παραλία τονίζοντας τη ρυμοτομία της πόλης και συνδέοντας μέσω του αστικού ιστού τα δύο φυσικά σημεία αναφοράς της που είναι η θάλασσα και το βουνό.
- ⊕ Ιδιαίτερη αναφορά πρέπει να γίνει στα έργα ανάπλασης που αφορούν το **θαλάσσιο μέτωπο**– το μεγαλύτερο δημόσιο χώρο που διαθέτει η πόλη. Η ανάπλαση θα περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, την αλλαγή των όψεων των παραλιακών πολυκατοικιών που δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, με στόχο την άρση των οπτικών αντιθέσεων που δημιουργούνται σήμερα, λόγω της γειτνιάσής τους με αξιόλογα, από αρχιτεκτονικής άποψης, κτίρια της παραλίας (Αχίλλειο, Τράπεζα της Ελλάδος, Ξενοδοχεία Παλλάς και Αίγλη, κτίριο Παπαστράτου)^{cxix}.

Παράλληλα για την αισθητική αναμόρφωση του παραλιακού μετώπου είναι αναγκαία η ριζική ανάπλαση του πάρκου του Αγ. Κωνσταντίνου, ενός από τους ελάχιστους χώρους πρασίνου που διαθέτει η πόλη.

Βέβαια έχουν υλοποιηθεί ορισμένα έργα που αφορούν στο παραλιακό τμήμα της πόλης αλλά και στον τουριστικό λιμένα της, λόγω της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων, αλλά είναι απαραίτητη η πραγματοποίηση περισσότερων έργων προκειμένου να ξεπεραστούν οι ασυνέχειες που εντοπίζονται ιδιαίτερα ανάμεσα στο δυτικό τμήμα και στο θαλάσσιο μέτωπο. Η αποκατάσταση της σύνδεσης με τον υπόλοιπο αστικό ιστό θα αυξήσει σε ουσιαστικό επίπεδο τους δημόσιους χώρους της πόλης.

- ⊕ Αποσυμφόρηση των κεντρικών οδικών αρτηριών με τη λειτουργία της **περιφερειακής οδού** και ταυτόχρονη αύξηση των **χώρων στάθμευσης**. Το μέτρο αυτό πρέπει να γίνει σε συνδυασμό με τη βελτίωση των μέσων συγκοινωνίας καθώς και όλων των απαραίτητων κυκλοφοριακών ρυθμίσεων όπως καθορισμός ωραρίου τροφοδοσίας των καταστημάτων. Η δέσμη των παραπάνω μέτρων σχετίζεται άμεσα με τη βελτίωση των συνθηκών κυκλοφορίας στην πόλη στοιχείο καθοριστικό της σύγχρονης ταυτότητά της.
- ⊕ Η πρόταση της πολεοδομικής Μελέτης Αναθεώρησης των κεντρικών περιοχών του Δήμου Βόλου και οι προτάσεις της ΔΕΜΕΚΑΒ επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους στην επέκταση των κεντρικών λειτουργιών της πόλης προς τα δυτικά του σημερινού πυρήνα του κέντρου, στο νοτιοδυτικό τμήμα της περιοχής Μεταμορφώσεως. Στο πλαίσιο της εξυγίανσης και ανάπλασης αυτής της παλιάς βιομηχανικής περιοχής, πεζοδρομήθηκαν αρκετές οδικές αρτηρίες και παράλληλα χωροθετήθηκαν αρκετές υπηρεσίες και φορείς με την κατασκευή νέων κτιρίων (ΙΚΑ, ΤΕΕ, Κέντρο Ιστορίας Δήμου Βόλου) ή με την αξιοποίηση παλιών κτιρίων (βιομηχανικά και νεοκλασικά) στεγάζοντας για παράδειγμα τις υπηρεσίες της ΔΕΜΕΚΑΒ, του Δημοτικού Ωδείου, και της κεντρικής βιβλιοθήκης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας^{cxix}.
- ⊕ Μια άλλη πρόταση πολεοδομικού χαρακτήρα αφορά τη μελέτη «ΗΡΑΚΛΗΣ» για την πλατεία Ρήγα Φεραίου που βρίσκεται το Δημαρχείο και το Δημοτικό Θέατρο. Η πλατεία, σύμφωνα με τη μελέτη, ελάχιστα δρα ως μέσο σύνδεσης του ανατολικού τμήματος που δημιουργήθηκε μεταγενέστερα σε σχέση με το δυτικό που βρισκόταν και ο μεσαιωνικός οικισμός της πόλης – δυο τμήματα σαφώς διακεκριμένα τα οποία αποτυπώνουν την ιστορία της πόλης. Για το λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαίο από την ομάδα να αντιμετωπιστεί το ζήτημα της ασυνέχειας του αστικού ιστού και να επαναπροσδιοριστεί ο ρόλος του δημόσιου χώρου.

▪ *Μέτρα ενίσχυσης οικονομικών, κοινωνικών και πολιτιστικών υποδομών*

Ο λόγος που ομαδοποιούνται οι παραπάνω τομείς είναι ότι, σε ότι αφορά τη διατήρηση και ανάδειξη της φυσιογνωμίας, οι τομείς αυτοί αλληλοεπηρεάζονται και τα θετικά αποτελέσματα που προκύπτουν από την ανάπτυξη ενός τομέα συνεπάγονται πολλαπλασιαστικές θετικές συνέπειες και για τους άλλους τομείς με συνολικό στόχο τη

συνολική βελτίωση της ζωής της πόλης. Άλλωστε η ύπαρξη ή μη υποδομών αποτελεί στη σύγχρονη εποχή ένα δείκτη τεχνολογικής ανάπτυξης.

⊕ Καταρχήν η επανάχρηση των βιομηχανικών κτιρίων που προτάθηκε παραπάνω, συνεπάγεται τη βελτίωση της εικόνας της πόλης, καθοριστικού παράγοντα έλξης επενδύσεων και εταιριών και κατά συνέπεια αύξηση της ανταγωνιστικότητας της πόλης. Το γεγονός αυτό συνδέεται ταυτόχρονα και με την αύξηση της απασχόλησης εξαιτίας των νέων θέσεων εργασίας που απαιτούνται για να καλύψουν τόσο την υλοποίηση των έργων όσο και την επάνδρωση των υπηρεσιών.

⊕ Οι αναπλάσεις των χώρων σχετίζονται και με την απόκτηση **πολιτιστικών πόρων** καθώς λόγω της ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής που παρουσιάζουν τα κτίρια αυτά επιλέγονται για τη στέγαση πολιτιστικών δρώμενων, όπως για παράδειγμα η πρώην αποθήκη του Σπίρερ η οποία εκτός από τις δημοτικές επιχειρήσεις που στεγάζει, φιλοξενεί και μια αίθουσα τέχνης που πραγματοποιούνται εκθέσεις, διαλέξεις, κτλ. Παράλληλα η διοργάνωση των πολιτιστικών εκδηλώσεων και η ενίσχυση των θεσμών που ήδη λειτουργούν στην πόλη, όπως το Διεθνές Φεστιβάλ Μουσικού Θέατρου που φέτος συμπληρώνει μια δεκαετία επιτυχούς λειτουργίας, συνεπάγεται την ουσιαστική αξιοποίηση των σχετικών υποδομών (Δημοτικό Θέατρο και κτίριο Σπίρερ) και την εδραίωση πολιτιστικών αναφορών για το Βόλο.

Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα όμως για την πόλη του Βόλου αποτελεί το **εργοστάσιο Τσαλαπάτα** το οποίο προβλέπεται να είναι ένας πολυχώρος με διάφορες πολιτιστικές δραστηριότητες αντιλαμβανόμαστε βέβαια ότι η αύξηση των πολιτιστικών υποδομών ουσιαστικά μεταφράζεται σε στροφή της τοπικής οικονομίας προς τον αστικό τουρισμό και μάλιστα προς τον πολιτιστικό τουρισμό.

Στην κατεύθυνση αυτή θα συμβάλλει και η δημιουργία **αρχαιολογικών περιπάτων** αξιοποιώντας τη μακρόχρονη ιστορική μνήμη της πόλης και μάλιστα λόγω του πλήθους των αξιοθέατων θα μπορούσαν να γίνουν θεματικά οδοιπορικά. Για παράδειγμα ένας περίπατος θα μπορούσε να είναι με θέμα την νεολιθική και αρχαία περίοδο και θα συμπεριλαμβάνει επίσκεψη στους οικισμούς του Σέσκλου και του Διμηνίου, του αρχαιολογικού μουσείου και του ομοιώματος του οικισμού που βρίσκεται στο πάρκο Αναύρου μετά την επέκτασή του και τον εμπλουτισμό του με σύγχρονα οπτικοακουστικά μέσα^{cxix} και τέλος του μουσείου αργοναυτικής εκστρατείας που πρόκειται να αποκτήσει η πόλη.

Άλλωστε ένα **δίκτυο μουσείων**, όπως προτείνεται και από τη ΔΕΜΕΚΑΒ (αρχαιολογικό μουσείο, μουσείο ιστορίας της πόλης, μουσείο αργοναυτικής εκστρατείας και μουσείο βιομηχανικής ιστορίας), αποτελεί ουσιαστικό παράγοντα ανάδειξης της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης και σημαντικός πόλος έλξης. Θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι η λειτουργία σύγχρονων μουσείων βασίζεται πλέον στην αξιοποίηση της σύγχρονης τεχνολογίας, για παράδειγμα εφαρμογή προγραμμάτων εικονικής πραγματικότητας, όπου ο επισκέπτης έχει έντονη την αίσθηση της συμμετοχής στο ταξίδι του χώρου και του χρόνου, γεγονός που κάνει ιδιαίτερα ελκυστική και ενδιαφέρουσα την επίσκεψη σε αυτά.

Σε επίπεδο **περιφερειακό** γόνιμη θα ήταν μια συνεργασία με τις υπόλοιπες πόλεις της περιφέρειας σε όλα τα επίπεδα. Επίσης έχουν διατυπωθεί απόψεις από τοπικούς φορείς για την ανάπτυξη του αστικού δίπολου Βόλου-Λάρισας προκειμένου να αναπτυχθούν μητροπολιτικές λειτουργίες στην ευρύτερη περιοχή.

Με τον τρόπο αυτό θα αξιοποιηθούν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που παρουσιάζει η περιοχή (3 βιομηχανικές περιοχές, βιοτεχνικό πάρκο, λιμάνι, αεροδρόμιο, σιδηροδρομικό και οδικό δίκτυο) και τα οποία αποτελούν τις απαραίτητες υποδομές για τον εξωστρεφή προσανατολισμό της περιφερειακής οικονομίας. Έτσι η ανάπτυξη του άξονα Βόλου-Λάρισας θα συντελέσει στην ισόρροπη ανάπτυξη ολόκληρης της περιφέρειας της Θεσσαλίας αλλά και την αναγωγή του στον τρίτο ισχυρό πόλο ανάπτυξης στο κέντρο της Ελλάδας^{cxix}.

Σε ότι αφορά το τοπικό επίπεδο είναι αναγκαία μια ένωση των δυο δήμων που υπάρχουν στο πολεοδομικό συγκρότημα (Δ. Βόλου & Δ. Ν. Ιωνίας) σε ένα ενιαίο Δήμο ο οποίος θα αποκτήσει μεγαλύτερο διοικητικό βάρος και θα είναι πιο αποτελεσματικός για την εφαρμογή κοινής αστικής πολιτικής και συλλογικού σχεδιασμού για την ανάδειξη της φυσιογνωμίας της πόλης.

Συμπερασματικά λοιπόν, η αντιμετώπιση θεμάτων που αφορούν στη βελτίωση της ζωής στην πόλη του Βόλου είναι ένα πολυσύνθετο ζήτημα που απαιτεί την κινητοποίηση κεντρικών και τοπικών φορέων και οπωσδήποτε των κατοίκων. Οι τελευταίοι καλούνται σε μια κρίσιμη για τον τόπο εποχή, να επιδείξουν τον ίδιο ζήλο και την ίδια τουλάχιστον πρωτοβουλία όπως είχαν κάνει και οι πρώτοι κάτοικοι της πόλης αφήνοντας έτσι το ισχυρό στίγμα τους στην ιστορία του Βόλου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΝΟΤΗΤΑΣ

^{cxix}. Πατρώνης Γ., «Χώρος – Χρόνος – Φυσιογνωμία, Αλληλεξάρτηση των 3 αυτών στοιχείων και επίδραση στη φυσιογνωμία μιας πόλης. Μελέτη περίπτωσης: Η πόλη της Πάτρας και η φυσιογνωμία της», διπλωματική εργασία στα πλαίσια του ΔΠΜΣ: Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου», Επιβλ. Καθηγητής: Στεφάνου Ι., 2002 - 2003

^{cxix}. Κουτσιανά Ε., «Αστικός Τουρισμός: μια δυναμικά αναπτυσσόμενη ειδική μορφή τουρισμού, Η περίπτωση του Βόλου – Ολυμπιακής Πόλης το 2004, διπλωματική εργασία του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, επιβλέπων καθηγητής: Δέφνερ Α., σελ. 119, Βόλος 2001.

^{cxix}. Σιλέλη Χ., «Βόλος: Στρατηγικές Πολεοδομικές παρεμβάσεις για την ενδυνάμωση της αναπτυξιακής πολιτικής της πόλης» διπλωματική εργασία του τμήματος ΜΠΣ Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, επιβλέπουσα καθηγήτρια: Γοσποδίνη Α. σελ. 44, Βόλος 2001.

^{cxix}. Ομοίως με Νο 1, σελ. 120

^{cxix}. Καραλή Β., «Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Πολιτική, Νέες Τάσεις και η μελέτη περίπτωσης της δημοτικής Επιχείρησης Βόλου ΔΕΜΕΚΑΒ», εργασία στα πλαίσια του μαθήματος: Τοπική Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση-Θεσμικό Πλαίσιο-Αναπτυξιακά Προγράμματα και Παγκοσμιοποίηση. Επιβλ. Καθηγ.: Δελιθέου Β. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2005

Γενική βιβλιογραφία

Ξένη βιβλιογραφία

Angelidis M., Economou A., “*The contribution of Community Support Framework in the development of coastal area in Greece*”, Sustainable Solutions for the Information Society – 11th International Conference on Urban Planning and Spatial Development for the Information Society, Vienna Feb.13 – 16 2006

Beriatos E., Gospodini A., «“*Glocalising*” urban landscapes: Athens and the 2004 olympics», *Cities*, Vol.21, No 3, pp. 187 – 202, 2004.

Brook S., «*Οδηγοί του κόσμου: Βιέννη*», εκδ. Explorer, 2004

Clark D. “*Urban World / Global City*”, ed. Routledge, London and New York, 1996.

Cohen B. “Urban growth in developing countries: A review of current trends and a caution regarding existing forecasts”, *World development*, Vol. 32, pp. 23 – 51, 2004.

Erickson B., “*The armature and fabric as a model for understanding spatial organization*” στο συλλογικό τόμο: Roberts M. and Greed C., “*Approaching Urban Design – The Design Process*”, Longman, Edinburgh - England, 2001.

Gospodini A. “Urban waterfront redevelopment in Greek cities – A framework for redesigning space” *Cities*, Vol. 18. No 5, pp. 285 – 295, 2001.

Laconte P., “*Urban planning in the global economy: what can be done?*”, CORP 2006 – 11th International conference on urban planning and regional development in the information society, Vienna 13/2/06 – 16/2/2006.

Lynch K., “*The image of the city*”, MIT Press, Cambridge 1960 and new edition 1988

Moore, N., “From indigenous industry to foreign finance: the changing face of Dublin Docklands.” *Land Use Policy* Vol .19, 2002.

Moulaert F. “*Globalization and Integrated area development in European Cities*” pp.16, Oxford geographical and environmental studies – Oxford University Press 2000.

Moulaert F., “*The globalized city- economic restructuring and social polarization in European cities*”, edited by Moulaert F., Rodriguez A., Swyngedouw E, Oxford University Press 2002.

Murray M., 2002, “City Profile, Denver.” *Cities* Vol. 19, No 4, pp.283-294.

Redak et al. “Modernizing or Polarizing Vienna?” στο συλλογικό τόμο: “*The globalized city- economic restructuring and social polarization in European cities*”, edited by Moulaert F., Rodriguez A., Swyngedouw E., σελ. 177, Oxford University Press 2002.

Roberts M., Lloyd – Jones T., “Urban Generators” στο συλλογικό τόμο: “*Approaching Urban Design – The Design Process*” Roberts M. and Greed C, pp. 16, Longman, Edinburgh - England, 2001

Roberts M.: “Making convivial places” in: Roberts M. and Greed C., “*Approaching Urban Design – The Design Process*” pp. 46, Longman, Edinburgh - England, 2001.

Rodriguez A. et al, “Urban Restructuring, social – political polarization, and new urban policies” «*The globalized city- economic restructuring and social polarization in European cities*», edited by Moulaert F., Rodriguez A., Swyngedouw E., Oxford University Press 2002.

Rossi A., «*Η Αρχιτεκτονική της Πόλης*», σελ. 19, 21, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη 1991

Russo A., Borg J., “Planning considerations for cultural tourism: a case study of four European cities”, *Tourism Management*, Vol. 23, pp.631-637. 2002.

Sousa C., “Brownfield redevelopment in Toronto: an examination of past trends and future prospects”, *Land Use Policy*, Vol. 19, pp.297-309. 2002.

Sousa C., "Turning brownfields into green space in the City of Toronto." *Landscape and Urban Planning*, Vol. 62, pp. 181-198. 2003.

Stefanou J., Michalena E. "The new challenge: Stressing the physiognomy of the environment using renewable energies and co – generation installations" 2004, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.eco-web.com/editorial

Stefanou J., Mitoula R., "Land Uses in Greek Cities", ^{CORP 2006 – 11th} International conference on urban planning and regional development in the information society, Vienna 13/2/06 – 16/2/2006.

Tafari M., "Theories and history of architecture" Granada, 1980

www.greekarchitects.gr, Δελτία Τύπου: 4η Πανελλήνια Έκθεση Αρχιτεκτονικού Έργου «Παράλιες Ζώνες και Αστικά Συμβάντα».

"Statgraphics 5 plus", Manual ed. by Manugistics, Inc., USA, 2000.

Ελληνική βιβλιογραφία

«2003 MAGNESIA, Οδηγός Ιστορικός – Πολιτιστικός-Τουριστικός», *Εφημερίδα Πρώτη*, Εκδόσεις Επικοινωνία.

«Μαγνησία – στη χώρα των Αργοναυτών και των Κενταύρων», σελ. 19, εκδόσεις Επικοινωνία, Βόλος 2006.

Ανακοίνωση της ΕΕ: «Εταιρική σχέση με τις πόλεις: η Κοινοτική πρωτοβουλία URBAN», Ευρωπαϊκή Επιτροπή», 2003.

Αρχ. Βασίλειος, Καθηγούμενος της Ιεράς Μονής Ιβήρων, «Λειτουργικός τρόπος» σελ. 25, Ιερά Μονή Ιβήρων, 2000.

Βασίλης Σγουρής: «Κοινοτική Πρωτοβουλία URBAN – ΕΛΛΑΣ: Υποπρόγραμμα 3: Βόλου – Ν. Ιωνίας», ΔΕΜΕΚΑΒ.

«ΒΟΛΟΣ - στο πέρασμα του χρόνου», ειδική έκδοση της εφημερίδας ΠΡΩΤΗ, επιμέλεια Μητρομάρα Φ., Β Έκδοση Μάρτιος 2001.

«Βόλος, οδηγός για παιδιά», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας & Τεκμηρίωσης Βόλου, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Κουρος Π. «Μνημονικές διαδράσεις ως πρακτικές σύγχρονης τέχνης στην πόλη», άρθρο στο περιοδικό "Αρχιτέκτονες" του Συλλόγου Αρχιτεκτόνων Διπλωματούχων Ανωτάτων Σχολών-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων (ΣΑΔΑΣ – ΠΕΑ), τεύχος 45, σελ. 83-86, διαθέσιμο και στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.sadas-pea.gr

Γκαγκας Γ. «Energy Saving and passive solar thermal applications in rehabilitated municipal buildings. Two cases in the town of Volos – Ενεργειακός Σύμβουλος, Δημοτική Επιχείρηση Μελετών-Κατασκευών Βόλου, Πιλοτικές Εφαρμογές στο Κτιριακό Συγκρότημα Τσαλαπάτα, Ενεργητικά και Παθητικά Ενεργειακά Συστήματα» στο περιοδικό: *Τεχνικά Χρονικά*, Μάρτιος – Απρίλιος 2004.

Γοσποδίνη Α. «Η σύνταξη του χώρου ως μηχανισμός διάρθρωσης των κεντρικών λειτουργιών της πόλης: η περίπτωση του Βόλου», σελ. 371-396 στο συλλογικό τόμο: « Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων, Διεπιστημονικές προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής», Επιμέλεια: Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ., Βόλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας και Gutenberg, 1999.

Δελιθέου Β. «Τοπική ανάπτυξη και αυτοδιοίκηση – θεσμικό πλαίσιο – αναπτυξιακά προγράμματα και παγκοσμιοποίηση» σημειώσεις του μαθήματος του ΜΠΣ: «Βιώσιμη Ανάπτυξη», σελ. 188, Αθήνα 2004.

Δημόγλου Α., «Συγκρότηση και εξέλιξη της Βιομηχανίας του Βόλου», στο: Βόλος, Αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας, Επιμέλεια: Θωμάς Μαλουτάς, Εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995.

Δημοτικός Εκπαιδευτικός Οργανισμός Βόλου: Μια σύντομη αποτύπωση του ΔΕΟΒ

Διεύθυνση Προγραμματισμού & Ανάπτυξης, Τμήμα Διαχείρισης Προγραμμάτων, Νομαρχία Μαγνησίας: «Γ.Κ.Π.Σ., αναλυτική περιγραφή έργων – μελετών που περιλαμβάνονται στο Π.Δ.Ε 2004, 2004.

Δραντάκης Χ., «Η ζωγραφική στο Βόλο κατά τον 20ο αιώνα» στο συλλογικό τόμο: «*Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι*», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004,

Δρυγιαννάκης Κ., «Ο μουσικός πολιτισμός του Βόλου στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα», στο συλλογικό τόμο: «*Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι*», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004.

Εγκυκλοπαίδεια Υδρία, λήμμα: *Μαγνησίας Νομός*.

Καραλή Β., «Ευρωπαϊκή Περιφερειακή Πολιτική, Νέες Τάσεις και η μελέτη περίπτωσης της δημοτικής Επιχείρησης Βόλου ΔΕΜΕΚΑΒ», εργασία στα πλαίσια του μαθήματος: Τοπική Ανάπτυξη και Αυτοδιοίκηση-Θεσμικό Πλαίσιο-Αναπτυξιακά Προγράμματα και Παγκοσμιοποίηση. Επιβλ. Καθηγ.: Δελιθέου Β. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2005.

Καραλή Β., «Ο ρόλος των διεθνών πόλεων και η μετανάστευση, η περίπτωση της Αθήνας», εργασία στα πλαίσια του μαθήματος: «Τοπικές αγορές εργασίας και απασχόληση» – επιβλέπουσα καθηγήτρια: Θεοδωροπούλου Ε., Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, ΜΠΣ: «Βιώσιμη Ανάπτυξη», Αθήνα 2004.

Κουτσιανά Ε., «*Αστικός Τουρισμός: μια δυναμικά αναπτυσσόμενη ειδική μορφή τουρισμού, Η περίπτωση του Βόλου – Ολυμπιακής Πόλης το 2004*», διπλωματική εργασία του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, επιβλέπων καθηγητής: Δέφνερ Α., Βόλος 2001.

Κουτσιανά Ε., «*Οι χρονικές διαστάσεις της πόλης. Μελέτη περίπτωσης: Χρονικοί διακανονισμοί για το Βόλο*», Διπλωματική Εργασία στα πλαίσια του ΜΠΣ του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Επιβλέπων Καθηγητής: Δεφνερ Α., Βόλος 2002.

Κρητικού Χ., «*Στρατηγικά Σχέδια Ανάπτυξης σε πόλεις Μεσαίου Μεγέθους: προκαταρκτική ανάλυση και Συμμετοχικός Σχεδιασμός στο πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου*», Διπλωματική Εργασία στα πλαίσια του ΜΠΣ του Τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Επιβλέπων Καθηγητής: Πετράκος Γ., Βόλος 2003.

Λαγόπουλος Α., «Ο θρησκευτικός συμβολισμός της βυζαντινής πόλης», στο περιοδικό *Αρχαιολογία*, τεύχος 64, σελ.65 – 74, 1997.

Λιάπης Κ. «Το κάστρο του Βόλου επίκεντρο σημαντικών ιστορικών γεγονότων (1423-1881)», στο συλλογικό τόμο: *Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι*, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλου, Βόλος 2004.

Λουκάς Ι. «Γεωπολιτική ερμηνεία του Μύθου – Ιστορική τεκμηρίωση της έρευνας». Ομιλία στην Ημερίδα: «ΑΡΓΩ, Ερευνητικό Πρόγραμμα Ανακατασκευής Πεντηκοντόρου», Πολεμικό Μουσείο, Αθήνα, 21 – 1 – 2006.

Μαλούτας Θ. «Εισαγωγή – στοιχεία ταυτότητας της πόλης» στο βιβλίο: Βόλος αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας», Επιμέλεια Μαλούτας Θ. Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1999

Μητούλα Ρ., «Κυκλοφορία, στο αστικό περιβάλλον της ευρωπαϊκής ένωσης», *Επιθεώρηση αποκέντρωσης τοπικής αυτοδιοίκησης και περιφερειακής ανάπτυξης*, τεύχος Νο 36, 2004.

Μητούλα Ρ., «Οι επιπτώσεις της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης στη φυσιογνωμία των ελληνικών πόλεων», Διδακτορική Διατριβή, Ε.Μ.Π., 2000.

Μητούλα Ρ., «Πολιτικές και Δράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης για Αστική Ανασυγκρότηση και Περιφερειακή Ανάπτυξη. Οι επιπτώσεις τους στην ελληνική πόλη», Σημειώσεις Μεταπτυχιακού Μαθήματος: Αστική Ανάπτυξη και Ανασυγκρότηση Κεντρικών και Περιφερειών Αστικών Περιοχών, Αθήνα 2004.

Μητούλα Ρ., «Συνθήκες Διαμόρφωσης της Σύγχρονης Ελληνικής Πόλης», Ινστιτούτο Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής, σελ. 15, Εκδόσεις Σιδέρης Ι., Αθήνα 2001.

Μουγογιάννης Ι., «Επιτεύγματα του Βολιώτικου Πολιτισμού 1923-1955» στο συλλογικό τόμο: «Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι», *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι.)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004.

Μπέσσας Χρ., «Βόλος: ΠΑΡΟΝ – ΜΕΛΛΟΝ», σελ. 311, στο: «Βόλος αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας», επιμέλεια: Μαλουτάς Θ., εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995

Νερούτσου Κ., «*Η Φυσιογνωμία της πόλης μέσα από ατομικές διαδρομές, Διαδρομές στην περιοχή της Καισαριανής*», Σπουδαστική εργασία στα πλαίσια του μαθήματος: «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της πόλης – Ι. Στεφάνου, Αθήνα Ε.Μ.Π., Διατμηματικό Π.Μ.Σ.: Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία και Χωροταξία, 2003.

Νικολαΐδου Σ. «*Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*», Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1993

Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας: «*Δημόσιες και Ιδιωτικές επενδύσεις, Απολογισμός προγραμματικής περιόδου 1994 – 1999*», Δ/ση Προγραμματισμού & Ανάπτυξης Ν.Α. Μαγνησίας, Δεκέμβριος 2000.

Ντίνα Α., «Οθωμανικά κτίρια στην περιοχή του Βόλου» στο περιοδικό: 'Εν Βόλω: «Αφιέρωμα Αρχιτεκτονική» Τεύχος 6ο, Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση του Δήμου Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι – Εκδόσεις Βόλος), Καλοκαίρι 2002, σελ. 14-17

Ο.Α.Β. Α.Ε.: Ενημερωτικό Φυλλάδιο : «Το λιμάνι του Βόλου, Αφετηρία των Αργοναυτών»

Οικονόμου Δ., «Αστική Αναγέννηση και Πολεοδομικές Αναπλάσεις», *Τεχνικά Χρονικά*, Μάιος – Ιούνιος 2004.

Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ., «Διεθνοποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές στο ευρωπαϊκό σύστημα αστικών κέντρων.» *Η ανάπτυξη των ελληνικών πόλεων, διεπιστημονικές προσεγγίσεις αστική ανάλυσης και πολιτικής*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας GUTENBERG.

Ουσπένσκι Α., «*Η εικόνα, λίγα λόγια για τη δογματική έννοιά της*», μετάφραση Φ. Κόντογλου, εκδ. Παπαδημητρίου, Γ' έκδοση, Αθήνα 1991.

Παπαντωνίου Ζ., «Ταξιδιωτικές Εντυπώσεις» στο αθηναϊκό Ελεύθερο Βήμα, 6.9.1937, παρατίθεται στο βιβλίο: «Βόλος Πορταίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα», Χαστάογλου Β., *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι.)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2002, σελ. 75.

Παρχαρίδου Π., «*Βιολογικοί Διάδρομοι στο πολεοδομικό συγκρότημα του Βόλου, η αυτοφύης χλωρίδα των χειμάρρων Κρανσίδωνα και Αναύρου*», Διπλωματική εργασία στα πλαίσια ΜΠΣ Τμήματος Βιολογίας με κατεύθυνση Περιβαλλοντικής Βιολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Πατρωνης Γ. «Χώρος – Χρόνος – Φυσιογνωμία, Αλληλεξάρτηση των τριών αυτών στοιχείων και επίδραση στη φυσιογνωμία μιας πόλης. Μελέτη περίπτωσης: η πόλη της Πάτρας και η Φυσιογνωμία της». Διπλωματική Μελέτη, Ε.Μ.Π. – Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών: Διατμηματικό Π. Μ. Σ.: «Αρχιτεκτονική και Σχεδιασμός Χώρου, Κατεύθυνση: Πολεοδομία και Χωροταξία», Επιβλέπων Καθηγητής: Στεφάνου Ι., Αθήνα, 2002 – 2003.

Πρόγραμμα Ηρακλής: Δέκα Σχέδια για την Ελληνική Πόλη, Επιστημονική Διεύθυνση & Συντονισμός: Cassia C, Καρύδης Δ., 1999.

Σιλέλη Χ., «Βόλος: Στρατηγικές Πολεοδομικές παρεμβάσεις για την ενδυνάμωση της αναπτυξιακής πολιτικής της πόλης» διπλωματική εργασία του τμήματος ΜΠΣ Μηχανικών Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, επιβλέπουσα καθηγήτρια: Γοσποδίνη Α., Βόλος 2001.

Σταματίου Ε., «Χωρικές Δυσλειτουργίες και περιβαλλοντικές αλλοιώσεις στους παράκτιους νομούς της Ελλάδας-προβλήματα και προοπτικές», διαθέσιμο στο www.prd.uth.gr (site του τμήματος Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας) Σειρά ερευνητικών εργασιών, 9 (21):489-512, Ιούλιος 2003

Σταυρινός Β. «Στατιστική για τις επιστήμες της υγείας» τόμος Α', εκδ: GUTENBERG, Αθήνα 1998

Στεφάνου Ι. «Τεχνολογικές εφαρμογές: Επιπτώσεις στο περιβάλλον και στον άνθρωπο», ομιλία στην ημερίδα με θέμα: «Γέφυρα Ρίου – Αντιρρίου Χαρίλαος Τρικούπης: Επαγγέλματα που χάνονται και προοπτικές επαγγελμάτων», ΓΡΑΣΕΠ 1^{ου} Γυμνασίου Π. Φαλήρου, Ίδρυμα Ευγενίδου, 11-3-2006.

Στεφάνου Ι. και Στεφάνου Ι., «Περιγραφή της εικόνας της πόλης, Τα περιγράμματα: Βασικά στοιχεία προσδιορισμού της φυσιογνωμίας των τόπων», Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Ε.Μ.Π., Αθήνα, 1999.

Στεφάνου Ι. και συνεργάτες. «Η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης», ΕΜΠ – Εργαστήριο Πολεοδομικής Σύνθεσης. – ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα 2000.

Στεφάνου Ι., Μητούλα Ρ., «Η παγκοσμιοποίηση, η Ευρωπαϊκή Ένωση και η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα.

Στρατηγικό Σχέδιο ανάπτυξης Μαγνησίας: «1^η φάση, Διαγνωστικές μελέτες» Φορέας ανάθεσης: Ν. Α. Μαγνησίας – Φορέας Εκπόνησης: Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος, Φεβρουάριος 2005.

ΥΠ.Ε.Σ.Δ.Α.Α. & Κ.Ε.Δ.Κ.Ε. «Οδηγός εφαρμογής για την Τοπική Αυτοδιοίκηση των Επιχειρησιακών Προγραμμάτων 2000 – 2006, Περιφέρεια Θεσσαλίας», Ανάδοχος: Πληροφόρηση – Επιμόρφωση – Τοπική Ανάπτυξη (Π.Ε.Τ.Α)

Φεσσά – Εμμανουήλ Ε., «Η αρχιτεκτονική του Βόλου», Έν Βόλω: «Αφιέρωμα Αρχιτεκτονική» Τεύχος 6ο, Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση του Δήμου Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι – Εκδόσεις Βόλος), Καλοκαίρι 2002.

Φεσσά – Εμμανουήλ Ε., «Κτήρια δημόσιας χρήσης του Βόλου», Έν Βόλω: «Αφιέρωμα: Δημόσιοι Χώροι» τεύχος: 15, Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση του Δήμου Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι – Εκδόσεις Βόλος), 2004.

Φεσσά – Εμμανουήλ Ε., «Οι πρώτες θεατρικές στέγες του Βόλου», στο συλλογικό τόμο: «Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004.

Φουτάκης Δ. «Χωρική ανταγωνιστικότητα και περιφερειακές ανισότητες: νέες προσεγγίσεις και ερμηνείες» σελ.115 – 131, στο συλλογικό τόμο «Χώρος και περιβάλλον: παγκοσμιοποίηση διακυβέρνηση βιωσιμότητα» επιμέλεια: Γετιμής Π., Καυκαλάς Γ., εκδ. Τόπος, 2003.

Χαστάογλου Β. «Βόλος Πορταίτο της πόλης τον 19ο και 20ο αιώνα», Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2002.

Χαστάογλου Β. «Η ίδρυση και η εξέλιξη της νέας πόλης του Βόλου τον 19ο αιώνα», στο συλλογικό τόμο: *Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και άνθρωποι*, Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι), Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004.

Χαστάογλου Β. «Η πολεοδομική εξέλιξη του Βόλου, 1881 – 1940», 'Βόλος 1881-1955, Ο χώρος και οι άνθρωποι', *Δημοτικό Κέντρο Ιστορίας και Τεκμηρίωσης Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι)*, Εκδόσεις Βόλος, Βόλος 2004.

Χαστάογλου Β. «Οι κεντρικές πλατείες του Βόλου – τυπολογία και εξέλιξη», άρθρο στο περιοδικό «Έν Βόλω – Αφιέρωμα: Βόλος, Δημόσιοι Χώροι», τεύχος 15^ο, 2004.

Χαστάογλου Β., «Κτίζοντας την πόλη μετά τους σεισμούς – Ιδιωτική και δημόσια αρχιτεκτονική», Έν Βόλω: «Αφιέρωμα Αρχιτεκτονική» Τεύχος 6ο, Τριμηνιαία Περιοδική Έκδοση του Δήμου Βόλου (ΔΗ.Κ.Ι – Εκδόσεις Βόλος), 2002.

Χαστάογλου Β., «Το θαλάσσιο μέτωπο του Βόλου» στο Τριμηνιαίο Περιοδικό: Έν Βόλω: «Αφιέρωμα: Θάλασσα» - τεύχος 3, 2001.

Επτά Ημέρες, εφημερίδα Καθημερινή, επιμέλεια αφιερώματος: Δελής Α.: «Τα πλοία γράφουν ιστορία», Αθήνα, 21 – 8 – 05:

- **Scholl L.**, «Το Χανσεατικό κογκ της Βρέμης», σελ. 10 – 12.

-
- Δελής Α., «Βίκιγκς: θαλασσοπόροι και καραβομάστορες», σελ. 5 – 9.

Ιστοσελίδες στο διαδίκτυο

http://europ.eu.int/comm./regional_policy/sources/docgenerpresenta/cities/cities_el.pdf

<http://europ.eu.int/scadplus/leg/el/lvb/160014.htm>

http://europa.eu.int/comm./regional_policy/intro/regions8_el.htm

http://europa.eu.int/comm/regional_policy/urban2/index_en.htm

<http://1tee-volou.mag.sch.gr>

<http://2tee-volou.mag.sch.gr>

<http://news.kathimerini.gr>

<http://pelion.org/en.asp>

<http://students.ceid.upatras.gr/~xyannis/volos/oldtown.html>

http://www.musicfestivalvolos.org/Volos_greek.htm

<http://www.prd.uth.gr/research/DP/>

<http://www.sadas-pea.gr/>

www.anem.gr

www.business2005.gr

www.c-magnesia.gr

www.clickhere.gr

www.cor.eu.int

www.culture.gr

www.demekav.gr

www.diki.gr

www.economics.gr

www.eco-web.com/editorial

www.e-city.gr/magnesia

www.e-syros.gr

www.e-thessalia.gr

www.euro-info.gr

www.europa.eu.int/newcronos

www.geocities.com/dsvolou14/

www.giamakos.gr

www.greekarchitects.gr

www.haef.gr/chilias/greek/gre/volos/volos4.html

www.hellaskps.gr

---

www.hellogreece.gr/thesalia/map-volos.html
www.in.gr/Reviews
www.infokps.gr
www.iolkos.gr
www.i-politismos.gr
www.kedke.gr
www.kekanam.gr
www.magnesia-tourism.gr
www.minenv.gr/hellenikon-competition/oa/gr/aesopos_gr.htm
www.ota.gr
www.pelion.com.gr/History/volos.htm
www.pelion.org
www.port-volos.gr
www.rect.gr
www.statistics.gr
www.theofilos.iolkos.gr
www.thesalia.gr
www.thesalia.gr/erga/index.htm
www.trekearth.com
www.volos-city.gr
www.volos-hospital.gr
www.wikipedia.gr
www.ypes.gr

Αποτελέσματα στατιστικής ανάλυσης :Πίνακες Συχνότητας

A:ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Frequency Table for GENDER

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	58	0,4143	58	0,4143
2	2	82	0,5857	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of GENDER occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 58 rows of the data file GENDER equaled 1. This represents 41,4286% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for EDUCATION

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	6	0,0429	6	0,0429
2	2	1	0,0071	7	0,0500
3	3	51	0,3643	58	0,4143
4	4	6	0,0429	64	0,4571
5	5	12	0,0857	76	0,5429
6	6	58	0,4143	134	0,9571
7	7	5	0,0357	139	0,9929
8	8	1	0,0071	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of EDUCATION occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 6 rows of the data file EDUCATION equaled 1. This represents 4,28571% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for AGE

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	54	0,3857	54	0,3857
2	2	33	0,2357	87	0,6214
3	3	26	0,1857	113	0,8071
4	4	21	0,1500	134	0,9571
5	5	6	0,0429	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of AGE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 54 rows of the data file AGE equaled 1. This represents 38,5714% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for FAMILY CONDITION

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	62	0,4429	62	0,4429
2	2	67	0,4786	129	0,9214
3	3	5	0,0357	134	0,9571
4	4	6	0,0429	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of FAMILY CONDITION occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 62 rows of the data file FAMILY CONDITION equaled 1. This represents 44,2857% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for OCCUPATION

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	11	0,0786	11	0,0786
2	2	21	0,1500	32	0,2286
3	3	47	0,3357	79	0,5643
4	4	36	0,2571	115	0,8214
5	5	12	0,0857	127	0,9071
6	6	4	0,0286	131	0,9357
7	7	9	0,0643	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of OCCUPATION occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 11 rows of the data file OCCUPATION equaled 1. This represents 7,85714% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for MONUMENT

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	23	0,1643	23	0,1643
2	2	27	0,1929	50	0,3571
3	3	3	0,0214	53	0,3786
4	4	25	0,1786	78	0,5571
5	5	30	0,2143	108	0,7714
6	6	6	0,0429	114	0,8143
7	7	23	0,1643	137	0,9786
8	9	2	0,0143	139	0,9929
9	10	1	0,0071	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of MONUMENT occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 23 rows of the data file MONUMENT equaled 1. This represents 16,4286% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for TASTE

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	43	0,3071	43	0,3071
2	2	7	0,0500	50	0,3571
3	3	83	0,5929	133	0,9500
4	4	4	0,0286	137	0,9786
5	5	2	0,0143	139	0,9929
6	6	1	0,0071	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of TASTE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 43 rows of the data file TASTE equaled 1. This represents 30,7143% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for PLANT FLORA

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	18	0,1286	18	0,1286
2	2	47	0,3357	65	0,4643
3	3	23	0,1643	88	0,6286
4	4	1	0,0071	89	0,6357
5	5	51	0,3643	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of PLANT FLORA occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 18 rows of the data file PLANT FLORA equaled 1. This represents 12,8571% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for ANIMAL FAUNA

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	81	0,5786	81	0,5786
2	2	5	0,0357	86	0,6143
3	3	8	0,0571	94	0,6714
4	4	22	0,1571	116	0,8286
5	5	24	0,1714	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of ANIMAL FAUNA occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 81 rows of the data file ANIMAL FAUNA equaled 1. This represents 57,8571% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for PERSONALITY

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	29	0,2071	29	0,2071
2	2	46	0,3286	75	0,5357
3	3	20	0,1429	95	0,6786
4	4	3	0,0214	98	0,7000
5	5	7	0,0500	105	0,7500
6	6	28	0,2000	133	0,9500
7	7	1	0,0071	134	0,9571
8	8	1	0,0071	135	0,9643
9	9	1	0,0071	136	0,9714
10	10	1	0,0071	137	0,9786
11	11	3	0,0214	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of PERSONALITY occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 29 rows of the data file PERSONALITY equaled 1. This represents 20,7143% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for SONG

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	0	29	0,2071	29	0,2071
2	1	83	0,5929	112	0,8000
3	3	1	0,0071	113	0,8071
4	4	18	0,1286	131	0,9357
5	5	1	0,0071	132	0,9429
6	6	1	0,0071	133	0,9500
7	7	1	0,0071	134	0,9571
8	8	1	0,0071	135	0,9643
9	9	1	0,0071	136	0,9714
10	10	1	0,0071	137	0,9786
11	11	1	0,0071	138	0,9857
12	12	2	0,0143	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of SONG occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 29 rows of the data file SONG equaled 0. This represents 20,7143% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for DANCE

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	0	52	0,3714	52	0,3714
2	2	60	0,4286	112	0,8000
3	3	6	0,0429	118	0,8429
4	5	11	0,0786	129	0,9214
5	8	1	0,0071	130	0,9286
6	9	7	0,0500	137	0,9786
7	10	1	0,0071	138	0,9857
8	11	1	0,0071	139	0,9929
9	12	1	0,0071	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of DANCE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 52 rows of the data file DANCE equaled 0. This represents 37,1429% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for MODERN PROJECT

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	32	0,2286	32	0,2286
2	2	62	0,4429	94	0,6714
3	3	5	0,0357	99	0,7071
4	4	33	0,2357	132	0,9429
5	5	8	0,0571	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of MODERN PROJECT occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 32 rows of the data file MODERN PROJECT equaled 1. This represents 22,8571% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for ELEMENT OF FYSTIOGNOMY

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	73	0,5214	73	0,5214
2	2	33	0,2357	106	0,7571
3	3	5	0,0357	111	0,7929
4	4	14	0,1000	125	0,8929
5	5	14	0,1000	139	0,9929
6	6	1	0,0071	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of ELEMENT OF FYSTIOGNOMY occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 73 rows of the data file ELEMENT OF FYSTIOGNOMY equaled 1. This represents 52,1429% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for POSITIVE

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	38	0,2714	38	0,2714
2	2	6	0,0429	44	0,3143
3	3	5	0,0357	49	0,3500
4	4	87	0,6214	136	0,9714
5	6	3	0,0214	139	0,9929
6	8	1	0,0071	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of POSITIVE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 38 rows of the data file POSITIVE equaled 1. This represents 27,1429% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for NEGATIVE

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	37	0,2643	37	0,2643
2	2	68	0,4857	105	0,7500
3	3	5	0,0357	110	0,7857
4	4	9	0,0643	119	0,8500
5	5	2	0,0143	121	0,8643
6	7	11	0,0786	132	0,9429
7	8	6	0,0429	138	0,9857
8	10	1	0,0071	139	0,9929
9	11	1	0,0071	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of NEGATIVE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 37 rows of the data file NEGATIVE equaled 1. This represents 26,4286% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for WHERE ELSE TO STAY_

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	0	34	0,2429	34	0,2429
2	1	49	0,3500	83	0,5929
3	2	13	0,0929	96	0,6857
4	3	12	0,0857	108	0,7714
5	4	26	0,1857	134	0,9571
6	5	6	0,0429	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of WHERE ELSE TO STAY_ occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 34 rows of the data file WHERE ELSE TO STAY_ equaled 0. This represents 24,2857% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for CHANGE IN CITY

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	0	29	0,2071	29	0,2071
2	1	37	0,2643	66	0,4714
3	2	21	0,1500	87	0,6214
4	3	17	0,1214	104	0,7429
5	4	6	0,0429	110	0,7857
6	5	12	0,0857	122	0,8714
7	6	10	0,0714	132	0,9429
8	7	6	0,0429	138	0,9857
9	8	2	0,0143	140	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of CHANGE IN CITY occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 29 rows of the data file CHANGE IN CITY equaled 0. This represents 20,7143% of the 140 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

B:ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ

Frequency Table for GENDER

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	54	0,4500	54	0,4500
2	2	66	0,5500	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of GENDER occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 54 rows of the data file GENDER equaled 1. This represents 45,0% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for FILIATION

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	39	0,3250	39	0,3250
2	2	33	0,2750	72	0,6000
3	3	23	0,1917	95	0,7917
4	4	12	0,1000	107	0,8917
5	5	6	0,0500	113	0,9417
6	6	7	0,0583	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of FILIATION occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 39 rows of the data file FILIATION equaled 1. This represents 32,5% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for FREQUENCY OF VISIT

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	21	0,1750	21	0,1750
2	2	12	0,1000	33	0,2750
3	3	18	0,1500	51	0,4250
4	4	69	0,5750	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of FREQUENCY OF VISIT occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 21 rows of the data file FREQUENCY OF VISIT equaled 1. This represents 17,5% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for STAY IN TOWN

Class	Value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	59	0,4917	59	0,4917
2	2	61	0,5083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of STAY IN TOWN occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 59 rows of the data file STAY IN TOWN equaled 1. This represents 49,1667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for EDUCATION

Class	Value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	2	2	0,0167	2	0,0167
2	3	43	0,3583	45	0,3750
3	4	8	0,0667	53	0,4417
4	5	12	0,1000	65	0,5417
5	6	47	0,3917	112	0,9333
6	7	5	0,0417	117	0,9750
7	8	3	0,0250	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of EDUCATION occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 2 rows of the data file EDUCATION equaled 2. This represents 1,66667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for AGE

Class	Value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	36	0,3000	36	0,3000
2	2	42	0,3500	78	0,6500
3	3	32	0,2667	110	0,9167
4	4	9	0,0750	119	0,9917
5	5	1	0,0083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of AGE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 36 rows of the data file AGE equaled 1. This represents 30,0% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for FAMILY CONDITION

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	54	0,4500	54	0,4500
2	2	59	0,4917	113	0,9417
3	3	7	0,0583	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of FAMILY CONDITION occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 54 rows of the data file FAMILY CONDITION equaled 1. This represents 45,0% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for OCCUPATION

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	2	0,0167	2	0,0167
2	2	36	0,3000	38	0,3167
3	3	49	0,4083	87	0,7250
4	4	16	0,1333	103	0,8583
5	5	9	0,0750	112	0,9333
6	6	2	0,0167	114	0,9500
7	7	6	0,0500	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of OCCUPATION occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 2 rows of the data file OCCUPATION equaled 1. This represents 1,66667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for MONUMENT

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	20	0,1667	20	0,1667
2	2	25	0,2083	45	0,3750
3	3	6	0,0500	51	0,4250
4	4	21	0,1750	72	0,6000
5	5	17	0,1417	89	0,7417
6	6	8	0,0667	97	0,8083
7	7	22	0,1833	119	0,9917
8	8	1	0,0083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of MONUMENT occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 20 rows of the data file MONUMENT equaled 1. This represents 16,6667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for TASTE

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	33	0,2750	33	0,2750
2	2	10	0,0833	43	0,3583
3	3	68	0,5667	111	0,9250
4	5	3	0,0250	114	0,9500
5	6	6	0,0500	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of TASTE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 33 rows of the data file TASTE equaled 1. This represents 27,5% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for PLANT FLORA

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	25	0,2083	25	0,2083
2	2	50	0,4167	75	0,6250
3	3	18	0,1500	93	0,7750
4	4	9	0,0750	102	0,8500
5	5	18	0,1500	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of PLANT FLORA occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 25 rows of the data file PLANT FLORA equaled 1. This represents 20,8333% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for ANIMAL FAUNA

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	50	0,4167	50	0,4167
2	2	20	0,1667	70	0,5833
3	3	5	0,0417	75	0,6250
4	4	16	0,1333	91	0,7583
5	5	29	0,2417	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of ANIMAL FAUNA occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 50 rows of the data file ANIMAL FAUNA equaled 1. This represents 41,6667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for PERSONALITY

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	0	4	0,0333	4	0,0333
2	1	30	0,2500	34	0,2833
3	2	41	0,3417	75	0,6250
4	3	7	0,0583	82	0,6833
5	4	15	0,1250	97	0,8083
6	5	8	0,0667	105	0,8750
7	6	13	0,1083	118	0,9833
8	7	1	0,0083	119	0,9917
9	8	1	0,0083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of PERSONALITY occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 4 rows of the data file PERSONALITY equaled 0. This represents 3,33333% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for SONG

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	0	50	0,4167	50	0,4167
2	1	53	0,4417	103	0,8583
3	2	2	0,0167	105	0,8750
4	3	1	0,0083	106	0,8833
5	4	8	0,0667	114	0,9500
6	5	4	0,0333	118	0,9833
7	6	1	0,0083	119	0,9917
8	13	1	0,0083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of SONG occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 50 rows of the data file SONG equaled 0. This represents 41,6667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for DANCE

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	0	76	0,6333	76	0,6333
2	1	2	0,0167	78	0,6500
3	2	24	0,2000	102	0,8500
4	3	7	0,0583	109	0,9083
5	4	1	0,0083	110	0,9167
6	5	5	0,0417	115	0,9583
7	6	1	0,0083	116	0,9667
8	7	1	0,0083	117	0,9750
9	9	2	0,0167	119	0,9917
10	13	1	0,0083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of DANCE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 76 rows of the data file DANCE equaled 0. This represents 63,3333% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for MODERN PROJECT

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	35	0,2917	35	0,2917
2	2	24	0,2000	59	0,4917
3	3	20	0,1667	79	0,6583
4	4	28	0,2333	107	0,8917
5	5	12	0,1000	119	0,9917
6	6	1	0,0083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of MODERN PROJECT occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 35 rows of the data file MODERN PROJECT equaled 1. This represents 29,1667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for ELEMENT OF FYSTIOGNOMY

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	57	0,4750	57	0,4750
2	2	31	0,2583	88	0,7333
3	3	4	0,0333	92	0,7667
4	4	12	0,1000	104	0,8667
5	5	16	0,1333	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of ELEMENT OF FYSTIOGNOMY occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 57 rows of the data file ELEMENT OF FYSTIOGNOMY equaled 1. This represents 47,5% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for POSITIVE

Class	Value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	24	0,2000	24	0,2000
2	2	25	0,2083	49	0,4083
3	3	5	0,0417	54	0,4500
4	4	59	0,4917	113	0,9417
5	5	5	0,0417	118	0,9833
6	6	1	0,0083	119	0,9917
7	7	1	0,0083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of POSITIVE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 24 rows of the data file POSITIVE equaled 1. This represents 20,0% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for NEGATIVE

Class	Value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	1	32	0,2667	32	0,2667
2	2	30	0,2500	62	0,5167
3	3	2	0,0167	64	0,5333
4	4	39	0,3250	103	0,8583
5	5	3	0,0250	106	0,8833
6	7	5	0,0417	111	0,9250
7	8	8	0,0667	119	0,9917
8	9	1	0,0083	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of NEGATIVE occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 32 rows of the data file NEGATIVE equaled 1. This represents 26,6667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Frequency Table for REMEMBRANCE OF VOLOS

Class	value	Frequency	Relative Frequency	Cumulative Frequency	Cum. Rel. Frequency
1	0	17	0,1417	17	0,1417
2	1	24	0,2000	41	0,3417
3	2	32	0,2667	73	0,6083
4	3	14	0,1167	87	0,7250
5	4	4	0,0333	91	0,7583
6	5	12	0,1000	103	0,8583
7	6	7	0,0583	110	0,9167
8	7	10	0,0833	120	1,0000

The StatAdvisor

This table shows the number of times each value of REMEMBRANCE OF VOLOS occurred, as well as percentages and cumulative statistics. For example, in 17 rows of the data file REMEMBRANCE OF VOLOS equaled 0. This represents 14,1667% of the 120 values in the file. The rightmost two columns give cumulative counts and percentages from the top of the table down.

Αποτελέσματα Στατιστικής Ανάλυσης: Πίνακες Διπλής Εισόδου και αντίστοιχα χ^2 τεστ ανεξαρτησίας

A: ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Frequency Table for EDUCATION by MONUMENT							
	1	2	3	4	5	6	Row Total
2	10 7,14% 17,24% 9,53	10 7,14% 17,24% 11,19	15 10,71% 25,86% 10,36	11 7,86% 18,97% 12,43	7 5,00% 12,07% 9,53	5 3,57% 8,62% 4,97	58 41,43%
4	13 9,29% 15,85% 13,47	17 12,14% 20,73% 15,81	10 7,14% 12,20% 14,64	19 13,57% 23,17% 17,57	16 11,43% 19,51% 13,47	7 5,00% 8,54% 7,03	82 58,57%
Column Total	23 16,43%	27 19,29%	25 17,86%	30 21,43%	23 16,43%	12 8,57%	140 100,00%

Cell contents:
Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 6 values of MONUMENT. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 10 times when EDUCATION equaled 2 and MONUMENT equaled 1. This represents 7,14286% of the total of 140 observations. If EDUCATION and MONUMENT are independent, the expected frequency in that cell would have been 9,52857.

Chi-Square Test		
Chi-Square	Df	P-Value
5,23	5	0,3880

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for MONUMENT.

Frequency Table for EDUCATION by TASTE							
	1	2	3	4	5	6	Row Total
2	21 15,00% 36,21% 17,81	5 3,57% 8,62% 2,90	29 20,71% 50,00% 34,39	1 0,71% 1,72% 1,66	1 0,71% 1,72% 0,83	1 0,71% 1,72% 0,41	58 41,43%
4	22 15,71% 26,83% 25,19	2 1,43% 2,44% 4,10	54 38,57% 65,85% 48,61	3 2,14% 3,66% 2,34	1 0,71% 1,22% 1,17	0 0,00% 0,00% 0,59	82 58,57%
Column Total	43 30,71%	7 5,00%	83 59,29%	4 2,86%	2 1,43%	1 0,71%	140 100,00%

Cell contents:
Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 6 values of TASTE. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 21 times when EDUCATION equalled 2 and TASTE equalled 1. This represents 15,0% of the total of 140 observations. If EDUCATION and TASTE are independent, the expected frequency in that cell would have been 17,8143.

Chi-Square Test		
Chi-Square	Df	P-Value
6,93	5	0,2260

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for TASTE.

Frequency Table for EDUCATION by PLANT FLORA

	1	2	3	4	5	Row Total
2	6 4,29% 10,34% 7,46	22 15,71% 37,93% 19,47	13 9,29% 22,41% 9,53	0 0,00% 0,00% 0,41	17 12,14% 29,31% 21,13	58 41,43%
4	12 8,57% 14,63% 10,54	25 17,86% 30,49% 27,53	10 7,14% 12,20% 13,47	1 0,71% 1,22% 0,59	34 24,29% 41,46% 29,87	82 58,57%
Column Total	18 12,86%	47 33,57%	23 16,43%	1 0,71%	51 36,43%	140 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of PLANT FLORA. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 6 times when EDUCATION equaled 2 and PLANT FLORA equaled 1. This represents 4,28571% of the total of 140 observations. If EDUCATION and PLANT FLORA are independent, the expected frequency in that cell would have been 7,45714.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
5,29	4	0,2588

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for PLANT FLORA.

Frequency Table for EDUCATION by ANIMAL FAUNA						
	1	2	3	4	5	Row Total
2	34 24,29% 58,62% 33,56	1 0,71% 1,72% 2,07	5 3,57% 8,62% 3,31	13 9,29% 22,41% 9,11	5 3,57% 8,62% 9,94	58 41,43%
4	47 33,57% 57,32% 47,44	4 2,86% 4,88% 2,93	3 2,14% 3,66% 4,69	9 6,43% 10,98% 12,89	19 13,57% 23,17% 14,06	82 58,57%
Column Total	81 57,86%	5 3,57%	8 5,71%	22 15,71%	24 17,14%	140 100,00%

Cell contents:
Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of ANIMAL FAUNA. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 34 times when EDUCATION equaled 2 and ANIMAL FAUNA equaled 1. This represents 24,2857% of the total of 140 observations. If EDUCATION and ANIMAL FAUNA are independent, the expected frequency in that cell would have been 33,5571.

Chi-Square Test		
Chi-Square	Df	P-Value
9,44	4	0,0509

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.10, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 90% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for ANIMAL FAUNA.

Frequency Table for EDUCATION by PERSONALITY							
	1	2	3	4	5	6	Row Total
2	15 10,71% 25,86% 12,01	22 15,71% 37,93% 19,06	10 7,14% 17,24% 8,29	4 2,86% 6,90% 4,14	6 4,29% 10,34% 11,60	1 0,71% 1,72% 2,90	58 41,43%
4	14 10,00% 17,07% 16,99	24 17,14% 29,27% 26,94	10 7,14% 12,20% 11,71	6 4,29% 7,32% 5,86	22 15,71% 26,83% 16,40	6 4,29% 7,32% 4,10	82 58,57%
Column Total	29 20,71%	46 32,86%	20 14,29%	10 7,14%	28 20,00%	7 5,00%	140 100,00%

Cell contents:
Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 6 values of PERSONALITY. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 15 times when EDUCATION equaled 2 and PERSONALITY equaled 1. This represents 10,7143% of the total of 140 observations. If EDUCATION and PERSONALITY are independent, the expected frequency in that cell would have been 12,0143.

Chi-Square Test		
Chi-Square	Df	P-Value
9,40	5	0,0942

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.10, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 90% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for PERSONALITY.

Frequency Table for EDUCATION by SONG									
	0	1	3	4	5	6	7	8	
2	10 7,14% 17,24% 12,01	35 25,00% 60,34% 34,39	0 0,00% 0,00% 0,41	11 7,86% 18,97% 7,46	0 0,00% 0,00% 0,41	0 0,00% 0,00% 0,41	0 0,00% 0,00% 0,41	0 0,00% 0,00% 0,41	1 0,71% 1,72% 0,41
4	19 13,57% 23,17% 16,99	48 34,29% 58,54% 48,61	1 0,71% 1,22% 0,59	7 5,00% 8,54% 10,54	1 0,71% 1,22% 0,59	1 0,71% 1,22% 0,59	1 0,71% 1,22% 0,59	1 0,71% 1,22% 0,59	0 0,00% 0,00% 0,59
Column Total	29 20,71%	83 59,29%	1 0,71%	18 12,86%	1 0,71%	1 0,71%	1 0,71%	1 0,71%	1 0,71%
	9	10	11	12	Row Total				
2	0 0,00% 0,00% 0,41	0 0,00% 0,00% 0,41	0 0,00% 0,00% 0,41	1 0,71% 1,72% 0,83	58 41,43%				
4	1 0,71% 1,22% 0,59	1 0,71% 1,22% 0,59	1 0,71% 1,22% 0,59	1 0,71% 1,22% 1,17	82 58,57%				
Column Total	1 0,71%	1 0,71%	1 0,71%	2 1,43%	140 100,00%				
Cell contents: Observed frequency Percentage of table Percentage of row Expected frequency									
The StatAdvisor									
This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 12 values of SONG. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 10 times when EDUCATION equaled 2 and SONG equaled 0. This represents 7,14286% of the total of 140 observations. If EDUCATION and SONG are independent, the expected frequency in that cell would have been 12,0143.									

Chi-Square Test		
Chi-Square	Df	P-Value
9,89	11	0,5399
Warning: some cell counts < 5.		
The StatAdvisor ----- The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for SONG.		

Frequency Table for EDUCATION by DANCE									
	0	2	3	5	8	9	10	11	
2	20 14,29% 34,48% 21,54	27 19,29% 46,55% 24,86	4 2,86% 6,90% 2,49	5 3,57% 8,62% 4,56	0 0,00% 0,00% 0,41	1 0,71% 1,72% 2,90	0 0,00% 0,00% 0,41	1 0,71% 1,72% 0,41	
4	32 22,86% 39,02% 30,46	33 23,57% 40,24% 35,14	2 1,43% 2,44% 3,51	6 4,29% 7,32% 6,44	1 0,71% 1,22% 0,59	6 4,29% 7,32% 4,10	1 0,71% 1,22% 0,59	0 0,00% 0,00% 0,59	
Column Total	52 37,14%	60 42,86%	6 4,29%	11 7,86%	1 0,71%	7 5,00%	1 0,71%	1 0,71%	
	12	Row Total							
2	0 0,00% 0,00% 0,41	58 41,43%							
4	1 0,71% 1,22% 0,59	82 58,57%							
Column Total	1 0,71%	140 100,00%							
Cell contents: Observed frequency Percentage of table Percentage of row Expected frequency									
The StatAdvisor									
This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 9 values of DANCE. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 20 times when EDUCATION equaled 2 and DANCE equaled 0. This represents 14,2857% of the total of 140 observations. If EDUCATION and DANCE are independent, the expected frequency in that cell would have been 21,5429.									

Chi-Square Test		
Chi-Square	Df	P-Value
7,81	8	0,4519
Warning: some cell counts < 5.		
The StatAdvisor ----- The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for DANCE.		

Frequency Table for EDUCATION by MODERN PROJECT

	1	2	3	4	Row Total
2	13 9,29% 22,41% 13,26	27 19,29% 46,55% 25,69	15 10,71% 25,86% 13,26	3 2,14% 5,17% 5,80	58 41,43%
4	19 13,57% 23,17% 18,74	35 25,00% 42,68% 36,31	17 12,14% 20,73% 18,74	11 7,86% 13,41% 8,20	82 58,57%
Column Total	32 22,86%	62 44,29%	32 22,86%	14 10,00%	140 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 4 values of MODERN PROJECT. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 13 times when EDUCATION equaled 2 and MODERN PROJECT equaled 1. This represents 9,28571% of the total of 140 observations. If EDUCATION and MODERN PROJECT are independent, the expected frequency in that cell would have been 13,2571.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
2,82	3	0,4198

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for MODERN PROJECT.

Frequency Table for EDUCATION by ELEMENT OF FYSIognomy

	1	2	3	4	Row Total
2	31 22,14% 53,45% 30,24	8 5,71% 13,79% 13,67	13 9,29% 22,41% 8,29	6 4,29% 10,34% 5,80	58 41,43%
4	42 30,00% 51,22% 42,76	25 17,86% 30,49% 19,33	7 5,00% 8,54% 11,71	8 5,71% 9,76% 8,20	82 58,57%
Column Total	73 52,14%	33 23,57%	20 14,29%	14 10,00%	140 100,00%

Cell contents:
 Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 4 values of ELEMENT OF FYSIognomy. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 31 times when EDUCATION equaled 2 and ELEMENT OF FYSIognomy equaled 1. This represents 22,1429% of the total of 140 observations. If EDUCATION and ELEMENT OF FYSIognomy are independent, the expected frequency in that cell would have been 30,2429.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
8,64	3	0,0345

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.05, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 95% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for ELEMENT OF FYSIognomy.

Frequency Table for EDUCATION by POSITIVE

	1	2	3	4	Row Total
2	16 11,43% 27,59% 15,74	2 1,43% 3,45% 2,49	35 25,00% 60,34% 36,04	5 3,57% 8,62% 3,73	58 41,43%
4	22 15,71% 26,83% 22,26	4 2,86% 4,88% 3,51	52 37,14% 63,41% 50,96	4 2,86% 4,88% 5,27	82 58,57%
Column Total	38 27,14%	6 4,29%	87 62,14%	9 6,43%	140 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 4 values of POSITIVE. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 16 times when EDUCATION equaled 2 and POSITIVE equaled 1. This represents 11,4286% of the total of 140 observations. If EDUCATION and POSITIVE are independent, the expected frequency in that cell would have been 15,7429.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
0,96	3	0,8107

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for POSITIVE.

Frequency Table for EDUCATION by NEGATIVE

	1	2	3	4	Row Total
2	16 11,43% 27,59% 15,33	26 18,57% 44,83% 28,17	4 2,86% 6,90% 3,73	12 8,57% 20,69% 10,77	58 41,43%
4	21 15,00% 25,61% 21,67	42 30,00% 51,22% 39,83	5 3,57% 6,10% 5,27	14 10,00% 17,07% 15,23	82 58,57%
Column Total	37 26,43%	68 48,57%	9 6,43%	26 18,57%	140 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 4 values of NEGATIVE. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 16 times when EDUCATION equaled 2 and NEGATIVE equaled 1. This represents 11,4286% of the total of 140 observations. If EDUCATION and NEGATIVE are independent, the expected frequency in that cell would have been 15,3286.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
0,61	3	0,8944

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for NEGATIVE.

Frequency Table for EDUCATION by WHERE ELSE TO STAY_

	0	1	2	3	4	Row Total
2	22 15,71% 37,93% 14,09	15 10,71% 25,86% 25,27	10 7,14% 17,24% 5,39	9 6,43% 15,52% 10,36	2 1,43% 3,45% 2,90	58 41,43%
4	12 8,57% 14,63% 19,91	46 32,86% 56,10% 35,73	3 2,14% 3,66% 7,61	16 11,43% 19,51% 14,64	5 3,57% 6,10% 4,10	82 58,57%
Column Total	34 24,29%	61 43,57%	13 9,29%	25 17,86%	7 5,00%	140 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of WHERE ELSE TO STAY_. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 22 times when EDUCATION equaled 2 and WHERE ELSE TO STAY_ equaled 0. This represents 15,7143% of the total of 140 observations. If EDUCATION and WHERE ELSE TO STAY_ are independent, the expected frequency in that cell would have been 14,0857.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
22,25	4	0,0002

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.01, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 99% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for WHERE ELSE TO STAY_.

Frequency Table for EDUCATION by CHANGE IN CITY

	0	1	2	3	4	Row Total
2	11 7,86% 18,97% 12,01	18 12,86% 31,03% 15,33	6 4,29% 10,34% 8,70	17 12,14% 29,31% 15,33	6 4,29% 10,34% 6,63	58 41,43%
4	18 12,86% 21,95% 16,99	19 13,57% 23,17% 21,67	15 10,71% 18,29% 12,30	20 14,29% 24,39% 21,67	10 7,14% 12,20% 9,37	82 58,57%
Column Total	29 20,71%	37 26,43%	21 15,00%	37 26,43%	16 11,43%	140 100,00%

Cell contents:
 Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of CHANGE IN CITY. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 11 times when EDUCATION equaled 2 and CHANGE IN CITY equaled 0. This represents 7,85714% of the total of 140 observations. If EDUCATION and CHANGE IN CITY are independent, the expected frequency in that cell would have been 12,0143.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
2,78	4	0,5945

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for CHANGE IN CITY.

B:ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ

Frequency Table for EDUCATION by MONUMENT							
	1	2	3	4	5	6	Row Total
2	3 2,50% 6,82% 7,33	10 8,33% 22,73% 9,17	10 8,33% 22,73% 8,07	3 2,50% 6,82% 6,23	12 10,00% 27,27% 8,07	6 5,00% 13,64% 5,13	44 36,67%
4	17 14,17% 22,37% 12,67	15 12,50% 19,74% 15,83	12 10,00% 15,79% 13,93	14 11,67% 18,42% 10,77	10 8,33% 13,16% 13,93	8 6,67% 10,53% 8,87	76 63,33%
Column Total	20 16,67%	25 20,83%	22 18,33%	17 14,17%	22 18,33%	14 11,67%	120 100,00%

Cell contents:
 Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 6 values of MONUMENT. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 3 times when EDUCATION equaled 2 and MONUMENT equaled 1. This represents 2,5% of the total of 120 observations. If EDUCATION and MONUMENT are independent, the expected frequency in that cell would have been 7,33333.

Chi-Square Test		
Chi-Square	Df	P-Value
10,80	5	0,0555

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.10, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 90% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for MONUMENT.

Frequency Table for EDUCATION by TASTE

	1	2	3	5	6	Row Total
2	13 10,83% 29,55% 12,10	4 3,33% 9,09% 3,67	24 20,00% 54,55% 24,93	0 0,00% 0,00% 1,10	3 2,50% 6,82% 2,20	44 36,67%
4	20 16,67% 26,32% 20,90	6 5,00% 7,89% 6,33	44 36,67% 57,89% 43,07	3 2,50% 3,95% 1,90	3 2,50% 3,95% 3,80	76 63,33%
Column Total	33 27,50%	10 8,33%	68 56,67%	3 2,50%	6 5,00%	120 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of TASTE. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 13 times when EDUCATION equaled 2 and TASTE equaled 1. This represents 10,8333% of the total of 120 observations. If EDUCATION and TASTE are independent, the expected frequency in that cell would have been 12,1.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
2,40	4	0,6617

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for TASTE.

Frequency Table for EDUCATION by PLANT FLORA

	1	2	3	4	5	Row Total
2	9 7,50% 20,45% 9,17	19 15,83% 43,18% 18,33	8 6,67% 18,18% 6,60	3 2,50% 6,82% 3,30	5 4,17% 11,36% 6,60	44 36,67%
4	16 13,33% 21,05% 15,83	31 25,83% 40,79% 31,67	10 8,33% 13,16% 11,40	6 5,00% 7,89% 5,70	13 10,83% 17,11% 11,40	76 63,33%
Column Total	25 20,83%	50 41,67%	18 15,00%	9 7,50%	18 15,00%	120 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of PLANT FLORA. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 9 times when EDUCATION equaled 2 and PLANT FLORA equaled 1. This represents 7,5% of the total of 120 observations. If EDUCATION and PLANT FLORA are independent, the expected frequency in that cell would have been 9,16667.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
1,17	4	0,8834

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for PLANT FLORA.

Frequency Table for EDUCATION by ANIMAL FAUNA

	1	2	3	4	5	Row Total
2	18 15,00% 40,91% 18,33	8 6,67% 18,18% 7,33	3 2,50% 6,82% 1,83	7 5,83% 15,91% 5,87	8 6,67% 18,18% 10,63	44 36,67%
4	32 26,67% 42,11% 31,67	12 10,00% 15,79% 12,67	2 1,67% 2,63% 3,17	9 7,50% 11,84% 10,13	21 17,50% 27,63% 18,37	76 63,33%
Column Total	50 41,67%	20 16,67%	5 4,17%	16 13,33%	29 24,17%	120 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of ANIMAL FAUNA. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 18 times when EDUCATION equaled 2 and ANIMAL FAUNA equaled 1. This represents 15,0% of the total of 120 observations. If EDUCATION and ANIMAL FAUNA are independent, the expected frequency in that cell would have been 18,3333.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
2,65	4	0,6175

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for ANIMAL FAUNA.

Frequency Table for EDUCATION by PERSONALITY							
	1	2	3	4	5	6	Row Total
2	8 6,67% 18,18% 11,00	17 14,17% 38,64% 15,03	3 2,50% 6,82% 2,57	7 5,83% 15,91% 8,07	6 5,00% 13,64% 5,13	3 2,50% 6,82% 2,20	44 36,67%
4	22 18,33% 28,95% 19,00	24 20,00% 31,58% 25,97	4 3,33% 5,26% 4,43	15 12,50% 19,74% 13,93	8 6,67% 10,53% 8,87	3 2,50% 3,95% 3,80	76 63,33%
Column Total	30 25,00%	41 34,17%	7 5,83%	22 18,33%	14 11,67%	6 5,00%	120 100,00%

Cell contents:
Observed frequency
Percentage of table
Percentage of row
Expected frequency

The StatAdvisor

This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 6 values of PERSONALITY. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 8 times when EDUCATION equaled 2 and PERSONALITY equaled 1. This represents 6,6667% of the total of 120 observations. If EDUCATION and PERSONALITY are independent, the expected frequency in that cell would have been 11,0.

Chi-Square Test		
Chi-Square	Df	P-Value
2,73	5	0,7420

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for PERSONALITY.

Frequency Table for EDUCATION by MODERN PROJECT

	1	2	3	4	Row Total
2	7 5,83% 15,91% 12,83	13 10,83% 29,55% 8,80	11 9,17% 25,00% 10,27	13 10,83% 29,55% 12,10	44 36,67%
4	28 23,33% 36,84% 22,17	11 9,17% 14,47% 15,20	17 14,17% 22,37% 17,73	20 16,67% 26,32% 20,90	76 63,33%
Column Total	35 29,17%	24 20,00%	28 23,33%	33 27,50%	120 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 4 values of MODERN PROJECT. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 7 times when EDUCATION equaled 2 and MODERN PROJECT equaled 1. This represents 5,83333% of the total of 120 observations. If EDUCATION and MODERN PROJECT are independent, the expected frequency in that cell would have been 12,8333.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
7,54	3	0,0565

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.10, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 90% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for MODERN PROJECT.

Frequency Table for EDUCATION by ELEMENT OF FYSIognomy

	1	2	3	4	Row Total
2	15 12,50% 34,09% 20,90	11 9,17% 25,00% 11,37	11 9,17% 25,00% 5,87	7 5,83% 15,91% 5,87	44 36,67%
4	42 35,00% 55,26% 36,10	20 16,67% 26,32% 19,63	5 4,17% 6,58% 10,13	9 7,50% 11,84% 10,13	76 63,33%
Column Total	57 47,50%	31 25,83%	16 13,33%	16 13,33%	120 100,00%

Cell contents:
 Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 4 values of ELEMENT OF FYSIognomy. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 15 times when EDUCATION equaled 2 and ELEMENT OF FYSIognomy equaled 1. This represents 12,5% of the total of 120 observations. If EDUCATION and ELEMENT OF FYSIognomy are independent, the expected frequency in that cell would have been 20,9.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
10,09	3	0,0178

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.05, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 95% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for ELEMENT OF FYSIognomy.

Frequency Table for EDUCATION by POSITIVE

	1	2	3	4	Row Total
2	13 10,83% 29,55% 8,80	8 6,67% 18,18% 9,17	20 16,67% 45,45% 21,63	3 2,50% 6,82% 4,40	44 36,67%
4	11 9,17% 14,47% 15,20	17 14,17% 22,37% 15,83	39 32,50% 51,32% 37,37	9 7,50% 11,84% 7,60	76 63,33%
Column Total	24 20,00%	25 20,83%	59 49,17%	12 10,00%	120 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 4 values of POSITIVE. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 13 times when EDUCATION equaled 2 and POSITIVE equaled 1. This represents 10,8333% of the total of 120 observations. If EDUCATION and POSITIVE are independent, the expected frequency in that cell would have been 8,8.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
4,30	3	0,2311

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for POSITIVE.

Frequency Table for EDUCATION by NEGATIVE

	1	2	3	4	Row Total
2	14 11,67% 31,82% 11,73	9 7,50% 20,45% 11,00	14 11,67% 31,82% 14,30	7 5,83% 15,91% 6,97	44 36,67%
4	18 15,00% 23,68% 20,27	21 17,50% 27,63% 19,00	25 20,83% 32,89% 24,70	12 10,00% 15,79% 12,03	76 63,33%
Column Total	32 26,67%	30 25,00%	39 32,50%	19 15,83%	120 100,00%

Cell contents:

Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 4 values of NEGATIVE. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 14 times when EDUCATION equaled 2 and NEGATIVE equaled 1. This represents 11,6667% of the total of 120 observations. If EDUCATION and NEGATIVE are independent, the expected frequency in that cell would have been 11,7333.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
1,28	3	0,7349

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is greater than or equal to 0.10, we cannot reject the hypothesis that rows and columns are independent. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case may bear no relation to its value for NEGATIVE.

Frequency Table for EDUCATION by REMEMBRANCE OF VOLOS

	0	1	2	3	4	Row Total
2	12 10,00% 27,27% 6,23	10 8,33% 22,73% 8,80	15 12,50% 34,09% 18,33	5 4,17% 11,36% 4,03	2 1,67% 4,55% 6,60	44 36,67%
4	5 4,17% 6,58% 10,77	14 11,67% 18,42% 15,20	35 29,17% 46,05% 31,67	6 5,00% 7,89% 6,97	16 13,33% 21,05% 11,40	76 63,33%
Column Total	17 14,17%	24 20,00%	50 41,67%	11 9,17%	18 15,00%	120 100,00%

Cell contents:
 Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of REMEMBRANCE OF VOLOS. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 12 times when EDUCATION equalled 2 and REMEMBRANCE OF VOLOS equalled 0. This represents 10,0% of the total of 120 observations. If EDUCATION and REMEMBRANCE OF VOLOS are independent, the expected frequency in that cell would have been 6,23333.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
15,07	4	0,0046

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.01, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 99% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for REMEMBRANCE OF VOLOS.

Frequency Table for EDUCATION by ELEMENT OF FYSIIGNOMY

	1	2	3	4	5	Row Total
2	15 12,50% 34,09% 20,90	11 9,17% 25,00% 11,37	10 8,33% 22,73% 4,40	7 5,83% 15,91% 5,87	1 0,83% 2,27% 1,47	44 36,67%
4	42 35,00% 55,26% 36,10	20 16,67% 26,32% 19,63	2 1,67% 2,63% 7,60	9 7,50% 11,84% 10,13	3 2,50% 3,95% 2,53	76 63,33%
Column Total	57 47,50%	31 25,83%	12 10,00%	16 13,33%	4 3,33%	120 100,00%

Cell contents:
 Observed frequency
 Percentage of table
 Percentage of row
 Expected frequency

The StatAdvisor

 This table shows how often the 2 values of EDUCATION occur together with each of the 5 values of ELEMENT OF FYSIIGNOMY. The first number in each cell of the table is the count or frequency. The second number shows the percentage of the entire table represented by that cell. The third number shows that cell's percentage of the row in which it falls. The fourth number shows the expected frequency if row and column classifications are independent. For example, there were 15 times when EDUCATION equaled 2 and ELEMENT OF FYSIIGNOMY equaled 1. This represents 12,5% of the total of 120 observations. If EDUCATION and ELEMENT OF FYSIIGNOMY are independent, the expected frequency in that cell would have been 20,9.

Chi-Square Test

Chi-Square	Df	P-Value
14,48	4	0,0059

Warning: some cell counts < 5.

The StatAdvisor

 The chi-square test performs a hypothesis test to determine whether or not to reject the idea that the row and column classifications are independent. Since the P-value is less than 0.01, we can reject the hypothesis that rows and columns are independent at the 99% confidence level. Therefore, the observed value of EDUCATION for a particular case is related to its value for ELEMENT OF FYSIIGNOMY.

Παράρτημα πινάκων συχνοτήτων, πινάκων διπλής εισόδου και χ^2 τεστ ανεξαρτησίας

ΠΙΝΑΚΕΣ ΣΥΧΝΟΤΗΤΩΝ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ

1. ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Εκπαίδευση	Απόλυτη συχνότητα	Σχετική συχνότητα
Δημοτικό	6	4,3%
Γυμνάσιο	1	0,7%
Λύκειο	51	36,4%
Τεχνολογική σχολή	6	4,3%
ΙΕΚ	12	8,6%
Πανεπιστήμιο	58	41,4%
Μεταπτυχιακό	5	3,6%
Διδακτορικό	1	0,7%

ΗΛΙΚΙΑ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
18 – 30	54	38,6%
31 – 40	33	23,6%
41 – 50	26	18,6%
51 – 60	21	15%
61 – άνω	6	4,3%

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Ανύπανδρος	62	44,3%
Έγγαμος	67	47,9%
Διαζευγμένος	5	3,6%
Χήρος / α	6	4,3%

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Άνεργος	11	7,9%
Δημόσιος υπάλληλος	21	15%
Ιδιωτικός υπάλληλος	47	33,6%
Ελεύθερος επαγγελματίας	36	25,7%
Φοιτητής	12	8,6%
Συνταξιούχος	4	2,9%
Οικιακά	9	6,4%

2. ΕΠΙΣΚΕΠΤΕΣ

ΦΥΛΟ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
ΑΝΔΡΑΣ	54	45%
ΓΥΝΑΙΚΑ	66	55%

ΚΑΤΑΓΩΓΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Στερεά Ελλάδα	39	32,5%
Βόρεια Ελλάδα	33	27,50%
Θεσσαλία & Ήπειρος	23	19,17%
Πελοπόννησος & Ιόνια Νησιά	12	10%
Κρήτη – Κυκλάδες – Δωδεκάνησα	6	5%
Εκτός Ελλάδας	7	5,83%

ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΕΠΙΣΚΕΨΗΣ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
1 φορά	21	18%
Δυο φορές	12	10%
Τρεις φορές	18	15%
Πάνω από τρεις φορές	69	58%

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
ΝΑΙ	59	49%
ΟΧΙ	61	51%

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Δημοτικό	0	0%
Γυμνάσιο	2	2%
Λύκειο	43	36%
Τεχνολογική σχολή	8	7%
Ιεκ	12	10%

Πανεπιστήμιο	47	39%
Μεταπτυχιακές σπουδές	5	4%
Διδακτορικό	3	3%

ΗΛΙΚΙΑ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
18 – 30	36	30%
31 – 40	42	35%
41 – 50	32	27%
51 – 60	9	8%
61 - Άνω	1	1%

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Ανύπανδρος	54	45%
Έγγαμος	59	49%
Διαζευγμένος	7	6%
Χήρος / α	0	0%

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	ΑΠΟΛΥΤΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ	ΣΧΕΤΙΚΗ ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ
Άνεργος	2	2%
Δημόσιος υπάλληλος	36	30%
Ιδιωτικός υπάλληλος	49	41%
Ελεύθερος επαγγελματίας	16	13%
Φοιτητής	9	8%
Συνταξιούχος	2	2%

Οικιακά	6	5%